อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

โดย
นางสาวอาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

โดย
นางสาวอาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

IDENTITY OF CHINESE ARCHITECTURE IN WESTERN SOUTH OF THAILAND

By

MISS Arphaphon WONGLAKSANAPHAN

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Doctor of Philosophy (Vernacular Architecture)

Department of Architecture

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2020

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย
โดย	อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพิชชา โตวิวิชญ์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์)

59057803 : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
คำสำคัญ : สถาปัตยกรรมจีนในไทย, อัตลักษณ์, วัฒนธรรมจีน, ชาวจีนโพ้นทะเล, ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

นางสาว อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์: อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง

ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีนมาอย่างยาวนาน จึงเกิดการสร้างชุมชนชาวจีนและสถาปัตยกรรมจีนขึ้นในพื้นที่บริเวณนี้ ความน่าสนใจ คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ปรากฏผ่านงานสถาปัตยกรรมจีน ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจีน รวมถึงการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมจีน ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยพื้นฐาน โดยใช้กระบวนการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ในพื้นที่ชุมชนชาวจีนจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา รวม 5 ชุมชน โดยวิธีสำรวจ รังวัด และสัมภาษณ์ ร่วมกับการเก็บข้อมูลทุติยภูมิของสถาปัตยกรรมจีนในเมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์ เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน ร่วมกับกระบวนการเปรียบเทียบการรับรู้ทางสถาปัตยกรรม เพื่อใช้ค้นหาอัตลักษณ์งานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบนี้

ผลการวิจัยค้นพบว่า ชาวจีนมีการปรับตัวให้กลมกลืนกับกลุ่มวัฒนธรรมหลัก ผ่านรูปทรงอาคาร รูปด้านหน้าอาคาร และพื้นที่ แต่ลักษณะการดำรงอยู่ของความเป็นจีน รับรู้ได้ผ่านองค์ประกอบหลัก 4 ส่วน คือ การสร้างอาคารติดพื้น การจัดองค์ประกอบแบบสมมาตร การสร้างพื้นที่โถงทางเดินไว้ส่วนด้านหน้าอาคาร การเรียงอาคารต่อกันและเชื่อมแต่ละส่วนด้วยทางเดินและช่องฉิ่มแจ้ ส่งผลให้อาคารมีรูปทรงที่คล้ายคลึงกัน ในส่วนรูปด้านหน้ามีการสร้างรูปแบบเฉพาะของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ผ่านการใช้ช่องเปิดและมิติทางความลึกของอาคาร และในส่วนพื้นที่มีการซ้อนทับของกลุ่มวัฒนธรรมจีนและท้องถิ่น ผ่านพื้นที่ทางความเชื่อ ทำให้เกิดเป็นอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

59057803 : Major (Vernacular Architecture)
Keyword : Chinese architecture in Thailand, identity, Chinese culture, overseas Chinese, western south of Thailand

MISS ARPHAPHON WONGLAKSANAPHAN : IDENTITY OF CHINESE ARCHITECTURE IN WESTERN SOUTH OF THAILAND THESIS ADVISOR : PROFESSOR VIRA INPUNTUNG, Ph.D.

Long migration to the western south of Thailand of the Chinese well supports foundation of Chinese community as well as Chinese architecture in the local. The essential points to study are cultural blending represented through Chinese architecture in the transforming context, which leads to uniqueness of the architecture, as well as the remain of identity and Changes in Chinese architecture in the western south of Thailand.

This research is primary research based on the primary data collected from 5 communities in Phuket and Phang Nga provinces, of which process included survey, cadastral survey and interview, and the secondary data of Chinese architectures in Penang, Malaysia, and Singapore. The derived information was analysed to find relationship between the cultural expansion and history and the style of the Chinese architectures, as well as to compare architectural perception to identify the identity of the Chinese architectures in the field.

The research result suggests that the form, front and space of the buildings reveal assimilation of the Chinese to the local culture, while the remaining elements of Chinese style reflecting from 4 main components: unelevated style, symmetry composition, front hall, and air well (Cim Jae) as well as a passage to connect the buildings help uniform the architectures. The front, with peculiar traditional Chinese style benefitted from voids and remarkable depth of the building, and the space, in which Thai and Chinese cultures are merged with the sphere of belief, establish the identity of Chinese architecture in the western south of Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้ความกรุณามอบทุนการศึกษาในโครงการเพาะเลี้ยงต้นกล้าอาจารย์สถาปัตยกรรม ในสาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ส่วนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้เนื่องจากอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง 2 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง และรองศาสตราจารย์ ชินศักดิ์ ตัณฑิกุล ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ แก้ไขจุดบกพร่อง และให้ความเมตตาช่วยเหลือลูกศิษย์ตลอดการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วง ทั้งยังเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตและการทำงานอย่างมีความสุข กราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุพิชชา โตวิวิชญ์ ที่กรุณาช่วยเหลือตรวจสอบ และให้คำแนะนำในการแก้ไขจุดบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น กราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในมหาวิทยาลัยศิลปากรและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้ส่งมอบวิชาความรู้อันมีค่าเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสืบไป

กราบขอบพระคุณ ผู้มีพระคุณทั้งหลายและเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีส่วนช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี ตลอดจนเจ้าของบ้านทุกหลังและท่านผู้รู้ต่าง ๆ ในทุกชุมชน ทั้งจังหวัดภูเก็ตและพังงา ที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลและให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีในทุกกระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม จึงทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้แล้วเสร็จและคาดว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นต่อไป

คุณค่าที่พึงมีจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอมอบแด่บิดา มารดา ครอบครัว ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้ซึ่งเลี้ยงดูและบ่มเพาะเพื่อทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองสืบไป

อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญ ..... ช

สารบัญตาราง ..... ฐ

สารบัญภาพ ..... ฑ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ที่มาและความสำคัญ 1

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา 5

1.2.1 คำถามงานวิจัย 5

1.2.2 วัตถุประสงค์ 6

1.3 สมมติฐานการศึกษา 6

1.4 ขอบเขตของการศึกษา 7

1.5 ขั้นตอนของการศึกษา 10

1.6 วิธีดำเนินงาน 12

1.7 นิยามศัพท์ 15

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 15

บทที่ 2 ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรม 16

2.1 อัตลักษณ์ 17

2.1.1 นิยามและลักษณะของอัตลักษณ์ 17

2.1.2 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม 18

2.1.3 อัตลักษณ์เชิงรูปธรรมและนามธรรม 19
2.1.4 อัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 20
2.2 วัฒนธรรม 21
2.2.1 แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม 21
2.2.2 ลักษณะวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม 22
2.2.3 วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม 23
2.3 การรับรู้ 24
2.3.1. การรับรู้ด้วยการมอง 25
2.3.2 กระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ 26
2.3.3 การสื่อสารที่มากกว่ามิติของการมอง 27
2.4 ประวัติศาสตร์การเข้ามาตั้งรกรากของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทยและพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 28
2.4.1 กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในไทย 28
2.4.2 ช่วงเวลาในการอพยพเข้ามาของชาวจีนในประเทศไทย 31
2.4.2.1 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในประเทศจีน 31
2.4.2.2 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์โลกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 33
2.4.2.3 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในประเทศไทย 34
2.4.2.4 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในภาคใต้ฝั่งตะวันตก 36
2.4.3 มูลเหตุปัจจัยในการอพยพย้ายถิ่นฐานและแรงจูงใจให้ตั้งถิ่นฐานในไทย 39
2.4.4 ความสัมพันธ์ที่ชาวจีนมีต่อไทย มลายู และชาติตะวันตก 40
2.5 กลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา (จีนช่องแคบ) 42
2.5.1 ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา 43
2.5.2 ความสัมพันธ์ของชุดความคิดและความเชื่อ 44
2.5.3 ความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับที่ตั้งและทรัพยากร 45

2.5.3.1 บทบาทของแร่ดีบุกและการได้สัมปทานแร่ดีบุกของกลุ่มชาวจีน 46
2.5.3.2 สินค้าที่ค้าขาย 47
2.5.3.3 ลักษณะที่ตั้งที่เอื้อให้เกิดการค้าและการกระจายสินค้า 48
2.5.4 ความสัมพันธ์เชิงสังคม 50
2.5.4.1 การเปลี่ยนแปลงหลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริ่ง 50
2.5.4.2 อิทธิพลและบทบาทของกลุ่มชาวจีน 50
2.5.4.3 การเกิดสมาคมชาวจีน 52
2.5.4.4 ระบบบรรดาศักดิ์ที่ให้แก่ชาวจีน 53
2.6 ลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก และแถบช่องแคบมะละกา 53
2.6.1 หลักการและแนวคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมของจีน 54
2.6.1.1 ลักษณะเรือน 55
2.6.1.2 การจัดวางอาคาร 56
2.6.1.3 โครงสร้างอาคาร 56
2.6.2 สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา 57
2.6.2.1 ลักษณะเรือน 58
2.6.2.2 การจัดวางอาคาร 60
2.6.2.3 โครงสร้างอาคาร 61
2.6.3 ลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย 61
2.6.3.1 ลักษณะเรือน 62
2.6.3.2 การจัดวางอาคาร 64
2.6.3.3 โครงสร้างอาคาร 65
บทที่ 3 วิธีการวิจัย 67
3.1 พื้นที่ศึกษา: ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 67
3.1.1 กลุ่มชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกและชนพื้นเมือง 67

3.1.2 สภาพแวดล้อมของที่ตั้งและทรัพยากร 69
3.1.3 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและชุมชนชาวจีน 70
3.2 ขอบเขตในการศึกษา 72
3.2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 72
3.2.2 ช่วงเวลาที่ทำการศึกษาพื้นที่ 73
3.2.3 เกณฑ์การคัดเลือกชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตก 73
3.2.4 เกณฑ์ในการเลือกอาคารกรณีศึกษา 74
3.3 วิธีการเก็บข้อมูล 75
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล 78
3.4.1 การวิเคราะห์ตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชาวจีน 78
3.4.2 การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ 79
3.4.3 การวิเคราะห์ผังพื้นอาคาร 79
3.5 การสังเคราะห์ข้อมูล 80
บทที่ 4 ผลการศึกษา 83
4.1 ชุมชนจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย 83
4.1.1 ลักษณะสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่ส่งผลต่อการเกิดชุมชนชาวจีน 83
4.1.2 ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์ต่อการเกิดชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย 88
4.2 ลักษณะชุมชนจีนในพื้นที่ศึกษา 90
4.2.1 ชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต 91
4.2.2 ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต 95
4.2.3 ชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา 98
4.2.4 ชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา 101
4.2.5 ชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา 104
4.3 อัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย 106

4.3.1 การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Hybridization) ระหว่างชาวจีนและคนในท้องถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม 107
4.3.1.1 ชุมชนจีนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจนและหนาแน่น 108
4.3.1.1.1 สถาปัตยกรรมชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต 109
4.3.1.1.2 สถาปัตยกรรมชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต 134
4.3.1.2 ชุมชนที่มีชาวจีนและคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ร่วมกัน 166
4.3.1.2.1 สถาปัตยกรรมชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา 167
4.3.1.2.2 สถาปัตยกรรมชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา 185
4.3.1.2.3 สถาปัตยกรรมชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา 200
4.3.2 การเปรียบเทียบงานสถาปัตยกรรมของชาวจีนในจังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา และชุมชนจีนในแถบมลายู 217
4.3.2.1 สถาปัตยกรรมในชุมชนจีนจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา 217
4.3.2.1.1 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม 218
4.3.2.1.2 ผังพื้นอาคาร 246
4.3.2.2 สถาปัตยกรรมในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ปีนัง และสิงคโปร์ 256
4.3.2.2.1 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม 256
4.3.2.2.2 ผังพื้นอาคาร 268
4.3.3 การปรากฏและดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่ 271
บทที่ 5 บทสรุป 278
สรุปผลการวิจัย 278
ข้อค้นพบจากการวิจัย 279
ข้อจำกัดในงานวิจัย 283
ข้อเสนอแนะการวิจัย 283
รายการอ้างอิง 285

ภาคผนวก.....290

ประวัติผู้เขียน.....314

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 รหัสที่ใช้ในอาคารกรณีศึกษาในจังหวัดภูเก็ต 76

ตารางที่ 2 รหัสที่ใช้ในอาคารกรณีศึกษาจังหวัดพังงา 77

ตารางที่ 3 รหัสของพื้นที่ใช้งานภายในอาคาร 80

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 วิธีการดำเนินงาน 14

ภาพที่ 2 แผนภาพแสดงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในไทย 38

ภาพที่ 3 อาคารบ้านเรือนในฟูเจี้ยน ทางตอนใต้ของจีน 55

ภาพที่ 4 รูปแบบอาคารของชาวจีนในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย 58

ภาพที่ 5 ลักษณะพื้นที่ภายในอาคารตึกแถวจีนในเมืองปีนัง 61

ภาพที่ 6 รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย 63

ภาพที่ 7 การจัดวางพื้นที่ภายในอาคารตึกแถวในเมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา 64

ภาพที่ 8 ลักษณะภูมิศาสตร์และทรัพยากรของชุมชนชาวจีน 85

ภาพที่ 9 การตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มของชุมชนชาวจีน 86

ภาพที่ 10 การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวของชุมชนชาวจีน 87

ภาพที่ 11 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัวของชุมชนชาวจีน 87

ภาพที่ 12 อาคารบ้านเรือนบนถนนถลางในเมืองภูเก็ต หรือเมืองภูเก็ตทุ่งคา พ.ศ. 2472 92

ภาพที่ 13 แผนที่ย่านเมืองเก่าภูเก็ต พ.ศ. 2453 ช่วงถนนดีบุก ถนนถลาง ถนนพังงาและถนนเทพกระษัตรี 93

ภาพที่ 14 อาคารที่ตั้งอยู่บนถนนถลาง ในย่านเมืองเก่าภูเก็ต 94

ภาพที่ 15 พื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุกในเมืองกะทู้ 96

ภาพที่ 16 อาคารบ้านเรือนและร้านค้าที่เรียงรายไปตามถนน ในชุมชนกะทู้ พ.ศ. 2479 110

ภาพที่ 17 อาคารกรณีศึกษาในเมืองกะทู้ 111

ภาพที่ 18 อาคารหลังคาทรงจั่วสูงของชาวจีนในชุมชนกะทู้ พ.ศ. 2479 112

ภาพที่ 19 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในเมืองกะทู้ 114

ภาพที่ 20 การใช้ผนังไม้ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร 116

ภาพที่ 21 หลังคาจั่วที่พบในอาคารในชุมชนกะทู้ 118
ภาพที่ 22 หลังคามนิลาทรงสูงที่พบในบ้านชาวจีนในชุมชนกะทู้ 119
ภาพที่ 23 ช่องเปิดที่พบในรูปด้านหน้าอาคารแบบ 1 ช่วงเสา 120
ภาพที่ 24 ลานและสวนรอบบ้าน 124
ภาพที่ 25 การจัดพื้นที่ภายในแบบสมมาตร 125
ภาพที่ 26 เตาไฟแบบจีนภายในครัว 125
ภาพที่ 27 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนกะทู้ 127
ภาพที่ 28 หิ้งบูชาเทพเจ้าและพระพุทธรูปในส่วนโถงภายในบ้าน 129
ภาพที่ 29 สัญลักษณ์ของการบูชาเสาภูมิ 130
ภาพที่ 30 การสร้างพื้นที่ทางสังคมบริเวณหน้าบ้าน ด้วยการใช้เครื่องเรือน 131
ภาพที่ 31 พื้นที่ทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในครัว 132
ภาพที่ 32 แผนที่แสดงแนวเขตสัมปทานแร่ดีบุกทั้งบนบกและในทะเล บริเวณเมืองทุ่งคาและอ่าวภูเก็จ 135
ภาพที่ 33 แผนที่เมืองทุ่งคา บริเวณตำบลตลาดใหญ่และตำบลตลาดเหนือในอดีต 136
ภาพที่ 34 อาคารกรณีศึกษาชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต 137
ภาพที่ 35 อาคารบ้านเรือนทั้งแบบตึกแถวและบ้านเดี่ยว ในย่านชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต 138
ภาพที่ 36 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต 140
ภาพที่ 37 ผนังอาคารแบบต่าง ๆ ที่พบในย่านเมืองเก่าภูเก็ต 142
ภาพที่ 38 การใช้ผนังไม้กั้นแบ่งพื้นที่ภายในอาคาร 143
ภาพที่ 39 หลังคาที่เชื่อมส่วนอาคารหลักบริเวณช่องฉิ่มแจ้ 144
ภาพที่ 40 การใช้หลังคาจั่วในส่วนหน้ามุขด้านหน้าอาคาร 145
ภาพที่ 41 ช่องเปิดชั้นล่างของอาคารตึกแถว 146
ภาพที่ 42 การใช้ช่องหน้าต่างแบบยาวหรือหน้าต่างแบบฝรั่งเศส 147
ภาพที่ 43 การใช้เสาหลอก ซุ้มโค้ง และหินคีย์สโตนประดับ บริเวณช่องหน้าต่างชั้นบน 148

ภาพที่ 44 ลวดลายปูนปั้นลอยตัว ในรูปด้านหน้าอาคาร 149
ภาพที่ 45 การฝังโครงสร้างไม้ (คาน) และการวางโครงสร้างหลังคา ไว้บนผนังก่ออิฐ 151
ภาพที่ 46 ผนังไม้บริเวณช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร 151
ภาพที่ 47 การสร้างพื้นที่เปิดโล่งและทางสำหรับรถยนต์ในส่วนด้านหน้าอาคาร 153
ภาพที่ 48 ทางเดินด้านหน้าอาคารตึกแถว 154
ภาพที่ 49 การจัดองค์ประกอบแบบสมมาตรภายในอาคาร 155
ภาพที่ 50 บ่อน้ำและห้องอาบน้ำ บริเวณช่องฉิ่มแจ้ภายในบ้าน 155
ภาพที่ 51 ส่วนโถงกลางอาคาร ภายในมีช่องฉิ่มแจ้และบันได 157
ภาพที่ 52 เตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่ภายในห้องครัว 158
ภาพที่ 53 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนกะทู้ 159
ภาพที่ 54 ปะรำพิธีบริเวณด้านหน้าอาคาร สำหรับพิธีไหว้เทวดาของชาวจีน ในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต 161
ภาพที่ 55 หิ้งพระบริเวณโถงภายในบ้าน 162
ภาพที่ 56 หิ้งบูชาบรรพบุรุษภายในบ้าน 163
ภาพที่ 57 เสาภูมิภายในบ้าน 163
ภาพที่ 58 บรรยากาศภายในชุมชนตะกั่วป่า 168
ภาพที่ 59 อาคารกรณีศึกษาในเมืองตะกั่วป่า 168
ภาพที่ 60 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในเมืองตะกั่วป่า 170
ภาพที่ 61 อาคารบ้านเรือนในชุมชนตลาดใหญ่ ตะกั่วป่า พ.ศ. 2500 173
ภาพที่ 62 อาคารตึกแถวจีนในตะกั่วป่า 176
ภาพที่ 63 ทางเดินส่วนด้านหน้าอาคาร 179
ภาพที่ 64 ผังพื้นแสดงสัดส่วนการใช้งานภายในและภายนอกอาคารในย่านเมืองตะกั่วป่า 181
ภาพที่ 65 หิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า บริเวณเสาด้านหน้าของอาคาร 182
ภาพที่ 66 อาคารกรณีศึกษาชุมชนเมืองพังงา 186

ภาพที่ 67 ภาพชุมชนจีนบริเวณเมืองพังงา พ.ศ. 2443 187
ภาพที่ 68 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคาร ในชุมชนเมืองพังงา 188
ภาพที่ 69 ผนังส่วนด้านหน้าอาคารที่สามารถเปิดเป็นผนังโล่งได้เมื่อต้องการใช้งาน 192
ภาพที่ 70 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนเมืองพังงา 195
ภาพที่ 71 โถงทางเดินส่วนหน้าอาคาร 196
ภาพที่ 72 หิ้งบูชาเทพเจ้าภายในบ้าน 198
ภาพที่ 73 ย่านชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา 201
ภาพที่ 74 อาคารกรณีศึกษาในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา 202
ภาพที่ 75 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคาร ในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา 205
ภาพที่ 76 อาคารที่ใช้หลังคาทรงมนิลาร่วมกับหลังคาจั่ว และมีมุขยื่นออกมาส่วนด้านหน้าอาคาร 208
ภาพที่ 77 การประดับลวดลายบนอาคาร 209
ภาพที่ 78 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนท้ายเหมือง 213
ภาพที่ 79 ช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร มีลักษณะเป็นลานแดดขนาดเล็ก 216
ภาพที่ 80 รูปแบบอาคารที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 219
ภาพที่ 81 รูปแบบอาคารบ้านเดี่ยวที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 220
ภาพที่ 82 รูปแบบอาคารในแต่ละชุมชน 221
ภาพที่ 83 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 1 222
ภาพที่ 84 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 2 223
ภาพที่ 85 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 3 224
ภาพที่ 86 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 4 225
ภาพที่ 87 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 5 225
ภาพที่ 88 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 1 226
ภาพที่ 89 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 2 227

ภาพที่ 90 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 3 228
ภาพที่ 91 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 4 229
ภาพที่ 92 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 5 230
ภาพที่ 93 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 6 231
ภาพที่ 94 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 7 232
ภาพที่ 95 มิติความลึกที่สัมพันธ์กับการรับรู้ส่วนรูปด้านหน้าอาคาร 234
ภาพที่ 96 รูปทรงหลังคาของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย 237
ภาพที่ 97 แนวชายคารูปตัว U และ O บริเวณช่องฉิ่มแจ้ในตึกแถวและบ้านเดี่ยว 238
ภาพที่ 98 รูปแบบช่องเปิดสำหรับหน้าต่างที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 240
ภาพที่ 99 รูปแบบช่องเปิดสำหรับประตูที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก 242
ภาพที่ 100 รูปแบบช่องเปิดที่พบในอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว 243
ภาพที่ 101 การเชื่อมต่อพื้นที่ของโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร 250
ภาพที่ 102 การเชื่อมต่อพื้นที่ของโถงภายในอาคารส่วนหน้า 251
ภาพที่ 103 การเชื่อมต่อพื้นที่ของพื้นที่ครัว 252
ภาพที่ 104 การเชื่อมต่อพื้นที่ชั้นบน 253
ภาพที่ 105 ผังพื้นอาคารในแต่ละชุมชน 255
ภาพที่ 106 ลักษณะอาคารในเมืองปีนังและสิงคโปร์ 257
ภาพที่ 107 การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปทรงอาคาร 260
ภาพที่ 108 ลักษณะช่องเปิดสำหรับหน้าต่างของอาคารในไทย ปีนัง และสิงคโปร์ 263
ภาพที่ 109 ลักษณะช่องเปิดสำหรับประตูของอาคารในไทย ปีนัง และสิงคโปร์ 264
ภาพที่ 110 องค์ประกอบร่วมในอาคารบ้านเรือนของกลุ่มชาวจีน 268
ภาพที่ 111 ผังพื้นที่แสดงตำแหน่งโถงทางเดินด้านหน้าอาคารและช่องฉิ่มแจ้ 269
ภาพที่ 112 ผังพื้นที่แสดงตำแหน่งพื้นที่ทางความเชื่อ 270
ภาพที่ 113 พื้นที่เปลี่ยนผ่านภายในอาคาร 271

ภาพที่ 114 พื้นที่โล่งส่วนด้านหน้าอาคารและภายในอาคาร.....272
ภาพที่ 115 อัตลักษณ์ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย 273
ภาพที่ 116 พื้นที่ทางความเชื่อที่ปรากฏในอาคาร.....274
ภาพที่ 117 องค์ประกอบอาคารส่วนต่าง ๆ.....274

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

การเข้ามาตั้งรกรากของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตมูลเหตุของการอพยพมาจากปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในประเทศ ความสัมพันธ์ของชาวจีนที่มีต่อประเทศไทยมักเป็นไปเพื่อการค้าขาย เพื่อการเชื่อมต่อสัมพันธ์ทางการเมือง และเพื่อความมั่นคงของชีวิตในยุคที่ประเทศจีนเผชิญกับการเมืองในประเทศที่ไม่เสถียรหลายระลอกช่วงยุคล่มสลายของราชวงศ์หมิง รวมถึงในยุคเปลี่ยนผ่านของระบบการเมืองภายในประเทศจีน อีกทั้งต้องประสบปัญหาด้านภัยพิบัติอย่างยาวนาน ตั้งแต่ ค.ศ. 1563-1949 ก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนอาหารและที่ทำกินเป็นอย่างมาก ในช่วง ค.ศ. 1661-1683 (จังเอี้ยนชิว, 2539: 31-40) ประกอบกับไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรสมบูรณ์และมีอิสระในการดำเนินชีวิต ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไทยมีความต้องการแรงงานเป็นอย่างมากในการพัฒนาเมือง ต่อยอดธุรกิจและอุตสาหกรรมต่าง ๆ อีกทั้งการเดินทางเข้ามายังประเทศไทยก็มีความสะดวกสบายขึ้น ด้วยการโดยสารเรือกลไฟ นับว่าช่วง พ.ศ. 2325 เป็นต้นมา จึงเป็นยุคสมัยที่คนจีนหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, 2548: 33-43) การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนเหล่านี้ได้กระจายอยู่ทั่วหัวเมืองใหญ่ รวมทั้งบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนของการรวมกลุ่มและสร้างชุมชนชาวจีนอย่างเข้มแข็ง ในแหล่งพื้นที่ค้าขาย พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่อุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก ซึ่งมีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในไทยปรากฏการย้ายถิ่นฐานเข้ามาของกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล ได้แก่ ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง แต้จิ๋ว แคะ และไหหลำเป็นจำนวนมาก โดยกลุ่มที่มีบทบาทกับภาคใต้ของไทยมากที่สุด คือ กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน (เรื่องเดียวกัน: 52-207) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลจาก 5 กลุ่มภาษาที่อพยพเข้ามาในไทย ปัจจัยที่ทำให้ชาวจีนอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในภาคใต้ของไทย เกิดจากความชำนาญในการ

เดินเรือไปยังดินแดนต่าง ๆ ในเขตพื้นที่มลายู และมีความชำนาญในการติดต่อทำการค้าทางทะเลกับเขตพื้นที่ต่าง ๆ อีกทั้งยังมีความเชี่ยวชาญในการทำเหมืองแร่ดีบุก ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศและทรัพยากรในภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะผืนแผ่นดินฝั่งตะวันตกที่เป็นจุดเชื่อมต่อกับเมืองคู่ค้าสำคัญหลายแห่งในพื้นที่มลายู ทั้งเมืองสิงคโปร์ และเมืองปีนังในประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีความใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งทางเศรษฐกิจและทางเครือญาติที่ได้อพยพจากจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนหน้า ลักษณะภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ติดต่อกับทะเลอันดามัน มีส่วนสำคัญที่เอื้อให้การเดินทางและโยกย้ายถิ่นฐานไปตั้งอยู่ในพื้นที่ตามเส้นทางการเดินเรือ เนื่องจากมีความสะดวกสบายมากกว่าการเดินทางทางบก

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ไทยและชนชาติต่าง ๆ มีอิสระในการทำการค้าระหว่างกันมากขึ้น เนื่องจากไม่ได้ผูกขาดโดยรัฐสยามอีกต่อไป ชาวจีนทั้งกลุ่มพ่อค้าและกลุ่มคนใช้แรงงานที่ต้องการแสวงหาหนทางในการดำรงชีพจากเมืองปีนังของมาเลเซีย และเมืองสิงคโปร์ ได้หลั่งไหลเข้ามาในไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจการที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่ดีบุก การทำการค้า และการทำสวนยางพารา ด้วยลักษณะที่ตั้ง ภูมิประเทศ ลักษณะสังคม ที่มีพื้นฐานคล้ายคลึงกัน ทำให้ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยเป็นจุดมุ่งหมาย ในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนมากกว่าภูมิภาคอื่น

การอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีนก่อให้เกิดการนำเข้าวัฒนธรรมจีนมาสู่ประเทศไทยอย่างยาวนาน ซึ่งมีการแสดงออกผ่านทางงานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ แสดงถึงตัวตน วัฒนธรรม วิถีชีวิตและค่านิยมที่ตกทอดกันมาอย่างยาวนานของชาวจีนถึงแม้จะอยู่ในถิ่นใหม่ สำหรับกลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย มีลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นตัวตน ถึงแม้จะมีมูลเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ในการสร้างและปรับเปลี่ยนอาคารให้เข้ากับถิ่นที่อยู่ใหม่ แต่ก็ยังคงมีการสืบทอดผลผลิตทางวัฒนธรรมต่อกันมาอย่างเข้มข้น ชุมชนชาวจีนเห็นได้เด่นชัดในช่วงที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เนื่องจากที่มีนโยบายที่เอื้อให้ชาวจีนอพยพเข้าสู่ไทยมากขึ้น (ถนอม พูนวงศ์, 2556: 191-196) เห็นได้จากชุมชนชาวจีนและสถาปัตยกรรมจีนรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังคงมีให้เห็นมากมาย ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ระนอง ตรัง และสตูล ซึ่งเป็นเมืองท่าฝั่งตะวันตกที่มีความสำคัญ

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีทั้งกลุ่มชาวจีนแท้ที่มีหลักฐานในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงเวลาที่ประเทศจีนมีปัญหาอันเกิดจากมูลเหตุปัจจัยภายนอกและภายในประเทศจีน ทำให้มีกลุ่มชาวจีนอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ต่อมาในช่วงที่กิจการเหมืองแร่ดีบุกมีความสำคัญต่อ

เศรษฐกิจโลกช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ทำให้มีการหลั่งไหลเข้ามาของกลุ่มชาวจีนจากปีนัง ประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์เพิ่มขึ้นด้วย จึงเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นปัจจัยสำคัญในการรับเอาวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมจีน ก่อเกิดเป็นกลุ่มวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นผลผลิตของบรรดาลูกหลานของกลุ่มคนเชื้อสายจีน ที่เกิดจากชาวจีนกับคนพื้นเมือง โดยแสดงออกผ่านประเพณี ความเชื่อ ภาษา อาหาร การแต่งกาย รวมถึงงานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว ลักษณะดังกล่าวพบได้ในหลายประเทศบริเวณพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีน ทั้งเวียดนาม ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย สิงคโปร์ มาเลเซีย รวมทั้งไทย (Knapp, 2010: 20-39)

รูปแบบที่เกิดขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากวัฒนธรรมจีนและสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิมในบางส่วน สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน (ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และคณะ, 2559: 18-40) นอกจากนี้มูลเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และทรัพยากรของถิ่นที่ตั้ง ส่งผลให้กลุ่มชาวจีนมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับถิ่นที่อยู่ใหม่ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการแสดงตัวตนดั้งเดิม ยังคงสะท้อนผ่านวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ทำให้งานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ มีรูปแบบที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย

ปัจจุบันได้มีการส่งเสริมให้อนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นในประเทศไทยจากภาครัฐ นักวิชาการ และกลุ่มคนในท้องที่ ซึ่งรวมถึงสถาปัตยกรรมของชาวจีนที่ปรากฏบริเวณพื้นที่ภาคใต้ด้วย โดยองค์กรของรัฐมีส่วนเป็นอย่างมากในการกำหนดเงื่อนไข ในการควบคุมและดูแลไม่ให้สถาปัตยกรรมเหล่านี้ถูกทำลาย หรือมีการบิดเบือนไปจากเดิม (คณะกรรมาธิการการท่องเที่ยววุฒิสภา, 2553: 1-7) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านลักษณะสภาพแวดล้อม ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่ตั้ง และลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมเหล่านี้ เพื่อใช้ในการพัฒนาย่านชุมชนและปรับปรุงตัวอาคารในย่าน โดยได้รับความร่วมมือจากคนในท้องที่ ดังเช่นที่ จังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา และจังหวัดสงขลา เป็นต้น ทำให้การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ มีความสำคัญต่อการสร้างแนวทางในการอนุรักษ์และการปรับเปลี่ยนอาคาร ที่ยังคงสะท้อนถึงตัวตนของกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีนในพื้นที่ภาคใต้ของไทย ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ คือ วัฒนธรรม ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมเข้าด้วยกัน

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามการนิยามและความหมาย แต่ยังคงสะท้อนถึงความเป็นตัวตน ผ่านการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 101-128) สำหรับอัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกิดได้จากหลายปัจจัย ประเด็นการเชื่อมโยงกันของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ แม้จะมีการย้ายถิ่นฐานไปยังถิ่นใหม่ แต่ยังคงปรากฏลักษณะเฉพาะบางอย่างที่เป็น

ผลมาจากวัฒนธรรมของตน ผ่านวิถีชีวิตและงานสถาปัตยกรรม ภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงไปของปัจจัยด้านสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ จนกลายมาเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (กวินว่องวิกย์การ และคณะ, 2548: 193) รวมถึงประเด็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ตอบสนองต่อความอยู่รอดภายใต้สังคมปัจจุบัน อันเกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการให้ความหมายของพื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย (ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2554: 35-54) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงกำหนดด้วยรูปแบบของกิจกรรม และการใช้งานที่เกิดขึ้นในเรือน ต่อเนื่องมาจากวัฒนธรรมในอดีต ทำให้ยังคงเก็บรักษาพื้นที่เฉพาะบางแห่งไว้ได้ แม้มีการปรับเปลี่ยนรูปร่างของผังพื้นและกายภาพของอาคารที่แตกต่างไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง (ประธาน ยานกูลวงศ์, 2553: 133-149)

นอกจากนี้การสร้างเรือนในกลุ่มผู้อพยพ ซึ่งรับเอาวัฒนธรรมกลุ่มหลักในพื้นที่นั้นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ส่งผลต่อการแสดงออกผ่านรูปแบบของเรือนพักอาศัย ที่มีรูปร่างหน้าตาของเปลือกอาคารคล้ายกับอาคารในท้องที่ แต่กลับมีรายละเอียดปลีกย่อยที่บ่งชี้ถึงชาติพันธุ์ของผู้อยู่อาศัยได้ แสดงให้เห็นถึงการคงอยู่ของการแสดงตัวตนและการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามยุคสมัย (วีระ อินพันทัง, 2553: 197-180) ในขณะเดียวกันสถาปัตยกรรมเหล่านั้น ยังคงรักษาวิถีชีวิตและจิตสำนึกของชาติพันธุ์ของตนผ่านวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม คือ สถาปัตยกรรม

โดยส่วนมากการศึกษาเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมจีนในประเทศไทย มักจะมุ่งเน้นไปในทิศทางการค้นคว้าทางด้านการอพยพ การตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมจีนแบบองค์รวม ซึ่งเน้นไปในลักษณะการบันทึกเชิงกายภาพ แต่การค้นคว้าในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนกับวัฒนธรรมบนถิ่นที่ตั้งใหม่ในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับช่วงเวลาและอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ในท้องที่ยังมีไม่มากนัก นอกจากนี้การศึกษาเชิงวิชาการในลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมตามอิทธิพลของวัฒนธรรม ที่ตั้ง และปัจจัยต่าง ๆ สอดคล้องกับการก่อเกิดรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ของไทยมีความน่าสนใจ ซึ่งเป็นผลมาจากการผสมรวมกันของกลุ่มวัฒนธรรมจีนและกลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงและการดำรงไว้ซึ่ง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 คำถามงานวิจัย

: อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีน กรณีศึกษา พื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

1. ลักษณะเฉพาะตัวของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ของกลุ่มวัฒนธรรมจีน สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและอิทธิพลในพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกาอย่างไร

    ก. สถาปัตยกรรมจีนมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในชุมชนอย่างไร

    ข. กายภาพของสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย ประเภทอาคาร รูปทรง องค์ประกอบ มีลักษณะเช่นไร

    ค. การใช้งานพื้นที่ภายในอาคาร ประกอบด้วย พื้นที่ใช้งาน ลำดับและการเชื่อมต่อพื้นที่ มีลักษณะเช่นไร

    ง. ข้อบ่งชี้ถึงความเป็นกลุ่มวัฒนธรรมธรรมจีน วัฒนธรรมท้องถิ่น และวัฒนธรรมจากอิทธิพลอื่น ๆ ในสถาปัตยกรรมจีนมีลักษณะเช่นไร

    จ. จุดร่วมทางสถาปัตยกรรมที่ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะที่ปรากฏในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย เกิดเป็นลักษณะอย่างไร

2. อัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีลักษณะเช่นไร

    ก. ช่วงเวลาในการสร้างอาคารสัมพันธ์กับรูปแบบและการกำหนดอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมอย่างไร

    ข. การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์กลุ่มวัฒนธรรมจีน ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมอย่างไร

    ค. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมจีนมาจากปัจจัยใด และเกิดขึ้นในลักษณะใด

1.2.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่ออภิปรายลักษณะเฉพาะตัวของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ของกลุ่มวัฒนธรรมจีนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและอิทธิพลในพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกา

2. เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

1.3 สมมติฐานการศึกษา

1. การเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีปัจจัยจากวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นดั้งเดิม ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน นำไปสู่การปรับตัวและการบูรณาการทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อรูปเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะตัว แตกต่างจากสถาปัตยกรรมท้องถิ่นทั่วไป ปรากฏเป็นความกลมกลืนและเป็นที่การยอมรับ แต่ยังคงดำรงถึงแนวคิดแบบเดิม ผ่านการแสดงตัวตนบนพื้นที่พหุวัฒนธรรม ภายใต้เงื่อนไขทางกายภาพของที่ตั้ง สังคม และวิถีชีวิตในท้องที่

2. อัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงตัวตนของกลุ่มชาวจีนที่อาศัยในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทยผ่านงานสถาปัตยกรรมมีหลายระดับขั้น ทั้งอาคารที่มีความสมบูรณ์ขององค์ประกอบอาคารและพื้นที่ อาคารที่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง และอาคารที่ไม่หลงเหลือลักษณะอาคารแบบเดิมเลยแต่ยังคงมีการปรากฏของลักษณะเฉพาะบางประการที่เชื่อมโยงไปยังความเป็นจีน

3. อัตลักษณ์ที่ปรากฏในพื้นที่ใช้งานและลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ถูกกำหนดด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ ลักษณะแรก สภาพแวดล้อม (circumstantial) ที่เกิดจากกลุ่มคนเชื้อสายจีนและคนในท้องถิ่นและบริบทที่ตั้งของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ที่นำไปสู่การกำหนดความสำคัญของอัตลักษณ์ ลักษณะที่สอง สถานการณ์ (situational) ที่มีการ

เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ทั้งการเพิ่มขึ้นของอาคารบ้านเรือน และความถาวรของสิ่งปลูกสร้างของกลุ่มคนจีน ซึ่งเกิดจากมูลเหตุในการเปลี่ยนแปลงปัจจัยในช่วงเวลาต่าง ๆ คือ อิทธิพลจากการครอบงำทางวัฒนธรรม และกระแสนิยมในช่วงเวลานั้น ลักษณะที่สาม ความเป็นเครื่องมือ (instrumental) ซึ่งยึดโยงกับระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงแนวคิด ความเชื่อ และการสืบทอดทางวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม

4. ความสมบูรณ์ของการคงอยู่และการผลิตซ้ำในงานสถาปัตยกรรมจีนบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตก แปรผันกับการเปลี่ยนแปลงและความเข้มข้นของปัจจัยทางวัฒนธรรม ซึ่งยังคงมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษถึงคนในรุ่นหลัง ผ่านระบบคิด คติความเชื่อ และความหวงแหนรากเหง้าของตน รวมทั้งปัจจัยทางสังคมที่เข้ามามีบทบาทในการกำหนดค่านิยมของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ทั้งส่วนกายภาพและพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น ๆ

5. จิตสำนึกทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นจีนผ่านระบบคิด ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญา สอดคล้องกับรากฐานที่สำคัญของระบบเครือญาติ วิถีชีวิต และกลุ่มสังคม ทำให้เกิดผลผลิตทางกายภาพในรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและบริบทโดยรอบที่มีลักษณะเฉพาะตัวแม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิม

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่:

เนื่องจากพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกเป็นพื้นที่เมืองท่าการค้าที่สร้างรายได้ เป็นแหล่งงานและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ โดยเฉพาะแร่ดีบุก จึงปรากฏหลักฐานในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีน และเป็นจุดหมายในการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในประเทศจีน เมืองปีนังของประเทศมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์ ในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ภายหลังพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้กำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ปกครองมณฑลภูเก็ต และเกิดการนำเข้าแรงงานจากเมืองจีนเข้ามาเพื่อทำเหมืองแร่ดีบุกจำนวนมาก (ฤดี ภูมิภูถาวร, 2559: 14-21) ในช่วงที่ดีบุกมีมูลค่าในตลาดโลก

จึงนำไปสู่เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษากลุ่มชาวจีนจากแหล่งงาน ได้แก่ ชุมชนค้าขาย และชุมชนทำเหมืองแร่ดีบุก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของมาร์กซิสที่ว่า ชุมชนย่อมเกิดในพื้นที่ที่เป็นแหล่งงาน (ยศ สันตสมบัติ, 2559: 33-43) นำไปสู่กระบวนการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีการประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่ตั้งในถิ่นฐานใหม่ของกลุ่มชาวจีน ภายใต้เงื่อนไขทางวัฒนธรรมและพื้นที่ตั้ง ในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ก่อเกิดอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนที่น่าสนใจ

กายภาพของพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกมีลักษณะร่วมทางภูมิศาสตร์แบบเดียวกัน คือ มีพื้นที่ติดต่อกับทะเลอันดามัน ทำให้การเชื่อมต่อกันระหว่างชุมชนเป็นไปได้โดยสะดวก ตั้งแต่เมืองท่าต่าง ๆ ในประเทศไทยไปจนถึงเมืองปีนังของมาเลเซีย และเมืองท่าการค้าขนาดใหญ่อย่างสิงคโปร์ ทำให้ลักษณะทางวัฒนธรรมมีการเคลื่อนไหลไปมาในพื้นที่บริเวณนี้มาเป็นเวลานาน แต่สำหรับการติดต่อทางบกระหว่างพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกกลับเป็นไปได้ยากกว่า เนื่องจากถูกกั้นแบ่งพื้นที่ออกจากกันด้วยแนวเทือกเขาภูเก็ต เทือกเขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาสันกาลาคีรี ทำให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมระหว่างพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่ง เกิดขึ้นได้ช้ากว่า

จากแนวคิดการเคลื่อนไหลทางวัฒนธรรมที่มีการส่งผ่านไปยังพื้นที่ใกล้เคียงกัน จึงนำไปสู่การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีกลุ่มวัฒนธรรมจีนแบบเดียวกันบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยในลักษณะของภาพรวม เพื่อเป็นกลุ่มตัวแทนของชุมชนชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ โดยใช้สภาพภูมิประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบด้วยลักษณะที่เป็นพื้นที่ปิดล้อมด้วยทะเลเข้าถึงพื้นที่ได้โดยทางเรือ คือ ชุมชนจีนในจังหวัดภูเก็ต และพื้นที่แผ่นดินที่มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ได้โดยสะดวก คือ ชุมชนจีนในจังหวัดพังงา

ชุมชนจีนในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและพังงาปรากฏหลักฐานว่ามีการเริ่มก่อตั้งชุมชนอย่างถาวรตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 ยาวนานมาจนถึงรัชกาลที่ 6 มักตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นแหล่งงาน ทั้งแหล่งค้าขายซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้แหล่งน้ำ เพื่อความสะดวกในการขนย้ายสินค้าทางเรือ มักพบศาลเจ้า ตลาด สมาคม โรงเรียน และกลุ่มอาคารของชาวจีนตั้งเรียงรายต่อกันตลอดแนวถนน ส่วนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำเหมืองแร่ดีบุก มักตั้งชุมชนอยู่ใกล้ภูเขาหรือเป็นพื้นที่เชิงเขา มีแหล่งน้ำขนาดน้อยใหญ่ในบริเวณใกล้ ๆ ซึ่งเกิดจากการทำเหมืองแร่ดีบุก และมีระบบนิเวศที่เฉพาะตัว ภายในชุมชนปรากฏศาลเจ้า ตลาด และกระจุกของอาคารบ้านเรือน ที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน

ลักษณะชุมชนชาวจีนบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ถูกกำหนดด้วย บริบท สภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ก่อเกิดเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ องค์ประกอบชุมชนที่เกิดขึ้น บ่งชี้ถึงลักษณะการก่อตัวและความเข้มข้นของชุมชนจีน เป็นเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ประกอบด้วย จังหวัดภูเก็ต มีกรณีศึกษาจำนวน 2 ชุมชน คือ ชุมชนกะทู้ และชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต สำหรับในจังหวัดพังงา ประกอบด้วย 3 ชุมชน คือ ชุมชนตะกั่วป่า ชุมชนเมืองพังงา และชุมชนท้ายเหมือง ซึ่งเป็นชุมชนจีนที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานและเป็นตัวแทนของการเข้ามา เพื่อประกอบอาชีพค้าขายและทำเหมืองแร่ดีบุก นำไปสู่การค้นหาอัตลักษณ์ รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมและอิทธิพลต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ปิดล้อมและพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น

ขอบเขตเนื้อหา:

การทบทวนวรรณกรรม ครอบคลุมการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมต้นแบบในประเทศจีน ประเทศสิงคโปร์ เมืองปีนังของประเทศมาเลเซีย และสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ของไทย เพื่อให้เห็นองค์รวมของการส่งผ่านวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ภายใต้กรอบทฤษฎีด้านอัตลักษณ์ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการรับรู้ในงานสถาปัตยกรรม

แนวทางในการศึกษาอัตลักษณ์ในงานวิจัยชิ้นนี้มีกรอบแนวคิดภายใต้ ทฤษฎีอัตลักษณ์ ประกอบด้วยลักษณะสภาพแวดล้อมที่มีบริบทเป็นตัวกำหนดความสำคัญของอัตลักษณ์ รวมทั้งลักษณะด้านสถานการณ์ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาและเหตุการณ์ต่าง ๆ นำไปสู่การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ และลักษณะที่เป็นเครื่องมือก่อเกิดเป็นกระบวนการตีความทางสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมและพื้นที่ชุมชน (สุเทพ สุนทรเภสัช, 2548: 39-53) สอดคล้องกับแนวคิดด้านวิถีชีวิต คติความเชื่อ และวัฒนธรรม

ลักษณะทางวัฒนธรรมที่นำมาใช้ในการศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย คือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทที่ตั้งและสภาพแวดล้อม โดยปรากฏในลักษณะ การปรับตัว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การบูรณาการทางวัฒนธรรม และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์, 2543: 15-21) นำไปสู่การแสดงออกทางสัญลักษณ์ในเชิง

นามธรรมและรูปธรรม สอดคล้องกับวิถีชีวิต ระบบความคิดความเชื่อ ปรากฏการณ์ทางสังคม และภูมิปัญญา ในรูปแบบสถาปัตยกรรม

การศึกษาครอบคลุมวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากบริเวณภาคใต้ของประเทศจีน และกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา ได้แก่ เมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์ รวมถึงกลุ่มชาวจีนลูกผสม คือ กลุ่มชาวจีนที่เกิดจากพ่อหรือแม่ที่เป็นชาวจีนกับคนในท้องที่เอเชียของตะวันออกเฉียงใต้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงเรียกคนจีนเหล่านี้ว่า กลุ่มชาวจีน เพื่อให้เห็นความชัดเจนของกลุ่มคนที่ทำการศึกษา โดยการศึกษากลุ่มวัฒนธรรมจีนเหล่านี้เป็นไปในรูปแบบการศึกษาผ่านงานวรรณกรรม เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและการเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการศึกษาสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีน ครอบคลุมลักษณะกายภาพของอาคารทั้งรูปทรงอาคาร รูปด้านอาคาร สัดส่วน และองค์ประกอบของอาคาร รวมถึงพื้นที่ใช้งานภายในที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจีนแบบดั้งเดิม ร่วมกับวัฒนธรรมที่รับมาใหม่ ซึ่งเป็นมูลเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอาคาร ที่นำไปสู่การสร้างลักษณะเฉพาะถิ่นขึ้น

กลุ่มชุมชนและอาคารที่ทำการศึกษาอยู่ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน) เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการจดบันทึกชัดเจน สามารถค้นคว้าข้อมูลได้ทั้งในส่วนเอกสารและภาพถ่าย อีกทั้งยังเห็นความต่อเนื่องของชุมชน สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของอาคารในการให้ข้อมูลและยินยอมให้ทำการรังวัดอาคาร

1.5 ขั้นตอนของการศึกษา

1. ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการเชื่อมโยงการศึกษาอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมจีน ภายใต้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการรับรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ของกลุ่มคนเชื้อสายจีนและท้องถิ่น สำหรับใช้สร้างขอบเขตของการศึกษา ทั้งในการคัดเลือกสถาปัตยกรรม พื้นที่ และช่วงเวลาที่ทำการศึกษา

2. ลงสำรวจพื้นที่และสถาปัตยกรรมเบื้องต้น เพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูลและความสมบูรณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา ทั้งส่วนกายภาพและร่องรอยทาง

วัฒนธรรมที่ปรากฏ ซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของกลุ่มคนจีนจากแผ่นดินแม่ และคนจีนจากแถบช่องแคบมะละกา ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ลักษณะชุมชนที่ศึกษามีความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพค้าขาย และเหมืองแร่ดีบุก

3. เก็บข้อมูลโดยใช้กระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร รวมถึงผู้รู้ในท้องที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงนามธรรม ที่สัมพันธ์กับชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งนำไปสู่การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเชิงนามธรรมและข้อมูลเชิงรูปธรรม ประกอบด้วยข้อมูลด้านกายภาพของสภาพแวดล้อมและงานสถาปัตยกรรม ร่วมกับการสำรวจและรังวัดอาคาร นำสู่การกำหนดประเภทอาคาร รูปแบบอาคาร และลักษณะทางสถาปัตยกรรม

4. การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การคัดแยกกลุ่มข้อมูลตามความเข้มข้นของวัฒนธรรมจีน และการครอบงำของวัฒนธรรมในถิ่นที่ตั้ง ร่วมกับกระบวนการเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง ภายใต้กรอบแนวคิดและขอบเขตการศึกษาด้านกายภาพ และวัฒนธรรมที่มีลักษณะเดียวกัน รวมถึงการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลของการศึกษา

5. นำผลการศึกษาที่ได้มาสร้างทฤษฎีอ่อน ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และอิทธิพลของกลุ่มวัฒนธรรมหลักในท้องที่ และลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรม นำไปสู่การสร้างสมมติฐานที่สอดคล้องกัน

6. พิสูจน์สมมติฐานตามข้อ 5 เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีแข็ง เพื่อใช้เชื่อมโยงการก่อเกิดสถาปัตยกรรมจีนของกลุ่มวัฒนธรรมจีนและท้องที่ บริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย และเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ที่ยังคงดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งบ่งชี้ถึงกลุ่มชาวจีน ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการศึกษา

1.6 วิธีดำเนินงาน

เมื่อได้โครงสร้างของขั้นตอนการศึกษา นำไปสู่การกำหนดวิธีดำเนินงานในงานวิจัยชิ้นนี้ ประกอบด้วยขั้นตอน (ภาพที่ 1) ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีทางด้านอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการรับรู้

2. ทบทวนวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทย และพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ที่นำไปสู่การรวมตัวและการหลอมรวมกลุ่มคนจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาและคนท้องที่เข้าด้วยกัน ภายใต้เงื่อนไขทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย รวมถึงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทยและบริเวณช่องแคบมะละกาของกลุ่มชาวจีน

3. หาข้อมูลเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ที่สร้างตั้งแต่ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - ปัจจุบัน) เป็นต้นมา เพื่อใช้ในการคัดเลือกพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรมและกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีนในการลงสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูล

4. สำรวจและเก็บข้อมูลเชิงกายภาพของพื้นที่ ที่ทำการศึกษาบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย คือ จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดพังงา ครอบคลุมรายละเอียดในประเด็น ลักษณะสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง ตำแหน่งที่ตั้ง ส่วนข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมครอบคลุม ประเภทอาคาร รูปด้านอาคาร องค์ประกอบอาคาร และพื้นที่ของอาคาร โดยการใช้กล้องบันทึกภาพและการเขียนภาพในการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ร่วมกับการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

5. สัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าของอาคารและผู้รู้ในพื้นที่ เกี่ยวกับการตั้งรกรากของบรรพบุรุษชาวจีนในประเทศไทย รวมทั้งรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่สืบทอดกันมา และการดำรงอยู่ของลักษณะที่บ่งชี้ถึงตัวตนของกลุ่มชาวสายจีนและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาคาร ทั้งลักษณะกายภาพและการใช้พื้นที่ภายในอาคารที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม สภาพสังคม และสภาพแวดล้อมของถิ่นที่ตั้ง ร่วมกับการทำรังวัดอาคาร

6. จำแนกกรณีศึกษาตามชุมชน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย ลักษณะกายภาพและผังพื้นอาคาร โดยจัดเรียงตามที่ตั้ง ประเภทอาคาร และอายุเรือน

7. วิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรม รวมทั้งพื้นที่ใช้งานของอาคาร เพื่อหารูปแบบของลักษณะอาคารที่ปรากฏร่วมกัน และลักษณะที่แตกต่างในอาคารแต่ละหลัง

8. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มาเปรียบเทียบร่วมกับข้อมูลลักษณะสถาปัตยกรรมต้นแบบในประเทศสิงคโปร์ และเมืองปีนังของประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นข้อมูลขั้นทุติยภูมิ เพื่อค้นหาความเชื่อมโยงของลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มคนชาวจีน

9. สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในประเด็นที่สัมพันธ์กับอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่ยังคงบ่งชี้ถึงกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีน ในประเด็นการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมจีน ภายใต้บริบทที่ตั้ง สังคม และอิทธิพลของวัฒนธรรมในท้องที่

10. สรุปผลการวิจัยเรื่องอัตลักษณ์ เพื่อนำไปสู่การนิยามรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

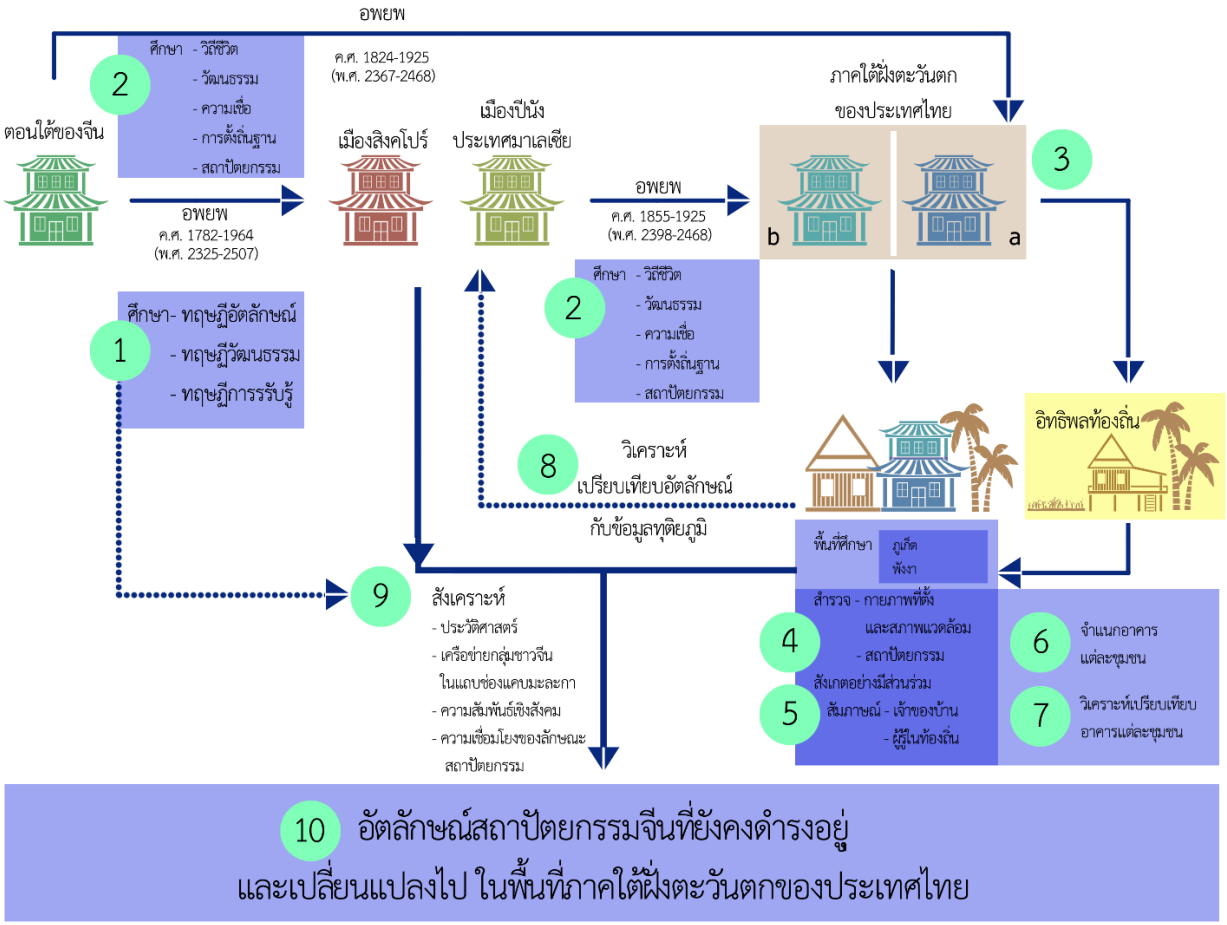

ภาพที่ 1 วิธีการดำเนินงาน

ที่มา: อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์ (2560)

1.7 นิยามศัพท์

1. “ความเป็นจีน” ในการศึกษาวิจัยนี้ แสดงถึงความผูกพันและเชื่อมโยงกันของกลุ่มชาวจีน โดยมีการสื่อสารผ่านร่องรอยของรากเหง้าทางวัฒนธรรมจีน ตั้งแต่ระดับเข้มข้นไปจนถึงระดับที่หลงเหลือร่องรอยเพียงบางอย่าง และหมายรวมถึงการซ้อนทับวัฒนธรรมอื่น ๆ ลงในวัฒนธรรมจีน จนเกิดเป็นลักษณะทวิลักษณ์ อันปรากฏในงานสถาปัตยกรรมที่บ่งชี้ได้ถึงกลุ่มชาวจีน ทั้งส่วนกายภาพและพื้นที่

2. “วัฒนธรรมจีนแบบดั้งเดิม” สื่อสารถึงวัฒนธรรมจีนที่มีต้นกำเนิดจากแผ่นดินแม่ คือ ทางตอนใต้ของประเทศจีน และวัฒนธรรมจีนในแถบช่องแคบมะละกา ที่มีการผสมสานรวมกับกลุ่มวัฒนธรรมมลายูและตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมจีนต้นแบบก่อนมีการโยกย้ายเข้าสู่พื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

3. “หง่อคาขี่” หมายถึง ส่วนพื้นที่โถงทางเดินด้านหน้าของอาคาร (arcade) ในอาคารตึกแถวบางพื้นที่อาจมีการเชื่อมต่อกันเป็นโถงทางเดินยาวตลอดแนวอาคาร

4. “ฉิ่มแจ้” หมายถึง ช่องสำหรับระบายอากาศภายในอาคาร (air well) มีลักษณะเป็นพื้นที่เปิดโล่ง ปราศจากหลังคาปกคลุม บริเวณฉิ่มแจ้ช่วยให้แสงแดดส่องเข้ามายังพื้นที่ภายใน รวมถึงช่วยให้เกิดการไหลเวียนของลม และเป็นพื้นที่เก็บกักน้ำภายในอาคาร

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมจีนบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกในประเทศไทย และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

2. เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างปัจจัย เพื่อให้อัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ยังคงดำรงอยู่ โดยใช้การสร้างจิตสำนึกในการหวงแหน เก็บรักษา และสืบทอดวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 2
ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรม

การศึกษาส่วนภาคทฤษฎีประกอบไปด้วยทฤษฎีหลัก 3 ส่วน ส่วนแรก คือ ทฤษฎีอัตลักษณ์ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ การนิยามและลักษณะของอัตลักษณ์ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานด้านอัตลักษณ์ให้เข้าใจร่วมกัน เนื่องจากพื้นที่ศึกษามีความหลากหลายของกลุ่มวัฒนธรรม จึงต้องทำความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม สำหรับการศึกษาอัตลักษณ์เชิงรูปธรรมและนามธรรม และอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ใช้ในกระบวนการค้นหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

ทฤษฎีถัดมา คือ ทฤษฎีด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วย แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการรับและปรับใช้วัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่ ที่เกิดขึ้นภายใต้วัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงกับผู้คนที่ถูกผสมกลมกลืนกับลักษณะทางสังคม ที่ตั้ง และสภาพแวดล้อมเข้าด้วยกัน รวมถึงการศึกษาวัฒนธรรมที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม นำไปสู่การนิยามถึงลักษณะสถาปัตยกรรมจีน ที่มีการดำรงอยู่และปรับเปลี่ยนไปในพื้นที่แถบนี้

ทฤษฎีสุดท้าย คือ การศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ประกอบด้วย การรับรู้ด้วยการมอง กระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ ในส่วนนี้นำมาใช้ในกระบวนการสร้างเครื่องมือ สำหรับแยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูลในงานสถาปัตยกรรม ทั้งส่วนกายภาพและพื้นที่ รวมถึงการทำความเข้าใจลักษณะที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรม ที่สัมพันธ์กับการสื่อสารที่มากกว่ามิติของการมอง นำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะของตัวอาคารที่สามารถรับรู้ได้ถึงกลุ่มชาวจีน

นอกเหนือไปจากทฤษฎีหลักทั้ง 3 ส่วน งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติมในส่วนประวัติศาสตร์การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีน ลักษณะของกลุ่มชาวจีนในแถบพื้นที่ช่องแคบมะละกา รวมถึงลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกและแถบช่องแคบมะละกา เพื่อทำความเข้าใจถึงที่มาและมูลเหตุปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานในมิติต่าง ๆ นำไปสู่การอภิปรายถึงรูปแบบทาง

สถาปัตยกรรม การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

2.1 อัตลักษณ์

2.1.1 นิยามและลักษณะของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นโดยสังคม ด้วยกระบวนการคัดกรอง เลือกสรร เพิ่มเติมลักษณะบางประการ และสร้างวาทกรรมให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง ตายตัว แต่มีการเปลี่ยนสภาพตลอดเวลา (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2546) การนิยามถึงตัวตนเกิดขึ้นได้ในหลายมิติทั้งความรู้สึกนึกคิด ไปจนถึงการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ในแต่พื้นที่มีการสร้างลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป ภายใต้แนวคิดที่เป็นกรอบทางวัฒนธรรมและสังคม ร่วมกับการแสดงความเป็นปัจเจกของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดเป็นปัจเจกภาพซึ่งเป็นลักษณะที่มีความคล้ายคลึงในกลุ่มวัฒนธรรมและสังคมเดียวกัน ผลผลิตที่ได้จากการสร้างตัวตนดังกล่าวถูกครอบงำโดยภาษา วัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อม รวมถึงจิตสำนึกที่มีร่วมกัน แบ่งออกเป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 2-6)

จุดเชื่อมต่อกันระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) คือ มโนทัศน์ (practice) มีส่วนสำคัญอย่างมากในการทำความเข้าใจถึงลักษณะและที่มาของอัตลักษณ์ ลักษณะแรก มโนทัศน์ที่เกิดจากการกระทำในชีวิตประจำวันที่ปฏิบัติกันจนเคยชิน นำไปสู่การบัญญัติเป็นกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคม มักแสดงออกผ่านรูปแบบที่เป็นรูปธรรมและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท ลักษณะที่สอง มโนทัศน์ที่เกิดจากสถานการณ์เฉพาะ ทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค โดยมากมีความเกี่ยวข้องกับมิติเวลาและสถานที่ที่เฉพาะเจาะจง บริบทของการกระทำในแต่ละช่วงเวลาและสถานที่ จึงเป็นมากกว่าองค์ประกอบทางกายภาพ แต่ยังเป็นการแสดงถึงตำแหน่งที่สัมพันธ์กับการนิยามอัตลักษณ์ผ่านความรู้สึกนึกคิดที่เป็นนามธรรม (เรื่องเดียวกัน: 101-103)

กระบวนการหล่อหลอมอัตลักษณ์ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการแสดงออกถึงความเป็นปัจเจกส่วนบุคคลและปัจเจกทางสังคม โดยผ่านกระบวนการ 3 แบบ คือ การขัดเกลาทางสังคมจนเกิดเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่ทุกคนมีความเข้าใจเหมือนกัน การก่อตัวของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลนำไปสู่การถ่ายทอดอัตลักษณ์ในที่สาธารณะ และการที่ประสบการณ์ส่วนบุคคลกลายเป็น

ประสบการณ์สาธารณะ (เรื่องเดียวกัน: 103-105) กระบวนการเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำตอกย้ำถึงตัวตนทั้งในชีวิตประจำวันและการแสดงอออกในพื้นที่สาธารณะ ผ่านการเล่าเรื่องในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คำบอกเล่า การเลือกใช้องค์ประกอบแบบเดิมซ้ำ ๆ เป็นต้น เพื่อแสดงถึงตัวตน

2.1.2 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีโครงสร้างเกิดขึ้นจากการดำรงชีพ การถ่ายทอดภาษาออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ใช้กันในสังคม การถ่ายทอดอัตลักษณ์ของตนผ่านงานศิลปะที่เป็นรูปธรรม เช่น ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมทั้งลักษณะที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน (นิคม มูสิกะคามะ, 2545: 37) ในสังคมที่มีการอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่หลากหลายต้องมีการยอมรับ ปฏิเสธ และปรับเปลี่ยนตัวเอง เพื่อให้เกิดความเสมอภาคกันในสังคม กระบวนการหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมพหุนิยม คือ การผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (hybridization) ลักษณะดังกล่าวไม่ได้ยึดติดกับเส้นแบ่งทางพรมแดน หรือพื้นที่ต้นกำเนิดของวัฒนธรรมนั้น แต่ถูกแบ่งและจัดกลุ่มโดยใช้ขอบเขตทางวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ (อภิญญา, เรื่องเดิม: 122-123) ทำให้เกิดกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม และวิธีคิดที่มีลักษณะแตกต่างออกไปจากลักษณะดั้งเดิม ด้วยการครอบงำ และแนวโน้มการต่อต้านที่เป็นตัวเร่งให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ปัจจัยที่มีส่วนกำหนดลักษณะทางวัฒนธรรมและยึดโยงกลุ่มคนเหล่านั้นเข้าด้วยกัน คือ ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ในกรณีที่มีการโยกย้ายของกลุ่มคนไปยังพื้นที่ใหม่ เนื่องด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายอยู่ 2 ลักษณะ คือ กลุ่มคนพลัดถิ่น (diaspora) เป็นปรากฏการณ์ที่กลุ่มคนมีการโยกย้ายไปอยู่ในดินแดนใหม่ ผูกพันกันด้วยเผ่าพันธุ์ วัฒนธรรม และกลุ่มภาษา โดยยังคงมีอุดมการณ์ที่ต้องการกลับไปยังมาตุภูมิเดิมที่ตนเคยจากมา และอีกกลุ่มคือ กลุ่มผู้อพยพ (immigrant) เป็นกลุ่มที่มีการโยกย้ายถิ่นฐานเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างจากกลุ่มแรก เนื่องจากผู้อพยพเหล่านี้มีการยอมรับในถิ่นที่ตั้งใหม่และมีการลงหลักปักฐานอย่างถาวร การเข้ามาของกลุ่มผู้อพยพทั้ง 2 ลักษณะ พบเห็นได้ในกลุ่มคนจีนที่เข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยในรุ่นที่ 1 สำหรับลูกหลานผู้อพยพในรุ่นถัดมาเริ่มมีการผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรม สังคม และบริบทของพื้นที่ใหม่ได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ (เรื่องเดียวกัน: 124-125) เช่น กรณีกลุ่มคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในรุ่นที่ 2 มีการปรับตัว ยอมรับ แสดงออกตามแบบคนไทย ภายใต้จิตสำนึกที่ยังคงเป็นลูกหลานชาวจีน มีการเรียกตนเองว่า คนไทยเชื้อสายจีน เป็นต้น

ในมิติทางชาติพันธุ์มีการแสดงออกทางอัตลักษณ์เกิดขึ้น 3 ระดับ ระดับแรก กลุ่มชาติพันธุ์ที่วัฒนธรรมเดิมยังคงมีอิทธิพลและมีความเข้มข้น เนื่องจากมีความห่างไกลจากศูนย์กลาง ระดับที่สอง สัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีการกลืนกลายกับระบบศูนย์กลาง แต่ยังคงมีความผูกพันกันด้วยสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรือศาสนา และระดับที่สาม กลุ่มชาติพันธุ์ถูกผนวกเข้ากับระบบศูนย์กลางอย่างเต็มรูปแบบ แต่ยังคงปรากฏวิถีชีวิตผ่านรูปแบบสินค้าทางวัฒนธรรมหรือเพื่อการศึกษาทางชาติพันธุ์ (เรื่องเดียวกัน: 121-122) อัตลักษณ์ที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่น เกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ในแถบพื้นที่มลายูพบการปรับตัว เพื่อโอกาสทางการค้ากับนานาชาติในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงท่าทีของผู้ปกครองต่อการควบคุมทางสังคมและกิจการบ้านเมือง การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การปฏิรูปศาสนา และการอพยพย้ายถิ่น (ไมเคิล เจ มอนเตซาโน และแพทริค โจรี, 2560: 8) ล้วนส่งผลต่อการนิยามถึงตัวตนในสังคม

2.1.3 อัตลักษณ์เชิงรูปธรรมและนามธรรม

โครงสร้างทางสังคมเป็นปัจจัยภายนอกที่มีส่วนเป็นอย่างมาก ในการสร้างมโนทัศน์ให้แก่คนในสังคม ผ่านการสั่งสมชุดความคิดภายใต้กรอบทางสังคมผ่านช่วงเวลา และแฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และความเชื่อของมนุษย์ เมื่อเกิดการถ่ายทอดจึงพัฒนาและกลายสภาพสู่วัตถุ (objectification) ส่งผลต่อการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2553: 75-78) นำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ที่เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ในสิ่งต่าง ๆ เช่นกัน

มโนทัศน์ที่เป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมนั้น ปิแอร์ บูร์ดิเยอ นักปรัญญาสังคมศาสตร์ชาวฝรั่งเศสใช้คำว่า ฮาบิทัส (Habitus) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า กายภาพเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ในสังคมภายใต้โครงสร้างเดิม (เรื่องเดียวกัน: 80-81) มโนทัศน์เกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์และเกิดขึ้นโดยใช้วัตถุ ความหมายต่าง ๆ จึงถูกนำเสนอผ่านการใช้สัญลักษณ์ เพื่อสื่อสารถึงอัตลักษณ์ (อภิญญา, เรื่องเดิม: 107-108) อัตลักษณ์ที่ปรากฏในลักษณะที่เป็นกายภาพในงานสถาปัตยกรรม จึงอาจแฝงไปด้วยการสื่อความหมายมากกว่าแค่ประโยชน์ใช้สอย (กรุณา รักษวิณ, 2558: 17) แต่ยังสะท้อนไปยังรากลึกทางวัฒนธรรมและสังคม ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นภายในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน จึงปรากฏร่องรอยของการคงอยู่ การปรับเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลา

จุดเริ่มต้นของมโนทัศน์เกิดจากการเรียนรู้และเติบโตภายในบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ของคน สิ่งแวดล้อม และปรากฏการณ์ทางสังคม เกิดเป็นมโนทัศน์ในระดับปัจเจก นำไปสู่การนิยามอัตลักษณ์ส่วนบุคคล มักแฝงไว้ด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ แบบคู่ตรงข้ามไว้ในพื้นที่และองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ภายในบ้าน การสั่งสมมโนทัศน์ในระดับปัจเจกมีความเกี่ยวพันกับกลุ่มและชนชั้นในสังคม ส่งผลให้เกิดการหล่อหลอมกลุ่มคนให้มีความคล้ายคลึงกัน ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคม จัดเป็นโนทัศน์ในระดับสังคม (สุนีย์, เรื่องเดิม: 87-114) ส่วนการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมในเชิงสัญลักษณ์ มีการเน้นไปที่กระบวนการผลิตความหมาย รวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวันและในพื้นที่สาธารณะ ในบางพื้นที่มีการใช้พิธีกรรม เพื่อสื่อสารถึงการประดิษฐ์ประเพณีของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม (อภิญญา, เรื่องเดิม: 113-119) แสดงถึงความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน

2.1.4 อัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่นำมาใช้ในการสร้างภาพลักษณ์ของเมือง เพื่อยกระดับคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ (นิคม, เรื่องเดิม: 276) เนื่องจากเป็นตัวแทนที่ทำให้ผู้คนเข้าใจถึงรูปแบบทางวัฒนธรรมได้ง่ายด้วยการรับรู้จากการมอง แต่จะเข้าใจได้ลึกซึ้ง เมื่อมีการเข้าไปใช้งานและทำความเข้าใจในความหมายที่สอดแทรกอยู่ในงานสถาปัตยกรรม การทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ต้องมีการเชื่อมโยงลักษณะทางกายภาพและปรากฏการณ์ในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตั้งเข้าด้วยกัน

ลักษณะกายภาพในงานสถาปัตยกรรมมีสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมและปรับตัวตามสภาพวิถีชีวิต ส่วนลักษณะอาคารบ้านเรือนมักอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดทางสังคมที่ซับซ้อน รวมถึงโลกทัศน์และความเชื่อเชิงจิตวิญญาณ สะท้อนผ่านรูปแบบลักษณะเรือน ผังและพื้นที่ว่าง การแบ่งพื้นที่ โครงสร้างและวัสดุ การประดับตกแต่งอาคาร และสัญลักษณ์ที่ใช้ในเรือน จึงทำให้เกิดความเหมือนและต่างของอัตลักษณ์ในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม (ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2558: 31-34) มโนทัศน์ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อลักษณะสถาปัตยกรรมที่ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นโดยที่ยังคงใช้รูปแบบอาคารเดิม หรือมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ยังคงไว้ซึ่งจิตวิญญาณทางวัฒนธรรม

การถ่ายทอดลักษณะอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ได้เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องอาศัยมิติทางวัฒนธรรม รวมถึงเทคนิควิธีในการก่อสร้างที่นำไปสู่รายละเอียดต่าง ๆ บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ในแง่ของเทคนิค วิธีการ และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม (กรุณา, เรื่องเดิม: 14) ทำให้เกิดการสร้างคุณค่าและความหมายผ่านอาคารบ้านเรือน

อัตลักษณ์ที่พบในบ้านเรือนภาคใต้สัมพันธ์กับถิ่นที่ตั้งซึ่งเป็นพื้นที่ติดทะเล ทำให้มีศักยภาพในการเปิดเป็นเมืองท่า เกิดเป็นย่าน เมือง และแหล่งการค้า จึงง่ายต่อการติดต่อกับกลุ่มวัฒนธรรมในพื้นที่อุษาคเนย์และชาวต่างชาติอื่น ๆ และด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อกับทะเลเป็นแนวยาวครอบคลุมในหลายพื้นที่ จึงทำให้รูปแบบทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมมีการถ่ายทอดถึงกันในพื้นที่บริเวณนี้ (ระวิวรรณ, เรื่องเดียวกัน: 126-127) ในบางพื้นที่มีการสอดแทรกของกลุ่มผู้มาอยู่ใหม่อย่างชาวจีนผสมผสานเข้าไปด้วย ทำให้เกิดเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย

2.2 วัฒนธรรม

ในทุกสังคมมีการสร้างวัฒนธรรมของตนในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิต จารีตประเพณี ความคิด ความเชื่อของผู้คน วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องชี้วัดถึงความเจริญที่เกิดขึ้นในเผ่าพันธุ์ (นิคม, เรื่องเดิม: 4-5) เกิดขึ้นในลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (material culture) และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดความเชื่อ ครอบคลุมไปถึงการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา (ethnography) (อมรา พงศาพิชญ์, 2543: 12) แต่ในสังคมประกอบไปด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งแปรเปลี่ยนได้ตลอดเวลาตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของอำนาจที่มีบทบาทในสังคมนั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552: 6)

โครงสร้างฐานรากทางวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนแรก ภูมิลักษณ์ คือ ลักษณะกายภาพและชีวภาพที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นต้นทุนของชุมชนที่ถูกนำมาใช้แตกต่างกันตามช่วงเวลา ส่วนที่สอง สภาวธรรม คือ การจัดการภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ เกิดทั้งในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ส่วนที่สาม ฐานอำนาจ ซึ่งมีบทบาทต่อสังคมปรากฏหลากหลายรูปแบบ เช่น อำนาจจากรัฐ อำนาจจากระดับชนชั้นหรือความอาวุโส อำนาจจากความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงอำนาจที่เป็นกรอบสำนึกที่มีร่วมกันที่เกิดจากผู้มีฐานะในสังคม เป็นต้น (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544: 4) โครงสร้างฐานรากทางวัฒนธรรมส่งผลต่อปรากฏการณ์ รูปแบบ บทบาทหน้าที่ และพลวัตของกลุ่มวัฒนธรรมนั้น ๆ

2.2.1 แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

การทำความเข้าใจลักษณะแก่นกลางทางวัฒนธรรม (culture core) และขอบเขตวัฒนธรรม (culture area) ที่มีการเพิ่มและลดลงได้ตามสถานการณ์ในสังคม ทำให้เห็นถึงความแตกต่างและ

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรอง เมื่อเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกัน ส่งผลให้มีการหยิบยืมและการรับวัฒนธรรมของผู้อื่นมาปรับใช้กับกลุ่มของตน แต่หากมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม อาจนำไปสู่การพยายามครอบงำและความขัดแย้ง ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นประกอบไปด้วย การปรับตัว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การบูรณาการทางวัฒนธรรม และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (อมรา, เรื่องเดิม: 14-16)

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัว สะท้อนผ่านงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น งานศิลปะ และวิถีชีวิตที่แฝงไว้ด้วยระบบสัญลักษณ์ การปรับตัวดังกล่าวในระดับสังคม แสดงให้เห็นถึงการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะองค์รวม วัฒนธรรมมีการถ่ายทอดไปยังรุ่นถัดไป ซึ่งปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ สำหรับประเด็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นในพื้นที่ขอบเขตวัฒนธรรมที่มีแตกต่างกัน พบทั้งการรับและการหยิบยืมวัฒนธรรมใกล้เคียงมาใช้ (เรื่องเดียวกัน: 16-22) แต่ในกรณีที่วัฒนธรรมใกล้เคียงมีความเข้มแข็ง กลุ่มวัฒนธรรมที่เป็นรองมีโอกาสถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือการแพร่อำนาจโดยกลุ่มวัฒนธรรมที่แข้งแข็ง

การบูรณาการทางวัฒนธรรมแตกต่างจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม เนื่องจากยังคงปรากฏลักษณะเด่นของกลุ่มวัฒนธรรมของตนและวัฒนธรรมข้างเคียงที่รับมา ซึ่งคนในสังคมยอมรับในความหลากหลาย อาจเรียกพื้นที่ที่มีลักษณะดังกล่าวได้ว่า พหุวัฒนธรรม การผสมผสานวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า ทวิลักษณ์ ดังเช่นชาวจีนที่อาศัยในไทย และประเด็นสุดท้ายความขัดแย้งทางวัฒนธรรมเป็นการที่กลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งปฏิเสธที่จะยอมรับวัฒนธรรมอื่น พบได้ในการอพยพย้ายถิ่นฐาน การขยายดินแดนที่เป็นขอบเขตรัฐชาติหรือการล่าอาณานิคม ซึ่งมีการพยายามนำเอาวัฒนธรรมของตนไปครอบงำพื้นที่ทางวัฒนธรรมอื่น (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)

2.2.2 ลักษณะวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม

วัฒนธรรมพหุนิยมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ปรากฏในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเคารพแนวคิดและการปฏิบัติตัวของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จึงทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน (นิคม, เรื่องเดิม: 63) ในการศึกษาไม่ควรเปรียบเทียบในเชิงคุณค่าหรือความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากวัฒนธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ (culture relative) สัมพันธ์กับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามช่วงเวลา (อมรา, เรื่องเดิม: 15) ปัจจุบันในพื้นที่แถบมลายูมีการสร้างฐานแห่งอัตลักษณ์อันหลากหลาย (source of identity) ทำให้ในพื้นที่แถบนี้มีสำนึกถึงความเป็นกลุ่มก้อนทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเดียวกัน ไม่ได้ถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนทางรัฐชาติที่

สร้างขึ้นในภายหลัง แต่ใช้สำนึกที่มีต่ออัตลักษณ์ในอดีตขึ้นอยู่กับวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันออกไป (ชุลีพร วิรุณหะ, 2560: 52)

ประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีคนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐาน หนึ่งในนั้น คือ คนจีนซึ่งถูกผนวกเข้ากับโครงสร้างของสังคมไทยด้วยระบบศักดินา และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมด้วยการแต่งงานกับสตรีพื้นเมือง คนจีนในยุคแรกมีทั้งผู้ที่ออกมาแสวงโชค เข้ามาอาศัยในไทยชั่วคราวเพื่อหารายได้ส่งกลับไปที่จีน (sojourner) และกลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานถาวรในไทย (settle) ซึ่งทั้ง 2 กลุ่ม มีลักษณะและจิตสำนึกที่ยังดำรงความเป็นจีน จึงถูกมองเป็นคนนอกในระบบสังคมไทย การยอมรับชาวจีนเข้าสู่ระบบโครงสร้างของสังคมไทยสามารถเกิดขึ้นได้ เมื่อคนจีนได้รับฐานันดรและราชทินนาม สำหรับลูกหลานจีนที่เกิดกับสตรีพื้นเมืองในรุ่นถัดมามีจิตสำนึกเป็นไทยมากกว่าชาวจีนในรุ่นแรก เนื่องจากการอบรมเลี้ยงดูจากมารดา อีกทั้งยังได้รับสิทธิต่าง ๆ จากภาครัฐเช่นเดียวกับคนไทย จึงเป็นการง่ายที่วัฒนธรรมจีนจะกลืนกลายกับวัฒนธรรมไทย แต่ความเป็นจีนที่สืบทอดมายังคงดำรงอยู่ภายในจิตใจ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมแบบไทย ลักษณะดังกล่าวเป็นกระบวนการทวิลักษณ์ไทยจีน หรือที่เรียกว่า คนไทยเชื้อสายจีน (อมรา, เรื่องเดิม: 143-153)

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในปัจจุบันแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ การหลอมรวมความหลากหลายเป็นหนึ่ง (homogeneity/uniformity) การประนอมปรองดองความหลากหลาย (diversity) และการผสมผสาน พันทาง (hybridity) (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2552: 19) ซึ่งประเด็นเรื่องความผสมผสาน พันทาง มีความน่าสนใจต่อการศึกษาอัตลักษณ์ในกลุ่มชาวจีนลูกผสมในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมย่อยที่มากกว่า 1 วัฒนธรรม ทำให้มีความซ้อนทับกันของอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และไม่ได้ปรากฏเป็นรูปแบบที่ตายตัว ทำให้ไม่อาจแบ่งแยกกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ในการศึกษากลุ่มที่มีลักษณะผสมผสานแบบพันทาง ควรเน้นไปที่การศึกษาในลักษณะที่เป็นพลวัตและการผสมผสานทางอัตลักษณ์ (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, เรื่องเดิม: 26-27)

2.2.3 วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีผลต่อสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมท้องถิ่น สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และให้สร้างรายละเอียดที่เป็นระบบสัญลักษณ์ เพื่อสื่อความหมายผ่านส่วนต่าง ๆ ในอาคาร วัฒนธรรมท้องถิ่นมีส่วนในการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับผู้คน สภาพแวดล้อมและถิ่นที่ตั้ง (กรุณา, เรื่องเดิม: 11-13) นำไปสู่แบบแผนที่มีการใช้ซ้ำจนเกิดเป็นลักษณะที่มีความเฉพาะตัวในท้องถิ่นนั้น

รูปแบบภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในกลุ่มคน เมื่อถูกหล่อหลอมมาเป็นระยะเวลานาน ทำให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตของผู้คนยากที่จะแยกออกจากกันได้ ซึ่งภูมิปัญญาอาจมีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงขึ้นอยู่กับแนวคิดที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมในแต่ละถิ่นที่ ลักษณะที่เกิดขึ้นมักติดตัวผู้คนไปเป็นสัมภาระทางวัฒนธรรม แม้จะมีการโยกย้ายถิ่นที่อยู่ก็ตาม (ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2560: 14) ทำให้ในงานสถาปัตยกรรมยังคงปรากฏการนำภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและถิ่นที่ตั้ง

ในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มักปรากฏการแสดงออกถึงกลุ่มวัฒนธรรมของตนผสมเข้ากับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น ๆ ที่มีบทบาทในท้องถิ่นโดยการปรับตัวในลักษณะทวิลักษณ์ (วีระ อินพันทัง, 2553: 197-180) ทั้งนี้การแสดงออกที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างกันออกไปตามความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรม เพื่อทำให้เกิดความกลมกลืนในสังคม ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะตัวในพื้นที่นั้น

2.3 การรับรู้

กระบวนการทางพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อการรับรู้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ กระบวนการทางพฤติกรรมภายใน (covert behavior) ประกอบด้วยกระบวนการรับรู้ (perception) ผ่านการใช้ประสาทสัมผัสและการรู้สึก (sensation) ร่วมกับกระบวนการรู้ (cognition) ที่เกี่ยวข้องกับการคิด ความจำ การเรียนรู้และการพัฒนาปัญญา นำไปสู่การสร้างระบบมโนทัศน์ (formation of conceptual system) และอีกส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางพฤติกรรมภายนอก (overt behavior) คือ สภาพแวดล้อม

ระบบมโนทัศน์ (conceptual system) ของมนุษย์เกิดจากสิ่งเร้าผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ข้อมูลที่ได้จากการรับรู้ (percept) จึงถูกนำมาตีความ (apperception) เพื่อหาความสอดคล้องกับประสบการณ์ในอดีต เกิดเป็นการรู้ (cognition) ภายในบุคคล (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, บุษกร เสรฐวรกิจ และศิวาภร กลิ่นมาลัย, 2554: 10-12) กระบวนการสร้างระบบมโนทัศน์มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ที่เอื้อต่อการใช้งาน โดยการจัดการสภาพแวดล้อมและพื้นที่ ทั้งระดับขนาดใหญ่ในพื้นที่เมืองหรือชุมชน มาจนถึงระดับขนาดเล็กในพื้นที่ภายในอาคารบ้านเรือน

งานสถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งของผลงานจากกระบวนการคิดมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะ 3 ประการ ประกอบด้วย การสร้างสุนทรียภาพ โดยการรับรู้รูปทรงทางทัศนาการที่ผ่านการ

จัดองค์ประกอบให้มีความโดดเด่น แต่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้มนุษย์มีการสร้างสัญลักษณ์สอดแทรกเข้าไปในงานสถาปัตยกรรม เพื่อสื่อความหมายถึงหน้าที่ใช้สอยของอาคาร ฐานะของเจ้าของ รวมถึงระบบความคิดและความเชื่อของสังคมนั้น ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้คนที่สัมพันธ์กับกระบวนการรู้และการสร้างอารมณ์ และมนุษย์สร้างงานสถาปัตยกรรมเพื่อรองรับการใช้สอยในมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและสภาพแวดล้อมกายภาพ (เรื่องเดียวกัน: 19-20) ทำให้เกิดระบบมโนทัศน์ที่เป็นภาพรวมของสังคม หรือชุมชน แตกต่างกันออกไปตามปัจจัยพื้นฐานและกระบวนการรับรู้ ทั้งในมิติที่เกี่ยวข้องกับกายภาพ ลักษณะสังคม และวัฒนธรรม

2.3.1. การรับรู้ด้วยการมอง

การรับรู้สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรมโดยใช้การรู้สึกทางทัศนาการ เป็นประสาทสัมผัสที่ง่ายที่สุดในการดึงดูดความสนใจของมนุษย์ ทั้งเรื่องการกำหนดขนาดและระยะต่าง ๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการใช้งาน (เรื่องเดียวกัน: 21) มิติทางการมองเห็นของมนุษย์มีการปรับตัวให้เข้ากับการเคลื่อนไหว ในแนวเส้นตรงและแนวระนาบที่อยู่ในมุมมองของระยะสายตา สอดคล้องกับสัดส่วนของมนุษย์ และระยะความใกล้และไกลของวัตถุ

เมื่ออยู่ในระยะไกลการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นในลักษณะภาพรวม ไม่แสดงรายละเอียดของอาคารและผู้คนมากนัก แต่เมื่ออยู่ระยะใกล้การมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ก็ยิ่งแสดงรายละเอียดได้ชัดเจนมากขึ้น ดังนั้นในพื้นที่ขนาดเล็กจะยิ่งมองเห็นรายละเอียดของตัวอาคารและกิจกรรมได้อย่างใกล้ชิด (ญาน เกห์ล, 2559: 44-65) ระยะความลึกของพื้นที่ทำให้เกิดการดึงดูดทางสายตา มีผลต่อการรับรู้และจดจำสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้จากสภาพแวดล้อมกายภาพเหล่านั้น การมองเห็นมีผลต่อการสื่อสารและการสร้างกิจกรรม เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่ทั้งภายในและภายนอกอาคาร (เรื่องเดียวกัน: 161)

การจัดระเบียบการรับรู้ตามหลักการของกลุ่มจิตวิทยาเกสตัลต์ แบ่งเป็นการรับรู้ด้วยการมองภาพและพื้น ลักษณะความสมบูรณ์ของรูปทรง และการรวมกลุ่มหรือจัดรูปแบบในการรับรู้ โดยใช้ความคล้ายคลึงและความแตกต่าง โดยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนบุคคล การสร้างสุนทรียภาพในงานสถาปัตยกรรม เกิดขึ้นจากความชัดเจนและเรียบง่ายของรูปทรง การใช้ลักษณะปิดล้อมของรูปทรงเพื่อสร้างความเอกภาพ สร้างความโดดเด่นโดยใช้หลักการเปรียบเทียบความต่างของรูปทรง ขนาด สี และอื่น ๆในงานสถาปัตยกรรม รวมถึงใช้หลักการสร้างความกลมกลืน และการจัดจังหวะให้สอดคล้องกันขององค์ประกอบ (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 61-62) หลักการดังกล่าวพบได้ใน

สภาพแวดล้อมกายภาพและงานสถาปัตยกรรมที่มีการจัดการโดยมนุษย์ เกิดเป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกันในชุมชน

ภาษาทางสถาปัตยกรรมแสดงออกผ่านรูปแบบอาคาร องค์ประกอบอาคารที่แสดงรายละเอียดต่าง ๆ และพื้นที่ในชีวิตประจำวัน กำหนดด้วยการใช้งาน การออกแบบ หรืออาจเป็นรูปแบบที่ใช้กันเรื่อยมาจนกลายเป็นข้อตกลงในสังคมนั้น ขนาดและสัดส่วนของมนุษย์มีส่วนเป็นอย่างมากในการกำหนดขนาดและรูปทรงของตัวอาคารที่สอดคล้องกัน บางครั้งมีการใส่ความต้องการอื่นเพิ่มเติมเข้าไป จึงทำให้ขนาดอาคารมีความหลากหลายมากขึ้น (ญาน เกห์ล, เรื่องเดิม: 66-69)

ในแต่ละท้องถิ่นมีการเลือกใช้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งมักเชื่อมโยงกับการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านรายละเอียดปลีกย่อย จำพวกองค์ประกอบอาคารและการตกแต่งระดับพื้นผิวอาคาร ในขณะที่บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับมักไปปรากฏผ่านการจัดองค์ประกอบ การรับรู้รูปทรงอาคาร และการรับรู้ผ่านพื้นที่ภายในอาคาร (อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์, 2557: 57) จึงทำให้ภาษาทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันไปตามถิ่นที่ตั้ง รับรู้ได้ผ่านการมองและใช้งาน ส่วนความเข้าใจต้องใช้ประสบการณ์และความคุ้นชินส่วนบุคคล

2.3.2 กระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์

ตั้งแต่อดีตมนุษย์มีการเรียนรู้ที่อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างเข้าใจ ทั้งการเลือกสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีพและตั้งถิ่นฐาน รวมถึงการเลือกทิศทางสำหรับสร้างสภาพแวดล้อมทั้งภายในอาคารและภายในชุมชนให้เหมาะแก่การใช้งานและการอยู่อาศัย ความชำนาญในการเลือกทิศทางเป็นส่วนหนึ่งจากกระบวนการเรียนรู้และจดจำสภาพแวดล้อม (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 21-22) ซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในอดีตและการแก้ไขปัญหาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับทัศนะและสำนึกของผู้คน นำไปสู่การแสดงอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงตัวตนของคนในท้องถิ่น (แอนโทนี รีด, 2560: 50-51) ผ่านรูปทรงของเมืองที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและโครงสร้างทางสังคมที่หล่อหลอมกันมาจากประสบการณ์อันยาวนาน (ญาน เกห์ล, เรื่องเดิม: 44-67)

ประสบการณ์ในอดีตของผู้คนมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการรับรู้ของบุคคล ทั้งในแง่กายภาพและความรู้สึก รวมถึงการรับรู้ขนาด รูปร่าง ตำแหน่ง และสีของวัตถุต่าง ๆ ที่คงที่เนื่องจากความคุ้นเคย ความแตกต่างและความคล้ายคลึงของประสบการณ์ มีผลต่อการออกแบบและการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่มีแบบอย่างเฉพาะ (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 59-62) ทำให้เกิดความโดดเด่น

และกลมกลืนของสภาพแวดล้อมกายภาพ และงานสถาปัตยกรรมในชุมชนที่สื่อสารถึงกลุ่มวัฒนธรรมและสังคม

ความหลากหลายของประสบการณ์ของชาวจีน บทบาท และจำนวนชาวจีน มีผลต่อการแสดงออกของชาวจีนในมิติต่าง ๆ ทั้งช่วงเวลา พื้นที่ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 21) ทำให้มีการสร้างอาคารที่มีความเฉพาะแตกต่างไปตามช่วงเวลาและกลุ่มบุคคล

2.3.3 การสื่อสารที่มากกว่ามิติของการมอง

ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และเศรษฐกิจ ทำให้เกิดรูปแบบการใช้งานและมีการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ การศึกษาในประเด็นที่พักอาศัยจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงปัจจัยเหล่านี้ ซึ่งนำไปสู่การเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกอาคาร (ญาน เกห์ล, เรื่องเดิม: 99) ลักษณะเฉพาะของอาคารในแต่ละพื้นที่ มีปัจจัยมาจากการใช้งานที่ไม่ตายตัวเปลี่ยนแปลงการใช้งานได้ตามวาระ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ สะท้อนผ่านรูปแบบและประเภทอาคาร เช่น ขนาด รูปทรง องค์ประกอบอาคาร รวมถึงลักษณะอาคารที่บ่งชี้ถึงฐานะของเจ้าของ เป็นต้น มิติที่เกิดขึ้นจากระยะห่างของวัตถุและบุคคลเกี่ยวข้องกับขนาดของอาณาเขตครอบครอง และที่เว้นว่างส่วนบุคคล (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 21) ปรากฏการกำหนดขอบเขตในลักษณะดังกล่าวทั้งในระดับสังคมและครัวเรือน

ในอาคารบ้านเรือนมักถูกสอดแทรกไว้ด้วยการสร้างความหมาย โดยเฉพาะในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แสดงให้เห็นถึงต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีระเบียบแบบแผน และมีที่มาที่ไปในการเลือกใช้ลักษณะอาคารและการสร้างพื้นที่ (Howard Davis, 2012: 4-5) ที่มีความเฉพาะ เพื่อสื่อความหมายถึงการใช้งานอาคารพื้นฐานและความสนใจ รวมถึงการแสดงฐานะทางสังคมของเจ้าของบ้าน การแสดงสัญลักษณ์ในสภาพแวดล้อมกายภาพ ทำให้เกิดการวางตัวที่เหมาะสมของคนในสังคม มีผลต่อการกระทำระหว่างกันทางสังคมทั้งในแง่บวกและแง่ลบ การให้คุณค่าในงานสถาปัตยกรรมเกิดจากความสัมพันธ์ของสิ่งที่มนุษย์ยึดถือ ทำให้มีการสร้างชุดความคิดเกี่ยวกับทัศนคติที่มีผลต่อการรับรู้แตกต่างกันออกในแต่ละวัฒนธรรมสังคม (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 22-51) โดยมักถูกครอบงำด้วยปัจจัยด้านบุคคล สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม

การยอมรับในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับการรับรู้และความเข้าใจของการดำรงอยู่ของสิ่งนั้น โดยไม่ปล่อยให้ม่านกั้นการรับรู้ (partition of sensible) ทั้งที่ปรากฏในลักษณะที่เป็นรูปธรรมหรือวัตถุ จิตสำนึก รวมถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาแบ่งแยกหรือปิดกั้นตัวเองออก

จากคนรอบข้าง (เดชา ตั้งสีฟ้า, 2552: 9-10) และต้องไม่กำหนดภาพตัวแทนอัตลักษณ์วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมสำเร็จรูปหรือ บูติคทางวัฒนธรรม (cultural boutique) (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, เรื่องเดิม: 27) เนื่องจากเป็นการสร้างการรับรู้แต่เพียงเปลือกนอกและมีความตื้นเขิน ไม่ได้เข้าใจถึงมูลเหตุที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ สภาพแวดล้อมและกายภาพของที่ตั้งก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการผสมรวมทางวัฒนธรรม (วิมลสิทธิ์ และคณะ, เรื่องเดิม: 10-12) ในงานสถาปัตยกรรมและเมืองต้องทำความเข้าใจถึงความซับซ้อนและการเกิดพลวัตในลักษณะองค์รวม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดการรับรู้ที่ชัดเจน โดยมากการเปลี่ยนแปลงหรือการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรม ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของลักษณะสถาปัตยกรรมในพื้นที่นั้นและการเอื้อให้เกิดประโยชน์จากการใช้พื้นที่ (Howard Davis, 2012: 5-7)

2.4 ประวัติศาสตร์การเข้ามาตั้งรกรากของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทยและพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

พื้นที่ภาคใต้ของไทยรวมถึงดินแดนในแถบมลายู ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าทางทะเล ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างอารยธรรมจีน อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และชวา-มลายู ทำให้เกิดการตั้งเมืองท่าสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้า (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544: 41) และมีการติดต่อระหว่างผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งชาวถ้ำจำพวกซาไก และชาวน้ำจำพวกชาวเล ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม รวมทั้งชาวมุสลิมและชาวสยามซึ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่อาศัยอยู่มากในดินแดนแถบนี้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่อพยพเข้ามาภายหลังอย่างอินเดีย ชวา ชาวตะวันตก และจีน (เรื่องเดียวกัน: 40-41) ทำให้พื้นที่ในแถบนี้มีการผสมกลมกลืนข้ามชาติพันธุ์เกิดเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.4.1 กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในไทย

ชาวจีนเป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่ ซึ่งประกอบไปด้วยคนหลากหลายกลุ่ม แต่ชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศไปตั้งถิ่นฐานยังแผ่นดินอื่นรวมถึงพื้นที่ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นานยาง) เป็นกลุ่มจีนที่อาศัยในภาคใต้ของจีน ประกอบไปด้วย ชาวจีนฮกเกี้ยน กวางตุ้ง แต้จิ๋ว แคะ และไหหลำ โดยกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่พื้นที่มณฑลฟูเจี้ยนมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลจีนใต้ ชาวกวางตุ้งเป็นกลุ่มจีนที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่และมีประชากรเป็นจำนวนมาก ตั้งอยู่ในพื้นที่จีนทางตอนใต้มีพื้นที่ติดกับทะเลจีนใต้ เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการเป็นเมืองท่าที่สำคัญของรัฐบาลจีน กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋วอยู่ในหลายพื้นที่ทั้งปากแม่น้ำฮั่นทางตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง และในพื้นที่ทางตอนใต้ของมณฑลฟูเจี้ยน กลุ่มชาวจีนแคะ (ฮากกา) เป็นกลุ่มที่มีการโยกย้ายจากพื้นที่ในลุ่มแม่น้ำเหลืองลงมาเรื่อย ๆ จนถึงพื้นที่ทางตอนใต้ของจีน ตั้งชุมชนอยู่กระจัดกระจายในหลาย

มณฑลรวมทั้งกวางตุ้งและฟูเจี้ยน กลุ่มไหหลำเป็นกลุ่มที่มีความเกี่ยวพันกับกลุ่มฮกเกี้ยนบนแผ่นดินใหญ่ทางสายเลือด แต่อพยพเข้ามาอยู่ในเกาะไหหลำในช่วงราชวงศ์ฮั่น โดยมากชาวจีนกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ราบและบริเวณพื้นที่ชาวฝั่งทะเลของเกาะไหหลำ (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 36-38) ชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มที่อพยพเข้ามายังพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกเรียกว่า ชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในพื้นที่นี้เป็นอย่างมาก

ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 8 พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในหลายพื้นที่ในภาคใต้ เช่น บริเวณเกาะคอเขา ในตะกั่วป่า และบริเวณภูเขาทอง ในระนอง เป็นต้น มีลักษณะเป็นเมืองท่าและจุดแวะพักเรือ คริสต์ศตวรรษที่ 16 มะละกาพัฒนาเป็นเมืองท่าที่มีความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของชาวจีน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, 2544: 3) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 การอพยพเข้ามาเกิดขึ้นผ่านกระบวนการนายหน้าเกิดในลักษณะการขนส่งกุลี จำแนกออกเป็นการทำงานตามสัญญาจ้าง แบบมีสัญญาผูกมัดหรือมีการใช้ตั๋วเงินเชื่อ ซึ่งกุลีเหล่านี้ต้องทำงานให้กับนายจ้างจนกว่าจะใช้หนี้หมด ส่วนอีกลักษณะเป็นการทำงานแบบอิสระ โดยกุลีจีนถูกบรรทุกมาในเรือพร้อมกับสินค้าอื่น ๆ (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 52-53) เป็นเหตุให้เริ่มมีการตั้งชุมชนชาวจีนขึ้น

ใน พ.ศ. 2447 มีการบันทึกประชากรชาวจีนที่ย้ายเข้ามาในสยามตอนใต้ ประกอบด้วย ชุมพร นครศรีธรรมราช ภูเก็ต ไทรบุรี (บางตอน) มีจำนวน 51,850 คน แค่เฉพาะในภูเก็ตมีถึง 32,400 คน (เรื่องเดียวกัน: 74) ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในภาคใต้ของไทยทั้ง 2 ฝั่งทะเลมีความแตกต่างกัน ทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกมีการเข้ามาของกลุ่มจีนไหหลำและจีนแต้จิ๋ว ส่วนภาคใต้ฝั่งตะวันตกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน จีนแคะ และจีนกวางตุ้ง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 51) โดยเฉพาะในภูเก็ต พังงา ตรัง ระนอง และกระบี่

หากจำแนกการอพยพเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของกลุ่มชาวจีน แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม (เรื่องเดียวกัน: 147-149) คือ

กลุ่มที่ 1: ชาวจีนที่ออกเดินทางเพื่อแสวงโชคกลุ่มแรก ๆ โดยมากออกเดินทางโดยเรือสำเภาที่แล่นไปตามแนวชายฝั่ง จึงพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้ฝั่งตะวันออก ตั้งแต่ไชยาจนถึงปัตตานี

กลุ่มที่ 2: ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณปลายแหลมมลายูและบริเวณ 2 ฝั่งของช่องแคบมะละกาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ครอบคลุมดินแดนชวา มลายู สิงคโปร์ และปีนัง ชาวจีนกลุ่มนี้ภายหลังมีการโยกย้ายเข้าสู่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก เช่น ภูเก็ต ระนอง ตะกั่วป่า และตรัง เป็นต้น

และบางส่วนย้ายไปยังฝั่งตะวันออกของไทย โดยมากชาวจีนกลุ่มนี้มีความคุ้นเคยกับชาติตะวันตกเป็นอย่างดี เนื่องจากอยู่ภายใต้อำนาจและรับวัฒนธรรมของชาวตะวันตกเข้ามาใช้มากกว่าจีนกลุ่มอื่น จึงเป็นกลุ่มจีนที่ทันสมัยและมีความแตกต่างจากชาวจีนในภาคกลางของประเทศไทย

กลุ่มที่ 3: ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในภาคกลางแล้วมีการอพยพลงสู่ภาคใต้สมัยรัชกาลที่ 3-5 โดยมากเข้ามาเป็นแรงงานสร้างทางรถไฟ

กลุ่มที่ 4: กลุ่มกรรมกรชาวจีนที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานในเหมืองแร่ดีบุกในภาคใต้ฝั่งตะวันตก โดยการชักจูงของพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี โดยมีข้อตกลงในการทำเหมืองแร่ดีบุกช่วง พ.ศ. 2435-2444 ซึ่งมีความต้องการแรงงานเป็นอย่างมากในภูเก็ตและบริเวณใกล้เคียง ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2449-2464 ชาวจีนที่หลั่งไหลเข้ามาในภูเก็ตมีทั้งคนที่เข้ามาทำงานสุจริต กลุ่มลี้ภัยการเมือง และกลุ่มที่เข้ามาสืบข้อมูลส่งให้รัฐบาลจีน จึงทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้นจากการเกิดกบฏอั้งยี่และปัญหาอื่น ๆ

ดังนั้นชาวจีนกลุ่มที่ 2 และ 3 จึงเป็นต้นกำเนิดของการสร้างชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย นำไปสู่จุดเริ่มต้นของการเกิดวัฒนธรรมใหม่ที่เป็นลูกผสมระหว่างชาวจีนและชาวพื้นเมือง เพื่อให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมอื่น ๆ จึงจำแนกตามแหล่งที่มา ทำให้ทราบว่าชาวจีนในพื้นที่นี้มีการอพยพเข้ามา 3 ลักษณะ ประกอบด้วย

ลักษณะแรก: ชาวจีนที่ออกเดินทางจากจีนแผ่นดินใหญ่เข้าสู่ประเทศไทยโดยตรง มีการตั้งถิ่นฐานทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร ขึ้นอยู่กับลักษณะงานที่เข้ามาทำ กลุ่มคนพวกนี้เริ่มมีการลงหลักปักฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยเรื่องการห้ามการเข้าและออกของชาวจีนซึ่งมีขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ได้บัญญัติไว้ว่าคนจีนที่ได้เดินทางออกนอกประเทศหากกลับมาต้องได้รับโทษทางกฎหมาย เป็นผลให้ชาวจีนเหล่านั้นไม่สามารถกลับประเทศได้ ภายหลังกฎหมายตัวนี้ได้ถูกยกเลิกในปี 2436 (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 64) ชาวจีนกลุ่มนี้ จึงมีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมจีนสูง

ลักษณะที่สอง: ชาวจีนที่โยกย้ายจากประเทศจีนเข้าสู่พื้นที่อื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนเข้าสู่ประเทศไทย เกิดขึ้นมากโดยเฉพาะในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาที่มีการติดต่อกันทางทะเล ทั้งสิงคโปร์ มะละกา ปีนัง และภูเก็ต กลุ่มนี้หลั่งไหลเข้ามาในไทย เนื่องจากราคาแร่ดีบุกที่พุ่งสูงในตลาดโลก ช่วง พ.ศ. 2367 เป็นต้นมา และการทำยางพาราที่เติบโตอย่าง

รวดเร็วในภาคใต้ของไทย (เรื่องเดียวกัน: 204) ดังนั้นชาวจีนกลุ่มนี้ จึงมีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมจีนสูง แต่เริ่มมีการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับถิ่นที่ตั้งใหม่อย่างเข้าใจ

ลักษณะที่สาม: กลุ่มชาวจีนลูกผสมที่ย้ายถิ่นฐานพื้นที่ในแถบช่องแคบมะละกาเข้าสู่ไทย เพื่อแสวงหาโอกาสจากแร่ดีบุกเช่นเดียวกับชาวจีนลักษณะที่สอง และมีการสร้างเครือข่ายทางการค้าด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติในพื้นที่แถบมลายูเข้าด้วยกัน ชาวจีนกลุ่มนี้มีความเข้าใจในวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี

2.4.2 ช่วงเวลาในการอพยพเข้ามาของชาวจีนในประเทศไทย

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ในประเทศจีน สถานะการณ์โลกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย ล้วนเป็นแรงผลักดันให้เกิดการอพยพของชาวจีนเข้ามายังพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยทั้งสิ้น โดยในงานวิจัยชิ้นนี้ได้แบ่งประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเกิดชุมชนออกเป็น 4 ส่วน (ภาพที่ 2) ดังนี้

2.4.2.1 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในประเทศจีน

ชาวจีนเป็นชนชาติที่แสวงหาพื้นที่ทางการค้า ในพื้นที่ทางทะเลถูกสำรวจโดยกลุ่มชาวจีน เพื่อหาแหล่งวัตถุดิบ แหล่งผลิต แหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าที่เป็นที่ต้องการในจีน ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-8 พื้นที่การค้าในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างจีน แขกมัวร์ และหมู่เกาะต่าง ๆ จึงทำให้จีนเข้ามาช่วงชิงพื้นที่การค้าในเมืองสำคัญเพื่อหาช่องทางในการขยายฐานทางการค้าให้มั่นคง จึงเป็นเหตุผลในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ภายหลังได้พัฒนาการค้าทางทะเลจากพาณิชย์นาวีไปสู่การค้าเรือสำเภาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 79-80) เป็นจุดเริ่มต้นของความยิ่งใหญ่ในการทำการค้าทางทะเลของจีน

การเข้ามามีบทบาทในเวทีโลกอย่างยาวนานของจีน ในยุคเริ่มแรกเป็นไปเพื่อการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างฝั่งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก (เอน. เจ. ไรอัน, 2526: 36) โดยมีจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ พื้นที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่ในอดีตเรียกว่า ดินแดนนานยาง ซึ่งอุดมไปด้วยเครื่องเทศ ของป่า และสินค้าจากหลากหลายประเทศ ในยุคราชวงศ์ถังมาจนถึงราชวงศ์หมิงราว พ.ศ. 1161-2187 ถือเป็นยุครุ่งเรืองของพาณิชย์นาวีจีนเป็นอย่างมาก ก่อเกิดเป็นการค้าสายไหมทางทะเล (พวงนิล คำปังสุ์, 2552: 27) ทำให้มีการออกสำรวจและสร้างเส้นทางการเดินเรือ เชื่อมต่อระหว่างทวีปต่าง ๆ เข้า

ด้วยกันโดยโครงข่ายทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง ความรุ่งเรืองดังกล่าวเป็นปัจจัยในชาวจีนเริ่มออกเดินทางไปตั้งถิ่นฐานยังดินแดนนานยางตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 15 เป็นต้นมา

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 พบหลักฐานการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มจีนฮกเกี้ยนและกวางตุ้งเป็นจำนวนมาก (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 40) แต่ลักษณะที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการการย้ายถิ่นเพียงชั่วคราว เนื่องจากในอดีตจำเป็นต้องอาศัยลมในการแล่นเรือสำเภามายังนานยาง ซึ่งทำได้เพียงปีละครั้ง เมื่อถึงจุดหมายก็ต้องเจอกับลมมรสุมทำให้ต้องมีการสร้างที่พักชั่วคราว ซึ่งชุมชนชาวจีนแรกเริ่มเหล่านี้ พบได้ในหลายพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาจึงถูกพัฒนากลายเป็นชุมชนชาวจีนที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวร

ความชำนาญในการเดินเรือในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวจีน เป็นพื้นฐานในการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีนที่เกิดขึ้นหลายระลอก ตั้งแต่สุโขทัยเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับเป็นไปในลักษณะเพื่อการค้าขายและระบบรัฐบรรณาการ ซึ่งมีมาอย่างยาวนาน เกิดเป็นชุมชนชาวจีนขึ้นหลายพื้นที่ในไทย โดยเฉพาะในเมืองที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ชาวจีนฮกเกี้ยนเข้ามามีบทบาทในสยามเป็นอย่างมากทั้งในแง่การค้าและการเมือง ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว ไหหลำ และแคะ เพิ่มจำนวนขึ้นในไทยโดยเฉพาะในภาคกลางตรงกับสมัยธนบุรี เนื่องจากต้องการกำลังคนในการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังสงครามเสียกรุงครั้งที่ 2 โดยได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว (เรื่องเดียวกัน: 23-41)

แต่ช่วงสมัยที่มีความน่าสนใจ คือ ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-6 เป็นช่วงเวลาที่คนจีนหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกรากในภาคใต้ฝั่งตะวันตกเป็นจำนวนมาก ทั้งภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ระนอง และตรัง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยแร่ดีบุก เพื่อเข้ามาทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกิจการเหมืองแร่ดีบุก เนื่องจากในช่วงเวลานั้นแร่ดีบุกมีมูลค่าสูงและเป็นที่ต้องการเป็นอย่างมาก ทำให้พื้นที่แถบนี้มีความมั่งคั่งจนกลายเป็นหัวเมืองราชทรัพย์ จากการเก็บภาษีดีบุก (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 48) เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวจีนอพยพและคนไทย เริ่มมีความซับซ้อนในฐานะของผู้สร้างรายได้และสร้างประโยชน์ให้รัฐ

รวมถึงช่วงเวลาที่ภายในประเทศจีนต้องเผชิญปัญหาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สงครามฝิ่นครั้ง 1 พ.ศ. 2382-2385 และสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 พ.ศ. 2399-2403 อันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างราชวงศ์จีนกับอังกฤษ ทำให้จีนซึ่งเป็นมหาอำนาจในดินแดนแถบนี้ต้องเสีย

ผลประโยชน์มากมาย จนกระทั่ง พ.ศ. 2423-2454 เป็นช่วงที่ราชวงศ์ชิงของจีนมาถึงยุคตกต่ำและล่มสลายลง นำไปสู่การปฏิวัติประเทศครั้งยิ่งใหญ่ของจีนในช่วง พ.ศ. 2453-2468 (พวงนิล, เรื่องเดิม: 27-47) เป็นแรงผลักดันให้กลุ่มชาวจีนโดยเฉพาะในดินแดนตอนใต้อพยพย้ายถิ่นฐานไปยังดินแดนอื่น พื้นที่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจุดหมายหนึ่งของชาวจีนในการตั้งรกรากใหม่ เนื่องจากมีความคุ้นเคยกับพื้นที่และมีความสัมพันธ์ที่ดีมาตั้งแต่อดีต อีกทั้งพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การดำรงชีพ จึงพบชุมชนจีนกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ในประเทศไทยและแถบช่องแคบมะละกา

2.4.2.2 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์โลกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สถานการณ์โลกที่สัมพันธ์กับพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงแรก เกิดขึ้นในลักษณะการค้าขายแลกเปลี่ยนของกลุ่มพ่อค้า ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2303-2393 ยุโรปเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้ต้องการทรัพยากรจากซีกโลกตะวันออกเป็นอย่างมาก ส่งผลให้กิจการที่เกี่ยวข้องกับการค้าสำเภาจีนมีความรุ่งเรืองสูงสุด และค่อย ๆ ซบเซาลง เนื่องจากถูกแทนที่ด้วยกิจการการค้าเรือกลไฟ (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 52-66) ที่มีความสะดวกสบายและประหยัดเวลามากกว่าการเดินทางโดยเรือสำเภาเช่นในอดีต ส่งผลให้การเดินทางโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนไปยังที่ต่าง ๆ มีมากขึ้น ในยุคนี้จึงมีสินค้าที่สำคัญเพิ่มขึ้นอีกชนิด คือ แรงงานมนุษย์ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550: 67) โดยเฉพาะในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีการทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกส่งออกไปยังนานาประเทศ

ในช่วงเวลาที่การค้าขายทางทะเลเติบโตสูงสุดนี้ เป็นจุดเริ่มต้นให้ยุโรปเริ่มเข้ามามีบทบาทในพื้นที่แถบนี้ เกิดเป็นการล่าอาณานิคมทั้งในแถบเอเชีย เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เอน. เจ. ไรอัน, เรื่องเดิม: 43-97) เพื่อตักตวงผลประโยชน์จากที่ตั้งและทรัพยากรในท้องถิ่น สร้างความขัดแย้งในหลายพื้นที่ เช่น การเกิดสงครามฝิ่นในจีน การบังคับให้เปิดเมืองท่าเสรีในหลายเมืองในทวีปเอเชีย เป็นต้น

การเข้ามาของชาวตะวันตกทำให้เกิดการยึดครองพื้นที่ด้วยยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อตั้งเป็นสถานีการค้าของตนโดยเฉพาะในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทนการค้าขายแบบพึ่งพาเช่นในอดีต เช่น การเข้ามายึดครองเกาะหมาก (เกาะปีนัง) ใน พ.ศ. 2329 และยึดครองเกาะสิงคโปร์ใน พ.ศ. 2362 ของอังกฤษ เป็นต้น (เอน. เจ. ไรอัน, เรื่องเดิม: 79-90) เพื่อให้เกิดผลกำไรจากการค้าขายและลดทอนเครือข่ายพ่อค้าคนกลางจากประเทศต่าง ๆ รวมถึงการลดอำนาจของผู้ปกครองในพื้นที่นั้น

สินค้าที่เป็นที่ต้องการและมีมูลค่าสูงในช่วงเวลานั้น ได้แก่ เครื่องเทศ ของป่า และแร่ดีบุก เป็นต้น โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2367-2394 ตลาดโลกมีความต้องการแร่ดีบุกเป็นอย่างมาก (เอน. เจ. ไรอัน, 2526: 173-175) เพื่อนำไปใช้เป็นส่วนผสมในการหล่อโลหะ แร่ชนิดนี้พบได้มากในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการตั้งนิคมช่องแคบ (Straits Settlement) ของอังกฤษใน พ.ศ. 2369-2507 ครอบคลุมเมืองท่าในรัฐปีนังทั้งบนเกาะหมาก (เกาะปีนัง) ฝั่งโปรวินส์เวลส์ลีย์ซึ่งตั้งอยู่บนแผ่นดินใหญ่ รวมถึงรัฐมะละกา ดินดิงส์ และเกาะสิงคโปร์ (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, 2558: 216-218) ช่วงเวลาดังกล่าวอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง กับไทยใน พ.ศ. 2398 เพื่อให้อังกฤษค้าขายในพื้นที่แถบนี้ได้โดยเสรี แสดงถึงฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษได้เป็นอย่างดี มูลเหตุดังกล่าวทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายเหล่าคนจีนจากดินแดนในแถบช่องแคบมะละกาให้เข้าสู่ภาคใต้ของไทยได้อย่างอิสระ

2.4.2.3 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในประเทศไทย

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างไทยและจีนในสมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะพึ่งพิงกัน โดยมีจีนเป็นผู้นำ เนื่องจากเป็นกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่และมีอิทธิพลทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองในพื้นที่แถบนี้ ทำให้ไทยมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับจีนและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเรื่อยมา หลังจากที่ต้องทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยามาจนถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์

เมื่อบ้านเมืองมีความสงบสุขและมั่นคงมากขึ้น รัชกาลที่ 3 จึงได้มีนโยบายสนับสนุนการค้าสำเภาจีน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจภายในประเทศและระหว่างประเทศให้ดีขึ้น และเพิ่มจำนวนประชากรเพื่อเป็นแรงงานภายในประเทศจากภาวะขาดแคลนผู้คนหลังการทำสงครามที่เกิดขึ้นในอดีต โดยให้สิทธิพิเศษหลายอย่างแก่ชาวจีนที่อยู่อาศัยในไทย เช่น การจ่ายภาษีน้อยกว่าคนสยาม การงดเว้นการเรียกเกณฑ์ทหาร เป็นต้น (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, 2555: 54-56) ทำให้เกิดทั้งการตั้งถิ่นฐานชั่วคราวและถาวรของกลุ่มชาวจีนในหลายพื้นที่ โดยกลุ่มชาวจีนเหล่านี้มักประกอบกิจการค้าขาย

เนื่องจากความไม่เสถียรและภาวะสงครามที่เกิดขึ้นภายในประเทศจีน จึงทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ลดบทบาทและความสำคัญของจีนลง โดยการประกาศยกเลิกจิ้มก้องจีน

(แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550: 28) ทำให้ไทยยุติการเจริญสัมพันธไมตรีโดยการส่งเครื่องบรรณาการต่าง ๆ ให้แก่จีน แต่ยังคงมีการติดต่อค้าขายกับจีนเช่นเดิม

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นในจีน ในช่วง พ.ศ. 2451-2466 ดร.ซุนยัดเซ็น ได้เดินทางมายังชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ในประเทศไทยและอีกหลายเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายครั้ง เพื่อเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีน ซึ่งได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากชาวจีนโพ้นทะเลในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สุภางค์ จันวานิช บรรณาธิการ, 2549: 169) ทำให้จีนเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2453-2468

การเพิ่มจำนวนของชาวจีนในไทย เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ รวมถึงการชักชวนจากชาวจีนที่มาอยู่ก่อน ทำให้มีการแบ่งก๊กแบ่งกลุ่ม ตามแซ่ตระกูล ตามกลุ่มภาษา ตามกลุ่มงานและนายจ้าง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ทำหน้าที่คอยดูแลและช่วยเหลือบรรดาสมาชิก แต่บางครั้งก็เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงในหลายพื้นที่ ทั้งประเด็นเรื่องการเมืองและผลประโยชน์ เช่น การก่อจลาจลอั้งยี่ในช่วง พ.ศ. 2372 เป็นต้น ทำให้ทางหน่วยงานราชการต้องมีการมอบบรรดาศักดิ์ให้แก่ชาวจีน เพื่อเป็นการให้อำนาจในการควบคุมดูแลชาวจีนด้วยกันไม่ให้ก่อปัญหา รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้ชาวจีนในไทยเกิดความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ไทย และทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองในไทย (สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ และคณะ, 2554: 110-120) ลักษณะการให้บรรดาศักดิ์ดังกล่าวเริ่มมีตั้งแต่รัชกาลที่ 3-6

ช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการออกนโยบายแปลงสัญชาติเป็นคนไทยให้แก่ชาวจีนและลูกหลานชาวจีน โดยการลดทอนสิทธิที่ชาวจีนเคยได้ และเพิ่มสิทธิทางการเมืองให้แก่ชาวจีนที่ถือครองสัญชาติไทยเป็นการทดแทน ทำให้รัฐสามารถเข้าไปควบคุมดูแลชาวจีนได้ถูกต้องตามกฎหมาย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7-8 ได้ออกกฎควบคุมชาวจีนหลายประการทั้ง การปิดโรงเรียนจีน รวมถึงการบังคับใช้นามสกุลไทย (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) ทำให้ในยุคนี้มีการกลืนกลายจีนให้เป็นไทยด้วยนโยบายของภาครัฐโดยสมบูรณ์

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างไทยและชาติตะวันตก เกิดขึ้นในช่วงกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ กลุ่มชาวตะวันตกเริ่มหาช่องทางผูกมิตรกับสยามและเข้ามามีบทบาทในระบบศักดินาของสยาม เช่น ในปี 2319 กัปตันฟรานซิสต์ ไลท์ ชาวอังกฤษ ได้รับแต่งตั้งให้เป็น พระยาราชกปิตัน เป็นต้น (ปัญญา ศรีนาค, 2546: 166) เพื่อผูกมิตรกับชาติตะวันตกและเป็นการถ่วงดุลอำนาจของประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง ทั้งพม่า และไทรบุรี

ภายหลังอำนาจของกลุ่มชาติตะวันตกได้แผ่ขยายเพิ่มมากขึ้นในช่วงล่าอาณานิคม ทำให้ไทยต้องยกเมืองกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปริศ ให้แก่อังกฤษใน พ.ศ. 2451 เพื่อรักษาเอกราชและดินแดนส่วนที่เหลือ

การเข้ามามีบทบาทของชาวตะวันตกไม่เพียงส่งผลทางการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะตั้งแต่ในช่วงรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ทำให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพของเมืองทั้งอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง เพื่อให้มีความทัดเทียมกับโลกตะวันตก (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, เรื่องเดิม: 213-214) จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ไทยมีการรับเอาแนวคิดแบบตะวันตกมาปรับใช้กับวัฒนธรรมไทย ปรากฏผ่านองค์ประกอบในการสร้างเมืองและสถาปัตยกรรมในไทย ซึ่งมีลักษณะที่เฉพาะตัว

2.4.2.4 เหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ในภาคใต้ฝั่งตะวันตก

การเข้ามามีบทบาทของชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกมีมาอย่างยาวนาน โดยเริ่มจากกลุ่มพ่อค้าในช่วงยุคแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานแบบชั่วคราว เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและกักตุนเสบียง พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนฮกเกี้ยนและลูกหลานชาวจีนในเมืองถลางตั้งแต่สมัยอยุธยา เรียกว่า ตึ๊งหลางเกี้ย (ฤดี ภูมิภูถาวร, เรื่องเดิม: 116-117) แสดงถึงการผสมกลมกลืนของชาวจีนและคนท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีต

ในสมัยกรุงธนบุรีได้มีการแต่งตั้งพระยาถลางคางเซ้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการหัวเมืองชายทะเลและเมืองถลาง (ถนอม พูนวงศ์, 2556: 43-47) จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นบทบาทของชาวจีนในแง่การเมืองท้องถิ่น ช่วง พ.ศ. 2325 เกิดเมืองภูเก็จ ในพื้นที่บ้านกะทู้ แยกออกจากเมืองถลางที่มีอยู่เดิม เนื่องจากค้นพบสายแร่ดีบุกคุณภาพสูงบริเวณพื้นที่บ้านกะทู้ บ้านสะปำ และบ้านสามกอง (ถนอม, เรื่องเดิม: 60) ส่งผลให้มีชาวจีนเข้าไปบุกเบิกทำเหมืองแร่ดีบุกในเขตบ้านกะทู้เป็นจำนวนมาก ในช่วงใกล้เคียงกันยังพบว่าชาวจีนที่อาศัยในเมืองถลางได้มีการติดต่อค้าขายกับกัปตันฟรานซิสต์ ไลท์ ที่เมืองปีนัง (ปัญญา, เรื่องเดิม: 166-167) แสดงให้เห็นถึงโครงข่ายทางการค้าที่เชื่อมต่อกันในแถบพื้นที่ช่องแคบมะละกาและพื้นที่ใกล้เคียง

สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นยุคที่แร่ดีบุกมีความต้องการและมีมูลค่าสูงมาก จึงมีนโยบายสนับสนุนให้กลุ่มชาวจีน ซึ่งมีความชำนาญในการทำแร่ดีบุกเข้ามายังภาคใต้ของไทย เพื่อขยายกำลังในการผลิตแร่ดีบุกสำหรับส่งออก มีการแต่งตั้งขุนนางชาวจีน เพื่อใช้ลดทอนอำนาจของกลุ่มอิทธิพล และยังเปิดโอกาสให้ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในไทยได้มีสิทธิในการเป็นเจ้าของเหมืองแร่ดีบุกขนาดเล็ก โดยมีเจ้าเมืองและนายอากรคอยเก็บภาษีแร่ดีบุกเข้ารัฐ ทำ

ให้ชาวจีนหลายคนเริ่มตั้งตัวและสร้างฐานะจากการเริ่มธุรกิจในไทย ในยุคนี้จึงเริ่มเกิดค่านิยมในการยกลูกสาวให้แก่ชายชาวจีนแทนที่คนพื้นเมือง (ปัญญา, เรื่องเดิม: 167-170) เนื่องจากมีความขยันและความกตัญญู จึงนับเป็นยุคสมัยที่ส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มขึ้นของกลุ่มชาวจีน

การมอบบรรดาศักดิ์และยศตำแหน่งต่าง ๆ ให้แก่นายเหมืองในภาคใต้ เพื่อแสดงถึงอำนาจและความมั่นคงของชาวจีนที่อยู่ในไทยเกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 3-6 ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ไทยต้องเปิดประเทศให้ค้าขายได้อย่างเสรีแทนการผูกขาดทางการค้าโดยภาครัฐเช่นในอดีต ส่งผลให้กลุ่มชาวจีนที่อาศัยในแถบเมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์หลั่งไหลเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกและทำการค้ากับไทยในแถบเมืองฝั่งอันดามันกันอย่างล้นหลาม (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 51) ในยุคสมัยนี้จึงมีจำนวนชาวจีนในภาคใต้เพิ่มมากขึ้น แต่โดยมากเป็นกลุ่มชาวจีนที่โยกย้ายมาจากเมืองในแถบช่องแคบมะละกา ซึ่งย่อมรับรู้และเข้าใจกลุ่มวัฒนธรรม รวมถึงลักษณะสังคมของพื้นที่แถบนี้เป็นอย่างดี

ช่วง พ.ศ. 2444-2456 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี้) ได้ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตได้มีการนำเข้าแรงงานจากประเทศจีน (ศุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ, 2540: 30) เพื่อมาช่วยเหลือกิจการเหมืองแร่ดีบุกของกลุ่มชาวจีนในภาคใต้ที่ต้องเผชิญสภาวะขาดแคลนแรงงานในการทำเหมืองแร่ดีบุกอย่างหนัก ในยุคสมัยนี้เมืองภูเก็จได้มีการพัฒนาให้มีความศิวิไล มีความเจริญทั้งด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ทันสมัยเหมาะสมกับการเมืองการค้าที่สำคัญในพื้นที่แถบนี้ ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในแถบพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกอย่างล้นหลาม

ในช่วงหลัง พ.ศ. 2520 กิจการเหมืองแร่ดีบุกในแถบภาคใต้ฝั่งตะวันตกซบเซาลง ทำให้กิจการที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุกต้องปิดกิจการลง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 281-291) แต่สิ่งที่ยังคงอยู่คือร่องรอยทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มลูกหลานชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ ที่ยังคงรักษาไว้และปรับตัวไปตามยุคสมัยเพื่อให้แก่นทางวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่

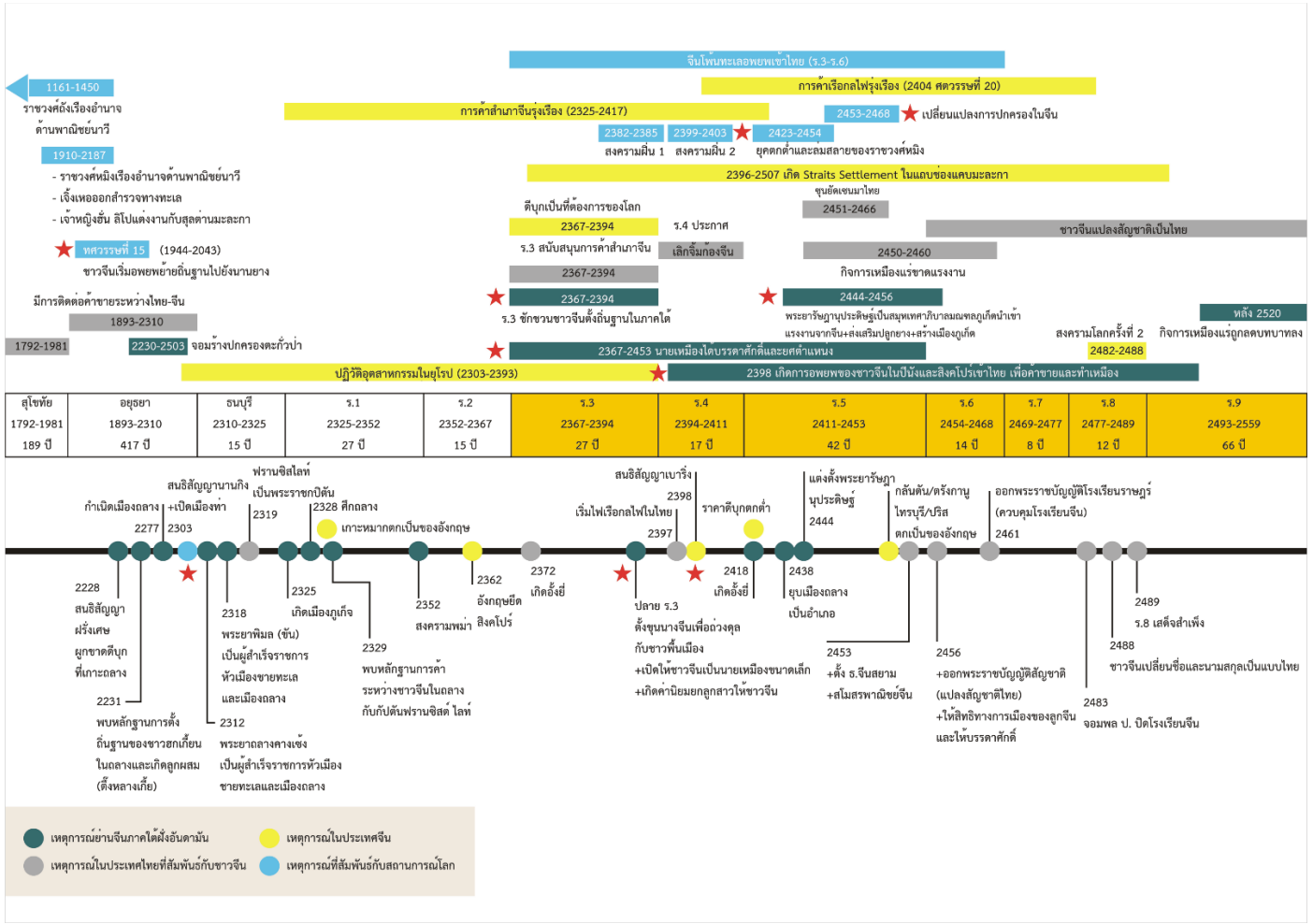

ภาพที่ 2 แผนภาพแสดงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในไทย

2.4.3 มูลเหตุปัจจัยในการอพยพย้ายถิ่นฐานและแรงจูงใจให้ตั้งถิ่นฐานในไทย

การเข้ามาของชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดจากมูลเหตุและปัจจัยหลายประการ ในช่วงแรกการเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้น เพื่อการค้าทางทะเลและการขยายฐานอำนาจของจีนในเมืองสำคัญต่าง ๆ เนื่องจากพื้นที่ภาคใต้อยู่ในเส้นทางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการค้าทางทะเล (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 79) ภายหลังช่วงปลายราชวงศ์ชิงเกิดความไม่เสถียรภายในประเทศ เนื่องจากสงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศสและอังกฤษ ที่ต่อเนื่องกันมาหลายครั้ง ส่งผลให้เกิดภาวะอดอยาก เนื่องจากผลผลิตด้านการเกษตรไม่เพียงต่อการบริโภค และมีการระบาดของโรคในพื้นที่ต่าง ๆ จึงทำให้ชาวจีนโยกย้ายไปยังถิ่นฐานอื่น รวมถึงพระราชบัญญัติของจีนที่ออกในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่าด้วยเรื่องการห้ามอพยพออกและเข้าประเทศได้ถูกยกเลิก ทำให้ชาวจีนมีอิสระในการทำงานในพื้นที่อื่นมากขึ้น (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 62-67)

การผูกขาดการค้าโดยรัฐบาลจีน ได้บังคับให้ชาวต่างชาติสามารถทำการค้าได้เฉพาะเมืองท่าในภาคใต้ จึงส่งผลต่อการเปิดและปิดเมืองท่าของมณฑลกวางตุ้งและมณฑลฟูเจี้ยนในช่วงเวลาต่าง ๆ แต่โดยมากเมืองท่าในมณฑลฟูเจี้ยน ทั้งในฉวนโจว จางโจว และเอ้หมิง กลับไม่ได้รับการสนับสนุน ดังเช่นเมืองท่าในกวางตุ้ง จึงทำให้กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนในฟูเจี้ยนออกมาแลกเปลี่ยนและทำการค้ากับชนชาติต่าง ๆ ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เรื่องเดียวกัน: 40-41) ซึ่งเป็นตลาดแลกเปลี่ยนและแหล่งผลิตสินค้าที่มีความสำคัญมากในยุคที่มีการค้าขายทางเรือ อีกทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่แถบนี้เอื้อให้ชาวจีนเข้ามาลงทุนทำธุรกิจด้านการเกษตร ทั้งกิจการค้าข้าวและโรงสี สวนพริกไทย และสวนยางพารา (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 87-88) เหตุผลทางด้านการค้าดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยในการเพิ่มจำนวนของชาวจีนฮกเกี้ยนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในช่วง พ.ศ. 2398 จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เปิดให้มีการค้าขายได้อย่างเสรี ประเทศไทยจึงเป็นจุดหมายที่สำคัญของพ่อค้าชาวจีนและชาวยุโรป รวมทั้งในช่วงเวลานั้นไทยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งกิจการส่งออกข้าว โรงสี โรงเลื่อย ในภาคกลาง การพัฒนาระบบขนส่งในเมืองไทยโดยใช้รถไฟ รวมทั้งกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกและยางพาราในภาคใต้ (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 33) ซึ่งการเติบโตเหล่านี้ต้องใช้แรงงานในกระบวนการผลิตเป็นจำนวนมาก ไทยจึงเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ของแรงงานชาวจีนในยุคนั้น

ในภาคใต้ความต้องการแรงงานในเหมืองแร่ดีบุกมีมาก จึงต้องไปหาแรงงานจากปีนัง สิงคโปร์ และเมืองจีน โดยสั่งผ่านบริษัทจัดหาแรงงานของชาวจีนแต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ มี

หลักฐานว่าพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี้) เทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตในสมัยนั้น ได้ว่าจ้างเรือกลไฟให้ไปรับแรงงานชาวจีนจากจีนแผ่นดินใหญ่ให้เข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุกในมณฑลภูเก็ต ถึงปีละ 3 เที่ยว (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 47-48) เพื่อให้แรงงานคุณภาพเหล่านี้ไม่ต้องผ่านเมืองท่าอื่น ก่อนเข้ามาทำงานในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

ในยุคแรกชาวจีนที่เดินทางมายังไทยใช้เรือสำเภา ซึ่งต้องอาศัยแรงลมในการแล่นเรือ โดยใช้ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพาเรือแล่นออกจากจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ในช่วงเดือนพฤศจิกายนจนถึงมกราคม แล้วต้องอยู่ทำการค้าในพื้นที่บริเวณนั้น ซึ่งต้องใช้เวลาหลายเดือน จึงแล่นกลับโดยใช้ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมของปีถัดไป (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 44) จึงเป็นเหตุผลในการเกิดขึ้นของชุมชนชาวจีนทั่วเมืองท่าสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักปรากฏในพื้นที่การค้าและเมืองท่าเก่าแก่

ยุคต่อมากลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เริ่มมีการใช้เรือกำปั่นที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำ ซึ่งสะดวกกว่าการใช้สำเภา ได้มีการพัฒนาระบบการเดินทางและการขนส่งทางทะเลจากการใช้เรือสำเภาและเรือกำปั่นมาเป็นการใช้เรือกลไฟในช่วง พ.ศ. 2408-2492 ซึ่งมีความปลอดภัย รวดเร็ว และค่าโดยสารก็ต่ำลง (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 33-43) จึงเป็นเหมือนปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้คนจีนหลั่งไหลจากจีนตอนได้เข้าสู่ไทยได้มากขึ้นโดยผ่านกลุ่มนายหน้า

การเข้ามาอยู่ในไทยส่วนหนึ่งเกิดการชักจูงจากชาวจีนกลุ่มเดียวกันที่เข้ามาอยู่อาศัยในไทยก่อนหน้า ทำให้ชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ยังคงมีญาติและมิตรที่คอยให้ความช่วยเหลือในดินแดนที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ เมื่อจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการรวมกลุ่มกันของชาวจีนเป็นลักษณะกงสีในรูปแบบต่าง ๆ ชาวจีนเหล่านี้มีการปรับตัวได้อย่างกลมกลืนทั้งสภาพอากาศ วัฒนธรรม สภาพสังคม รวมถึงระบบคิดต่าง ๆ ให้เข้ากับชาวพื้นเมืองและสภาพแวดล้อมใหม่

เนื่องจากภาคใต้ของไทยลักษณะบางประการ ที่มีรากฐานคล้ายคลึงกับจีนในบางส่วน เช่น สภาพแวดล้อมที่ติดทะเล ลักษณะสภาพวัฒนธรรม และระบบสังคม เป็นต้น (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 94-95) เมื่อเข้ามาอยู่ในไทยจึงใช้พื้นฐานในการดำเนินชีวิตแบบเดิมร่วมกับการรับเอารูปแบบของความเป็นพื้นถิ่นของถิ่นฐานใหม่ ทำให้อยู่ร่วมกับคนท้องถิ่นได้อย่างราบรื่น

2.4.4 ความสัมพันธ์ที่ชาวจีนมีต่อไทย มลายู และชาติตะวันตก

คนไทยกับคนจีนมีความคุ้นเคยต่อกันเป็นอย่างดี นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาถึงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและไทยเกิดขึ้นในลักษณะของการติดต่อค้าขายของกลุ่มพ่อค้า

และรัฐสยาม (ไทย) นอกจากนี้รัฐจีนและรัฐสยามยังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะรัฐบรรณาการ (จิ้มก้อง) ทำให้เกิดการเอื้อประโยชน์ในหลายทาง ทั้งด้านการเติบโตทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ รวมถึงขั้วอำนาจทางการเมือง สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าระหว่างไทยและจีนเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการสนับสนุนให้ทำการค้าสำเภาจีน ทำให้ชาวจีนเริ่มเข้ามาอาศัยในไทย ในยุคนี้จึงเริ่มมีการให้ยศถาบรรดาศักดิ์แก่ชาวจีนที่ทำประโยชน์ให้แก่สยาม เช่น นายอากร หรือเป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน เป็นต้น การให้บรรดาศักดิ์เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2367-2453 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการกลายเป็นไทยโดยปัจจัยด้านการเมือง

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการยกเลิกระบบจิ้มก้องเนื่องจากความไม่เสถียรที่เกิดขึ้นในประเทศจีนช่วงปลายราชวงศ์ชิง แต่การค้าระหว่างไทยและจีนยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ได้เริ่มเปิดประตูการค้าเสรีระหว่างไทย จีน และชาติตะวันตก ในขณะเดียวกันเริ่มมีการแต่งตั้งให้ชาวจีนเป็นเจ้าเมืองและเจ้าภาษี เช่น จีนคอซู้เจียง (ต้นตระกูล ณ ระนอง) เป็นต้น ซึ่งระบบนี้ถูกนำไปใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ส่งผลให้เกิดการชักชวนชาวจีน ทั้งกลุ่มนายเหมืองและกลุ่มกุลีจากปีนังและสิงคโปร์ให้เข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุกในไทย (เรื่องเดียวกัน: 51) ภายใต้ผู้ดูแลที่เป็นชาวจีนเช่นเดียวกับตน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ให้โอกาสในการทำงานแก่ชาวจีนในประเทศไทยเทียบเท่าคนไทย และมีมุมมองว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร เป็นผู้ช่วยสร้างความสมบูรณ์และก้าวหน้าให้แก่ไทย ชาวจีนเหล่านี้จึงได้อภิสิทธิ์กว่าชนชาติอื่น ๆ ที่อาศัยในไทย (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 164) ดังเห็นได้จากการพัฒนาระบบขนส่งมวลชน โดยการสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อภูมิภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกันปรับเส้นทางคมราคม ซึ่งล้วนเกิดขึ้นได้จากแรงงานชาวจีน รวมถึงการทำเหมืองแร่ดีบุกในภาคใต้ที่ทำสร้างผลประโยชน์จากการเก็บภาษีจำนวนมากให้แก่รัฐ จึงทำให้ประชากรชาวจีนเพิ่มขึ้นและเกิดการขยายตัวของชุมชนชาวจีน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เกิดเหตุการณ์จลาจลของกลุ่มชาวจีนในไทย อันเนื่องมาจากการเสียภาษีที่เพิ่มขึ้นจากในอดีต ภายหลังเหตุการณ์ได้คลี่คลายลง จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติการถือสัญชาติไทย โดยยึดตามสายโลหิต คือ หากบิดาเป็นชาวไทยลูกที่เกิดมาย่อมเป็นชาวไทยโดยสัญชาติ และหากชาวจีนที่ได้ถือกำเนิดในไทยให้ถือสัญชาติไทย (เรื่องเดียวกัน: 167) และใน พ.ศ. 2482 ได้ออกพระราชบัญญัติแปลงสัญชาติจากสัญชาติจีนเป็นสัญชาติไทย (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 67) นี่จึงเป็นจุดเริ่มต้นของนิยามคนไทยเชื้อสายจีนโดยสมบูรณ์

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนและชาวตะวันตกในพื้นที่แถบมลายูและสยาม ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 เกิดขึ้นในลักษณะคู่แข่งทางการค้า (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 35) ภายหลังชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาทสำคัญในมลายู ทั้งในแง่ของการค้าและการปกครอง พ.ศ. 2329 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ส่งกัปตันฟรานซิส ไรท์ เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่บริเวณเกาะปีนัง โดยได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าเมืองไทรบุรีซึ่งขึ้นกับสยาม ภายหลังได้ผนวกเกาะปีนังเข้ากับสมารังไพรซึ่งเป็นดินแดนบกฝั่งตรงข้าม (ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์, 2558: 119-121) การเข้ามาตั้งสถานีการค้าของอังกฤษครั้งนี้ จึงนับเป็นการเสียดินแดนสยามให้แก่อังกฤษครั้งแรก ในยุครัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1 (ถนอม พูนวงศ์, 2556: 37)

ต่อมาอังกฤษได้ขยายอำนาจทางการค้าในพื้นที่มลายู โดยจัดตั้งนิคมช่องแคบ (Straits Settlement) ครอบคลุมพื้นที่ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ เพื่อเป็นสถานีการค้าที่สำคัญ ส่งผลให้พื้นที่เหล่านี้มีประชากรหลายสัญชาติ ทั้งอังกฤษ อินเดีย อาหรับ มลายู แต่ที่มากที่สุดคือ จีน ดังนั้นชาวจีนที่อยู่ในพื้นที่นี้จึงมีความใกล้ชิดกับชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก

2.5 กลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา (จีนช่องแคบ)

กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้เพิ่มความหลากหลายให้แก่ผู้คนในแถบพื้นที่มลายู ปรากฏให้เห็นได้ทั่วทุกพื้นที่ในคาบสมุทร และมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทแบบพหุสังคม ทั้งนี้ภาพกว้างของการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนในคาบสมุทรทั้งชาวจีนและคนในท้องที่ ได้รับอิทธิพลจากศูนย์กลางจากภายนอก บทบาทของทุนทางทรัพยากรและการค้า และบทบาทผู้นำทางการเมือง (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 18-19) ทำให้คนจีนต้องทำความเข้าใจโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสังคม ต้องเรียนรู้ ปรับตัว และเปิดรับสิ่งใหม่ เพื่อให้อยู่ในพื้นที่ใหม่ได้อย่างกลมกลืน ผ่านลักษณะต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมเดิมเอาไว้ ลักษณะดังกล่าวถูกหล่อหลอมและส่งผ่านไปยังลูกหลาน ทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของจีนช่องแคบ

จุดเริ่มต้นของกลุ่มจีนในแถบช่องแคบมะละกา เกิดจากการเข้ามาของชาวจีน เพื่อทำการค้าในบริเวณนี้ ซึ่งเป็นพรมแดนที่เชื่อมต่อระหว่างสินค้าจากฝั่งจีน อินเดีย และยุโรปเข้าด้วยกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ท่าเรือในดินแดนพื้นที่ชายฝั่งตะวันตก ทั้งมะละกา ปีนัง เคดะห์ ภูเก็ต และมะริด มีประชากรที่หลากหลายผสมผสานกันอยู่ในพื้นที่แถบนี้แล้ว จนทำให้ผู้มาเยือนเกิดความสับสนในการแยกแยะกลุ่มชาติพันธุ์ ดังเช่นที่กัปตันฟรานซิส ไลท์ บันทึกไว้ว่า ชาวเมืองบนเกาะปีนัง

ประกอบด้วยชาวจีน มลายู คริสต์เตียน ชูเลีย สยาม และตะนาว (แอนโทนี รีด, เรื่องเดิม: 43-45) แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของนานาอารยประเทศในพื้นที่เดียวกัน

2.5.1 ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา

การเกิดขึ้นของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มมาจากข้อกำจัดด้านความสะดวกสบาย ความปลอดภัย และทุนทรัพย์ในการเดินทาง ทำให้ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง เมื่อเริ่มตั้งถิ่นฐานจึงมีกระบวนการหลอมรวมทางวัฒนธรรมผ่านการแต่งงานกับสตรีชาวพื้นเมือง เกิดเป็นกลุ่มชาวจีนลูกผสม ในภาคใต้เรียกกลุ่มชาวจีนลูกผสมเหล่านี้ว่า บาบ๋า (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 34) ส่วนในพื้นที่อื่น ๆ ในมลายูเรียกชาวจีนลูกผสมในดินแดนแถบนี้ว่า ชาวจีนเปอรานากัน พบได้ทั้งในเมืองและชนบท (เตียว ก๊ก เซียง, 2560: 243)

การเข้ามาของกลุ่มชาวจีนในรุ่นหลังเกิดจากการชักชวนจากเหล่าญาติและมิตรที่ได้มาอาศัยในพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว เมื่อเห็นว่ามีลู่ทางในการทำมาหากินก็เกิดลักษณะชักชวนต่อ ๆ กันมา สำหรับชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชื่อเมืองเกิด เป็นจุดเชื่อมโยงที่ทำให้ลูกหลานในดินแดนใหม่ระลึกบรรพบุรุษและเชื่อมโยงสายเครือญาติกันได้ (Knapp, 2010: 15) การเข้ามาอยู่ในไทยของชาวจีนพึ่งพากันโดยใช้วัฒนธรรมกงสี ซึ่งมีส่วนเป็นอย่างมากในการระดมเงินและแรงงาน ในการมาช่วยกันทำงานในกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มธุรกิจ ทำให้เกิดเครือข่ายที่มีความแข็งแรง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 94-95) การเพิ่มจำนวนของเหล่าสมาชิกในเครือข่ายดังกล่าวเกิดขึ้นโดยใช้การผูกดองโดยใช้ระบบเครือญาติ

ระบบดังกล่าวถูกนำมาใช้สร้างสาแหรกและเครือข่าย ที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางธุรกิจ หรือทำให้เกิดการสนับสนุนทางสังคมและเศรษฐกิจ รูปแบบที่เกิดขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่พบได้ทั่วไปในกลุ่มชาวจีน และเป็นที่นิยมมากในหมู่ชาวจีนในภาคใต้ของไทย (เรื่องเดียวกัน: 112-113) วัฒนธรรมการเชื่อมโยงสาแหรก ทำให้เกิดเป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามคติที่ชาวจีนนิยมใช้กันว่า เลือดย่อมข้นกว่าน้ำ ดังนั้นเมื่อมีการเชื่อมโยงเป็นเครือญาติกันย่อมหมายถึงการยอมรับในการเป็นสมาชิกของกลุ่มตระกูล ทำให้เกิดการช่วยเหลือ อุปถัมภ์ ค้ำจุนกัน จุดเริ่มต้นของระบบครอบครัวและกลุ่มตระกูล จึงนำไปสู่การขยายขอบเขตทางธุรกิจที่มั่นคง

การเชื่อมโยงสาแหรกไม่ได้ถูกจำกัดเฉพาะในพื้นที่ไทยเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นข้ามพรมแดนของรัฐชาติด้วย ทำให้มีการเกี่ยวดองกันของชาวจีนในไทยและหลายพื้นที่ในมลายู ด้วยการคลุมถุงชน เพื่อเพิ่มจำนวนแรงงานในระบบกงสี อีกทั้งยังเชื่อมโยงเครือข่ายทางธุรกิจ และเพิ่มแหล่งทุนในพื้นที่ต่าง ๆ บริเวณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีตัวอย่างที่น่าสนใจของกลุ่มชาวจีนในแถบช่องแคบมะละกา

คือ ชาวจีนที่อยู่ในปีนัง ผู้คุมธุรกิจส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน มีการรวมตัวกันของกลุ่มตระกูลใหญ่ โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นจุดประสานและแผ่ขยายความมั่นคงทางธุรกิจ ด้วยการให้แต่งงานกันเองภายในกลุ่ม เพื่อรักษาผลประโยชน์ทางธุรกิจและการเมือง รวมถึงการเป็นพี่น้องร่วมสาบาน เพื่อเพิ่มฐานอำนาจ (หว่อง ยี ตวน, 2560: 228-229) นอกจากนี้ในกลุ่มชาวจีนผู้มีอำนาจ ใช้การแต่งงาน เพื่อรักษาหรือยกระดับหน้าตาทางสังคมให้แก่วงศ์ตระกูล (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ , เรื่องเดิม: 112-113) ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าว พบเห็นได้ในกลุ่มชาวจีนในภูเก็ต ปีนัง สิงคโปร์ และอื่น ๆ ส่งผลให้เหล่าสมาชิกมีการพึ่งพากัน และเป็นการสร้างมิตรที่ดีต่อกันในทางอ้อม

นอกเหนือจากการดำรงไว้ของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ผ่านเครือข่ายชาวจีนในลักษณะดังกล่าว กลุ่มชาวจีนกลุ่มนี้มีการหลอมรวมเอาลักษณะความเป็นท้องถิ่น ทั้งมลายูและสยาม เข้ามาใช้ร่วมกับลักษณะที่แสดงความเป็นจีน ทั้งวัฒนธรรมและภาษา ทำให้คนจีนกลุ่มนี้มีความน่าสนใจในการแสดงออกที่บ่งชี้อัตลักษณ์ของตน โดยเฉพาะในพื้นที่แถบชายฝั่งด้านตะวันตกของมลายูที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าขายทางทะเล ซึ่งเป็นแหล่งเงินและแหล่งงานขนาดใหญ่ จึงพบการเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวนมาก (เตียว ก๊ก เซียง, เรื่องเดิม, : 243-244) ในพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของวัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มชาวจีนมีการรับเอาลักษณะวัฒนธรรมตามแบบอย่างสยามและมลายูมาปรับใช้เป็นพฤติกรรมฉากหน้า เพื่อสร้างความกลมกลืนกับคนในท้องถิ่น

แต่ในกลุ่มคนจีนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีการปรับใช้วัฒนธรรมตามแบบอย่างสยามและมลายู ในลักษณะพฤติกรรมฉากหลัง (เรื่องเดียวกัน: 249) ทำให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ให้แก่ชาวจีนลูกผสมที่แตกต่างไปจากชาวจีนดั้งเดิม ซ้อนทับลงไปในวิถีทางวัฒนธรรมทั้งจีนและท้องถิ่น ปรากฏผ่านพฤติกรรม การใช้ชีวิต ภาษา อาหารการกิน การแต่งกาย ความสัมพันธ์ในสังคม ค่านิยม รวมถึงความเชื่อที่ใช้ควบคู่กัน โดยมากชาวจีนลูกผสมในมลายูยังคงรักษาวัฒนธรรมจีนเอาไว้ในแง่ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นแกนกลาง ปรากฏทั้งในลักษณะอย่างเด่นชัดและคลุมเครือ แต่ขณะเดียวกันก็แสดงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

2.5.2 ความสัมพันธ์ของชุดความคิดและความเชื่อ

ชาวจีนแต่ละกลุ่มมีฐานความคิดที่ว่าด้วยการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ภายหลังมีการซ้อนทับด้วยการสร้างค่านิยมในการนับถือเทพเจ้าตามลัทธิเต๋า และหลักการดำรงชีพตามแบบอย่างพุทธนิกายมหายาน ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาเชิงอุบาย สำหรับช่วยในการยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่ผู้คน การจารึกแสวงบุญของชาวจีนในพื้นที่มลายูสะท้อนให้เห็นถึงแก่นทาง

ความคิดและอัตลักษณ์ที่ติดตัวมา (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 25) เพื่อทำตนให้บริสุทธิ์ผ่านการปฏิบัติตัว

แม้คนจีนเหล่านี้โยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนอื่น ก็มีการนำรูปเคารพของเทพเจ้าที่ตนนับถือติดตามไปด้วย ซึ่งเป็นลักษณะการสื่อความหมายทางความเชื่อรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบการสื่อความหมายทางความเชื่อผ่านการประกอบพิธีกรรมและการทรงเจ้า เพื่อสร้างศรัทธาโดยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเปลือกที่ห่อหุ้มอุบายที่ต้องการสื่อความหมายทางความเชื่อ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544: 63-65) สำหรับการดำเนินชีวิตตามครรลองที่ถูกต้อง พบเห็นได้ในกลุ่มชาวจีนในภาคใต้ช่วงเทศกาลกินผักของทุกปี คติความเชื่อของชาวจีนแถบนี้ถูกถ่ายทอดผ่านลักษณะ 3 ประการ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 55-56) ได้แก่

ประการที่หนึ่ง ความเป็นสัญลักษณ์นิยมที่เชื่อมต่อกับคติที่ปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา เกิดเป็นอุบายในการชี้นำสังคมไปสู่สิ่งที่พึงประสงค์ เช่น เทศกาลกินผักของชาวจีนในภาคใต้มีการใช้สัญลักษณ์นิยม เพื่อเป็นตัวแทนของคุณงามความดี ความเฉลียวฉลาด ความวิเศษและอิทธิปาฏิหาริย์ ผ่านเรื่องราวที่บอกเล่าในรูปแบบของรูปเคารพของเทพเจ้า และพิธีกรรมล้วนเป็นการสร้างคุณค่าในลักษณะสัญลักษณ์นิยม

ประการที่สอง กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยคำบอกเล่าหรือการปฏิบัติสืบต่อกันมากลายเป็นภูมิปัญญา แต่มีข้อจำกัดด้านการสื่อสารที่อาจไม่ครบถ้วนเมื่อเวลาล่วงเลยไปและอาจมีการปรุงแต่งเพิ่มเติมทำให้ข้อมูลบิดเบือนไปจากเดิม

ประการที่สาม พลังอำนาจที่ส่งผลต่อวิธีคิดและปฏิบัติของกลุ่มคน เกิดได้ทั้งในแง่บวกและลบขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการตกผลึกทางความเชื่อของผู้คน

เมื่อเริ่มตั้งถิ่นฐานในไทย ทำให้ชาวจีนมีการรับเอาชุดแนวคิดและความเชื่อของท้องถิ่นมาปรับใช้ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ผ่านระบบความเชื่อพื้นฐานในการนับถือธรรมชาติเกิดขึ้นผ่านรูปแบบของเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผี ที่ผสมรวมกับแนวทางในการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 95-97) ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของรูปแบบความเชื่อเดียวกัน จึงพบระบบความเชื่อลักษณะนี้ได้ทั้งคนไทยและคนจีน

2.5.3 ความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับที่ตั้งและทรัพยากร

การเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่แถบมลายูมีความรุ่งเรืองในหลายช่วงเวลา โดยเฉพาะหลังปรายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปีนังที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ช่องแคบมะละกาได้กลายเป็นสถานีการค้าที่มี

ความสำคัญในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของมลายูเป็นอย่างมาก ซึ่งนับเปลี่ยนจุดเปลี่ยนผ่านจากระบบการค้าเดิมเข้าสู่ระบบทุนนิยม (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 20-21) ในยุคนั้นเมืองปีนังถูกจัดการและวางผังเมืองให้มีความทันสมัยเป็นอย่างมาก เพื่อเอื้อให้เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนทางการค้าและเป็นศูนย์กลางการลงทุน

จุดเริ่มต้นทางการค้าในภาคใต้ของไทย เกิดขึ้นเนื่องจากมีสายแร่ดีบุกคุณภาพอยู่ในพื้นที่แถบนี้ จึงทำให้กลายเป็นแหล่งค้าแร่ที่สำคัญของโลก เพราะสามารถผลิตและเป็นตลาดส่งขายแร่ในเวลาเดียวกัน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 83) การหลั่งไหลเข้าของกลุ่มชาวจีนอพยพในภาคใต้มีส่วนอย่างมากในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ได้เกิดคติในเรื่องการเป็นแบบอย่างของการทำงานหนัก ขยัน อดออม ให้ความช่วยเหลือกันในกลุ่มเครือญาติและมิตรสหาย แบบอย่างดังกล่าวมาจากอุปนิสัยของชาวจีนที่ขยันขันแข็ง เพื่อแสวงหาความมั่งคั่งและมั่นคงให้แก่วงศ์ตระกูล จึงสร้างวัฒนธรรมการผลิตแบบจีน นั่นคือ การผลิตเพื่อขายแสวงหาผลกำไรและคงไว้ซึ่งคุณธรรม แม้ภายหลังจะถูกแทนที่ด้วยระบบทุนนิยม และกลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีการการสะสมทุนเพื่อขยายกิจการ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 87)

ความเจริญและการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาคใต้ จึงมาจากแนวคิดของกลุ่มคนจีนที่เข้ามาตั้งรกรากในไทย ด้วยโครงสร้างของวัฒนธรรมการผลิตแบบจีน นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทรัพยากรที่มีในท้องที่ ด้วยแนวคิดที่ผลิตเพื่อขาย จึงมีการขยายฐานการผลิต ซึ่งเป็นรากฐานให้แก่ชุมชน สินค้าที่ผลิตได้ถูกกระจายไปยังพื้นที่อื่น ๆ (เรื่องเดียวกัน: 88) ซึ่งต้องอาศัยการขนส่งทางทะเลเป็นหลัก จึงเห็นได้ว่าโครงข่ายการผลิตและการค้ามีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะอุตสาหกรรมแร่ดีบุก

2.5.3.1 บทบาทของแร่ดีบุกและการได้สัมปทานแร่ดีบุกของกลุ่มชาวจีน

มูลค่าที่ได้จากแร่ดีบุกมีส่วนสำคัญในการดึงดูดกลุ่มชาวจีนให้เข้ามาแสวงโชคในไทย ทั้งกลุ่มนายทุนและกลุ่มแรงงาน แร่ชนิดนี้มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการผลิตมากในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ในยุคก่อนคนในท้องที่ยังไม่มีวิธีการในการขุดหาแร่ที่ดี จึงทำให้ได้แร่ในปริมาณน้อย แต่ชาวจีนมีความเข้าใจในการผลิตแร่ดีบุก จึงทำให้เก็บแร่ได้เป็นจำนวนมากเกิดเป็นอุตสาหกรรมเหมืองแร่ขึ้น ในช่วงปี 1786 ความอุดมสมบูรณ์ของแร่ดีบุกในเมืองตะกั่วป่ามีมาก ทำให้กลายเป็นศูนย์กลางเหมืองแร่ดีบุก (แอนโทนี รีด, เรื่องเดิม: 45) อีกพื้นที่ที่เป็นจุดหมายของนักลงทุนชาวจีนจากปีนัง คือ ภูเก็ต มีการเข้ามาลงทุนตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากมีแร่ดีบุกคุณภาพดีและมีระยะทางไม่ไกลจากปีนังมากนัก สามารถผลิตดีบุกได้ถึง 5,000 ตันต่อปี

กระบวนการผลิตแร่ดีบุกถูกจัดการเบ็ดเสร็จโดยกลุ่มชาวจีน ทั้งเหมืองแล่น เหมืองรู หรือเหมืองปล่อง เหมืองหาบ เหมืองสูบ และเหมืองฉีด ซึ่งต้องใช้แรงงานคนในทุกกระบวนการหาแร่ดีบุก ส่วนเหมืองเรือขุดเป็นเทคโนโลยีที่ถูกนำมาใช้ในภายหลังโดยชาวตะวันตก ทำให้สามารถเพิ่มพื้นที่ในการหาแร่ดีบุกในทะเล (ถนอม, เรื่องเดิม: 100-101) ในช่วง พ.ศ. 2390-2435 การทำเหมืองแร่ถูกผูกขาดโดยคนจีนด้วยระบบเหมาเหมือง รัฐจึงได้ภาษีจำนวนมากจากเหมืองหาบขนาดใหญ่ที่จำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการผลิต และรัฐยังมีรายได้จากการเก็บภาษีโรงเหล้า โรงบ่อน โรงฝิ่น ซึ่งมีไว้บริการกลุ่มกุลีชาวจีน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 50)

เนื่องจากรัฐได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีแร่ดีบุกเป็นจำนวนมาก ในกระบวนการผลิตนั้นมีราชสำนัก เจ้าเมือง เจ้าภาษี กลุ่มนายทุนทั้งคนท้องถิ่นและกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลในปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ เป็นผู้ออกทุน ส่วนผู้ผลิตนั้นเป็นกลุ่มชาวจีนอพยพ แร่ดีบุกที่ขุดได้ถูกส่งไปขายยังตลาดในปีนังและสิงคโปร์ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 89) สร้างรายได้มหาศาลให้แก่ไทย แสดงให้เห็นถึงการผลิตที่ไม่ได้เอื้อให้แก่คนท้องถิ่นในภาคใต้แต่อย่างใด ผู้ได้ประโยชน์มีเพียงภาครัฐ กลุ่มนายทุน และชาวจีน จึงส่งผลให้ผู้ผลิตรายใหญ่ คือกลุ่มชาวจีน มีอิทธิพลในพื้นที่แถบนี้เป็นอย่างมาก

2.5.3.2 สินค้าที่ค้าขาย

การเกิดเส้นทางการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อให้เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชนชาติต่าง ๆ แล้ว ยังมีจุดเริ่มต้นมาจากความต้องการสินค้าที่หาได้เฉพาะในพื้นที่แถบนี้ ในอดีตสินค้าที่เป็นที่ต้องการได้แก่ ยางไม้ ชันไม้บางชนิด หนังสัตว์ เขาสัตว์ งาช้าง นอแรด นอระมาด ชะมดเชียง ขี้ผึ้ง สินค้าเหล่านี้หาได้ในพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์ของไทย นอกจากนี้สมุนไพรและเครื่องที่ปลูกในพื้นที่แถบนี้ก็เป็นที่ต้องการของตลาดโลกทั้ง กระวาน ข่า ขิง เร่ว กระชาย ขมิ้น พริกไทย อบเชย กานพลู ดีปลี จันเทศน์ ภายหลังหลายพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกพัฒนาเป็นพื้นที่ปลูกสมุนไพรและเครื่องเทศเหล่านี้ส่งขายออกสู่ตลาดโลก นอกจากนี้สินค้าจำพวกไม้หอมที่มีคุณภาพสูงก็หาได้ในพื้นที่แถบนี้ เช่น กำยาน กฤษณา จันทน์แดง พิมเสน เป็นต้น (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 83) แสดงถึงความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดีบุกเป็นสินค้าที่มีมูลค่าเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่ต้องนำไปผสมทองแดงเพื่อทำสำริด และดีบุกถูกนำไปใช้ทำเครื่องมืออื่น ๆอีกหลายประเภท เช่น เหรียญโลหะ อาวุธ เครื่องประดับ เป็นต้น ซึ่งแร่ชนิดนี้เป็นที่ต้องการทั้งจากจีนและยุโรป (พรพรรณ ทองตัน, 2558: 185-186)

คนจีนเข้ามาสร้างฐานการผลิตในภาคใต้เกี่ยวข้องกับ การทำแร่ดีบุก สวนยางพารา โรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ การประมง และการปศุสัตว์ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544: 141) ในภูเก็ตมีการเข้ามาลงทุนทำกิจการเหมืองแร่และค้าขายแร่ดีบุกจากพ่อค้าชาวจีนในปีนัง ผลผลิตที่ส่งขายให้ปีนัง มีทั้งแร่ดีบุก และเป็ดไก่ ภูเก็ตได้ซื้อสินค้าจากพ่อค้าปีนัง ได้แก่ น้ำตาล ปลาเค็ม น้ำมันมะพร้าว ฝิ่น รวมถึงวัสดุก่อสร้าง เช่น กระเบื้องมุงหลังคาและกระเบื้องปูพื้น และทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำเหมือง คือ แรงงานชาวจีน (หว่อง ยี ตวน, เรื่องเดิม: 33-40)

2.5.3.3 ลักษณะที่ตั้งที่เอื้อให้เกิดการค้าและการกระจายสินค้า

ดินแดนในแถบพื้นที่คาบสมุทรมลายู มีลักษณะเป็นแนวเทือกเขามีอาณาเขตของผืนดินยื่นออกไปในทะเล ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่เป็นเส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญ ระหว่างตะวันออกและตะวันตก ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเหมาะแก่การสร้างพื้นที่เมืองท่าและการค้าตลอดหลายศตวรรษ ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 พื้นที่ราบลุ่มในแถบนี้ถูกเปลี่ยนให้การเป็นพื้นที่เกษตรและท่าเรือ โดยมีจุดการค้าที่สำคัญตั้งอยู่ทางคาบสมุทรฝั่งตะวันตก (แอนโทนี รีด, เรื่องเดิม: 33-40)

การเกิดนิคมช่องแคบ (Straits Settlements) ของอังกฤษ ทำให้มีพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ ประกอบไปด้วยเมืองปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ จุดเริ่มต้นของสถานีการค้าของอังกฤษเกิดขึ้นที่ปีนัง โดยบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ทำการเช่าเกาะปีนัง จากสุรต่านไทรบุรี ใน พ.ศ. 2369 และได้ทำการเช่าพื้นที่บริเวณแผ่นดินที่ติดกับชายฝั่งตรงข้ามกับเกาะปีนังเพิ่มเติมในภายหลัง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและผลิตอาหารสำหรับคนบนเกาะ การสถาปนาปีนัง จึงเป็นเหมือนสัญลักษณ์ที่แสดงถึงอำนาจทางทะเลของกองทัพเรืออังกฤษ (เรื่องเดียวกัน: 40) ในช่วงแรกของการตั้งสถานีการค้าเป็นไปด้วยดีมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันอย่างคึกคัก ปีนังจึงเป็นเหมือนจุดหมายในการเข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้า พบว่ามีการสร้างโรงถลุงแร่ดีบุกสำหรับแปรรูปดีบุกที่รับซื้อมาจากที่ต่าง ๆรวมถึงสยาม เพื่อส่งขายต่อให้กับชาติ

อื่น ๆ แต่สถานีการค้าเริ่มซบเซาลง เมื่อมีคู่แข่งทางการค้าตั้งอยู่ในเมืองท่าอื่น ๆ ในมลายู ทำให้ส่วนแบ่งทางการค้าย้ายไปเดินเรือในเส้นทางอื่น

ภายหลังมีการสร้างสถานีการค้าเพิ่มเติมในเมืองมะละกา ซึ่งเคยเป็นเมืองท่าที่รุ่งเรืองในอดีตแต่การลงทุนสร้างสถานีการค้าในมะละกาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ด้วยเหตุที่ยุทธศาสตร์ที่ตั้งไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างผลกำไร บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงได้ย้ายสถานีการค้าหลักตั้งไปที่สิงคโปร์ใน พ.ศ. 2375 ซึ่งที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งแรกของทางผ่านไปยังดินแดนจีน มลายู และอินเดีย จึงเกิดจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญและมีความหลากหลาย สร้างผลกำไรแก่อังกฤษเป็นอย่างมาก ศูนย์กลางการค้าได้ถูกพัฒนาเกิดเป็นเมืองท่าย่อย ๆ อีกหลายแห่งในมลายูทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตก (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 8) รวมทั้งท่าเรือในภูเก็ต ตะกั่วป่า พังงา ระนอง ตรัง และอื่น ๆ ซึ่งการเกิดขึ้นของเมืองท่าเหล่านี้ ทำให้เกิดพื้นที่สำคัญในการปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพให้แก่คนในกลุ่มเดียวกัน เช่น การทำเหมืองแร่ การเกษตร การค้าทั้งทางทะเลและบก รวมถึงการทำประมง เป็นต้น

การกระจายสินค้าของเมืองท่าในดินแดนแถบมลายู เกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ การเดินเรือแบบข้ามคาบสมุทร รูปแบบนี้ต้องมีการขนสินค้าลงที่เมืองท่าแล้วขนต่อทางบก เพื่อข้ามไปยังเมืองท่าในอีกคาบสมุทรโดยใช้พื้นที่บริเวณคอคอด เช่น ขนสินค้าจากปีนังไปยังปัตตานี เป็นต้น แล้วจึงนำสินค้าขึ้นเรือแล้วแล่นต่อ ส่วนอีกลักษณะเป็นการเดินเรืออ้อมคาบสมุทร ในช่วงรอลมมรสุมมักมีการย้ายสินค้าไปยังท่าเรือ เพื่อป้องกันการเสียหายและรอเวลาที่เหมาะสมในการเดินทางครั้งถัดไป จึงทำให้เกิดผลประโยชน์ในเมืองท่าด้วยปัจจัยทางธรรมชาติ (แอนโทนี รีด, เรื่องเดิม: 40)

การตั้งรกรากของชาวจีนในเริ่มแรกมักเลือกจากตำแหน่งที่เหมาะแก่การค้าขาย และสร้างโอกาสเติบโตในอนาคตให้แก่ที่ตั้ง โดยเริ่มจากการแปลงป่าให้เป็นชุมชน สร้างทางสัญจรที่เอื้อให้เกิดการขนส่งที่สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 119-123) เพื่อเอื้อให้เกิดการค้าขายทั้งจากในชุมชนและนอกชุมชน บางชุมชนมีการเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งทำกิน เช่น กลุ่มชุมชนที่เกิดขึ้นจากการทำเหมืองแร่หรือการเกษตร เป็นต้น ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีการเชื่อมต่อเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายูไปยังฮ่องกง เอ้หมึง และซัวเถา โดยเกิดการตั้งบริษัทเดินเรือกลไฟของกลุ่มชาวจีนในปีนัง (หว่อง ยี ตวน, เรื่องเดิม: 233) ทำให้การเดินทางติดต่อกันของชาวจีนสะดวกสบายขึ้น

2.5.4 ความสัมพันธ์เชิงสังคม

2.5.4.1 การเปลี่ยนแปลงหลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริ่ง

ในอดีตการติดต่อค้าขายระหว่างกลุ่มชาวจีนและชนชาติอื่น ๆ ในแถบมลายูมีความเจริญรุ่งเรือง พบว่ามีสินค้าจากภาคใต้ของสยามถูกส่งไปขายยังเมืองท่าสำคัญในแถบนี้ และมีการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ได้กลับมาขายยังสยาม โดยมีพ่อค้าชาวจีนเป็นตัวกลางในการทำธุรกิจ ต่อมาใน พ.ศ. 2394 สมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริ่ง ว่าด้วยเรื่องการเปิดประเทศให้มีการค้าได้อย่างเสรีในดินแดนของสยาม (ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์, เรื่องเดิม: 139-140) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีแหล่งแร่ดีบุก

ในช่วง พ.ศ. 2405-2412 มีพระยาภูเก็ตโลหเกษตรารักษ์ (ทัด) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ต ได้เปิดกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกเพิ่มขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ชาวจีนจากปีนังและสิงคโปร์เข้ามาลงทุน มีการนำเข้าแรงงานจีนจากปีนัง และสิงคโปร์เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่เมืองภูเก็ตขยายตัวกลายเป็นตลาดแร่ดีบุกที่มีความสำคัญ เชื่อมโยงไปยังตลาดในปีนัง สิงคโปร์ และยุโรป (ถนอม, เรื่องเดิม: 95-97) สร้างรายได้อย่างมหาศาลให้แก่สยาม

เมืองที่มีบทบาทใกล้ชิดกับภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย คือ ปีนัง ซึ่งอยู่ในการปกครองของอังกฤษ พบว่าการเติบโตของกลุ่มธุรกิจของชาวจีนในแถบดินแดนนี้ มีการขยายเครือข่ายอย่างมั่นคงไปทั่วพื้นที่ในมลายูฝั่งตะวันตก เช่น การตั้งบริษัทโกหงวนของตระกูล ณ ระนองเพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายดีบุก ฝิ่น และธุรกิจเดินเรือระหว่างประเทศ (ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์, เรื่องเดิม: 141-142) แสดงให้เห็นถึงการมีบทบาทและการเติบโตของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้

ชาวจีนและชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจในไทย เนื่องจากได้รับโอกาสในการโยกย้ายถิ่นฐาน สร้างพื้นที่ทำกินในไทย และค้าขายได้อย่างเสรี (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 141) ส่งผลให้การเติบโตทางเศรษฐกิจในแถบนี้มีความมั่งคั่งมากกว่ายิ่งกว่าในอดีต โดยเฉพาะกิจการที่เกี่ยวข้องกับเหมืองแร่ดีบุก การขนส่งทางเรือ รวมถึงการเดินเรือในแถบมลายูฝั่งตะวันตก ทั้งปีนัง สิงคโปร์ มะละกา และสยามฝั่งตะวันตก

2.5.4.2 อิทธิพลและบทบาทของกลุ่มชาวจีน

ในดินแดนพื้นที่แถบมลายูประกอบด้วยคนพื้นเมือง คือ ชาวมลายูและชาวสยาม โดยมากคนกลุ่มนี้มักให้ความสนใจด้านการกสิกรรมและการประมง มีการอยู่กินแบบเรียบ

ง่าย จึงทำให้กลุ่มผู้เข้ามาอยู่ใหม่อย่างชาวจีน รวมถึงลูกหลานซึ่งเป็นชาวจีนลูกผสม เข้ามาอยู่ในระบบราชการและมีบทบาทในด้านการค้าเป็นอย่างมาก (แอนโทนี รีด, เรื่องเดิม: 44) แต่การเข้ามาอยู่ใหม่ของชาวจีนมีความไม่แน่นอนทางสังคมและเศรษฐกิจ จึงต้องมีการรวมตัวโดยใช้เครือข่ายทางเครือญาติของพวกเขามาช่วยในการสร้างความมั่นคงและแข็งแรงในการอยู่รอดในผืนแผ่นดินใหม่

นำไปสู่การสร้างฐานอำนาจให้แก่ชาวจีนทั้งทางสังคมและการเงิน ความแน่นแฟ้นที่เกิดขึ้นนำไปสู่การลงทุนทางเศรษฐกิจ (หว่อง ยี ตวน, เรื่องเดิม: 241) ที่เป็นเครือข่ายเชื่อมต่อกันทั้งแถบพื้นที่มลายูเป็นกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ความมั่งคั่งที่ได้จากการบริหารธุรกิจของกลุ่มชาวจีนนำไปสู่การก้าวเข้ามามีบทบาทต่อการบริหารบ้านเมือง ซึ่งเอื้อผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มชาวจีน แต่ยังคงมีความเคารพต่อระบบการปกครองของแผ่นดินที่อาศัย

กลุ่มชาวจีนเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนไทยในหลายส่วนทั้งเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เกิดขึ้นอยู่ 4 ลักษณะ คือ แรงงานช่างฝีมือ พ่อค้าแร่ และพ่อค้าส่ง โดยเฉพาะในภาคใต้ ภายหลังกลุ่มชาวจีนเหล่านี้เริ่มเข้ามามีบทบาทในมิติทางการเมืองการปกครอง ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมืองภูเก็ตถูกปกครองด้วยเจ้าเมืองที่เป็นชาวจีน ในเมืองมีโรงถลุงแร่ดีบุกของชาวจีน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 47) มีการแต่งตั้งคอซู้เจียงให้เป็นเจ้าเมืองระนอง และแต่งตั้งคอซิมบี้เป็นพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต ซึ่งเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในการพัฒนาเมืองภูเก็ตและสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี้) ได้แบ่งคนจีนในไทยเป็น 5 ประเภท (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน: 52) คือ

ประเภทที่ 1 กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาประกอบอาชีพโดยสุจริตและปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย

ประเภทที่ 2 กลุ่มคนจีนที่เกิดในไทย มีสำนึกและผูกพันกับของความเป็นไทย

ประเภทที่ 3 กลุ่มคนจีนในบังคับของชาติตะวันตก

ประเภทที่ 4 กลุ่มคนจีนฝ่ายเก๊กเหม็ง ซึ่งมีปัญหาการเมืองในจีน จึงต้องอพยพมาอยู่ในไทย

ประเภทที่ 5 กลุ่มฝักใฝ่ปัญหาทางการเมืองมีลักษณะคล้ายสายลับของรัฐบาลจีน

ลักษณะคนจีนแต่ละกลุ่มแสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ที่เข้ามาในไทยอย่างชัดเจน ในกลุ่มที่เข้ามาพึ่งใบบุญของไทยและสร้างผลประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง เป็นกลุ่มที่อยู่ได้นาน เนื่องจากไม่สร้างปัญหาและมีการปรับตัวให้อยู่กับคนท้องที่ได้อย่างสันติ ส่วนกลุ่มคนจีนที่เข้ามาหาผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านธุรกิจและมุ่งหวังทางการเมือง กลุ่มนี้อาจสร้างปัญหาให้แก่ระบบการปกครองและคนในท้องที่ จึงเป็นเพียงกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในระยะสั้น เนื่องจากไม่สามารถอยู่ร่วมกับสังคมและวัฒนธรรมใหม่ได้

2.5.4.3 การเกิดสมาคมชาวจีน

เมื่อชาวจีนอพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มลายู ชาวจีนได้มีการรวมกลุ่มตามตระกูลและจัดตั้งเป็นสมาคมที่เชื่อมโยงกันด้วยสายเลือดและถิ่นกำเนิดในจีนตอนใต้ เพื่อประโยชน์ด้านการค้าและการพึ่งพาช่วยเหลือกัน โดยมีการให้ความสำคัญกับญาติข้างพ่อและจัดแบ่งความสำคัญตามลำดับอาวุโส นอกจากนี้ยังมีการกระจายลูกหลานให้ไปดูแลกิจการในพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ฐานทางเศรษฐกิจของครอบครัวขยายเพิ่มออกไป (หว่อง ยี ตวน, เรื่องเดิม: 229) มีการจัดตั้งสมาคมกลุ่มภาษา กลุ่มการค้า กลุ่มอาชีพ หรือแม้กระทั่งกลุ่มผู้ร่วมอุดมการณ์ สำหรับใช้ระดมทุนและแรงงาน

การรวมกลุ่มของชาวจีนเป็นรูปแบบการร่วมทุนลักษณะหนึ่ง ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมกงสีในรูปแบบต่าง ๆ ที่พบเห็นได้มากมี 2 ลักษณะ คือ ระบบกงสีที่มีนายทุนเป็นผู้ดูแลเหล่าสมาชิกที่เป็นกุลีที่เป็นแรงงาน โดยนายทุนให้ทั้งที่อยู่ ที่ทำกิน อาหารการกิน และเงินตอบแทนแก่กุลีในสังกัด (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 110-111) ระบบดังกล่าวพบได้ในกิจการทำเหมืองแร่ดีบุก สวนยาง และข้าว ซึ่งต้องใช้แรงงานในการทำงานเป็นจำนวนมาก จึงเกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนและกุลี

ส่วนอีกลักษณะเป็นการจัดการธุรกิจในกลุ่มตระกูล คือ ระบบกงสีของคนในครอบครัว การร่วมทุนและร่วมแรงเกิดจากเหล่าสมาชิกในตระกูล เมื่อเกิดผลกำไรจึงแบ่งกันอย่างเท่าเทียม กงสีลักษณะนี้ส่งผลให้ธุรกิจเติบโตอย่างเข้มแข็งและรวดเร็ว (เรื่องเดียวกัน: 110-111) เนื่องจากเกิดขึ้นจากการดูแลและช่วยเหลือของเหล่าสมาชิกที่ใกล้ชิดกันในครอบครัว ลักษณะการร่วมทุนมีทั้งกลุ่มสมาคมขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ กงสีที่เกิดขึ้นอาจเป็นการร่วมทุนกันระหว่างกลุ่มชาวจีนในไทยและชาวจีนในพื้นที่อื่น โดยผ่านระบบ

เครือข่ายญาติและระบบเครือข่ายทุนของกลุ่มตระกูลใหญ่ในพื้นที่แถบตะวันออกเฉียงใต้ (หว่อง ยี ตวน, เรื่องเดิม: 227-228)

นอกจากสมาคมทางธุรกิจแล้วกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลยังมีการรวมตัวเพื่อผลทางการเมืองด้วยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-5 เกิดสมาคมลับ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่เคลื่อนไหวทางการเมืองของจีน รวมถึงการสร้างกำลังคนจากกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาใหม่ เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ มีเครือข่ายทั้งในสิงคโปร์ ปีนัง ภาคใต้ของไทยเป็นเหตุให้เกิดกบฏอั้งยี่ในภูเก็ตและระนองใน พ.ศ. 2412, 2491 และ 2482 (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 6) ความสัมพันธ์ของเครือข่ายดังกล่าวเชื่อมโยงกับการเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ของจีน (มอนเตซาโน และคณะ, เรื่องเดิม: 23) ทำให้เกิดการสนับสนุนทางการเงินและขับเคลื่อนกิจกรรมในต่างแดน เพื่อโจมตีการปกครองในจีนช่วงปลายราชวงศ์หมิง

2.5.4.4 ระบบบรรดาศักดิ์ที่ให้แก่ชาวจีน

การสร้างฐานอำนาจของกลุ่มชาวจีนมีความสัมพันธ์กับการได้รับบรรดาศักดิ์ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีอำนาจอย่างมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-5 โดยมากชาวจีนเหล่านี้มักอยู่ในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านการผูกขาดภาษี ทั้งนายอากร โรงหวย และโรงบ่อน ซึ่งเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่รัฐ รวมทั้งหัวหน้าอั่งยี่ และผู้บริจาคทรัพย์จำนวนมากให้แก่บุคคลสำคัญของไทย (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เรื่องเดิม: 142) การให้บรรดาศักดิ์แก่ชาวจีนเหล่านี้ ส่งผลต่อความรู้สึกผูกพันกับสยาม แม้ไม่ได้เป็นแผ่นดินเกิดแต่ก็สามารถสร้างลาภยศให้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล ซึ่งเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนจากคนอื่นหรือคนนอกที่เข้ามาอาศัยในไทยมาเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความจงรักภักดีต่อไทย กลุ่มคนเหล่านี้ยังเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญในภาคใต้ และสามารถใช้เพื่อจัดการควบคุมกลุ่มคนจีนด้วยกันเองที่มีจำนวนมากได้อีกด้วย ฐานอำนาจที่เกิดขึ้นไม่เพียงมีบทบาทในไทยแต่ยังเกี่ยวพันกับกลุ่มจีนตระกูลใหญ่ในปีนังและสิงคโปร์ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ภายใต้เครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ

2.6 ลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก และแถบช่องแคบมะละกา

การสร้างเรือนในภาคใต้มีคติที่ว่า “แค่บ่อ แค่ท่า แค่นา แค่วัด” สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ภาคใต้มีลักษณะฝนตกชุกและมีลมมรสุม ตัวเรือนจึงหันด้านหลังคาตัวเรือนไปตามทิศทางเดียวกับตะวัน (ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก) เพื่อป้องกันการ

ปะทะกับลม หลังคามีความสูงชัน ชายคามีลักษณะยื่นยาวและเตี้ย เหนือหน้าจั่ว (หน้ากลอง) มีการทำหลังคาปีกนกยื่นเลยออกมาประมาณ 1-2 ศอก เพื่อกันแดดและฝนเข้าสู่ตัวบ้าน ตัวเรือนยกพื้นสูงจากระดับพื้นดิน ตัวเสาตั้งอยู่บนตีนเสาที่ทำด้วยก้อนหิน ไม้ หรือวัสดุอื่น ๆ เพื่อป้องกันความชื้น ปลวก และแมลงต่าง ๆ เสาโน้มเข้าหากันเล็กน้อย เพื่อให้ฐานอาคารมีลักษณะกว้างเพิ่มความแข็งแรง เรียกว่า ทรงช้างเยี่ยว ช่วยในการต้านแรงลม ประตูและหน้าต่างมีขนาดเล็กเปิดเข้าด้านใน หรือเป็นแบบเลื่อน ช่วยป้องกันลมโยง ลมตี มีการเว้นช่องล่องแมวไว้ที่พื้นระเบียงที่ยกระดับเป็นพื้นบ้าน และเว้นช่องล่องลมไว้ที่บริเวณเหนือแนวฝ้ากับหลังคา (เรื่องเดียวกัน: 147-148)

ภูมิปัญญาของชาวจีนที่พบภาคใต้ เป็นเรื่องราวของการจัดการ ปรัชญาและแนวคิดที่มีพลวัตด้านความเชื่อจากลัทธิขงจื๊อและเต๋า ร่วมกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธ พราหมณ์ และอิสลาม รวมถึงภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นโดยการแก้ไขปัญหาของคนในท้องที่ (เรื่องเดียวกัน, 2544: 74) สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไปจนถึงการสร้างรายละเอียดเพียงเล็กน้อย

2.6.1 หลักการและแนวคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมของจีน

องค์ประกอบที่สำคัญที่ปรากฏในชุมชนจีนในไทย คือ ศาลเจ้า ประกอบด้วยศาลเจ้าตามกลุ่มภาษาและกลุ่มตระกูล เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวจีนที่ต้องจากบ้านมาตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินใหม่ และยังใช้เป็นที่พบปะกันในเทศกาลต่าง ๆของหมู่คนจีน ชาวจีนแต่ละกลุ่มมีการนับถือเทพเจ้าที่แตกต่างกัน เช่น ชาวจีนฮกเกี้ยนนับถือ เทียนโฮ่ว เซิ่งหมู่ ชาวจีนไหหลำนับถือ สุน เหว่ย เหนียง ชาวจีนแต้จิ๋วและแคะนับถือ เปิ่น โถว กง เป็นต้น ศาลเจ้าบางแห่งถูกตั้งเป็นกลุ่มสมาคมลับ เพื่อประกอบพิธีกรรมและชุมนุมกัน รวมถึงสุสานที่มีการแบ่งแยกตามกลุ่มภาษาเช่นเดียวกัน (สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 139-140)

สำหรับอาคารบ้านเรือนของชาวจีนเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ซึ่งมีการเชื่อมโยงด้วยบรรพบุรุษ ผ่านตระกูลแซ่และระบบเครือญาติ บ้านจึงเป็นมากกว่าที่พักอาศัยแต่ยังใช้สำหรับรวมตัวและพบปะกันของเครือญาติในช่วงเทศกาลต่าง ๆ (Knapp, op. cit.: 15) ลักษณะกายภาพของอาคารบ้านเรือนชาวจีนมีลักษณะองค์ประกอบที่ชัดเจนและมีความโดดเด่น ทั้งส่วนรายละเอียดและรูปแบบอาคาร รูปแบบพื้นฐานของสถาปัตยกรรมจีนให้ความสำคัญกับสภาพภูมิอากาศ พื้นฐานทางวัฒนธรรม และปัจจัยอื่น ๆ จึงทำให้บ้านเรือนมีความหลากหลายทั้งประเภทและขนาดอาคาร แต่ในทุกอาคารยังคงมีการใช้องค์ประกอบและลักษณะโครงสร้างที่เป็นแบบเดียวกัน

2.6.1.1 ลักษณะเรือน

การใช้เรือนล้อมรอบลานภายในบ้าน (court yard) (ภาพที่ 3) ทำให้เกิดลักษณะอาคารเป็นรูปทรงตัว L ตัว U และล้อมรอบเป็นลักษณะสี่เหลี่ยม ลานภายในบ้านที่เปิดโล่งนี้มีขนาดที่แตกต่างกันออกไป สำหรับในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศจีนจะมีขนาดเล็กกว่าในภูมิภาคอื่น ๆ เนื่องจากมีฝนตกชุก ภายในลาน โดยมากมีลักษณะเป็นช่องเปิดในแนวดิ่ง (sky well/ air well) ช่วยให้แสงแดดและลมเข้าถึงในทุกส่วนของอาคาร ลดความชื้นจากพื้นดินที่อาจมีผลต่อบ้านเรือนและผู้อยู่อาศัย และใช้สำหรับเก็บกับน้ำฝนสำหรับใช้ภายในบ้าน แต่มีการสร้างช่องสำหรับใช้ระบายน้ำส่วนเกินออกสู่ภายนอก ในประเทศจีนเรียกบริเวณพื้นที่ลานนี้ว่า เทียนจิง (Tianjing) (Knapp, 2010: 16-17) พื้นที่ส่วนนี้เป็นจุดที่ท้องฟ้าและผืนดินมาบรรจบกัน พบได้ทั้งในบ้านเดี่ยว กลุ่มอาคาร และตึกแถวจีน

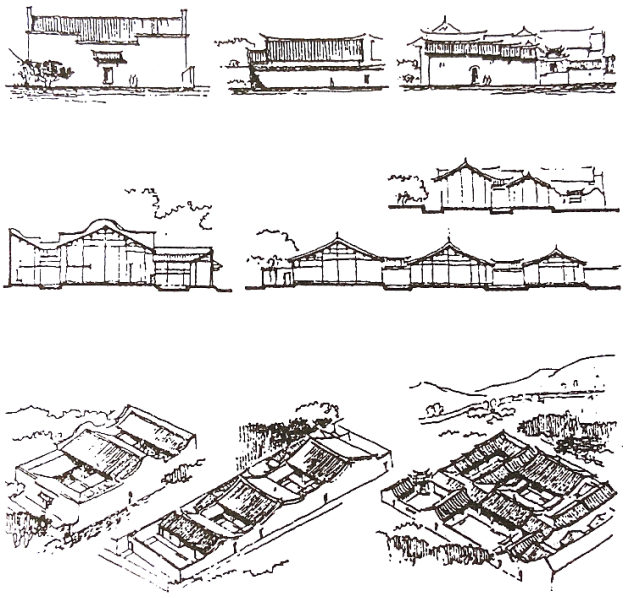

ภาพที่ 3 อาคารบ้านเรือนในฟูเจี้ยน ทางตอนใต้ของจีน

ที่มา: **Ronald G.Knapp,** 1986: 42

เรือนที่รายล้อมรอบลานบ้านมีการจัดวางตำแหน่งของประตูทางเข้าให้อยู่ที่ทางเข้าส่วนด้านหน้าซึ่งหันเข้าสู่ลาน ช่วยให้เกิดการสอดส่องดูแลเหล่าสมาชิกภายในบ้าน และป้องกันบุคคลจากภายนอกได้เป็นอย่างดี แม้ในอาคารยุคหลังก็ยังคงปรากฏให้เห็นการสร้างลานภายในบ้านของชาวจีน องค์ความรู้ดังกล่าวได้มีการส่งต่อให้แก่ลูกหลาน แสดงถึงการ

สร้างบ้านและพื้นที่ที่ปรับให้เข้ากับลักษณะทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จึงสามารถสร้างประโยชน์จากทรัพยากรในที่ตั้ง และรู้จักป้องกันภัยได้อย่างเข้าใจ

2.6.1.2 การจัดวางอาคาร

ในอาคารบ้านเดี่ยว ตึกแถว และกลุ่มอาคาร มีการจัดวางรูปทรงอาคาร รวมถึงองค์ประกอบทั้งช่องเปิด เช่น ประตู หน้าต่าง และช่องลม เป็นต้น และส่วนผนัง ทำให้รูปด้านของอาคาร รวมถึงผังพื้น มีลักษณะสมมาตร ทิศทางการวางอาคารเกิดในแนวขนานและตั้งฉากกับลานภายในบ้าน โดยมีทางเข้าภายในบ้านอยู่ทางด้านหลังคาตัวเรือน เมื่อมีการต่อเติมบ้านมักขยายออกไปในส่วนด้านข้างหรือด้านหลังของอาคารในลักษณะสมมาตร

การจัดวางตำแหน่งอาคารมีความสัมพันธ์ต่อการจัดการภายในครอบครัว ตอบสนองต่อวิถีชีวิต และสามารถใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของจีน โดยมากให้ความสำคัญกับห้องโถงหลักมากเป็นพิเศษ ส่วนนี้ตั้งอยู่ตรงกลางและอยู่ลึกที่สุดของบ้าน มีการยกระดับพื้นและโอ่โถงมากกว่าส่วนอื่น เนื่องจากเป็นห้องบรรพชน และมีการใช้รูปทรงเรขาคณิตในส่วนต่าง ๆ ทั้งรูปทรงอาคาร ตำแหน่งองค์ประกอบอาคาร รวมถึงส่วนตกแต่งและรายละเอียดต่าง ๆ ล้วนใช้รูปทรงที่มีลักษณะสมมาตรทั้งสิ้น

2.6.1.3 โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างอาคารส่วนใหญ่ใช้ไม้เป็นส่วนประกอบหลัก ส่วนหลังคาโดยมากใช้ไม้วางเรียงซ้อนกันเป็นชั้นสูงขึ้นไป ยึดติดกันโดยใช้เดือยไม้และการเซาะร่อง ด้านบนมุงด้วยกระเบื้องดินเผามีลักษณะคล้ายไม้ไผ่ผ่าซีก สำหรับโครงสร้างส่วนผนังที่ใช้ดินเหนียวและอิฐทำให้ผนังมีความหนา ผิวนอกฉาบทับด้วยปูนขาว เพื่อให้เกิดความทนแก่ผนัง ในสถาปัตยกรรมแบบจีนตอนใต้มักมีการยื่นผนังให้สูงครอบคลุมส่วนหลังคา และทำเป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และ ไฟ ตามลักษณะของเจ้าของบ้าน

แต่บ้านเรือนบางแห่งมีการสร้างผนังด้วยไม้โดยเฉพาะผนังภายในอาคาร ส่วนโครงสร้างเสามีการใช้ทั้งเสาหินแกรนิต และเสาไม้ที่วางบนฐานเสาหินแกรนิต เชื่อมต่อกับโครงสร้างคานไม้ และโครงสร้างพื้นที่มีการปูหินแกรนิตหรือปูด้วยกระเบื้องดินเผา (เรื่องเดียวกัน: 16-19) บางแห่งมีการใช้พื้นที่มีลักษณะเป็นดินอัดแข็ง ซึ่งพบได้ในกลุ่มเรือนจีนแบบดั้งเดิม

2.6.2 สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา

ชาวจีนที่อพยพมายังพื้นที่มลายูมีการตั้งชุมชนเรียงรายไปตามถนนในเขตเมือง มีการสร้างอาคารร้านค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน ทั้งสถานพยาบาล สถานีตำรวจ สถานศึกษา รวมทั้งศาลเจ้าต่าง ๆ และมีการสร้างจุดนัดพบกันของกลุ่มชาวจีน เรียกว่า กงสี (เรื่องเดียวกัน: 27) ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมในละแวกนั้น บ้านเรือนของกลุ่มชาวจีนและชาวจีนลูกผสม มีลักษณะการนำเอาแบบแผนการสร้างบ้านแบบมลายูหรือไทยเข้ามาผสมกับอาคารแบบจีน ทำให้เกิดลักษณะอาคารที่มีความเฉพาะถิ่นขึ้น

อาคารบ้านเรือนมีหลากหลายประเภทและขนาด ประกอบด้วย ตึกแถวสำหรับอยู่อาศัยและค้าขาย (Chinese shophouse) ตึกแถวสำหรับอยู่อาศัยมีพื้นที่ระเบียงส่วนตัวหน้าอาคาร (terrace house) บ้านเดี่ยว (villa/ resident) และคฤหาสน์ (mansion) ที่พักอาศัยเหล่านี้ยังคงมีการนำลานเข้ามาใช้ภายในอาคารเหมือนที่เมืองจีน แต่อาจมีการปรับลดขนาดลงตามความเหมาะสมของพื้นที่ (Knapp, 2010: 20-22)

โดยมากบ้านเรือนของชาวจีนเป็นอาคารที่มีความแข็งแรงและมีการสร้างอาคารตามหลักฮวงจุ้ยของจีน แต่มีการสะท้อนลักษณะวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นเข้าไป เช่น บ้านเรือนของชาวจีนในกลันตันมีการสร้างเรือนแบบเสาสูง หลังคาแอ่นตามแบบเรือนไทย ส่วนหน้าบ้านมีระเบียงโล่งอาจมีการยกพื้นเป็น 2 ระดับ ในส่วนทางขึ้นอาคารใช้เป็นบันไดไม้หรือคอนกรีต โดยมากมีการวางตำแหน่งบันไดพาดอยู่ตรงส่วนกลางระเบียง ตรงกับตำแหน่งประตู และมักมีการติดสัญลักษณ์เป็นคำอวยพรที่เขียนบนกระดาษแดงไว้ที่ประตู ภายในมีโถงที่ตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษตามแบบจีน ส่วนโถงนี้ใช้สำหรับตั้งโลงศพและประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายตามวาระโอกาส (เตียว ก๊ก เซียง, เรื่องเดิม: 251) รูปแบบอาคารของกลุ่มชาวจีนลูกผสมจึงปรากฏแบบแผนอาคารที่มีความหลากหลายเพื่อสนองต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และพิธีกรรม

ภายหลังหลายพื้นที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกทั้งในพื้นที่แถบมลายูและไทย ทำให้เกิดการซ้อนทับกันของลักษณะที่แสดงถึงความเป็นจีน มลายู สยาม และตะวันตก ส่งผลให้บ้านเรือนของชาวจีนมีการเพิ่มเติมองค์ประกอบตามยุคสมัยและเหมาะสมกับถิ่นที่ตั้ง รวมถึงลดทอนองค์ประกอบบางอย่างที่แสดงถึงความเป็นจีนลง ทำให้อาคารบ้านเรือนในแถบนี้มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างไปจากเรือนแบบประเพณีของจีน แต่บ้านเรือนเหล่านั้นยังคงมีความสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นและมีฝนตกชุกเกือบทั้งปีของพื้นที่ในแถบนี้

การผสมผสานรวมกันของลักษณะที่บ่งชี้ถึงแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมทำให้เกิดลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ผสมกลมกลืน ทั้งส่วนโครงสร้างอาคาร พื้นที่ภายใน การตกแต่ง หลังคา พืชพรรณในสวน รวมถึงการเลือกเครื่องเรือนในแต่ละส่วนของบ้าน (Knapp, เรื่องเดิม: 9) ก็ล้วนแต่ปรากฏลักษณะที่กลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี บ้านเรือนในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะดังนี้

2.6.2.1 ลักษณะเรือน

อาคารบ้านเรือนของชาวจีนในแถบพื้นที่มลายูมีความหลากหลาย ทั้งเรือนติดพื้นและเรือนยกสูง เพื่อหลีกเลี่ยงพื้นดินที่เฉอะแฉะ แต่ในพื้นที่ชุมชนเมืองโดยมากมีการสร้างเป็นอาคารในลักษณะตึกแถวสร้างติดพื้น มีตั้งแต่ 1-3 ชั้น อาคารสร้างลึกเข้าไปในส่วนพื้นที่ส่วนด้านหลังเป็นแนวยาว ภายในยังคงมีการใช้ช่องเปิดในแนวดิ่ง เพื่อให้แสงแดดส่องเข้ามาภายในอาคาร มีการระบายอากาศผ่านช่องเปิดส่วนนี้ และช่วยลดความชื้นภายในอาคาร พบการสร้างผนังกันไฟเช่นเดียวกับอาคารในจีน แต่ส่วนด้านหน้าอาคารมีการเว้นพื้นที่ทางเดินส่วนหน้า (five-footway) เพื่อให้ผู้คนใช้สัญจรได้โดยไม่โดนฝน ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปในอาคารของชาวจีนในแถบพื้นที่ค้าขาย

รูปแบบอาคารของชาวจีนที่ใช้ในพื้นที่แถบมลายู มีทั้งอาคารที่มีลักษณะบ่งชี้ถึงความเป็นจีนค่อนข้างมาก อาคารที่มีการผสมผสานลักษณะความเป็นพื้นถิ่น อาคารที่ได้อิทธิพลตะวันตก รวมถึงอาคารในยุคสมัยใหม่ สำหรับในเมืองปีนังและสิงคโปร์ แบ่งออกได้เป็น 6 รูปแบบ (ภาพที่ 4) (Tan Yeow Wooi, 2015: 6-19) คือ

ภาพที่ 4 รูปแบบอาคารของชาวจีนในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย

ที่มา: **Tan Yeow Wooi,** 2015: 6

รูปแบบที่ 1: รูปแบบปีนังตอนต้น (early Penang style) สร้างช่วง ค.ศ. 1790-1850 มีลักษณะเป็นอาคาร 1-2 ชั้น มีลานอยู่ภายในบ้าน สร้างแบบเรียบง่าย ไม่ได้มีการประดับตกแต่งตัวอาคาร

รูปแบบที่ 2: รูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมจีนตอนใต้ (Southern Chinese eclectic style) สร้างช่วง ค.ศ. 1840-1910 เป็นอาคารสูง 2-3 ชั้น ภายในมีอาคารสองส่วน คั่นด้วยลาน อาคารมีลักษณะเป็นแนวยาวลึกเข้าไปส่วนหลัง มีการสร้างหัวเสาแบบจีน และมีความสูงมากกว่าอาคารในช่วงแรก

รูปแบบที่ 3: รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนช่องแคบตอนต้น (early straits eclectic style) สร้างช่วง ค.ศ. 1890-1920 เป็นอาคารสูง 2-3 ชั้น มีจัดวางอาคารแยกเป็นส่วนด้านหน้าและส่วนด้านหลัง ภายในมีลานเชื่อมต่อส่วนอาคาร มีขนาดและสัดส่วนเหมือนรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมจีนตอนใต้ แต่เริ่มมีการใช้หัวเสาแบบยุโรปร่วมกับแบบจีน

รูปแบบที่ 4: รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนช่องแคบตอนปลาย (late straits eclectic style) สร้างช่วง ค.ศ. 1910-1930 เป็นอาคาร 2-3 ชั้น มีสวนผสมอยู่ภายในบ้าน ตัวอาคารมีลักษณะเป็นรูปตัวแอล (L) มีการสร้างช่องเปิดแนวดิ่งบริเวณครัว และมีลานอยู่ภายใน ส่วนหน้าของอาคารใช้หัวเสาแบบจีน ร่วมกับขอบอาคารที่ยื่นออกมาแบบยุโรป อาคารในลักษณะนี้มีการสร้างเป็นชุดตั้งอยู่ในพื้นที่ชานเมือง

รูปแบบที่ 5: รูปแบบอาร์ตเดโค (Art Deco style) สร้างช่วง ค.ศ. 1930-1960 มีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้นรูปตัวแอล ภายในมีครัวและลานส่วนตัว ในบางหลังมีการตกแต่งสวนบริเวณส่วนหน้าอาคาร มีความสูงอาคารเช่นเดียวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนช่องแคบตอนปลาย ตรงส่วนรูปด้านหน้ามีการตกแต่งด้วยศิลปะแบบอาร์ตเดโค มีการสร้างเป็นลักษณะกลุ่มอาคารในพื้นที่ชานเมืองที่เกิดขึ้นใหม่

รูปแบบที่ 6: รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตอนต้น (early modern style) สร้างช่วง ค.ศ. 1950-1970 เป็นอาคาร 2 ชั้น มักสร้างเป็นตึกแถวร้านค้าที่ตั้งอย่างเอกเทศ แต่สำหรับอาคารที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งหัวมุมหรืออาคารที่เป็นชุดมักสร้างเป็น

อาคาร 3 ชั้น สัดส่วนอาคารเหมือนกับรูปแบบอาร์ตเดโค แต่ไม่มีการปรับตกแต่งบนอาคาร

รูปแบบอาคารแต่ละประเภทมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป สามารถพบได้ในหลายพื้นที่ในแถบมลายู รวมถึงในภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับเมืองปีนัง และเมืองอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากปีนังในยุคสมัยที่นิคมช่องแคบ (Straits Settlements) ยังมีบทบาทในพื้นที่แถบมลายู โดยลักษณะอาคารที่เกิดขึ้นมีทั้งรูปแบบที่ลอกเลียนมาจากอาคารเดิมในปีนัง และรูปแบบที่นำเอามาปรับใช้กับพื้นที่ในภาคใต้ของไทย

2.6.2.2 การจัดวางอาคาร

นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและวัฒนธรรมแล้ว ชาวจีนยังคำนึงถึงการใช้งานอาคารที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด บ้านจึงเป็นทั้งที่พักอาศัย ที่ทำงาน ร้านค้า และที่ติดต่อธุรกิจ จึงมีการจัดการอาคารอย่างเป็นสัดส่วน โดยมากนิยมใช้ผนังคั่นระหว่างส่วนพื้นที่กึ่งสาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวออกจากกัน ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารยังคงมีการจัดวางองค์ประกอบของช่วงเสา ลายปูนปั้น บานหน้าต่างและประตู รวมถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ในลักษณะแบบสมมาตร แม้ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะไม่ได้บ่งชี้ถึงลักษณะที่เป็นจีนแม้แต่น้อย สำหรับพื้นที่ภายในการจัดวางองค์ประกอบในผังพื้นแบบสมมาตรเพียงบางส่วน เนื่องจากข้อจำกัดของของขนาดพื้นที่ ส่วนโถงที่ใช้เชื่อมต่อในแต่ละส่วนมักมีลักษณะช่องเปิดแบบสมมาตร

การเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในอาคารมีการเชื่อมต่อจากพื้นที่ถนนไปยังทางเดินส่วนหน้าอาคาร ก่อนเข้าสู่โถงส่วนหน้า ผนังและพื้นที่ตรงส่วนนี้มักจัดวางแบบสมมาตร และมีการใช้ฉากไม้กั้นเป็นผนังแบ่งพื้นที่ภายในออกจากโถงส่วนหน้า จุดเชื่อมต่อเข้าสู่ส่วนโถงถัดไปมีการสร้างช่องเปิดแนวดิ่ง สำหรับช่วยระบายอากาศและช่วยให้แสงส่องสว่างถึงภายในอาคาร พื้นที่นี้มักใช้สำหรับคนในครอบครัว หรือสำหรับรับประทานอาหาร ทางขึ้นชั้นบนมักอยู่ในโถงส่วนเพื่อความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว ส่วนหลังสุดของบ้านเป็นพื้นที่สำหรับประกอบอาหารและห้องน้ำ สำหรับพื้นที่ชั้นบนถูกแบ่งออกเป็นห้องนอน ส่วนเก็บของ และส่วนทางเดิน ในบ้านบางหลังอาจมีการสร้างระเบียงไว้ในส่วนชั้นด้วย (ภาพที่ 5) (เรื่องเดียวกัน: 7) ลักษณะดังกล่าวพบได้ทั่วไปในอาคารตึกแถวของชาวจีนทั้งในปีนัง สิงคโปร์ และภาคใต้ของไทย

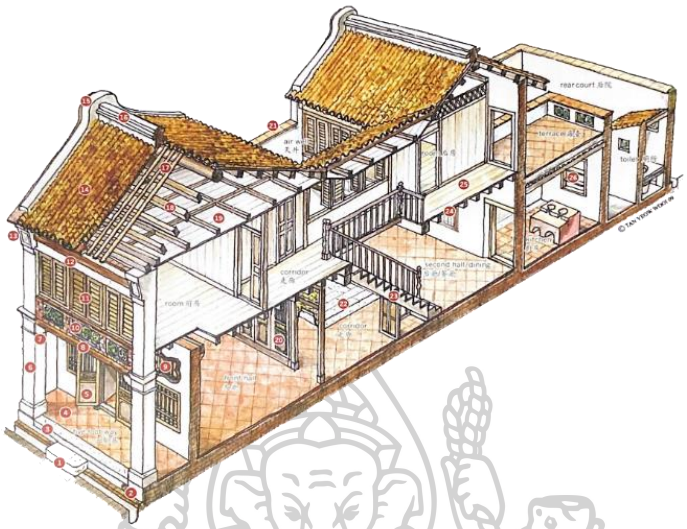

ภาพที่ 5 ลักษณะพื้นที่ภายในอาคารตึกแถวจีนในเมืองปีนัง

ที่มา: Tan Yeow Wooi, 2015: 7

2.6.2.3 โครงสร้างอาคาร

อาคารในแต่ละรูปแบบมีความแตกต่างของโครงสร้างตามเทคโนโลยีในแต่ละยุคสมัย อาคารมี่สร้างในยุคแรก ๆ มักมีการใช้โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก ก่อด้วยอิฐหรือดินเหนียว ฉาบทับผิวหน้าด้วยคอนกรีต ปูนหมัก ปูนขาว ส่วนโครงสร้างหลังคาและพื้นใช้คานไม้ พื้นชั้น 1 ปูด้วยกระเบื้องดินเผา หรือกะเบื้องโมเสค ต่อมาได้มีการใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กในช่วง ค.ศ. 1910-1930 พบในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนช่องแคบตอน แต่ยังคงมีการใช้โครงสร้างไม้ในส่วนหลังคาและพื้น ในยุคนี้คอนกรีตถูกนำมาใช้ทำเป็นอิฐและกระเบื้องปูพื้นด้วย สำหรับในอาคารแบบอาร์ตเดโค มีการนำคอนกรีตเสริมเหล็กมาใช้สร้างเสาและคานด้วย มีการสร้างหน้ากากอาคารแบบเชี่ยงไฮ้ (เรื่องเดียวกัน: 8-19) โครงสร้างลักษณะนี้ยังคงใช้มาถึงปัจจุบัน

2.6.3 ลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

สำหรับสยามในสมัยอยุธยาได้มีการบันทึกถึงบ้านจีนไว้ว่ามีลักษณะเป็นเรือน 2 ชั้นก่อด้วยอิฐหรือหิน หลังคามุงด้วยกระเบื้องแบน (จี. วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดิม: 12) ด้วยภูมิปัญญาในการเผา

อิฐและกระเบื้องดินเผาของชาวจีน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ภาคกลางของไทย ตลอดจนทางตอนเหนือของมลายู จากเรือนไม้กลายมาเป็นตึกที่ก่อด้วยอิฐ และเปลี่ยนมาใช้หลังคากระเบื้องดินเผาแทนการมุงหลังคาด้วยใบจาก (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, เรื่องเดิม: 104) ทำให้บ้านมีความคงทนมากขึ้น สำหรับบ้านเรือนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกมีลักษณะดังนี้

2.6.3.1 ลักษณะเรือน

บ้านจีนที่พบในภาคใต้มักสร้างเป็นอาคารตึกแถวชั้นเดียว ชั้นครึ่ง หรือ 2 ชั้นสร้างติดกันเป็นคูหา อาคารที่มีสถาปัตยกรรมรูปแบบจีนตัวอาคารมีลักษณะเตี้ย ก่อสร้างด้วยดินเผาและดินเหนียวมีความทนทาน เหมาะกับพื้นที่ภาคใต้ที่ฝนตกชุกและมีลมแรง (ถนอม, เรื่องเดิม: 17) อาคารตึกแถวที่ก่อแบบจีนโดยมากตั้งเรียงรายไปตามแนวถนน เต็มไปด้วยชาวจีนอย่างคับคั่ง จนดูคล้ายกับเมืองจีนขนาดย่อม ๆ บ้านเรือนของชาวจีนที่มีฐานะหรือได้รับบรรดาศักดิ์มีการนำช่างจีนเข้ามาสร้างบ้าน พบการใช้กระเบื้องรางแบบจีน และตกแต่งโครงสร้างส่วนหลังคาทั้งแปและจันทัน รวมทั้งบานประตู อย่างวิจิตรบรรจง สำหรับในพื้นที่ชนบทมีการสร้างบ้านจีนในลักษณะบ้านดิน และมีการใช้ประตูในลักษณะฝาหน้าถังและบ้านเฟี้ยม (น. ณ ปากน้ำ, 2555: 21-22) เพื่อการใช้งานที่ตอบสนองต่อการประกอบอาชีพจำพวกค้าขาย

หลายพื้นที่ในภาคใต้บ้านบางหลังมีรูปแบบผสมผสานระหว่างจีนและยุโรป อาคารลักษณะนี้เริ่มเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 ตัวบ้านเป็นเรือนติดพื้น มีโครงสร้างเป็นตึกก่ออิฐหรือคอนกรีต หลังคามุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วย ภายในมีการเจาะแสงเพื่อให้แดดส่องถึงพื้นในอาคารได้ และนิยมสร้างบ่อน้ำไว้ภายในบ้าน ส่วนหน้าของอาคารมีการใช้ประตูและหน้าต่างแบบยุโรป ตกแต่งผนังด้วยลายปูนปั้นแบบจีนและฝรั่ง พื้นที่ส่วนหน้าอาคารมีการเว้นช่องทางเดินยาว (อาเขต หรือห่อคาขี่) เชื่อมต่อกันตลอดแนวตึกแถว (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2544: 149) รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก แบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีน สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีนผสมตะวันตก และสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก (ภาพที่ 6) (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2562: 2-18 - 12-20)

รูปแบบที่ 1: สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีน สร้างช่วง พ.ศ. 2441-2443 มีลักษณะเป็นอาคาร 1-2 ชั้น ภายในมีการเว้นช่องหลังคา (air well) ตัวอาคารสร้างแบบสร้างแบบเรียบง่าย พบทั้งอาคารแบบไม่มีหัวเสา และแบบมีการใช้หัวเสาแบบจีน บาง

หลังมีการประดับตกแต่งตัวอาคาร ด้วยตุ๊กตาปูนปั้นจีน ทั้งแบบนูนต่ำและแบบลอยตัว

รูปแบบที่ 2: สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีนผสมตะวันตก สร้างช่วง พ.ศ. 2444-2475 เป็นอาคารสูง 2-3 ชั้น ภายในมีการเว้นช่องหลังคา ตัวอาคารลึกเข้าไปส่วนหลัง มีการสร้างหัวเสาแบบจีน ร่วมกับหัวเสาแบบตะวันตก มีการใช้ซุ้มหน้าต่างโค้งแบบฝรั่ง และประดับตกแต่งด้วยปูนปั้นจีนผสมฝรั่ง

รูปแบบที่ 3: สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก สร้างช่วง พ.ศ. 2476-ปัจจุบัน เป็นอาคารสูง 2-3 ชั้น ภายในมีการเว้นช่องหลังคา ตัวอาคารลึกไปยังพื้นที่ส่วนด้านหลัง ส่วนด้านหน้าอาคารมี 3ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก รูปแบบศิลปะนีโอคลาสสิก มีการใช้หัวเสาและซุ้มหน้าต่างโค้งแบบฝรั่ง ร่วมกับการใช้ปูนปั้นประดับตกแต่งบนผนังอาคาร ลักษณะที่สอง รูปแบบศิลปะอาร์ตเดโค มีการใช้หัวเสาแบบฝรั่ง ใช้ปูนปั้นลวดลายเรขาคณิต และแบบสมัยใหม่ ไม่มีการประดับตกแต่งอาคาร ปรากฏเพียงช่องเปิดในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

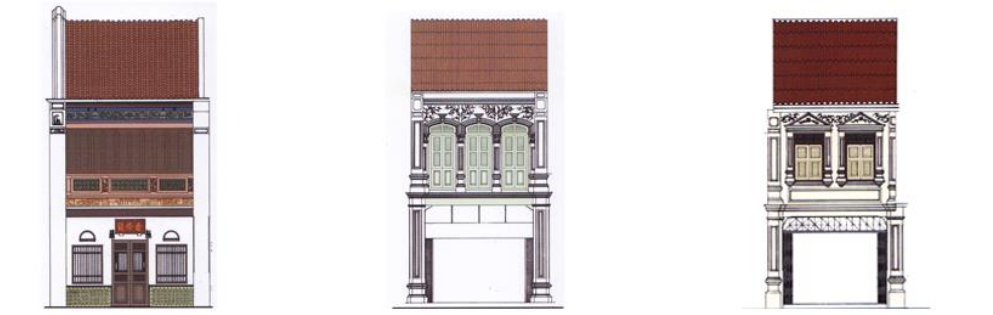

ภาพที่ 6 รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย
ที่มา: ดัดแปลงจากเอกสารแผ่นพับเทศบาลนครภูเก็ต, ม.ป.ป.

พบได้ในพื้นที่ตัวเมืองภูเก็ต ตะกั่วป่า พังงา ระนอง ตรัง รูปลักษณ์ดังกล่าวเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากปีนัง ด้วยความใกล้ชิดของลักษณะภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ (ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์, เรื่องเดิม: 175) จึงส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์และค่านิยมการสร้างบ้านเรือนในลักษณะเดียวกัน และรูปแบบดังกล่าวยังส่งผลต่อเปลี่ยนแปลงบ้านเรือนของชาวไทยในท้องที่ในยุคหลัง เนื่องจากเกิดทัศนะคติว่าบ้านจีนเป็นเหมือน

ตัวแทนของความมั่นคงและมีฐานะ จึงทำให้เกิดการสร้างบ้านในลักษณะนี้อยู่ทั่วไปแทนที่จะสร้างบ้านเรือนไทยในแบบดั้งเดิม

2.6.3.2 การจัดวางอาคาร

อาคารบ้านเรือนในพื้นที่แถบนี้มีลักษณะการจัดวางอาคารแบบสมมาตร อาคารตึกแถวมีลำดับในการเข้าถึงชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น ส่วนค้าขาย ส่วนพักอาศัย และส่วนพักอาศัยและบริการ ตามลำดับ ในกรณีที่ตึกแถวเป็นบ้านพักอาศัย ไม่มีส่วนค้าขาย แต่ถูกแทนที่ด้วยโถงสำหรับรับแขก และมีครัวอยู่ส่วนหลังของอาคาร ตัวอาคารแยกออกเป็นส่วนตามรูปแบบการใช้งานอาคาร เชื่อมต่อกันด้วยทางเดินภายในอาคารมีหลังคาคลุม ด้านหน้าอาคารมีการเว้นหง่อคาขี่ หรือช่องทางเดินด้านหน้าอาคาร (The five – foot way) ภายในมีช่องหลังเปิดโล่ง และบ่อน้ำ (ภาพที่ 7)

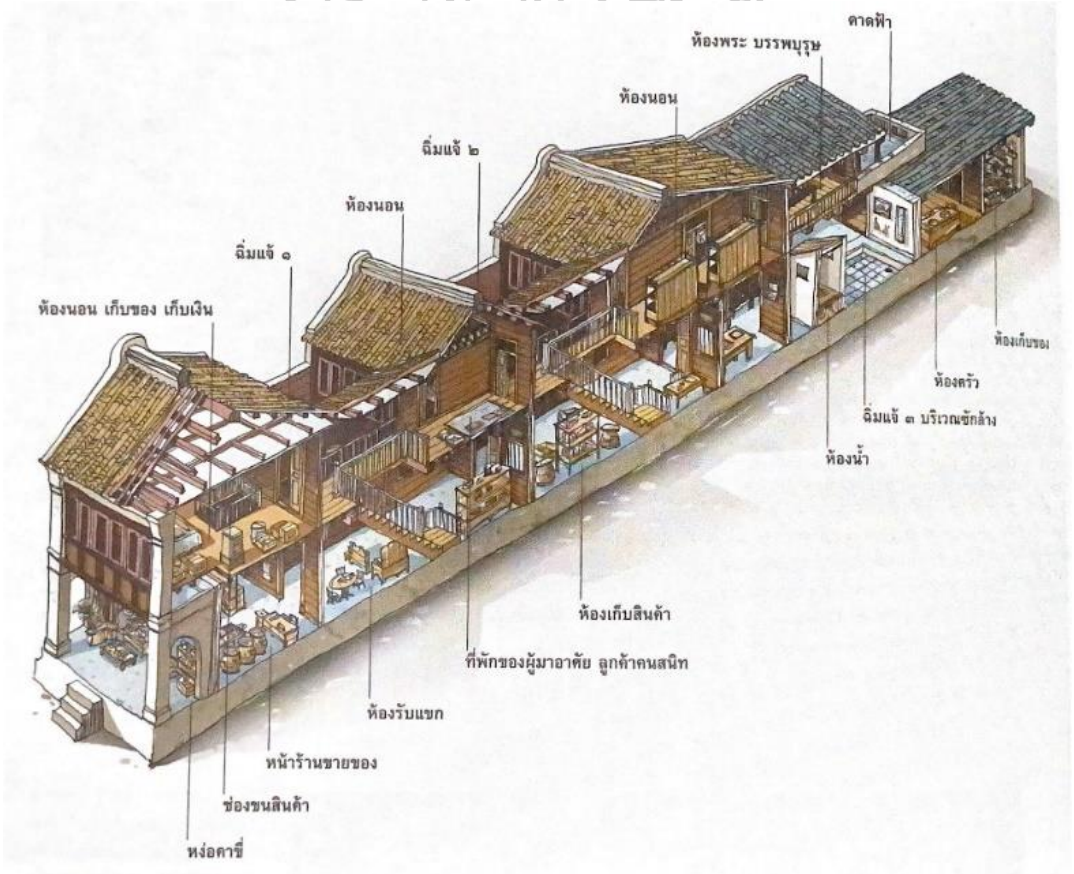

ภาพที่ 7 การจัดวางพื้นที่ภายในอาคารตึกแถวในเมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม 44 (2): 4

2.6.3.3 โครงสร้างอาคาร

ในอดีตมีการสร้างอาคารด้วยดินอัดแข็ง (ตึกดิน) หรือใช้ผนังแบบก่ออิฐ ในลักษณะผนังรับน้ำหนัก ตัวผนังฉาบทับด้วยปูนหมัก ร่วมกับการใช้โครงสร้างไม้ในส่วนหลังคา และพื้นชั้นบน ส่วนพื้นชั้นล่างพบการใช้พื้นดินอัดแข็งหรือพื้นคอนกรีต พบได้ในอาคารที่สร้างยุคแรก คือ กลุ่มอาคารอิทธิพลจีน และอาคารอิทธิพลจีนผสมตะวันตก ในอาคารจีนแถบชนบทพบการใช้โครงสร้างไม้และวัสดุธรรมชาติในการสร้างอาคาร แต่มีรูปทรงและการใช้งานเช่นเดียวกับอาคารตึกแถวจีน ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีอาคารถูกพัฒนา จึงเริ่มมีการนำเอาเทคโนโลยีแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก มาทดแทนโครงสร้างอาคารลักษณะเดิม ซึ่งพบได้ในกลุ่มอาคารอิทธิพลจีนผสมตะวันตก และอาคารอิทธิพลตะวันตก แต่โครงสร้างส่วนหลังคาและพื้นยังคงใช้โครงสร้างไม้เช่นเดิม

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ประกอบด้วย ทฤษฎีด้านอัตลักษณ์ภายใต้กรอบทางสังคมผ่านช่วงเวลาและโลกทัศน์ของความเป็นจีน ที่เชื่อมต่ออัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมเข้าด้วยกัน จนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคน การผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ทำให้เกิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม โดยกระบวนการกลืนกลายและการผนวกเข้ากับวัฒนธรรมหลัก ทั้งนี้ความเด่นชัดทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับอิทธิพลและความเข้มข้นในท้องถิ่นนั้น แต่รูปแบบที่เกิดขึ้นยังคงสอดแทรกสัญลักษณ์ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม ปรากฏเป็นร่องรอยของการคงอยู่ การปรับเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมที่แปรผันไปตามช่วงเวลา

วัฒนธรรมในสังคมหนึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของภูมิลักษณ์ สภาวธรรม และฐานอำนาจส่งผลต่อการแสดงออกทั้งส่วนที่เป็นวัตถุและส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิดความเชื่อจากทฤษฎีทางวัฒนธรรมดังกล่าว นำไปสู่ความสัมพันธ์ตามแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยการรับและหยิบยืมวัฒนธรรมใกล้เคียงมาใช้ รวมถึงการแพร่อำนาจของกลุ่มวัฒนธรรมเข้มแข็ง ส่งผลให้เกิดลักษณะทวิลักษณ์ของกลุ่มชาวจีนในสังคมพหุนิยม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาทั้งในคนและสถาปัตยกรรม

การศึกษาสถาปัตยกรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำทฤษฎีการรับรู้มาใช้ เพื่อทำความเข้าใจและสร้างเครื่องมือในการจำแนกข้อมูลอย่างเป็นระบบ การรับรู้เกิดขึ้นภายใต้มโนทัศน์ที่เกิดจากการหลอมรวมด้านสุนทรียภาพ การสร้างสัญลักษณ์ และการใช้สอย ทั้งนี้การรับรู้สถาปัตยกรรมขั้นพื้นฐานเกิดขึ้นจากการมองและการจัดระเบียบการรับรู้ ซึ่งสัมพันธ์กับขนาด

ระยะ รูปทรง และรูปแบบอาคาร ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้และการสั่งประสบการณ์ ที่ถูกหล่อหลอมจากทัศนะและสำนึกของผู้คน จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ทั้งในลักษณะกายภาพและความรู้สึก เกิดเป็นลักษณะร่วมและแบบแผนในงานสถาปัตยกรรมที่สอดแทรกความหมายผ่านรูปแบบอาคารและการใช้งาน สัมพันธ์กับการสะท้อนตัวตนของกลุ่มชาวจีนได้เป็นอย่างดี

เมื่อนำทฤษฎีทั้ง 3 ส่วนมาอภิปรายร่วมกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในไทยและภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ทำให้เข้าใจถึงลักษณะของกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ซึ่งมีการเข้ามาในหลายช่วงเวลา แต่กลุ่มที่มีบทบาทและมีความชัดเจนของการสร้างชุมชนชาวจีน เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เนื่องจากมีมูลเหตุปัจจัยในการโยกย้ายถิ่นฐานทั้งภายนอกและภายใน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของโครงข่ายชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาทั้งในมิติเชิงวัฒนธรรม ชุดความคิดและความเชื่อ สภาพแวดล้อมและทรัพยากร และสังคม ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคน ส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมจีนที่มีลักษณะที่สอดคล้องกับถิ่นที่ตั้งใหม่ขึ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 3
วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ชาวจีนกลุ่มนี้มีการปรับตัวไปตามวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และทรัพยากรของถิ่นที่ตั้งใหม่ ส่งผลให้เกิดงานสถาปัตยกรรมและลักษณะชุมชนชาวจีนที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เพื่อทำความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมจีนกับพื้นที่ศึกษา และครอบคลุมกระบวนการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์การวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 พื้นที่ศึกษา: ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตก ครอบคลุมเนื้อหาด้านกลุ่มชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกและชนพื้นเมือง สภาพแวดล้อมของที่ตั้งและทรัพยากร ลักษณะอาคารบ้านเรือนและชุมชนชาวจีน รวมถึงช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

3.1.1 กลุ่มชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกและชนพื้นเมือง

กลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกชาวจีนที่อพยพมาจากพื้นที่ภาคใต้ของประเทศจีน คือ มณฑลฟูเจี้ยน มณฑลกวางตุ้ง และมณฑลไหหลำ มีทั้งกลุ่มพ่อค้าวาณิชย์ ช่าง รวมถึงเหล่ากุลี ซึ่งมีการอพยพเข้ามาหลายระลอก แต่เข้ามามากที่สุดในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-6 เนื่องจากมีความต้องการแรงงานชาวจีน เพื่อเข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุก เนื่องจากชนพื้นเมืองของสยาม ทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมในยุคนั้นมีความชำนาญด้านการเกษตรมากกว่าการทำแร่ดีบุก จึงทำหน้าที่เพียงเป็นผู้เก็บอากรจากการทำดีบุกเท่านั้น ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ตได้มีการส่งเรือไปรับ

แรงงานจากประเทศจีน เนื่องจากขาดแรงงานในการทำเหมืองแร่เป็นอย่างมาก ทำให้ประชากรจีนในพื้นที่แถบนี้เพิ่มสูงขึ้นและมีความเข้มข้นของชุมชนชาวจีน

กลุ่มถัดมาเป็นกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้าสู่พื้นที่ในแถบช่องแคบมะละกา คือ เมืองปีนัง และเมืองสิงคโปร์ ก่อนโยกย้ายเข้าสู่พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย ชาวจีนกลุ่มนี้อพยพเข้ามาโดยใช้เรือโดยสารที่แล่นในแถบพื้นที่มลายูและไทย ทำให้มีการโยกย้ายที่อยู่ในพื้นที่แถบนี้ได้ไม่ยาก ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริ่งที่เปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำธุรกิจในไทยได้อย่างเสรี โดยส่วนมากชาวจีนเหล่านี้มักเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแหล่งงานในพื้นที่ที่เป็นชุมชนชาวจีนอยู่เดิม จึงมีการรวมกลุ่มตามสายตระกูลแซ่ เพื่อการช่วยเหลือกันในกลุ่มชาวจีน

เนื่องจากที่ตั้งของปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ในอดีต มีลักษณะเป็นพื้นที่เมืองท่าสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าของชนชาติต่าง ๆ รวมถึงชาวตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่นี้อย่างมาก โดยเฉพาะอังกฤษ ทำให้ชาวจีนที่อาศัยในดินแดนแถบนี้มีการปรับตัว โดยรับเอาวัฒนธรรมของดินแดนแถบมลายูและวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวันร่วมกับวัฒนธรรมจีนอย่างกลมกลืน และมีการส่งผ่านวัฒนธรรมเหล่านี้ไปยังพื้นที่ชุมชนจีนในแถบใกล้เคียง รวมถึงหลายพื้นที่ในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย เกิดเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาวจีนที่มีวัฒนธรรมเฉพาะตัว ทั้งวิถีชีวิต อาหารการกิน ภาษา การแต่งกาย งานศิลปะ รวมถึงงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่แถบนี้

กลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มคนจีนลูกผสมที่เกิดในเมืองไทย ชาวจีนกลุ่มนี้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ในประเทศไทย ซึ่งอาจปรากฏการสร้างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป สำหรับในงานวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มจีนชาวจีนลูกผสมที่เกิดในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกเท่านั้น เพื่อให้เชื่อมโยงกับการโยกย้ายของชาวจีนจากพื้นที่จีนตอนใต้และชาวจีนในแถบช่องแคบมะละกาเข้าสู่ประเทศไทย ชาวจีนเหล่านี้มีการปรับตัวให้เข้ากับถิ่นที่ตั้งใหม่ทั้งสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และสังคม อีกทั้งยังมีการรับเอาวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้ามาผสม จึงทำให้เกิดลักษณะวัฒนธรรมที่มีทั้งจีน ไทย และมลายู ร่วมกับอิทธิพลที่รับจากชาติตะวันตก แสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ ทั้งความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี และวิถีชีวิต

คนจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยทั้ง 3 กลุ่ม มีความสัมพันธ์ร่วมกันทางวัฒนธรรมจีน กลุ่มสายเครือญาติ และทางธุรกิจ เหมืองแร่ดีบุกในแถบพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกที่เกิดขึ้นมากมาย จึงมักดำเนินการโดยเจ้าของเหมืองและกลุ่มกุลีที่เป็นชาวจีน บางคนสามารถตั้งตัวได้จากธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับดีบุก ทั้งกิจการเหมืองแร่ดีบุก รับซื้อและส่งขายดีบุก โรงถลุงดีบุก กิจการอะไหล่โรงกลึง รวมถึงธุรกิจอื่น ๆ ชาวจีนกลุ่มนี้ยังคงมีการดำรงลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ และมี

การปรับตัวโดยเอาลักษณะความเป็นพื้นถิ่นของที่ตั้งใหม่เข้ามาผสมผสาน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เฉพาะตัว แต่ยังคงอัตลักษณ์เดิมของตนและการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ใหม่ ทั้งจีน ไทย และมลายูอย่างน่าสนใจ

3.1.2 สภาพแวดล้อมของที่ตั้งและทรัพยากร

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในยุคเริ่มแรก มักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ที่เป็นเมืองท่า เนื่องจากเป็นพื้นที่สำหรับพบปะและแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มพ่อค้าชนชาติต่าง ๆ จึงเอื้อให้เกิดความมั่นคงทางธุรกิจในท้องที่ของกลุ่มชาวจีน โดยมากการเลือกที่ตั้งที่เหมาะสมในการตั้งเป็นเมืองท่าจำเป็นต้องมีพื้นที่เชื่อมต่อกับทะเล และสามารถใช้สำหรับจอดเรือและหยุดพักในช่วงที่มีลมมรสุมได้ ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกพบลักษณะเมืองท่าดังกล่าวได้ในหลายพื้นที่ เช่น เมืองภูเก็ต และเมืองตะกั่วป่า เป็นต้น

ในยุคแรกผู้คนยังคงมีการใช้เรือในการคมนาคมและขนถ่ายสินค้าต่าง ๆ อาคารบ้านเรือนจึงมักตั้งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำลำคลองมากนัก ภายหลังเมื่อเมืองเริ่มมีการขยายตัว จึงมีการสร้างถนนเพิ่มเติมสำหรับใช้สัญจรภายในเมืองและเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน อาคารบ้านเรือนที่มีความเป็นชุมชนเมือง จึงตั้งเรียงรายไปตามแนวของถนน เกิดเป็นบริเวณพื้นที่ตลาดหรือใจกลางเมือง

การตั้งชุมชนชาวจีนในแถบพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีการสร้างเมืองตามการเข้าถึงทางทะเลและแหล่งทรัพยากรดีบุก จึงพบชุมชนจีนทั้งในพื้นที่บนเกาะและบนเขตแผ่นดินตลอดแนวชายฝั่งแถบนี้ เนื่องจากในอดีตชนชาติจีนมีความชำนาญในเดินเรือ ค้าขาย และแลกเปลี่ยนสินค้า บริเวณเมืองท่าจึงมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนอย่างหนาแน่น ในยุคแรกเป็นเพียงการอาศัยแบบชั่วคราว ภายหลังจึงได้มีการสร้างเมืองขึ้นอย่างถาวร อันเนื่องจากปัจจัยที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 จึงพบการตั้งชุมชนในเขตพื้นที่บนเกาะ เช่น เกาะภูเก็ต เป็นต้น แม้มีขอบเขตที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่จำกัด แต่มีความเหมาะสมในการสร้างเป็นเมืองท่าและมีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ดีบุก เกิดเป็นชุมชนชาวจีนที่มีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมจีนสูง

นอกจากนี้ในเขตพื้นที่แผ่นดินซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลอันดามัน หลายพื้นที่ก็มีการสร้างเป็นเมืองท่าเช่นเดียวกัน เช่น เมืองตะกั่วป่า และตัวเมืองพังงา สภาพแวดล้อมของที่ตั้งลักษณะนี้มีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญทั้งป่าไม้ ดีบุก และมีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ จึงเอื้อให้เกิดการทำการเกษตร ผลผลิตที่ได้มีการส่งไปขายยังเมืองภูเก็ต ซึ่งมีประชากรชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากจนไม่สามารถผลิตอาหารได้พียงพอต่อความต้องการ โดยมากพื้นที่บนผืนแผ่นดินมีการจับจองโดยคน

ในท้องถิ่นที่อาศัยมาตั้งแต่อดีต ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ใหม่ จึงต้องมีการตั้งถิ่นฐานแทรกไปกับคนท้องถิ่น หรือตั้งชุมชนลึกเข้าไปจากชุมชนดั้งเดิม การเข้าถึงจึงมีความยากลำบาก ทำให้ชุมชนชาวจีนมีความเบาบางกว่าชุมชนจีนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองท่า ชุมชนจีนที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้จึงมีการครอบงำของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อยู่ในท้องที่

การเลือกถิ่นฐานในการตั้งชุมชนชาวจีนในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและพังงามีลักษณะคล้ายคลึงกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในแถบอื่น ๆ ของพื้นที่มลายู เช่น การสร้างเมืองท่าบนเกาะปีนัง เนื่องจากเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในแถบช่องแคบมะละกา สำหรับใช้แลกเปลี่ยนค้าขายกับนานาประเทศ และสร้างพื้นที่เวลสลีย์ในเขตแผ่นดินตรงข้ามกับเกาะปีนัง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและแหล่งอาหารที่เลี้ยงคนในเกาะปีนัง เป็นต้น นอกจากพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดกิจการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างพ่อค้าชาวจีนและชนชาติอื่น ๆ แล้ว ความอุดมสมบูรณ์และแร่ดีบุกเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดึงดูดในชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ โดยเฉพาะในยุคที่แร่ดีบุกมีความสำคัญและมีมูลค่าสูง ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-6 มีแหล่งแร่ดีบุกกระจายอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก จึงเกิดเป็นชุมชนชาวจีนที่ทำอาชีพเกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่ เช่น เมืองกะทู้ในจังหวัดภูเก็ต และเมืองท้ายเหมืองในจังหวัดพังงา เป็นต้น จึงทำให้ความเข้มข้นของชุมชนชาวจีนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3.1.3 ลักษณะอาคารบ้านเรือนและชุมชนชาวจีน

ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ใหม่ย่อมมีการสร้างบ้านที่สะท้อนตัวตนและแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดี สำหรับที่พักอาศัยของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบมลายู มีทั้งอาคารตึกแถว และอาคารบ้านเดี่ยวหลากหลายขนาด ทั้งที่สร้างด้วยวัสดุคงทนจำพวกอิฐ ปูน และกระเบื้องดินเผา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภูมิปัญญาและความเชี่ยวชาญในการผลิตวัสดุ เพื่อใช้ในการสร้างอาคารบ้านเรือนให้มีความคงทนและปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัย สำหรับวัสดุบางประเภท เช่น กระเบื้องเซรามิค กระจก และโลหะต่าง ๆ มีการนำเข้าจากชาติตะวันตกที่ติดต่อค้าขายกันในแถบพื้นที่มลายู เพื่อแสดงถึงฐานะและความมั่งคั่งของเจ้าของบ้าน ส่วนวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นจำพวกไม้ ใบจาก และใบไม้ต่าง ๆ ก็ถูกนำมาใช้ในการสร้างอาคารบ้านเรือนร่วมด้วย แสดงถึงการปรับตัวของชาวจีนในการอยู่อาศัยให้สอดคล้องกับทรัพยากรในพื้นที่ใหม่

ในเขตพื้นที่เมือง ชาวจีนมักอาศัยอยู่ในอาณาเขตใกล้กันในลักษณะเป็นกระจุก พบได้ในเขตพื้นที่ตลาดหรือศูนย์กลางชุมชน หากมีจำนวนของชาวจีนมากก็มักมีความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนมาก และมีอาณาเขตของชุมชนจีนที่ขยายออกจากพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนกลายเป็น

ชุมชนขนาดใหญ่ หากเป็นกลุ่มคนที่มีตระกูลแซ่เดียวกันมักมีบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้กัน และมีการใช้พื้นที่ร่วมกัน เพื่อการช่วยเหลือ สอดส่อง และใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม

สำหรับชุมชนจีนในพื้นที่ชนบทมักมีพื้นที่โดยรอบบ้านขนาดใหญ่ มีการตั้งบ้านเรือนห่างกัน โดยมากมักมีบริเวณบ้าน ล้อมรอบด้วยสวนคล้ายกับบ้านเรือนของคนท้องถิ่น การจัดวางทิศทางของอาคารบ้านเรือนชาวจีนมักตั้งเรียงรายไปตามเส้นทางสัญจร ในยุคแรกมักตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำ ลำคลอง ภายหลังที่มีการตัดถนนจึงพบอาคารบ้านเรือนหันส่วนหน้าบ้านออกสู่ถนน แต่บางหลังมีการถือคติจึงหันด้านหน้าของบ้านไปตามทิศทางมงคล พบได้ในหลังที่มีอาณาบริเวณรอบบ้าน

ส่วนสำคัญของความเป็นชุมชนจีนนอกจากอาคารบ้านเรือนแล้ว ยังต้องมีส่วนประกอบชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นชุมชนจีนมีความชัดเจน ได้แก่ พื้นที่ทางสังคม ปรากฏให้เห็นหลากหลายลักษณะ ใอดีตแต่สถานที่แรกเมื่อคนจีนที่เข้ามาทำงานต้องเจอ คือ ด่านศุลกากร สำหรับเก็บภาษีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวจีน พบได้ในพื้นที่เมืองท่าขนาดใหญ่ โดยมากมักมีกลุ่มนายหน้ามารอรับเพื่อคัดสรรแรงงานหรืออาจมีการทำสัญญามาล่วงหน้าแล้ว จึงเป็นจุดรวมตัวของกลุ่มชาวจีนที่มาอยู่ใหม่

แต่พื้นที่ทางสังคมที่ยังคงพบเห็นได้ถึงปัจจุบัน คือ ตลาดและร้านค้าแบบจีน โดยมากมักมีลักษณะเป็นย่านอาคารตึกแถว สำหรับซื้อขายสินค้าที่ได้จากท้องถิ่นและต่างถิ่น มีพื้นที่พบปะของชาวจีนมีแทรกอยู่ตามร้านกาแฟ ร้านอาหาร โรงทานหรือโรงเจ รวมถึงสโมสรหรือสมาคมชาวจีนในท้องถิ่น และโรงเรียนจีน สถานที่เหล่านี้ดำเนินการโดยกลุ่มชาวจีน ทำให้เครือข่ายชาวจีนยังคงดำรงอยู่ต่อไป ผ่านการใช้พื้นที่ทางสังคมที่ปรากฏในเมือง

นอกจากนี้ชุมชนจีนต้องมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ศาลเจ้า โดยแบ่งออกเป็นศาลเจ้าที่เป็นที่นับถือของคนทั่วไป และศาลเจ้าประจำตระกูล ในช่วงเทศกาลมีการใช้พื้นที่ศาลเจ้าหรือพื้นที่เฉพาะอื่น ๆ เพื่อเชื่อมโยงกับการทำพิธีกรรม ซึ่งเกิดกิจกรรมขึ้นเฉพาะบางแห่งในพื้นที่ภาคใต้เท่านั้น เช่น การทำพิธีทรงเจ้าในช่วงเทศกาลถือศีลกินผัก หรือการจัดประรำพิธีสำหรับบวงสรวงในเทศกาลพ้อต่อของชาวจีน เพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสุสานชาวจีนที่ตั้งอยู่ถัดออกมาจากเขตชุมชนชาวจีนไม่ไกลมากนัก บางแห่งมีการแยกสุสานจีนตามกลุ่มภาษา ในส่วนของพิธีกรรมตามประเพณีเหล่าลูกหลานชาวจีนในท้องถิ่น มักยังคงยึดถือและปฏิบัติตามคติความเชื่อแบบจีนเช่นเดียวกับบรรพบุรุษ

ทั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนจีนขนาดเล็กอาจมีองค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ครบถ้วน แต่หากแสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนชาวจีนที่มีความชัดเจนทั้งในมิติทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และสังคม ก็ย่อมยืนยันได้ถึง

การมีสายเลือดของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นไทยได้เป็นอย่างดี อีกทั้งงานสถาปัตยกรรมจีนที่มีลักษณะผสมผสานให้เข้ากับท้องถิ่น ซึ่งปรากฏให้เห็นหลายพื้นที่ในภาคใต้ของประเทศไทยเป็นเสมือนตัวแทนของการปรับตัวของเหล่าผู้มาใหม่ให้อยู่ร่วมกับคนในท้องที่เดิมได้อย่างกลมกลืน

3.2 ขอบเขตในการศึกษา

การกำหนดขอบเขตในการศึกษา ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ช่วงเวลาในการศึกษา เกณฑ์การคัดเลือกชุมชนชาวจีน เกณฑ์ในการเลือกอาคารกรณีศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาเลือกเฉพาะกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีน โดยต้องมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีนจากจีนแผ่นดินใหญ่ หรือเป็นชาวจีนที่ย้ายมาจากพื้นที่แถบมลายู หรือเป็นชาวจีนที่เป็นลูกผสมกับคนในท้องถิ่น โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของข้อมูลและความชัดเจนของงานสถาปัตยกรรมจีนที่มีรูปแบบเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ของกลุ่มชาวจีนในไทย การเก็บข้อมูลได้แบ่งผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 เจ้าของบ้านที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่อดีต โดยมีบรรพบุรุษเป็นผู้สร้างบ้าน ซึ่งคนกลุ่มนี้ต้องสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติบ้าน บอกเล่าถึงลักษณะการใช้งานของพื้นที่ทั้งภายในและบริเวณโดยรอบได้เป็นอย่างดี และยังคงมีการใช้งานอาคารอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มที่ 2 คนท้องที่ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยในบ้านมากกว่า 10 ปี ซึ่งบรรพบุรุษไม่ได้เป็นผู้สร้างอาคาร แต่คนกลุ่มนี้ต้องสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติบ้าน และสามารถบอกเล่าถึงลักษณะการใช้งานของพื้นที่ทั้งภายในและบริเวณโดยรอบได้เป็นอย่างดี และยังคงมีการใช้งานอาคารอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มที่ 3 ผู้รู้ในท้องถิ่นที่บอกเล่าถึงลักษณะชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงประเพณีวัฒนธรรม และสภาพสังคมในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งคนในกลุ่มนี้อาจเป็นบุคคลเดียวกับเจ้าของบ้านที่ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มที่ 1 และ 2 ได้

3.2.2 ช่วงเวลาที่ทำการศึกษาพื้นที่

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในประเทศไทยเป็นเงื่อนไขในการกำหนดขอบเขตของช่วงเวลาในการศึกษา เนื่องจากมีบันทึกการเข้ามาของชาวจีนตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา แต่ประเด็นที่ศึกษาจำเป็นต้องใช้หลักฐานทางกายภาพของลักษณะสถาปัตยกรรมที่ชัดเจน เพื่อนำไปสู่บทวิเคราะห์และบทสรุป จึงกำหนดขอบเขตของช่วงเวลาในการศึกษาให้อาคารที่นำมาใช้ในการศึกษาอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 (ประมาณ พ.ศ. 2367) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากอาคารบ้านเรือนที่สร้างขึ้นก่อนยุคสมัยที่กำหนดไว้ อาจสืบค้นข้อมูลได้ยากและมีความไม่ชัดเจน ด้วยความไม่สงบของบ้านเมืองที่ต้องเผชิญกับสงคราม และเป็นช่วงเวลาที่มีการเปิดโอกาสให้ชาวจีนได้มาตั้งแหล่งทำกินในสยามได้ จึงปรากฏหลักฐานในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหลายพื้นที่ในประเทศไทย รวมถึงบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตก อีกทั้งยังเป็นช่วงที่มีการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีความต้องการแรงงานเพื่อทำเหมืองแร่ดีบุกในแถบพื้นที่ภาคใต้ของไทย ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนอย่างถาวร จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการศึกษา เพื่อตอบวัตถุประสงค์

3.2.3 เกณฑ์การคัดเลือกชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตก

การคัดเลือกชุมชนมีเงื่อนไขมาจากการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยชุมชนต้องมีความหนาแน่นของกลุ่มประชากรที่มีเชื้อสายจีน และมีสภาพแวดล้อมหรือลักษณะทางกายภาพภายในชุมชนที่บ่งชี้ถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวจีน ประกอบด้วยลักษณะที่แสดงให้เป็นถึงวิถีชีวิต ทั้งอาคารบ้านเรือน องค์ประกอบทางสังคม รวมถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ปรากฏอย่างชัดเจนในชุมชน ด้วยปัจจัยที่กล่าวไปข้างต้น จึงนำไปสู่การกำหนดของเขตของพื้นที่ศึกษากรณีศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ โดยแบ่งออกเป็น 5 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนเมืองเก่ากะทู้ จังหวัดภูเก็ต : ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวถนนวิชิตสงคราม
2. ชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต : ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวถนนเยาวราช ถนนดีบุก ถนนกระบี่ ถนนถลาง ถนนเทพกระษัตรี ถนนมนตรี และซอยรมณีย์
3. ชุมชนเมืองเก่าตะกั่วป่า จังหวัดพังงา : ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวถนนอุดมธารา ถนนศรีตะกั่วป่า ถนนมนตรี 2 และถนนกลั่นแก้ว

4. ชุมชนเมืองเก่า จังหวัดพังงา : ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวถนนเพชรเกษม และถนนเจริญราษฎร์

5. ชุมชนบ้านท้ายเหมือง จังหวัดพังงา : ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวถนนเพชรเกษม

การศึกษาในงานวิจัยนี้เลือกพื้นที่ศึกษาในจังหวัดภูเก็ตและพังงา เนื่องจากสอดคล้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนทั้ง 3 กลุ่มที่กล่าวไปเบื้องต้น อีกทั้งยังมีประวัติความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนที่ชัดเจน เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับวิถีชีวิตและอาชีพ ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะที่ตั้งและทรัพยากรในท้องถิ่น งานสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ในชุมชนมีความน่าสนใจในการปรับเปลี่ยน และการผลิตซ้ำของลักษณะสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนให้เข้ากับบริบทโดยรอบ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ร่วมกับองค์ความรู้และทักษะของชาวจีน และการรับเอาอิทธิพลตะวันตกมาใช้ในการสร้างอาคาร อีกทั้งพื้นที่ชุมชนจีนใน 2 จังหวัดนี้ ยังมีการตั้งถิ่นฐานที่มีความคล้ายคลึงกับหลายพื้นที่ในมลายู คือ การสร้างชุมชนจีนในพื้นที่เกาะและในพื้นที่แผ่นดิน ด้วยบริบทที่ตั้งดังกล่าวอาจส่งผลต่อรายละเอียดในงานสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะตัวสอดคล้องกับการศึกษา

3.2.4 เกณฑ์ในการเลือกอาคารกรณีศึกษา

ชุมชนที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษามีอาคารที่หลากหลายลักษณะ งานวิจัยชิ้นนี้จึงให้ความสำคัญเฉพาะการศึกษาบ้านพักอาศัยของกลุ่มชาวจีน ประกอบด้วยอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว เพื่อแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการสร้างบ้านที่เชื่อมโยงกับการตอบสนองต่อวัฒนธรรมและสังคมของกลุ่มชาวจีน เนื่องจากบ้านสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและจิตวิญญาณได้เป็นอย่างดี ทั้งจากการใช้งานพื้นที่และการเลือกองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของอาคาร นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไปภายใต้ทัศนคติตามแบบอย่างจีน จึงมีเกณฑ์ในการเลือกอาคารเพื่อเป็นตัวแทนของแต่ละชุมชนดังนี้

เกณฑ์ที่ 1: อาคารมีความเก่าแก่หรือมีความสำคัญในชุมชน โดยอาคารที่ทำการศึกษาต้องมีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป หรือเป็นรูปแบบอาคารที่หาได้ยาก หรือเจ้าของบ้านเป็นบุคคลสำคัญในท้องถิ่น

เกณฑ์ที่ 2: อาคารต้องมีรูปทรงเหมือนเดิม หรือใกล้เคียงกับอาคารดั้งเดิม โดยเปลี่ยนแปลงไม่เกิน 20% ของอาคารทั้งหมด

เกณฑ์ที่ 3: องค์ประกอบอาคารส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์ประกอบหลักและส่วนตกแต่ง ต้องมีความสมบูรณ์ โดยเปลี่ยนแปลงไม่เกิน 20% ของอาคารทั้งหมด

เกณฑ์ที่ 4: พื้นที่ใช้งานภายในยังคงมีความสมบูรณ์ โดยเปลี่ยนแปลงไม่เกิน 20% ของพื้นที่ใช้สอยอาคารทั้งหมด

เกณฑ์ที่ 5: ในกรณีที่มีอาคารรูปแบบเดียวกันในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีสัดส่วนไม่น้อยกว่า 40% ของอาคารในย่านชุมชนเดียวกัน ให้เลือก 1 หลังที่มีความสมบูรณ์ที่สุดทั้งส่วนงานสถาปัตยกรรมและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อเป็นตัวแทนอาคารในลักษณะเดียวกัน

ทั้งนี้อาคารที่นำมาใช้ศึกษาต้องผ่านเกณฑ์ในการคัดเลือกครบทุกข้อ ยกเว้นอาคารที่มีคุณค่าและหาได้ยากยิ่งให้ประกอบด้วยเกณฑ์ตามข้อ 1-4 เพื่อให้ผลการศึกษามีตัวแปรที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด นำไปสู่การวิเคราะห์และหารูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกที่มีอัตลักษณ์และมีร่องรอยในการศึกษาเชื่อมโยงกับลักษณะอาคารในพื้นที่อื่น ๆ

3.3 วิธีการเก็บข้อมูล

กระบวนการเก็บข้อมูลส่วนแรก คือ การลงพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้น ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและพังงา สำรวจลักษณะและองค์ประกอบต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อค้นหาและยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและสถาปัตยกรรมจีน โดยการสังเกตการณ์ ร่วมกับการถ่ายภาพอาคารจากพื้นที่สาธารณะ จดบันทึก และสัมภาษณ์คนในท้องที่ในเบื้องต้น

เมื่อทราบถึงที่ตั้งของบ้านเรือนชาวจีนในชุมชนที่ตรงตามเกณฑ์ในการคัดเลือก แล้วจึงทำการคัดเลือกชุมชนและอาคารที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับการใช้เกณฑ์คัดเลือกอาคารด้านความเก่าแก่ รวมถึงความสมบูรณ์ของรูปทรงอาคาร องค์ประกอบอาคาร พื้นที่ใช้งาน ที่แสดงถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีน เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกชุมชนที่เหมาะสมที่นำมาใช้เป็นกรณีศึกษา และเป็นข้อมูลสำหรับการลงพื้นที่ภาคสนามในครั้งถัดไป

ส่วนถัดมา คือ การเตรียมแบบสัมภาษณ์ โดยเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติของบ้านและเจ้าของ การใช้งานพื้นที่ภายในบ้านและบริบทโดยรอบ เพื่อนำไปใช้ประกอบการวิเคราะห์ในประเด็นความสอดคล้องของลักษณะกายภาพและวัฒนธรรมของกลุ่มจีนลูกผสม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเรือน เพื่อนำไปใช้สำหรับการลงภาคสนามครั้งที่ 2

ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา แบ่งออกเป็น 5 ชุมชนในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและพังงา สำหรับการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด โดยอยู่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในท้องถิ่น ในการลงภาคสนามครั้งที่ 2 ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้ใช้การจดบันทึกร่วมกับการบันทึกเสียงและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และทำการรังวัดอาคาร โดยการเขียนภาพและถ่ายภาพ

การเก็บข้อมูลแต่ละครั้งมีเงื่อนไข คือ ผู้วิจัยต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลของบ้านได้ทั้งส่วนการสัมภาษณ์และการเก็บข้อมูลทางกายภาพ เจ้าของบ้านจำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมในชุมชน และยังคงมีการใช้งานอาคารจริง เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความถูกต้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ในกระบวนการนี้ผู้วิจัยได้อธิบายถึงลักษณะของงานวิจัยรวมถึงข้อมูลที่ต้องการ โดยต้องได้รับอนุญาตและความยินยอมจากเจ้าของบ้านก่อนเก็บข้อมูลทุกครั้ง ในการเก็บข้อมูลอาคารแต่ละหลังจำเป็นต้องใช้เวลา จึงมีการลงภาคสนามซ้ำในอาคารที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ครบถ้วน

ในการเก็บข้อมูลอาคารแต่ละครั้งมีการกำหนดรหัสให้แก่บ้านที่ทำการศึกษา เพื่อป้องกันการสับสนของข้อมูล โดยรหัสเริ่มต้นจากจังหวัด ชุมชน และลำดับหมายเลขอาคารที่ทำการเก็บข้อมูล เช่น รหัส PK – M 04 คือ อาคารในจังหวัดภูเก็ตจากชุมชนเมืองเก่าลำดับที่ 4 เป็นต้น โดยรหัสที่ใช้ในอาคารกรณีศึกษาทั้งหมด เป็นไปตามตารางที่ 1 และ 2 ตามลำดับ

ตารางที่ 1 รหัสที่ใช้ในอาคารกรณีศึกษาในจังหวัดภูเก็ต

จังหวัด	ชุมชน	ลำดับหมายเลข	รหัสที่ใช้
ภูเก็ต (PK)	เมืองเก่า (M)	01	PK – M 01
		02	PK – M 02
		03	PK – M 03
		04	PK – M 04
	กะทู้ (K)	01	PK – K 01
		02	PK – K 02
		03	PK – K 03
		04	PK – K 04
		05	PK – K 05

ตารางที่ 2 รหัสที่ใช้ในอาคารกรณีศึกษาจังหวัดพังงา

จังหวัด	ชุมชน	ลำดับหมายเลข	รหัสที่ใช้
พังงา (PN)	ตะกั่วป่า (T)	01	PN – T 01
		02	PN – T 02
		03	PN – T 03
		04	PN – T 04
	เมือง (M)	01	PN – M 01
		02	PN – M 02
		03	PN – M 03
	ท้ายเหมือง (TM)	01	PN – TM 01
		02	PN – TM 02
		03	PN – TM 03
		04	PN – TM 04

เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนทั้งส่วนการสัมภาษณ์และลักษณะกายภาพอาคารจากการทำรังวัด จึงทำการจัดกลุ่มข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 3 ชุด เพื่อใช้สำหรับเปรียบเทียบหาลักษณะร่วมและความแตกต่างของสถาปัตยกรรมที่พบจากเก็บข้อมูล ได้แก่

ชุดที่ 1 จัดกลุ่มข้อมูลตามชุมชนและจังหวัดตามลำดับ

ชุดที่ 2 จัดเรียงข้อมูลตามอายุบ้าน

ชุดที่ 3 จัดกลุ่มข้อมูลตามลักษณะบ้าน คือ อาคารตึกแถว และบ้านเดี่ยว

การจัดระเบียบข้อมูลดังกล่าว ทำให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติบ้านที่สอดคล้องกับเรื่องราวในแต่ละช่วงเวลาและถิ่นที่ตั้ง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบอาคาร องค์ประกอบอาคาร รวมถึงการใช้งานพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและสำหรับเทศกาลต่าง ๆ ตามคติความเชื่อแบบจีนและไทย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อจำแนกข้อมูลตามเงื่อนไขของที่ตั้งชุมชน อายุของบ้าน และลักษณะบ้าน จึงเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบและหาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก แบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่

3.4.1 การวิเคราะห์ตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชาวจีน

ชุมชนจีนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาในการก่อตั้งชุมชนไม่ตรงกัน ในส่วนการวิเคราะห์ชุมชนและบ้านเรือน จึงแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ

ประเด็นที่ 1: การวิเคราะห์การเกิดชุมชนที่สอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อทราบถึงมูลเหตุในการเกิดชุมชนในแต่ละแห่ง

ประเด็นที่ 2 การวิเคราะห์อายุชุมชนที่สอดคล้องกับช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในท้องที่ เพื่อทำความเข้าใจถึงความต่อเนื่องและการเติบโตของชุมชนโดยชาวจีน รวมถึงบริบททางสังคมโดยรอบของพื้นที่ศึกษา เนื่องจากชุมชนบางแห่งมีการก่อร่างสร้างเมืองมาก่อนยุคที่มีชาวจีนอพยพ นำไปสู่ประเด็นเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ประเด็นที่ 3: การวิเคราะห์องค์ประกอบชุมชนเป็นประเด็นที่มีส่วนสำคัญ เนื่องจากเป็นลักษณะทางกายภาพที่บ่งชี้ถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนและบทบาทที่มีต่อการขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างชัดเจน

ประเด็นที่ 4: การวิเคราะห์ลักษณะอาคารบ้านเรือนที่พบในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับที่ตั้งชุมชนและกลุ่มอาชีพ ที่สอดคล้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทนั้น เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก โดยการจัดเรียงข้อมูลตามอายุบ้าน แสดงลำดับของพัฒนาการของอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในไทยแต่ละยุคสมัย

นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบอาคารที่เป็นกรณีศึกษาทั้งหมดกับแผนผังลำดับเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศจีน พื้นที่มลายู และไทย รวมถึงเหตุการณ์และสถานการณ์โลกที่ส่งผลกระทบต่อชาวจีน เพื่อทำความเข้าใจถึงสาเหตุ อิทธิพล และปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบและ

ลักษณะกายภาพของบ้าน นำไปสู่การหาจุดเชื่อมโยงของอาคารที่มีลักษณะร่วมกันในแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่แถบนี้

3.4.2 การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ

ในกระบวนการวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม แบ่งการศึกษาหลักออกได้เป็น 5 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1: รูปทรงอาคาร ครอบคลุมระนาบพื้น ผนัง และหลังคา ซึ่งมองเห็นได้จากภายนอก

ส่วนที่ 2: องค์ประกอบและวัสดุอาคาร ครอบคลุมส่วน พื้น ผนัง เพดาน ฝ้า และหลังคา

ส่วนที่ 3: ช่องเปิดอาคารในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ครอบคลุมเฉพาะตำแหน่งช่องเปิดบนผนังอาคาร

ส่วนที่ 4: องค์ประกอบส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ครอบคลุมรูปแบบอิทธิพลและศิลปะที่ปรากฏในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

ส่วนที่ 5: โครงสร้างอาคาร ครอบคลุมทั้งส่วนโครงสร้างหลัก พื้น ผนัง และหลังคา

รูปทรงอาคารที่ใช้ในพื้นที่ศึกษา องค์ประกอบที่ปรากฏภายในอาคารและบริเวณรูปด้านของอาคาร ส่วนตกแต่ง โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ ล้วนส่งผลต่อการรับรู้ถึงอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ในส่วนนี้มีการจำแนกข้อมูลทางกายภาพดังกล่าว โดยใช้ตาราง แบ่งตามกลุ่มอายุ ที่ตั้ง และประเภทอาคาร เพื่อเปรียบเทียบหาลักษณะร่วมของรูปแบบและองค์ประกอบอาคาร และการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับอาคารที่พักอาศัย

3.4.3 การวิเคราะห์ผังพื้นอาคาร

ในส่วนของการวิเคราะห์ผังอาคารแต่ละหลังแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก คือ ตำแหน่งผังอาคาร ส่วนถัดมาเป็นการจัดวางพื้นที่ตามการใช้งาน ประกอบด้วย พื้นที่สาธารณะ พื้นที่กึ่งสาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว และส่วนสุดท้าย คือ การเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในอาคาร เพื่อหาความสัมพันธ์ของการใช้งาน ที่สอดคล้องตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม คติความเชื่อ สะท้อนให้เห็นถึงชุดความคิดตามแบบอย่างจีนและคติตามท้องถิ่น

นำข้อมูลที่ได้ทั้ง 3 ส่วนมาเปรียบเทียบกับแผนผังลำดับเหตุการณ์ เพื่อหาความเชื่อมโยงของการใช้งานในแต่ละยุคสมัย ในส่วนการหาความเชื่อมโยงของพื้นที่ภายในของอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว ใช้วิธีการกำหนดรหัสตามพื้นที่ใช้งาน เพื่อง่ายในการจัดการข้อมูล โดยจำแนกรหัส ตามตารางที่ 3.3 และ เพื่อใช้เปรียบเทียบหาลักษณะร่วมและความแตกต่างในแต่ละพื้นที่ และหาการดำรงอยู่ของการใช้ผังพื้นอาคารในลักษณะต่าง ๆ

ตารางที่ 3 รหัสของพื้นที่ใช้งานภายในอาคาร

รหัส	**พื้นที่ใช้งาน**
V	โถงทางเดินด้านหน้าอาคาร, ระเบียง
H	โถง
B	ห้องนอน
W	พื้นที่บริเวณช่องฉิ่มแจ้
K	ครัว
WC	ห้องน้ำ
SA	พื้นที่ทางความเชื่อ
S	พื้นที่แสดงสินค้า, พื้นที่เก็บของ

เมื่อได้ข้อมูลทั้ง 3 ส่วนแล้ว จึงนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในภาพรวมทั้งกับลักษณะอาคารบ้านเรือนในชุมชนที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ปีนัง สิงคโปร์ มะละกา รวมถึงลักษณะอาคารแบบดั้งเดิมที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อหาลักษณะร่วมของอาคารบ้านเรือนชาวจีนในภาพรวมที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ซึ่งเป็นแก่นในการค้นหาอัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมจีนแม้มีการตั้งชุมชนในพื้นที่ใหม่ โดยอาจปรากฏในลักษณะของการดำรงอยู่ในรูปแบบเดิม หรือการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ยังคงปรากฏชุดความคิดแบบเดิมที่สะท้อนผ่านงานสถาปัตยกรรม

3.5 การสังเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลให้ความสำคัญในประเด็นการการตอบสมมติฐาน โดยใช้ทฤษฎีด้านอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการรับรู้ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ตั้งใหม่ ภายใต้การซ้อนทับของรูปแบบวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชาวจีน รวมถึงวัฒนธรรมและอิทธิพลจากถิ่นที่ตั้งใหม่ ที่นำไปสู่การปรับตัวและบูรณาการทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิด

การสร้างสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว โดยรายละเอียดที่ปรากฏในอาคาร ส่วนรูปทรง องค์ประกอบ และพื้นที่ ต้องมีความเชื่อมโยงถึงการแสดงออกที่บ่งชี้ถึงตัวตนและความเป็นจีน

การสังเคราะห์ข้อมูลในส่วนลักษณะทางกายภาพและพื้นที่ใช้งาน กำหนดด้วยความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม สถานการณ์ และระบบสัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม รวมถึงปัจจัยด้านความเข้มข้นทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนในถิ่นที่ตั้ง อันเป็นผลให้เกิดความคงอยู่และการผลิตซ้ำในรูปแบบเดิมซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในท้องที่ เพื่อนำไปสู่การนิยามรูปแบบเฉพาะที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกและรากเหง้าของความเป็นจีน ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

กล่าวโดยสรุป วิธีการวิจัยเริ่มจากการกำหนดพื้นที่ศึกษาในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประไทย คือ จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงาที่มีองค์ประกอบเมืองครบถ้วนตามหลักชุมชนจีน โดยเลือกศึกษาเฉพาะบ้านพักอาศัยของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา นำไปสู่การทำความเข้าใจในการเลือกที่ตั้งของกลุ่มชาวจีนและการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะในพื้นที่แถบนี้ ทั้งนี้ในการเลือกกรณีศึกษามีการกำหนดเงื่อนไขด้านประชากร ซึ่งเจ้าของหรือผู้อยู่อาศัยต้องเป็นคนจีนหรือคนเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในท้องที่มาตั้งแต่อดีต ในส่วนงานสถาปัตยกรรมต้องเป็นอาคารที่มีความเก่าแก่ มีความครบถ้วนสมบูรณ์ของรูปทรง องค์ประกอบโครงสร้าง และยังคงมีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน เพื่อใช้สำหรับเป็นตัวแทนของอาคารพักอาศัยของชาวจีนในท้องที่

ในส่วนวิธีการเก็บข้อมูลใช้การสำรวจ สังเกต และสัมภาษณ์ ร่วมกับการบันทึกภาพ และบันทึกรหัสอาคารแต่ละหลัง แล้วจึงจัดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

ชุดที่ 1 จัดกลุ่มข้อมูลตามชุมชนและจังหวัดตามลำดับ

ชุดที่ 2 จัดเรียงข้อมูลตามอายุของบ้าน

ชุดที่ 3 จัดกลุ่มข้อมูลตามลักษณะบ้าน คือ อาคารตึกแถว และบ้านเดี่ยว

เพื่อนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ตามช่วงเวลาประวัติศาสตร์ หาความสัมพันธ์ตามช่วงเวลาที่ส่งผลต่อลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรม ส่วนกระบวนการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ ครอบคลุมรูปทรงอาคาร องค์ประกอบ ส่วนตกแต่ง โครงสร้างและวัสดุ ซึ่งรับรู้ได้ด้วยการมอง และในกระบวนการวิเคราะห์ผังพื้นอาคาร ประกอบด้วยตำแหน่งผังอาคาร การจัดวางพื้นที่ตามการใช้งานและการเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในอาคาร เพื่อนำไปสู่การอภิปรายลักษณะเฉพาะของรูปแบบทาง

สถาปัตยกรรมในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมท้องถิ่น และวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา

ในกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเกิดขึ้นในลักษณะการตอบสมมติฐานการวิจัย โดยใช้ทฤษฎีอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการรับรู้ มาอภิปรายร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การสรุปผลการศึกษาประเด็นเรื่องการค้นหาอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ศึกษา ของสถาปัตยกรรมจีนและการดำรงอยู่ของลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นจีนของรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละช่วงเวลา

บทที่ 4
ผลการศึกษา

4.1 ชุมชนจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

จากคำถามงานวิจัยในการค้นหาลักษณะเฉพาะตัวของรูปแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีนที่สอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจ ถึงมูลเหตุในการอพยพย้ายถิ่นฐานและการก่อตั้งชุมชน สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญ 2 ประเด็น คือ ลักษณะสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ที่มีส่วนกำหนดและดึงดูดชาวจีนให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อการก่อตั้งชุมชนชาวจีน

4.1.1 ลักษณะสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่ส่งผลต่อการเกิดชุมชนชาวจีน

เมื่อกลุ่มชาวจีนอพยพเข้าสู่ภาคใต้ของไทยด้วยมูลเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปในบทที่ 2 โดยทำเลที่ตั้ง ลักษณะสภาพแวดล้อม และทรัพยากรในท้องถิ่น มีส่วนเป็นอย่างมากในการตั้งชุมชนของชาวจีน เนื่องจากกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามามักเดินทางโดยใช้เรือ ตั้งแต่ในยุคแรกที่ใช้เรือสำเภา จนมาถึงยุคหลังที่มีการขนส่งโดยใช้เรือกลไฟ ดังนั้นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้โดยเรือจึงเอื้อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้ โดยพบว่ามีการตั้งเมืองท่าตามจุดยุทธศาสตร์สำคัญตลอดแนวชายฝั่งในทะเลอันดามันที่เชื่อมต่อกับช่องแคบมะละกา เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชนชาติต่าง ๆ ในช่วงการอพยพในยุคแรก ๆ ที่การค้าขายเส้นทางสายไหมทางทะเลยังคงมีความรุ่งเรือง

การตั้งถิ่นฐานชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกมีมูลเหตุมาจาก 2 ปัจจัย คือ พื้นที่เข้าถึงได้สะดวกโดยเรือเอื้อต่อการค้าขายทางทะเล และพื้นที่ตั้งเป็นแหล่งงานที่สำคัญโดยเฉพาะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุก ดังนั้นจึงพบว่าชาวจีนมักเลือกตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ราบหรือที่ราบติดภูเขา มีเส้นทางเชื่อมต่อกับคลอง แม่น้ำ หรือทะเล เพื่อทำให้เรือบรรทุกสินค้าเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวก สัมพันธ์กับอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากร ซึ่งเป็นผลผลิตที่นำมาใช้สร้างอาชีพและความมั่นคงทางอาหาร เช่น แร่ดีบุก อาหารทะเล ต้นโกงกางสำหรับเผาทำถ่าน ต้นจากสำหรับเย็บตับจากมุงหลังคา และของป่าต่าง ๆ เป็นต้น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับทรัพยากรในท้องถิ่น (ภาพที่ 8) ในการ

เลือกที่ตั้งของชาวจีน จึงมีเงื่อนไขที่แตกต่างจากชาวสยามที่นิยมเลือกพื้นที่ราบลุ่ม สำหรับทำการเกษตรเป็นสำคัญ และชาวมุสลิมที่นิยมตั้งถิ่นฐานใกล้ชายฝั่ง เพื่อให้สอดคล้องกับอาชีพทำประมงที่สืบทอดต่อกันมา

ในยุคสมัยที่แร่ดีบุกมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อความต้องการในตลาดโลก ส่งผลให้บริเวณที่มีสายแร่ดีบุกคุณภาพสูงทั้งบนบกและในทะเล เช่น พื้นที่ภูเก็ต พังงา และพื้นที่อื่น ๆ ในภาคใต้ฝั่งตะวันตกที่เชื่อมต่อกับดินแดนมลายูฝั่งช่องแคบมะละกาและทะเลอันดามัน กลายเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งรกรากในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงของกลุ่มชาวจีน จากทั้งในแผ่นดินแม่ คือ ประเทศจีน และกลุ่มชุมชนชาวจีนในแถบพื้นที่ช่องแคบมะละกา เช่น เมืองปีนัง และสิงคโปร์ เป็นต้น เพื่อทำอาชีพที่เกี่ยวพันกับการทำเหมืองแร่ดีบุก การหลั่งไหลเข้ามาพบทั้งกลุ่มนายทุนชาวจีน รวมถึงกลุ่มแรงงานที่เข้ามาทำงานอยู่กับนายทุนชาวจีนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนชาวจีนในพื้นที่หลายบริเวณที่มีแร่ดีบุก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 8 ลักษณะภูมิศาสตร์และทรัพยากรของชุมชนชาวจีน

ที่มา: ดัดแปลงภาพจาก Google Earth (2020)

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวจีนที่พบในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย เกิดขึ้น 3 ลักษณะ คือ แบบรวมกลุ่ม (Cluster Settlement Pattern) แบบแนวยาว (Linear Settlement Pattern) และแบบกระจายตัว (Scattered Settlement Pattern) โดยบางชุมชนเกิดลักษณะการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 1 ลักษณะ ชุมชนที่เป็นเมืองท่าเพื่อการค้าขาย คือ ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต ชุมชนตะกั่วป่าพังงา และชุมชนเมืองพังงา เป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นของประชากรและอาคารบ้านเรือน จึงเกิดลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม (ภาพที่ 9) พบการสร้างอาคารในลักษณะตึกแถวเรียงรายไปตามแนวถนนที่มีลักษณะเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายลักษณะต่าง ๆ สำหรับพื้นที่รอบนอกถัดจากใจกลางชุมชนมักมีความหนาแน่นน้อยกว่า จึงพบการสร้างบ้านเดี่ยวในชุมชนด้วย

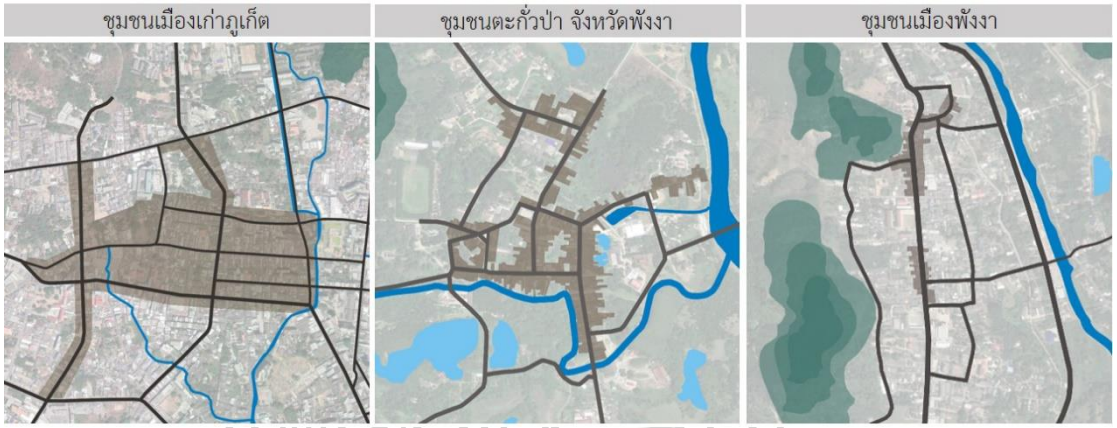

ภาพที่ 9 การตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มของชุมชนชาวจีน

สำหรับชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว มักพบในชุมชนที่เป็นใจกลางของพื้นที่แหล่งอุตสาหกรรมเหมืองแร่ หรือพื้นที่ที่เป็นส่วนขยายของเมืองแบบรวมกลุ่ม พบได้ในชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต ชุมชนเมืองพังงา และชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา (ภาพที่ 10) มีลักษณะเป็นตลาดหรือพื้นที่แลกเปลี่ยนขนาดย่อมในย่านนั้น เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและการรวมตัวของคนในชุมชนได้โดยง่าย อาคารบ้านเรือนโดยมากสร้างเป็นอาคารตึกแถวเรียงรายไปตามแนวถนนเป็นแนวยาว

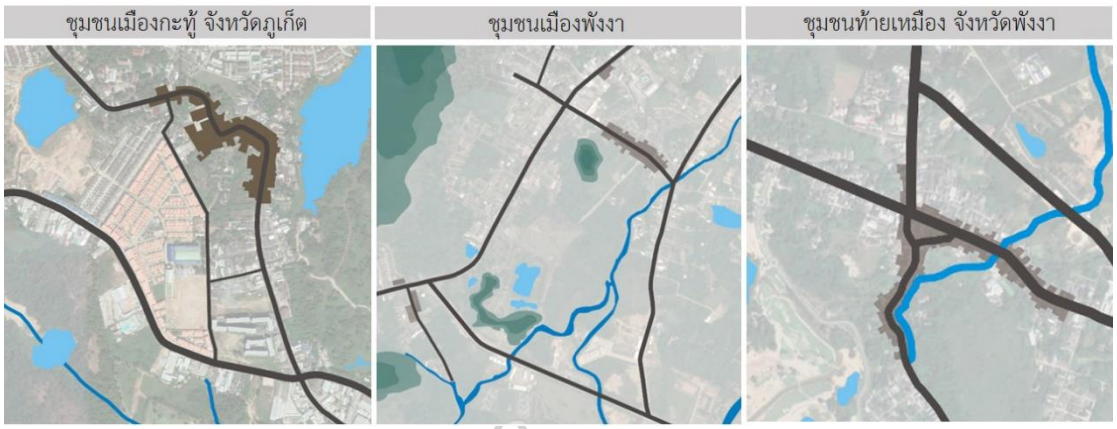

ภาพที่ 10 การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวของชุมชนชาวจีน

สำหรับลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัว มักพบในพื้นที่รอบนอกที่ทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกและเกษตรกรรม ตัวอาคารบ้านเรือนมักตั้งอยู่ห่างกัน ล้อมรอบด้วยสวนหรือป่า อาจมีบางหลังที่มีการสร้างเป็นกลุ่มอาคารเครือญาติ เพื่อการช่วยเหลือ สอดส่อง และดูแลสมาชิกในตระกูล พบได้ในพื้นที่รอบนอกชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต และชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา (ภาพที่ 11) การตั้งถิ่นฐานทั้ง 3 ลักษณะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน พื้นที่ตั้ง และแหล่งทำมาหากินได้อย่างชัดเจน

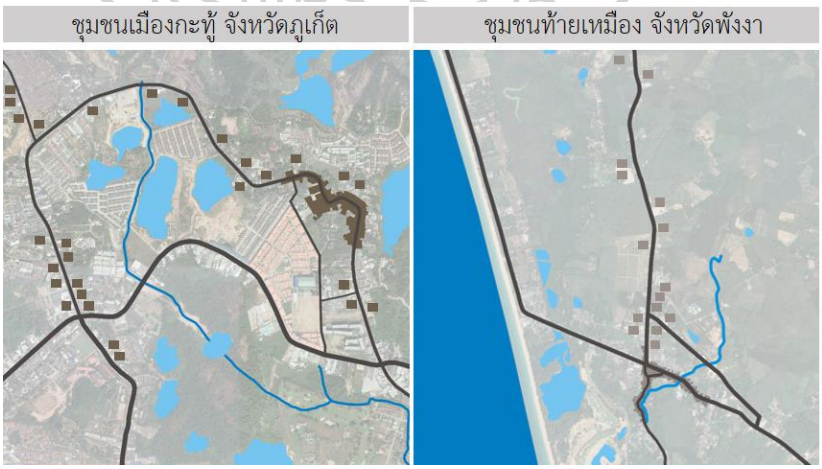

ภาพที่ 11 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัวของชุมชนชาวจีน

4.1.2 ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์ต่อการเกิดชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

เมื่อนำชุมชนที่เป็นกรณีศึกษามาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ทำให้เข้าใจในประเด็นการก่อรูปของลักษณะชุมชนจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ทั้งนี้ในการเลือกตำแหน่งในการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนนั้น มักเลือกจากแหล่งงาน แหล่งทรัพยากร และทำเลที่ตั้งที่มีความเหมาะสมในการเข้าถึง งานวิจัยชิ้นนี้จึงจำแนกชุมชนชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากในภาคใต้ได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในแหล่งพื้นที่ทำกิน จำพวกแหล่งแร่ดีบุกและแหล่งเกษตรกรรม เนื่องจากความต้องการแร่ดีบุกในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 3 ให้สิทธิในการครอบครองพื้นที่ทำกินแก่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในไทย ทำให้มีกลุ่มชาวจีนเข้าไปบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำแร่ดีบุก สร้างรายได้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นที่ต้องการของตลาดโลกในช่วงเวลานั้น ดังเช่นที่บริเวณแถบพื้นที่หมู่บ้านสะปำ สามกอง และกะทู้ พบสายแร่ดีบุกเป็นจำนวนมาก จึงได้มีการยกระดับเป็น “เมืองภูเก็จ” ราว พ.ศ. 2312-2314 โดยให้ขึ้นกับเมืองถลาง ในเขตหมู่บ้านกะทู้ พบหลักฐานว่า กลุ่มชาวจีนซึ่งมีความชำนาญในการทำเหมืองแร่ดีบุกได้เข้าไปตั้งถิ่นฐาน ตั้งแต่สมัยธนบุรีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ใน พ.ศ. 2370 เจ้าเมืองภูเก็จบ้านกะทู้ คือ พระภูเก็จโลหะเกษตรารักษ์ (แก้ว) ได้เข้ามาพัฒนากิจการเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่นี้จนเจริญรุ่งเรือง สร้างรายได้จากการเก็บภาษีดีบุกได้จำนวนมาก ทำให้ต้องนำเข้าแรงงานชาวจีนจำนวนมากจากเมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์เข้ามาทำงานในเหมืองแร่ดีบุกในหมู่บ้านกะทู้

เมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต หรือเมืองภูเก็ตทุ่งคา เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่ถูกพัฒนาขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 4 ราว พ.ศ. 2405-2412 สมัยเจ้าเมืองภูเก็ต คือ พระยาโลหเกษตรารักษ์ (ทัด) โดยให้ขึ้นตรงกับกรุงเทพฯ เนื่องจากมีแหล่งแร่ดีบุกที่ดี ตั้งอยู่ใกล้ทะเล และมีเส้นทางคลองบางใหญ่เชื่อมต่อกับแหล่งแร่ดีบุกของเมืองภูเก็จเดิมในพื้นที่บ้านกะทู้ ประชากรที่อาศัยในชุมชนนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีนมากกว่าชนพื้นเมือง เนื่องจากพระยาโลหเกษตรารักษ์ (ทัด) ได้สนับสนุนให้ชาวจีนจากปีนังและสิงคโปร์เข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ในจังหวัดภูเก็ต จึงมีทั้งกลุ่มนายทุนและแรงงานชาวจีนจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ทำให้เมืองภูเก็ตหรือเมืองภูเก็ตทุ่งคาเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และถูกพัฒนาเรื่อยมาจนกลายเป็นตลาดค้าแร่ดีบุกที่สำคัญในกลุ่มพ่อค้าจากปีนัง สิงคโปร์ และยุโรป ปัจจุบันบรรดาประชากรที่

อาศัยในเขตพื้นที่นี้ ยังคงเป็นกลุ่มลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

กลุ่มที่ 2

ชาวจีนที่หลั่งไหลเข้ามาได้อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกับชนพื้นเมืองเดิม ซึ่งก่อตั้งชุมชนมาตั้งแต่อดีต มีทั้งชาวสยามและชาวมุสลิม โดยมากมักเป็นชุมชนที่มีความสำคัญและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จำพวกหัวเมืองหรือเมืองท่าที่มีความสำคัญ ดังเช่นที่เมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญตั้งแต่อดีต มีการเปลี่ยนผู้นำและตำแหน่งที่ตั้งเมืองหลายครั้ง เนื่องจากเหตุผลด้านความมั่นคงและการเมือง ตามบันทึกช่วงแรกกลุ่มชาวจีนเข้ามามีบทบาทในฐานะพ่อค้าและนักเดินเรือ แต่ยุคที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทและตั้งรกรากอย่างถาวร คือ ช่วงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เนื่องจากเมืองตะกั่วป่าได้กลายเป็นเมืองท่าและแหล่งผลิตแร่ดีบุกที่มีความสำคัญในพื้นที่แถบนี้ แต่ด้วยกำลังคนของชนพื้นเมืองที่มีไม่มาก จึงพบว่ารัฐได้มีการสนับสนุนให้ชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยในเขตพื้นที่เมืองตะกั่วป่า และได้ร่วมมือกับคนพื้นเมืองเดิมพัฒนาตะกั่วป่าจนเติบโตกลายเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ภายหลังพบว่ามีการเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกของกลุ่มนายทุนจากภูเก็ตเพิ่มเติมด้วย

เมืองพังงา จังหวัดพังงา ถูกก่อตั้งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 เพื่อเป็นที่รวบรวมผู้คนจากการลี้ภัยสงครามในแถบพื้นที่เมืองถลาง เมืองถลางบางคลี เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองใกล้เคียง เนื่องจากมีชัยภูมิเป็นเมืองป้อมปราการที่ล้อมรอบด้วยภูเขา มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ห่างไกลจากพื้นที่ขึ้นบกและค่ายของเหล่าศัตรู พบว่าในเมืองพังงามีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนพื้นเมืองและชาวจีน แต่มีจำนวนประชากรไม่มากนักเปรียบเทียบกับหัวเมืองอื่น ๆ กลุ่มชาวจีนได้อาศัยกระจายอยู่เป็นหย่อมย่านตามพื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองพังงา

ภายหลังเมืองพังงาได้ถูกพัฒนาให้เป็นเมืองท่า และเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำหน้าที่ผลิตอาหารและวัตถุดิบส่งให้แก่บรรดาเหมืองแร่ดีบุกที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงและเมืองภูเก็ต เนื่องจากกลุ่มกรรมกรชาวจีนในภูเก็ตที่มีเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อความต้องการ เมืองพังงาจึงเป็นดั่งอู่ข้าวอู่น้ำในพื้นที่แถบนี้และยังเป็นพื้นที่ตลาดรองรับการทำเหมืองแร่ดีบุกทั้งในเมืองพังงาและเมืองตะกั่วทุ่ง ที่เติบโตจากความต้องการดีบุกในตลาดโลก

ชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของคนพื้นเมืองเดิม มีลักษณะชุมชนตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่ ทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าการเกษตรและอาหารส่ง

ให้แก่กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่าพื้นที่บ้านท้ายเหมืองมีสายแร่ดีบุกที่มีคุณภาพดีและมีปริมาณมากกว่าแหล่งแร่ดีบุกเดิมที่อยู่ใกล้เคียงกัน คือ บ้านทุ่งมะพร้าว จังหวัดพังงา จึงทำให้กลุ่มชาวจีนที่ทำเหมืองแร่ดีบุกได้เริ่มขยับขยายพื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุกมาตั้งชุมชนที่บ้านท้ายเหมือง ซึ่งพบทั้งการทำเหมืองแร่ดีบุกบนบกและในทะเล ร่วมกับการใช้พื้นที่เพื่อทำการเกษตร

ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวจีนที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีมูลเหตุมาจากการอพยพตามพื้นที่ที่เป็นแหล่งงาน เกิดขึ้นอยู่ 2 ลักษณะ คือ ชุมชนชาวจีนที่มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่หรือพื้นที่ที่มีความเบาบางของคนท้องถิ่น ซึ่งมักเกิดขึ้นตามแหล่งงานและเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ง่าย ชุมชนในลักษณะนี้ยังคงมีการเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม มักมีขอบเขตของชุมชนที่ชัดเจน จึงปรากฏความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในชุมชนลักษณะนี้ โดยมีการรับเอารูปแบบหรือองค์ประกอบท้องถิ่นบางส่วนมาใช้เพิ่มเติมในอาคารบ้านเรือนตามความเหมาะสม เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่ผู้อยู่อาศัย

ส่วนการตั้งถิ่นฐานอีกลักษณะ คือ ชุมชนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานแทรกอยู่กับชุมชนดั้งเดิมของคนท้องถิ่น โดยมีการเกาะกลุ่มกันของอาคารบ้านเรือนเป็นย่านชาวจีนผสานไปกับชุมชนเดิม และถูกรายล้อมโดยชุมชนของคนท้องถิ่น ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้มักเกิดในพื้นที่หัวเมืองหรือเมืองท่าดั้งเดิมที่ปกครองโดยชาวสยาม ชุมชนลักษณะนี้มีขอบเขตพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากกลุ่มชาวจีนซึ่งเป็นผู้เข้ามาอยู่ใหม่มีการพยายามผสมผสานกลุ่มของตนเข้ากับกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นเดิม ซึ่งเป็นคนหมู่มากและเป็นผู้มีบทบาทในท้องที่ เพื่อลดความแตกต่างและสร้างความกลมกลืน ส่งผลให้ความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนถูกลดทอนลงและถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงปรากฏการรับเอารูปแบบหรือองค์ประกอบท้องถิ่นมาปรับใช้ในอาคารบ้านเรือน

4.2 ลักษณะชุมชนจีนในพื้นที่ศึกษา

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ใช้กรณีศึกษาทั้งหมด 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต ชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา และชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา เพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนจีนในบริบทภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยที่มีชาวจีนเป็นผู้ขับเคลื่อนและมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนและอาคารบ้านเรือน ซึ่งปรากฏอย่างเด่นชัดและมีความน่าสนใจที่เฉพาะตัว ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะที่เกิดจากการปรับตัวของกลุ่มชาวจีนอพยพ รวมถึงการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์เหล่านี้ในมิติเชิงกายภาพและวัฒนธรรมในสังคม

4.2.1 ชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต

บริเวณพื้นที่ตั้งชุมชนเมืองเก่า ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลตลาดใหญ่และตลาดเหนือในปัจจุบัน เดิมเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า เมืองทุ่งคา การเข้ามาของชาวจีนในเมืองภูเก็ตเริ่มปรากฏหลักฐานตั้งแต่อยุธยาเป็นต้นมา เนื่องจากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานภูเก็ตได้มีบันทึกถึงเจ้าเมืองภูเก็ตที่เป็นชาวจีนชื่อว่า พระยาถลางคางเซ้ง ในสมัยพระเพทราชาเพื่อคานอำนาจจากชาติตะวันตกและล้มล้างกลุ่มอำนาจเก่าของภูเก็ตในสมัยนั้น (ถนอม พูนวงศ์, 2556: 43-47) แต่การก่อตั้งชุมชนชาวจีนในพื้นที่ชุมชนเมืองทุ่งคามีความชัดเจนขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา โดยมีมูลเหตุมาจากการเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญในภูมิภาคนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 4 กิจการเหมืองแร่ดีบุกในภูเก็ตมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากพระภูเก็จโลหะเกษตรารักษ์ (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) เจ้าเมืองภูเก็ตในสมัยนั้น ซึ่งได้ทำกิจการเก็บภาษีดีบุก สร้างรายได้อย่างมหาศาลให้แก่เจ้าเมืองและได้เปิดให้มีการทำสัมปทานเหมืองแร่ดีบุกแก่กลุ่มชาวจีนได้อย่างอิสระ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 343-344) กลุ่มคนจีนเหล่านั้นมีความชำนาญในการทำเหมืองแร่ดีบุกมากกว่าคนในท้องถิ่น ส่งผลให้มีชาวจีนที่มาอยู่ก่อนชักชวนชาวจีนจากบ้านเกิดของตน รวมถึงคนที่เป็นกลุ่มตระกูลแซ่เดียวกันให้เข้ามาแสวงโชคจากการทำแร่ดีบุก ซึ่งมีมูลค่าสูงในช่วงเวลาดังกล่าว จำนวนประชากรชาวจีนที่อพยพเข้ามาจากเมืองจีนและดินแดนแถบช่องแคบมะละกา จึงเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เติบโตจากกิจการแร่ดีบุกและสินค้าประเภทอื่น ๆ ในพื้นที่แถบนี้

ลักษณะชุมชน

การก่อตั้งชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต เริ่มต้นจากการเป็นจุดจอดเรือและขนถ่ายสินค้า เนื่องจากมีลักษณะที่ตั้งเป็นพื้นที่ราบ ในอดีตมีคลองสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างดินแดนภายในเกาะภูเก็ตกับพื้นที่ชายฝั่ง คือ คลองบางใหญ่และคลองสาขาย่อยต่าง ๆ ซึ่งมีขนาดกว้างจนสามารถนำเรือสำเภาและเรือขนาดเล็กเข้ามาจอดเทียบเพื่อขนถ่ายสินค้าได้ ภายหลังได้มีการตัดถนนกระบี่และถนนถลาง เมื่อ พ.ศ. 2393 จึงทำให้เกิดพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างจุดจอดเรือและจุดขนถ่ายสินค้าสะดวกสบายมากขึ้น เกิดเป็นย่านตลาดทั้งสองฝั่งถนนเต็มไปด้วยตึกรามบ้านช่องของชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าในจังหวัดภูเก็ต (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 อาคารบ้านเรือนบนถนนถลางในเมืองภูเก็ต หรือเมืองภูเก็ตทุ่งคา พ.ศ. 2472

ที่มา: Rural Surin. (2008). 1929 Thalong Road of Phuket Accessed January 8, 2019. Available from https://teakdoor.com/famous-threads/39970-siam-thailand-bangkok-old-photo-thread-78.html

เมื่อเมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการอพยพเข้ามาอย่างล้นหลามของชาวจีนในสมัยที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต จึงได้มีการตัดถนนเพิ่มเติมในละแวกเดียวกัน ได้แก่ ถนนดีบุก ซอยรมณีย์ ถนนพังงา ถนนเทพกระษัตรี ถนนเยาวราช ถนนระนอง และถนนรัษฎา (ภาพที่ 13) เนื่องจากชุมชนนี้ถูกสร้างขึ้นใหม่และอยู่ห่างไกลจากชุมชนของคนท้องถิ่นดั้งเดิม ทำให้ความเป็นย่านของชุมชนชาวจีนในพื้นที่นี้ยิ่งมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 13 แผนที่ย่านเมืองเก่าภูเก็ต พ.ศ. 2453
ช่วงถนนดีบุก ถนนถลาง ถนนพังงาและถนนเทพกระษัตรี
ที่มา: แผนที่เมืองทุ่งคา มอภ.จห.5808

การตัดถนนและสร้างวงเวียนในชุมชนเมืองเก่า ทำให้ปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชุมชนด้วยการจัดวางระบบผังเมืองตามแบบอย่างชาวตะวันตก การพัฒนาพื้นที่การค้าของภูเก็ตเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและสวยงาม มีการเข้ามาลงทุนในพื้นที่ทั้งกลุ่มชาวจีน ชาวตะวันตก รวมถึงชนชาติอื่น ๆ โดยมากล้วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจที่สัมพันธ์กับการทำเหมืองแร่ดีบุก เนื่องจากดีบุกเป็นทรัพยากรที่มีมากในภูเก็ต ซึ่งเป็นที่ต้องการอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2367-2394 และดีบุกยังคงมีบทบาทเรื่อยมาจนถึงช่วง พ.ศ. 2507 จึงทำให้พื้นที่ที่มีทรัพยากรดีบุกเป็นที่ดึงดูดของนักลงทุนทั้งชาวจีนและชนชาติอื่น ๆ

การเติบโตของเมืองทุ่งคาในภูเก็ตที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอย่างครบครัน ทั้งธนาคารชาร์เตอร์ด สถานีตำรวจ ที่ทำการไปรษณีย์ โรงพยาบาลมิชชั่น โรงเรียนฮั่วบุ่น (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนภูเก็ตไทยหัว) สมาคมต่าง ๆ ของกลุ่มชาวจีน และตึกรามบ้านช่องที่ดูสวยงามโดดเด่นด้วยทั้งรูปแบบจีนและจีนผสมตะวันตก (ภาพที่ 14) ดังนั้นชุมชน

เมืองเก่าภูเก็ตหรือเมืองทุ่งคาในอดีต จึงเป็นชุมชนจีนขนาดใหญ่ และเป็นพื้นที่ทางธุรกิจสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าที่ความสำคัญของไทยและพื้นที่แถบมลายู

ภาพที่ 14 อาคารที่ตั้งอยู่บนถนนถลาง ในย่านเมืองเก่าภูเก็ต

สัดส่วนประชากรในชุมชนย่านเมืองเก่าภูเก็ตโดยมากเป็นกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน จึงปรากฏลักษณะที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของตนผ่านพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งศาลเจ้าที่เป็นที่นับถือของชาวจีนทั่วไปและศาลเจ้าประจำตระกูล เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของกลุ่มชาวจีนที่ตั้งอยู่กระจายทั่วพื้นที่ในเขตชุมชนเมืองเก่ามีมากถึง 6 แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าแม่ย่านาง (ศาลเจ้าซัมเทียนเฮวกิ๋ง) ศาลเจ้าปุดจ้อ ศาลเจ้าจุ้ยตุ่ย ศาลเจ้าจ้ออ๋อง ศาลเจ้าแสงธรรม (ศาลเจ้าเตงก่องต๋อง) และศาลเจ้าไหหลำ (ศาลเจ้าเค่งจิวฮุยก้วน) แสดงให้ถึงความเข้มข้นของชุมชนจีน

โดยมีศาลเจ้าที่เก่าแก่อยู่ 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าแม่ย่านาง (ศาลเจ้าซัมเทียนเฮวกิ๋ง) สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2396 และศาลเจ้าปุดจ้อได้เริ่มก่อสร้างอย่างถาวรประมาณ พ.ศ. 2450-2452 ปรากฏหลักฐานการเรี่ยไรเงินจากชาวจีนทั้งในภูเก็ตและปีนัง หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์

ระหว่างชาวจีนทั้ง 2 พื้นที่ได้เป็นอย่างดี ศาลเจ้าทั้ง 2 แห่งเป็นที่นับถือของชาวจีนในภูเก็ตที่ต้องเดินเรือและทำการค้าเป็นอย่างมาก จึงเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวจีนในพื้นที่นี้

กลุ่มคนจีนเหล่านี้เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานก็มีการปรับตัวให้อยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองได้เป็นอย่างดี สังเกตได้จากวัดตามแบบอย่างศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของคนไทยในท้องถิ่น มักมีกลุ่มชาวจีนและกลุ่มชาวจีนลูกผสมในพื้นที่เป็นผู้อุปถัมภ์แทบทั้งสิ้น เช่น วัดพุทธมงคล และวัดขจรรังสรรค์ เป็นต้น จึงปรากฏลักษณะอาคารที่ผสมผสานความเป็นจีนอยู่ภายในวัดด้วย

องค์ประกอบของชุมชนชาวจีนที่สำคัญอีกส่วน คือ พื้นที่สุสาน พบได้ในพื้นที่รอบนอกของเขตชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต สุสานเหล่านี้เป็นสุสานสาธารณะของกลุ่มชาวจีนในภูเก็ตที่ไม่สามารถกลับไปยังแผ่นดินเกิดได้ รวมถึงบรรดาชาวลูกหลานชาวจีนที่ยังคงยึดมั่นในประเพณีแบบจีน ปัจจุบันในสุสานจีนเหล่านี้ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมในช่วงเทศกาลเช็งเม้งของทุกปี เพื่อเป็นการแสดงถึงความกตัญญูและระลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษ

4.2.2 ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต

เมืองเก่ากะทู้เริ่มมีกลุ่มชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่ ตั้งแต่ช่วงกรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เนื่องจากบริเวณกะทู้เป็นพื้นที่ที่มีสายแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์ จึงกลายเป็นแหล่งผลิตแร่ดีบุกที่สำคัญของจังหวัดภูเก็ต ความมั่งคั่งจากดีบุกทำให้ทางการสยามได้แต่งตั้งพระภูเก็จโลหะเกษตรารักษ์ (แก้ว รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ให้เป็นเจ้าเมืองภูเก็ต บริเวณบ้านเก็ตโฮ่ ในตำบลกะทู้ปัจจุบัน เพื่อเก็บภาษีแร่ดีบุกและได้มีการสนับสนุนให้กลุ่มชาวจีนเข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุกกันอย่างล้นหลาม เกิดกิจการทำเหมืองแร่และมีการค้าขายที่เกี่ยวข้องกับกิจการเหมืองแร่กันอย่างคึกคัก ด้วยลักษณะที่ตั้งชุมชน ซึ่งโอบล้อมด้วยภูเขาที่อุดมด้วยสายแร่ดีบุก จึงมีลักษณะเป็นเอกเทศน์ ตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนของคนท้องถิ่นดั้งเดิม คือ เมืองถลาง ทำให้ชุมชนชาวจีนในพื้นที่กะทู้มีความเข้มข้นของกลุ่มชาวจีนอย่างน่าสนใจ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 กิจการเหมืองแร่ดีบุกในภูเก็ตมีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระภูเก็จโลหะเกษตรารักษ์ (ทัต รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) จึงได้ย้ายที่ว่าการเมืองภูเก็ตไปยังเมืองทุ่งคา หรือเมืองเก่าภูเก็ตในปัจจุบัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 343-344) เนื่องจากมีชัยภูมิเป็นที่ราบเชื่อมต่อกับอ่าวภูเก็ตเหมาะสมแก่การสร้างเป็นเมืองท่า เพื่อแลกเปลี่ยนค้าขายมากกว่าพื้นที่ตลาดในเมืองกะทู้ ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาและอยู่ลึกเข้ามาบริเวณกลางเกาะภูเก็ต ทำให้ชุมชนชาวจีนเริ่มมีการขยายตัวออกเป็นหลายชุมชนตามแนวคลองบางใหญ่ที่เชื่อมต่อระหว่าง 2 ชุมชนใหญ่นี้

ลักษณะชุมชน

ที่ตั้งของชุมชนในเมืองกะทู้แตกต่างออกไปจากเมืองทุ่งคา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา ล้อมรอบไปด้วยป่าโดยมีภูเขาที่อุดมสมบูรณ์ทั้งเขานางพันธุรัตน์และเขาภูหว้าโอบรอบพื้นที่ มีแร่ดีบุกเป็นทรัพยากรสำคัญ จึงมีการเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่นี้อย่างล้นหลาม ทั้งกิจการเหมืองขนาดเล็กที่ใช้คนในการทำเหมืองเพียง 2-3 คน ซึ่งโดยมากมักเป็นสมาชิกในครอบครัว เช่น เหมืองรูหรือเหมืองปล่อง และเหมืองแล่น เป็นต้น ไปจนถึงกิจการขนาดใหญ่ที่ต้องใช้แรงงานคนนับร้อยชีวิตและต้องมีการลงทุนอย่างมหาศาล เช่น เหมืองหาบ เหมืองสูบ และเหมืองฉีด เป็นต้น (ภาพที่ 15) กิจการเหล่านี้โดยมากถูกควบคุมโดยนายเหมืองซึ่งเป็นกลุ่มชาวจีน

ภาพที่ 15 พื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุกในเมืองกะทู้

ที่มา: ดร.โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน (2479)

ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการให้บริษัทของชาติตะวันตกเข้ามาทำสัมปทานเรือขุดแร่ดีบุกเพิ่มเติม ซึ่งพื้นที่บริเวณเมืองกะทู้เป็นจุดหมายหนึ่งของนักลงทุนในการค้นหาแร่ดีบุก บริเวณพื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุก จึงมีการสร้างที่พักสำหรับคนงานเหมือง มีโรงเรือนสำหรับเก็บอุปกรณ์ทำเหมืองแร่ โรงครัวและโรงอาหาร คอกเลี้ยงสัตว์ ร้านค้า และที่ทำการของบริษัท สำหรับบรรดาผู้หญิงจากหมู่บ้านจะได้เข้ามาร่อนแร่ที่ท้ายรางในเหมือง เฉพาะวันที่เหมืองมีการกู้แร่เท่านั้น โดยการสูบดินขึ้นไปบนรางแร่แล้วใช้น้ำล้างดินและกรวดออก เพื่อให้ได้เฉพาะแร่ดีบุก ส่งผลให้บริเวณใกล้เคียงพื้นที่ทำเหมืองเกิดอาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกลายเป็นชุมชนชาวเหมืองขึ้น

สำหรับในพื้นที่กะทู้มีกลุ่มชุมชนชาวจีนอยู่หลายชุมชน ประกอบด้วยชุมชนหล่ายทู (ในทู) ชุมชนเก็ตโฮ่ ชุมชนปั๊กกั้วหลาว ชุมชนท่อสูง และชุมชนทุ่งทอง เฉพาะในพื้นที่ชุมชนหล่ายทูมีหลักฐานบันทึกไว้เกี่ยวกับอาคารในชุมชนว่ามีลักษณะเป็นตึกดิน 26 หลังและมีโรงร้านต่าง ๆ มากถึง 112 หลัง (ไชยยุทธ ปิ่นประดับ, 2533: 20-53) ซึ่งกลุ่มชาวจีนที่อาศัยชุมชนเหล่านี้ล้วนทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกิจการเหมืองแร่ดีบุกแทบทั้งสิ้น ทั้งโรงกลึง โรงหล่อ โรงถลุงดีบุก ร้านรับซื้อแร่ดีบุก ร้านค้าต่าง ๆ สำหรับคนงานเหมือง รวมถึงโรงฝิ่นที่เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเหมืองในอดีต ปัจจุบันยังคงเห็นร่องรอยจากการทำเหมืองแร่ดีบุกได้ทั่วบริเวณในพื้นที่กะทู้ ทั้งขุมน้ำขนาดใหญ่และขนาดเล็ก รวมถึงพื้นที่หน้าดินที่ถูกขุดเปิดเพื่อค้นหาแร่ดีบุก ทำให้เกิดเป็นภูมิทัศน์เฉพาะตัวที่สื่อสารถึงวิถีชีวิตการทำเหมืองแร่ดีบุกของคนในเมืองกะทู้ในอดีตได้เป็นอย่างดี

การเติบโตของชุมชนจีนเหล่านี้เกิดจากจำนวนประชากรที่เข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุก ส่วนมากเป็นกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนที่เข้ามาจากเมืองทางตอนใต้ของจีน รวมถึงกลุ่มชาวจีนที่อาศัยในปีนังและแถบพื้นที่ช่องแคบมะละกา ความเจริญที่เกิดขึ้นจากอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกส่งผลให้มีการสร้างสาธารณูปการในชุมชนกะทู้ ทั้งโรงเรียน ที่ทำการไปรษณีย์ โรงงิ้ว รวมถึงโรงฝิ่น ขึ้นในพื้นที่ชุมชน

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการสร้างศาลเจ้าในพื้นที่กะทู้อีก 5 แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้ากะทู้ (ศาลเจ้าหล่ายฎู่ต่าวโบ๊ะเก้ง) ศาลเจ้าต่องย่องสู ศาลเจ้าฮกเซี้ยงเก้ง ศาลเจ้าหงวนฮกเก้ง และศาลเจ้าเฮี้ยนเทียนซ่งเต่ เพื่อบูชาเทพเจ้าที่ตนนับถือ โดยศาลเจ้าที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในภูเก็ต คือ ศาลเจ้ากะทู้ (ศาลเจ้าหล่ายฎู่ต่าวโบ๊ะเก้ง) สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2368 ถือเป็นต้นกำเนิดของประเพณีถือศีลกินผักของชาวภูเก็ตและจังหวัดใกล้เคียง และศาลบรรพชนอั้งยี่ (ศาลเจ้าต่องย่องสู) สร้างขึ้นหลังเหตุการณ์อั้งยี่ในช่วง พ.ศ. 2418-2419 ศาลเจ้าเหล่านี้ใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจและประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาวจีนในชุมชนแถบกะทู้

นอกจากศาลเจ้าต่าง ๆ ยังพบว่ากลุ่มชาวจีนในชุมชนเป็นผู้อุปถัมภ์วัด โดยการสร้างวัดกะทู้ และวัดอนุภาษกฤษฎาราม (วัดเก็ตโฮ่) ในพื้นที่กะทู้ เพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามแบบอย่างของศาสนาพุทธที่คนท้องถิ่นนับถือ กะทู้จึงเป็นชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนทางด้านศาสนาและความเชื่อ

เนื่องจากในการประกอบพิธีศพตามแบบอย่างจีนนิยมใช้การฝังแทนการเผา จึงพบสุสานสาธารณะของชาวจีนที่ชัดเจนอยู่ 2 บริเวณ คือ พื้นที่รอบนอกของเขตเมืองกะทู้ ปัจจุบันยังคงมีการประกอบพิธีกรรมในช่วงเทศกาลเช็งเม้งของจีนเป็นประจำทุกปี แต่สำหรับกลุ่มลูกหลานชาวจีนในรุ่นหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นใช้การเผาและเก็บกระดูกไว้ในเจดีย์บริเวณสุสาน แทนการฝังตามแบบอย่างดั้งเดิม แต่ยังคงมีการจัดองค์ประกอบตามหลักฮวงซุ้ยจีนตามความเชื่อแบบเดิม

4.2.3 ชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

ความน่าสนใจของชุมชนตะกั่วป่า คือ เป็นพื้นที่เมืองท่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยที่เริ่มมีการเดินเรือทางทะเล ในยุคแรกพื้นที่บริเวณนี้ถูกเรียกว่า เมืองตะโกลา ตั้งอยู่ระหว่างพื้นที่ช่องแคบมะละกาและคาบสมุทรอินเดีย ซึ่งเป็นเส้นทางที่มีการค้าสายไหมทางทะเลตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 โดยพื้นที่แถบนี้แลกเปลี่ยนสินค้าพื้นเมืองประเภทเครื่องเทศ ของป่า และดีบุก ในอดีตมีการตั้งชุมชนของคนพื้นเมืองบริเวณเกาะคอในพื้นที่ตะกั่วป่า เนื่องจากมีลักษณะภูมิศาสตร์ซึ่งใช้เป็นที่กำบังลมให้แก่ผู้เดินเรือ และมีแม่น้ำตะกั่วป่าเป็นร่องน้ำลึกขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับดินแดนภายใน ทำให้สามารถนำเรือขนาดใหญ่เข้ามาจอดได้ จึงเหมาะแก่การแวะพักเรือเพื่อหลบลมมรสุม พักสินค้า และเป็นจุดหาเสบียงอาหารของบรรดาพ่อค้าชาวจีน อินเดีย มลายู สยาม และชนชาติอื่น ๆ

ลักษณะที่ตั้งของเมืองตะกั่วป่ายังเหมาะแก่การเคลื่อนย้ายสินค้าทางบกจากดินแดนสยามฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก โดยใช้เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า เดินทางข้ามเขาสก และขนสินค้าลงทางแม่น้ำคีรีรัฐ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 65-67) เพื่อลดการเดินทางโดยเรืออ้อมแหลมมลายูซึ่งมีโจรสลัดชุกชุม ดังนั้นที่ตั้งของเมืองตะกั่วป่าจึงมีความเหมาะสมในการสร้างเป็นเมืองท่าเป็นอย่างมาก

ต่อมาราวปีพุทธศตวรรษที่ 18 ชาวสยามได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตะกั่วป่าอีกครั้งหลังจากเป็นเมืองร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ชาวสยามได้ริเริ่มการทำแร่ดีบุกซึ่งมีมากในพื้นที่แถบนี้ แต่กรรมวิธีในการหาแร่ดีบุกยังคงล้าหลังและขาดความชำนาญในการจัดการแร่ดีบุก จึงทำให้

ไม่สามารถผลิตแร่ได้เป็นจำนวนมากตามความต้องของตลาดโลก ราว พ.ศ. 2310-2325 สมัยพระเจ้าตากสินมหาราชได้มีการแต่งตั้งชาวจีน คือ พระยาตะกั่วป่าจีน ให้เข้ามาดูแลเมืองตะกั่วป่าในระยะแรกซึ่งสันนิษฐาน ว่าตั้งอยู่บริเวณเขาเวียง ในสมัยเจ้าเมืองตะกั่วป่าคนต่อมามีการย้ายเมืองไปอยู่บริเวณตำบลตำตัว ชาวจีนเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า เต็งโกป่า

ในยุคต้นรัตนโกสินทร์เมืองตะกั่วป่าถูกพม่ารุกรานจนยับเยิน รัชกาลที่ 3 จึงได้แต่งตั้งเจ้าเมืองตะกั่วป่า คือ พระยาเสนานุชิต (นุช) ให้กอบกู้และสร้างเมืองตะกั่วป่าขึ้นมาใหม่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 68-69) เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เหมาะแก่การสร้างเมือง เพราะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ มีแนวเขตทางธรรมชาติของแม่น้ำตะกั่วป่าและคลองปิเป็นเสมือนป้อมปราการตามธรรมชาติสำหรับป้องกันข้าศึก แสดงถึงการจัดการและสร้างสัณฐานเมืองอย่างชัดเจน ดังเห็นได้จากการสร้างกำแพงจวนเจ้าเมือง การสร้างถนน และท่าเรือบริเวณถนนอุดมธารา สำหรับขนถ่ายสินค้าออกสู่ทะเล ซึ่งเป็นสมรภูมิที่เหมาะแก่การเป็นเมืองท่าค้าขาย ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าว คือ ย่านตลาดใหญ่ในเมืองเก่าตะกั่วป่า

กลุ่มชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตะกั่วป่า เพื่อทำเหมืองแร่ดีบุก ชาวจีนเหล่านี้มีความชำนาญในการขุดหาแร่ดีบุก ทำให้ตะกั่วป่ามีความรุ่งเรืองถึงขีดสุดในช่วงรัชกาลที่ 7 และกลายเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญของพื้นที่แถบมลายู มีการตั้งชาวจีนขึ้นเป็นกรรมการเมือง ทั้งตำแหน่งหลวงบำรุงจีนประชา ขุนรักษาจีนประเทศ และนายอำเภอจีน เพื่อให้คอยช่วยควบคุมและดูแลชาวจีนที่เข้ามาในพื้นที่ตะกั่วป่า จนกระทั่ง พ.ศ. 2424 ได้เกิดความวุ่นวายจากกลุ่มอั้งยี่ ส่งผลให้กิจการทำเหมืองแร่ดีบุกซบเซาลง เนื่องจากชาวจีนในพื้นที่ต่างหนีกลับประเทศหรือไปอยู่ที่อื่น ประชากรชาวจีนในพื้นที่จึงลดน้อยลง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 70)แต่ร่องรอยของการนำเอารูปแบบวัฒนธรรมจีนมาใช้ในพื้นที่เมืองตะกั่วป่ายังคงดำรงและปะปนอยู่กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะชุมชน

เนื่องจากเมืองเก่าตะกั่วป่ามีลักษณะเป็นเมืองท่าที่มีมาตั้งแต่อดีต มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขาทั้งอุทยานแห่งชาติเขาสกและอุทยานแห่งชาติคลองพนม (ภูตาจอ) จึงมีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ แร่ธาตุ พืชพรรณ และสัตว์ป่า มีแม่น้ำตะกั่วป่าไหลผ่านจากพื้นที่

เกาะคอเขาไปยังชุมชนที่อยู่ภายในเมืองตะกั่วป่าและพื้นที่อื่น ๆ ทำให้สะดวกในการเดินเรือเข้ามายังดินแดนภายใน

ดังนั้นสภาพที่ตั้งของเมืองตะกั่วป่าจึงเหมาะแก่การเป็นที่พักกำบัง เพื่อหลบลมพายุและสะสมเสบียงสำหรับเหล่านักเดินเรือจากนานาประเทศ ในยุคสมัยที่นักเดินเรือยังต้องอาศัยลมในการเดินทางทางทะเล พื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นตลาดเมืองท่าที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้าจำพวกเครื่องเทศ ของป่า ผ้าไหม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นสินค้าที่มีมูลค่าในสมัยนั้น แต่ความเจริญของเมืองตะกั่วป่าค่อย ๆ เสื่อมลง เมื่อมีการเปิดเมืองท่าอีกหลายแห่งในแถบชายฝั่งทะเลอันดามันและการโจมตีเมืองของกลุ่มโจฬะทมิฬในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16

การเข้าถึงเมืองตะกั่วป่าที่ตั้งอยู่ ณ ตำบลตลาดใหญ่ในปัจจุบัน ในอดีตนิยมใช้การเดินทางทางน้ำ เนื่องจากมีแม่น้ำตะกั่วป่าไหลผ่านชุมชนหลายพื้นที่ ที่ตั้งของเมืองมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มอยู่บริเวณเชิงเขา และตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำตะกั่วป่า จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่งผลให้อาคารบ้านเรือนมีการยกพื้นสูงกว่าอาคารในแถบย่านอื่น ๆ ปัจจุบันยังคงปรากฏพื้นที่หนองหน้าเมืองและสะพานจับเส ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นท่าเรือในอดีต

ภายหลังเมื่อเมืองตะกั่วป่าพัฒนาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก จึงส่งผลให้แม่น้ำตะกั่วป่าทำให้ตื้นเขินขึ้นและมีขนาดเล็กลง เรือขนาดใหญ่จึงไม่สามารถเข้ามาจอดในพื้นที่ย่านตลาดใหญ่ได้เหมือนในอดีต เมื่อมีการตัดถนนเชื่อมต่อตลาดย่านยาวกับย่านตลาดใหญ่ การเดินทางโดยเรือไม่เป็นที่นิยมอีกต่อไป

แร่ดีบุกเริ่มเข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจโลก ทำให้พื้นที่แถบตะกั่วป่าซึ่งมีแหล่งแร่ดีบุกที่อุดมสมบูรณ์กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญ ตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยามาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการแต่งตั้งเจ้าเมืองตะกั่วป่าเพื่อดำเนินกิจการและเก็บภาษีจากการทำเหมืองแร่ดีบุก มีการสร้างจวนเจ้าเมืองและแนวกำแพงอิฐตรงบริเวณถนนอุดมธารา และมีการสร้างวัดเสนานุชรังสรรค์ วัดหน้าเมือง และวัดพระธาตุคีรีเขตขึ้นในชุมชน เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวสยาม

ชุมชนโดยรอบเมืองตะกั่วป่ามีทั้งชุมชนชาวสยามและชุมชนชาวมุสลิม ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม อาคารบ้านเรือนมีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างกัน มีการยกพื้นสูงจากระดับดิน โดยมากนิยมสร้างด้วยไม้ที่หาได้ในท้องถิ่น ตัวอาคารนิยมมุงด้วยหลังคาทรงจั่ว หรือหลังคาทรงปั้นหยา และหลังคาทรงมนิลา ตามสมัยนิยม ในอาคารที่มุงด้วยหลังคาจั่วหรือมนิลา ต้องหัน

ด้านหน้าจั่วออกสู่ด้านหน้าอาคารเสมอ บริเวณโดยรอบอาคารมักล้อมรอบด้วยลานและสวนหรือป่าสมรม ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้ในพื้นที่ภาคใต้

เมืองตะกั่วป่าเริ่มมีการขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เป็นจำนวนมาก มีการสร้างบ้านเรือนในลักษณะตึกแถวจีนตั้งอยู่เรียงรายตลอด 2 ฝั่งของถนนอุดมธาราและถนนศรีตะกั่วป่า และได้มีการตัดถนนเพิ่มเติมในภายหลัง คือ ถนนกลั่นแก้ว ถนนมนตรี 2 ซึ่งนับเป็นยุครุ่งเรืองของเมืองตะกั่วป่า

ภายในเมืองที่เติบโตจากธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกทำให้มีสาธารณูปการที่ครบครัน ทั้งสถานีตำรวจ ตลาด โรงภาพยนตร์ อาคารในย่านนี้ล้วนมีหน้าตาอาคารที่ทันสมัยตามแบบอย่างอาคารในเมืองปีนัง เนื่องจากมีการติดต่อค้าขายระหว่างเครือข่ายพ่อค้าของกลุ่มคนจีน ในย่านตลาดใหญ่มีความคึกคักไปด้วยผู้คน ซึ่งเข้ามาจับจ่ายซื้อขายสินค้าและพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากนี้ยังมีการสร้างโรงเรียนจีน แสดงให้เห็นถึงการเติบโตของจำนวนประชากรลูกหลานจีนที่เพิ่มมากขึ้นและการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ชาวจีนในไทย

กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอยู่ใหม่ได้มีการสร้างศาลเจ้าขึ้นหลายแห่ง ทั้งศาลเจ้าพ่อกวนอู ศาลเจ้ากู่ใช่ตึ๋ง และศาลเจ้าปุนเถ้ากงอำ บริเวณถนนถนนศรีตะกั่วป่าและถนนอุดมธารา ซึ่งเป็นที่ศรัทธาของชาวจีนและกลุ่มชาวจีนลูกผสมในเมืองตะกั่วป่า มีการตั้งสมาคมชาวจีนต่างอีกหลายแห่งในพื้นที่ และบริเวณพื้นที่รอบนอกเมืองมีการสร้างสุสานของชาวจีน แสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่นี้ ปัจจุบันยังคงปรากฏร่องรอยของการทำเหมืองแร่ดีบุก เป็นขุมเหมืองเก่าอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่รอบนอกของย่านตลาดใหญ่ ในเมืองเก่าตะกั่วป่า กว้างไปจนถึงพื้นที่บนเขาที่เชื่อมต่อกับอำเภอกะปง ซึ่งเป็นแหล่งแร่ดีบุกทั้งสิ้น

4.2.4 ชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา

การก่อตั้งเมืองพังงาหรือกราภูงา เริ่มต้นพร้อมกับพงศาวดารจอมเฒ่าบ้านดอน และจอมร้างบ้านเคียนที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการให้เป็นเจ้าเมืองถลาง ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาสืบทอดยาวนานมาจนถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ปกครองในความดูแลของเจ้าเมืองถลาง ประชากรดั้งเดิมในพื้นที่ส่วนมากเป็นชาวสยามและชาวมลายูที่สืบเชื้อสายไทรบุรี และมีชาวจีนเข้าไปอาศัยปะปนอยู่กระจายในเมืองพังงา

ในช่วง พ.ศ. 2352 เป็นต้นมาเมืองพังงาได้ถูกยกระดับความสำคัญ เพื่อใช้เป็นพื้นที่รวบรวมผู้คนจากการรุกรานของพม่า เนื่องจากมีที่ตั้งเป็นพื้นที่ราบ มีความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและดิน

ล้อมรอบด้วยภูเขาหินปูนหลายลูก และอยู่ไกลจากทะเลบริเวณบ้านบางคลีซึ่งเป็นจุดที่พม่าใช้ยกพลขึ้นบก จึงเหมาะแก่การเป็นเมืองป้อมปราการเพื่อป้องกันศัตรู สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการยุบรวมเมืองตะกั่วทุ่งให้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองพังงา จึงทำให้เมืองพังงามีขนาดใหญ่ขึ้น

มีบันทึกของร้อยเอกเจมส์ โลว์ หัวหน้าคณะทูตของผู้ว่าการเกาะปีนังเกี่ยวกับชาวจีนในชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2365 ไว้ว่า

> “หุบเขาพังงามีความยาวประมาณ 3 ไมล์ กว้างไม่เกิน 2 ไมล์ ดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวผสมกับดินสีแดง และดูเหมือนจะอุดมสมบูรณ์ เนื้อที่ตอนที่กว้างใหญ่ที่สุดของหุบเขามีบรรดากระท่อมกับเรือกสวนตั้งอยู่ ส่วนพื้นที่ตรงอื่น ๆ เป็นทุ่งนา และทุ่งหญ้าเลี้ยงควาย เมืองพังงามีผู้คนไม่เกิน 70 หลังคาเรือน มีประชากรระหว่าง 6,000-7,000 คน เป็นชาวจีนประมาณ 30 หลังคาเรือน หรือประมาณ 600 คน 2 ใน 3 ของชาวจีนเป็นชาวหมาเก๊า มีชาวมลายูหลายร้อยคนกระจัดกระจายอยู่ในอ่าวปากน้ำ เพราะคนไทยไม่ยอมให้อาศัยอยู่ใกล้ตัวเมือง ประชาชนส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างที่เหมืองแร่ เป็นระยะเวลาครึ่งปีแล้วกลับไปเก็บเกี่ยวข้าวในระหว่างเวลาที่เหลือ เจ้าเมืองส่งคนไทยไปทำงานที่เหมืองแร่เท่าที่พอใจ และคนเหล่านั้นจะได้รับแต่เพียงอาหารเท่านั้น สินแร่ที่ขุดได้จะนำไปขายให้แก่ผู้รับเหมาชาวจีน และผลกำไรก็ตกอยู่แก่เจ้าเมือง การนำสินแร่ลงมาข้างล่างนั้นบรรทุกมาบนหลังช้างหรือไม่ก็เรือมาด ซึ่งใช้เวลา 2 หรือ 3 วัน.อย่างไรก็ตามบรรดานายเหมืองชาวจีนไม่ต้องเสียภาษี พวกจีนนั้นมักพอในที่จะได้รับประโยชน์จากสิทธิพิเศษภายใต้รัฐบาลสยาม ซึ่งพลเมืองโดยกำเนิดไม่ได้รับ พวกเขาได้รับการยกเว้นหน้าที่ซึ่งชาวสยามทุกคนถูกบังคับให้รับใช้รัฐเมื่อถูกเรียกร้อง ไม่ว่าจะในการเข้ารับราชการทหาร ช่างฝีมือ หรืองานกรรมกรรายวัน...”
>
> ที่มา: administrator (2559). ประวัติจังหวัดพังงา. เข้าถึงเมื่อ 8 มกราคม 2562. เข้าถึงได้จาก http://www.phangnga.go.th/main/index.php/th/abount-phangnga/little-story/history

จากบันทึกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาวจีนได้เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่เมืองพังงาและทำกิจการที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เรื่อยมา ถึงแม้ว่าชาวจีนกลุ่มนี้เป็นเพียงชนกลุ่มเล็กแต่มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่เกิดจากแร่ดีบุกในท้องที่เป็นอย่างมาก เนื่องจากทักษะด้านการทำเหมืองแร่ดีบุกของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีผลต่อการดำเนินกิจการ รวมถึงหลักฐานการขอสัมปทานการทำเหมืองแร่ดีบุกในท้องถิ่น ซึ่งบ่งชี้ถึงการประกอบอาชีพของกลุ่มชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยและกลุ่มเครือข่ายชาวจีนในพื้นที่ใกล้เคียง ที่สัมพันธ์กับเครือข่ายคนในท้องที่ด้วย ภายในเหมืองประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ทั้งพื้นที่สำนักงาน พื้นที่เก็บและคัดแร่ดีบุก รวมถึงที่พักสำหรับ

คนงาน แสดงถึงการจัดการพื้นที่เหมืองแร่ดีบุกอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน

ลักษณะชุมชน

ชุมชนเมืองพังงาตั้งอยู่ในพื้นที่ราบ ล้อมรอบด้วยภูเขาหินปูนทั้งใหญ่และเล็ก เช่น เขาช้าง เขาพังงา เขาเฆ่า เข้างุ้ม เขาวังหม้อแกง เขาพัง เป็นต้น จึงมีลักษณะคล้ายป้อมปราการธรรมชาติ มีคลองพังงาเชื่อมต่อดินแดนภายในกับอ่าวพังงา ซึ่งเป็นจุดสมรภูมิที่ดีในการหลบลมมรสุมสำหรับนักเดินเรือในอดีต และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดชุมชนจีนขึ้นในเมืองพังงา กระจายอยู่ในหลายพื้นที่ ในยุคเริ่มแรกสันนิษฐานว่า การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนเกิดขึ้นบริเวณตลาดขวางและตลาดเก่า เนื่องจากยังคงมีร่องรอยของกลุ่มอาคารตึกแถวจีน และมีการสร้างศาลเจ้ามาจอโป๋ (เจ้าแม่ทับทิม) ที่สร้างขึ้นประมาณช่วงรัชกาลที่ 5 ตามคติความเชื่อของนักเดินเรือชาวจีนฮกเกี้ยน

ภายในชุมชนมีชาวพื้นเมืองอาศัยอยู่เดิม โดยมากเป็นชาวสยามที่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนชุมชนรอบนอกมีทั้งชาวสยามและชาวมุสลิม เกิดขึ้นบริเวณที่เป็นเส้นทางโดยสารทางน้ำที่เชื่อมต่อแผ่นดินภายในกับอ่าวพังงา อาคารบ้านเรือนของคนท้องถิ่นมีลักษณะเป็นอาคารเรือนไม้ พบทั้งแบบยกพื้นและแบบอาคาร 2 ชั้น โดยมุงด้วยหลังคาทรงจั่ว หลังคาทรงปั้นหยา และหลังคาทรงมนิลาตามสมัยนิยม ในกลุ่มอาคารบ้านพักของข้าราชการบางหลัง พบการสร้างอาคารด้วยการก่ออิฐฉาบปูนมีทั้งอาคาร 1 ชั้นและ 2 ชั้นตามแบบอย่างตะวันตกซึ่งเป็นรูปแบบที่พบได้ในแถบช่องแคบมะละกา

เมื่อเมืองพังงาได้มีการตัดถนนเพชรเกษมเชื่อมต่ออำเภอต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้ภายในเมืองมีการตัดถนนสายเล็กเพื่อเชื่อมต่อเข้ากับสถานที่สำคัญและถนนสายเก่าเพิ่มอีกหลายแห่ง เช่น ถนนเจริญราษฎร์ เป็นต้น จึงเป็นมูลเหตุทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนออกไปยังพื้นที่รอบนอก รวมถึงชุมชนชาวจีน เช่น ชุมชนวังหม้อแกง ชุมชนจีนถนนใหม่ เป็นต้น ซึ่งพบเห็นได้จากกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นตึกแถวจีน กระจายอยู่ตามถนนต่าง ๆ

โดยมากชาวจีนและชาวจีนลูกผสมที่อยู่ในตัวเมืองพังงา มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่ดีบุกและค้าขาย จึงมีการเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบที่เป็นแหล่งแร่ดีบุก เช่น บริเวณหลังตลาดพังงา ทุ่งคาโงก สองแพรก ลำวะ และกระโสม เป็นต้น ขยายตัวเป็นชุมชนจีนขนาดเล็กอยู่รอบนอก นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพเย็บใบจาก และเผาถ่านโกงกาง แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ที่สอดคล้องกับทรัพยากรที่หาได้จากบริเวณที่ตั้งรอบตัวเมือง

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดผ่านการสร้างชุมชนที่กระจายอยู่ทั่วเมือง และชาวจีนเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในกิจการงานที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการทำเหมืองแร่ เมื่อช่วงเวลาล่วงเลยไปจึงมีการปรับตัวให้กลมกลืนกับคนในท้องถิ่นเดิมที่เป็นชาวสยามและชาวมลายู แต่จำนวนประชากรชาวจีนที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงที่การทำเหมืองแร่ดีบุกเฟื่องฟูตั้งแต่รัชกาลที่ 3-7 ส่งผลให้ในเมืองพังงามีชาวจีนและบรรดาลูกหลานจีนมากเป็นอันดับ 2 รองจากชาวสยาม

ในอดีตมีการสร้างสุสานตามคติความเชื่อตามแบบอย่างของชาวจีนตลอดแนวริมถนนสิริสมบัติ ต่อมาทางราชการจึงได้ออกประกาศห้ามนำศพมาฝังบริเวณริมถนน (ประกาศฉบับที่ 13/ 626 วันที่ 25 เมษายน ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2443) เนื่องจากขาดการจัดการและไม่เป็นระเบียบ ส่งผลเสียต่อทัศนียภาพของเมือง อีกทั้งยังยากแก่การซ่อมบำรุงถนน จึงได้มีการกำหนดให้ใช้พื้นที่สุสานรวมบริเวณตำบลเขางุ้ม หรือฝังในที่ดินของตนเอง ทำให้ในปัจจุบันไม่พบสุสานสาธารณะบริเวณริมถนนหลวงมากนัก (เรื่องเดียวกัน: 41)

4.2.5 ชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

ชุมชนท้ายเหมืองเติบโตขึ้นจากการทำเหมืองแร่ เนื่องจากมีที่ตั้งเป็นพื้นราบเป็นบริเวณกว้างเชื่อมต่อกับพื้นที่ชายหาดท้ายเหมืองและทะเลอันดามัน มีคลองที่สำคัญ คือ คลองนาเตย ซึ่งมีแหล่งต้นน้ำอยู่บริเวณทิวเขาโตนย่านไทร เขาหม่น เขาตีนโตนใน ไหลลงสู่ปากอ่าวบริเวณตำบลท้ายเหมือง พื้นที่บริเวณนี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งจากทรัพยากรในน้ำ บนดิน และสินแร่ที่อยู่ใต้ดิน ดังหลักฐานที่ปรากฏว่ามีการทำเหมืองแร่ดีบุกทั้งบนบกและในทะเลบริเวณเมืองท้ายเหมือง

พื้นที่บริเวณชุมชนท้ายเหมืองเดิมไม่ได้มีการก่อรูปของชุมชนที่ชัดเจนมากนัก จนกระทั่งในยุคที่ดีบุกเป็นที่ต้องการเพิ่มมากขึ้น จึงเริ่มมีการทำเหมืองแร่ดีบุกบริเวณบ้านทุ่งมะพร้าวในช่วงแรก โดยมากธุรกิจเหมืองแร่ในชุมชนทุ่งมะพร้าวมักเป็นของกลุ่มนายทุนจากภูเก็ตและพังงา ต่อมากลุ่มชาวจีนได้ขยายพื้นที่ทำกินตามสายแร่ดีบุกออกมายังพื้นที่อื่น จึงทำให้คนในท้องถิ่นรวมถึงชาวจีนมีการโยกย้ายถิ่นที่อยู่มายังพื้นที่ตั้งของชุมชนท้ายเหมืองในปัจจุบัน เกิดเป็นชุมชนท้ายรางเหมือง ซึ่งเรียกตามลักษณะของถิ่นที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตผู้คนในละแวกนี้ ภายหลังจึงเรียกเป็นชุมชนท้ายเหมือง

สันนิษฐานว่าเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อประชากรเพิ่มจำนวนขึ้น เป็นผลให้เมืองเกิดการขยายตัวกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เมื่อชาวตะวันตกได้ประดิษฐ์เรือขุดแร่และเรือสูบแร่สำหรับใช้หาแร่ดีบุกในทะเลบริเวณหาดท้ายเหมือง ชุมชนท้ายเหมืองจึงกลายเป็นแหล่งผลิตแร่ดีบุกที่สำคัญในพื้นที่แถบนี้ และยังพบการใช้เรือนี้เพื่อหาแร่ดีบุกในพื้นที่อื่น ๆ ของจังหวัดพังงาและภูเก็ต

ลักษณะชุมชน

เนื่องจากแหล่งแร่ดีบุกกระจายอยู่ทั่วบริเวณในพื้นที่ท้ายเหมือง พบได้ในพื้นที่บริเวณรอบนอกของตลาดท้ายเหมือง เช่น ท่าแตง ทุ่งมะพร้าว บ้านช้างนอน บ้านเขากล้วย และบ้านปะเต เป็นต้น ลักษณะการทำเหมืองแร่ดีบุกมักมีขนาดเล็ก ไม่ได้เป็นทำเป็นอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดังเช่นที่เมืองภูเก็ตหรือตะกั่วป่า ปัจจุบันยังคงพบเห็นร่องรอยจากการทำแร่ดีบุกเป็นขุมเหมืองขนาดเล็กที่กลายสภาพเป็นที่เก็บน้ำกระจายอยู่รอบตัวเมือง ในช่วงรัชกาลที่ 7 ได้มีการให้สัมปทานทำเหมืองแร่ในทะเลอันดามัน ซึ่งยังคงปรากฏซากเรือกลไฟโบราณและเครื่องยนต์กลไกที่ใช้ในการทำเหมืองตรงบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาลำปี-หาดท้ายเหมือง หลักฐานดังกล่าวบ่งชี้ถึงความรุ่งเรืองของการทำเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่ท้ายเมืองในอดีต

การตั้งบ้านเรือนในชุมชนท้ายเหมืองแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ ชุมชนตลาดท้ายเหมือง มีลักษณะเป็นกระจุกอาคารตึกแถวจีนและบ้านจีนเรียงตัวกันเป็นแนวยาวตลอดแนวถนน เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าต่าง ๆ ส่วนอีกกลุ่ม คือ ชุมชนรอบนอกตลาดท้ายเหมือง มีบ้านเรือนตั้งอยู่ห่างกัน หรืออาจสร้างบ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นกระจุกเครือญาติขนาดเล็ก คล้ายกับลักษณะการจัดวางบ้านเรือนของคนในท้องที่ทั้งชาวสยามและชาวมลายู บริเวณรอบบ้านมักล้อมรอบด้วยสวนหรือป่า บางแห่งมีการทำเหมืองภายในที่ดินของตนเอง โดยมากชาวจีนกลุ่มนี้มักทำเหมืองแร่ดีบุกร่วมกับทำเกษตรผสมผสานกันไป

บริเวณใกล้เคียงมีชุมชนของคนท้องถิ่นดั้งเดิม คือ ชาวสยามและชาวมลายู ตั้งอยู่หลายชุมชน โดยมากอาคารบ้านเรือนของกลุ่มคนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการตั้งกระจายอยู่ภายในพื้นที่ พบการสร้างอาคารเดี่ยว บริเวณบ้านล้อมรอบด้วยสวนหรือป่าสมรม และมีทุ่งนาไม่ไกลจากตัวบ้านมากนัก บางหลังมีการสร้างบ้านเดี่ยวเป็นกระจุกตามกลุ่มเครือญาติ ตัวอาคารส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยไม้ มีการยกพื้นสูงจากดิน บ้านเรือนชาวสยามมักมุงด้วยหลังคาทรงจั่วและสร้างหลังคากันสาดด้านหน้าจั่ว ส่วนหลังคาบ้านเรือนของชาวมุสลิมนิยมมุงด้วยหลังคาทรงปั้นหยา ตัวอาคารหันด้านหน้าจั่วออกสู่ด้านหน้าอาคารเสมอ

พื้นที่ท้ายเหมืองมีชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก สังเกตได้จากอาคารบ้านเรือน และองค์ประกอบชุมชนที่บ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมและความเชื่อตามแบบอย่างจีน ดังเห็นได้จากการสร้างศาลเจ้าเล่งสั้นเก่งภายในตลาดท้ายเหมือง ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่ชาวจีนที่อาศัยในเมืองท้ายเหมืองเป็นอย่างมาก โดยใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและคติความเชื่อแบบจีน นอกจากนี้ยังปรากฏสุสานชาวจีนถัดออกไปจากบริเวณตลาดท้าย

เหมือง วัดท้ายเหมือง และวัดเหมืองประชาราม ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ภายในตัวเมือง โดยมีชาวเหมืองเป็นผู้อุปถัมภ์ จากร่องรอยของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชาวจีนและกลุ่มคนในท้องถิ่นดังกล่าว ทำให้ตอกย้ำถึงความเข้มข้นและบทบาทของชาวจีนที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนท้ายเหมืองให้เติบโตขึ้นตามช่วงเวลา

กล่าวโดยสรุป ชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 5 แห่ง คือ ชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต ชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา และชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา มีหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนอย่างชัดเจน โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ซึ่งมีมูลเหตุหลักมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจในช่วงเวลานั้น คือ แร่ดีบุกและการตั้งเมืองท่าเพื่อค้าขายทางเรือกับชาวต่างชาติ

จึงทำให้ชุมชนกรณีศึกษาซึ่งมีที่ตั้งเหมาะสมและเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในพื้นที่แถบนี้ ปรากฏลักษณะของกลุ่มวัฒนธรรมจีนของกลุ่มผู้อพยพร่วมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม และวัฒนธรรมต่างชาติ ผ่านวิถีชีวิตการเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากเดิมของกลุ่มชาวจีน มีการสร้างองค์ประกอบเมือง ทั้งย่านตลาด ศาลเจ้า อาคารบ้านเรือน สุสาน ตามคติความเชื่อแบบจีน ซึ่งความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ มีการถ่ายทอดผ่านรูปลักษณ์ที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบทที่ตั้งและบริบททางสังคมอย่างน่าสนใจ ปรากฏเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบนี้

4.3 อัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

การเกิดชุมชนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ทำให้เกิดการผสมผสานลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏผ่านกายภาพของเมือง ซึ่งส่วนหนึ่งที่รับรู้ได้อย่างชัดเจน คือ งานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในย่านหรือชุมชน รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมดังกล่าวเป็นผลผลิตมาจากปัจจัยหลายสิ่งที่เกิดขึ้นเองด้วยกลไกการแก้ไขปัญหาตามธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะของภูมิปัญญา รวมถึงการรับแนวคิดด้านสถาปัตยกรรมมาจากจากพื้นที่อื่นในบริบทเดียวกัน ทำให้มีการกำหนดรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง ลักษณะสังคม รวมถึงวัฒนธรรม ส่งผลให้อาคารบ้านเรือนเหล่านี้มีความแตกต่างอย่างน่าสนใจ

ภายใต้ตัวแปรด้านบริบทที่ตั้งที่มีความคล้ายคลึงกันในหลายประเด็น จึงนำไปสู่การตอบคำถามในประเด็น งานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก แสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม

(Hybridization) ระหว่างชาวจีนและคนในท้องถิ่นอย่างไร และการซ้อนทับกันของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมของกลุ่มชาวจีน ก่อให้เกิดการใช้ลักษณะร่วมเฉพาะถิ่นในงานสถาปัตยกรรมอย่างไร เพื่อตอบวัตถุประสงค์ เรื่องการอภิปรายลักษณะเฉพาะตัวของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ของกลุ่มวัฒนธรรมจีนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและอิทธิพลในพื้นที่บริเวณช่องแคบมะละกา สำหรับประเด็นคำถามเรื่องการผลิตซ้ำและการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจีนที่พบได้เฉพาะในแถบนี้ปรากฏผ่านงานสถาปัตยกรรมอย่างไร นำไปสู่วัตถุประสงค์ในประเด็น การค้นหาอัตลักษณ์ที่ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

4.3.1 การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Hybridization) ระหว่างชาวจีนและคนในท้องถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม

การหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนในประเทศไทย ทำให้เกิดการโยกย้ายสัมภาระทางวัฒนธรรมที่ผูกติดมากับวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งในรูปแบบทัศนคติ ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงภูมิปัญญาและความชำนาญที่ตกทอดต่อกันมา ในกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในแถบพื้นที่ภาคใต้ฝั่งอันดามัน การปรับเปลี่ยนการตั้งถิ่นฐานให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ใหม่ จึงเกิดขึ้นภายใต้ชุดความคิดและองค์ความรู้แบบเดิม การโยกย้ายเข้ามาของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้เกิดขึ้นหลายช่วงเวลา จึงทำให้เงื่อนไขในการตั้งถิ่นฐานมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัย แรงผลักดัน และสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น

ดังเช่นในช่วงเวลาที่เส้นทางการค้าทางทะเลมีความรุ่งเรือง พบว่า กลุ่มชาวจีนที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้น มักเป็นกลุ่มนักเดินเรือและบรรดาพ่อค้า ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยนและการค้าขายเป็นหลัก ไม่ได้มีการตั้งหลักแหล่งอย่างถาวร (sojourner) เป็นเพียงการอยู่อาศัยเพื่อรอช่วงเวลาที่มีลมสำหรับใช้เดินเรือสำเภาผ่านน่านน้ำในทะเล ไปยังจุดหมายต่าง ๆ ทั้งดินแดนแถบนานยางหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีน อินเดีย รวมถึงยุโรป ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบดังกล่าวดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การตั้งถิ่นฐานถาวร (settle) ที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีตที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวรในบางพื้นที่ของเมืองใหญ่ เพื่อผลประโยชน์ทางด้านการค้าและการเมือง

อีกปัจจัยที่นำไปสู่การการเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวนมาก คือ สถานการณ์โลกช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ส่งผลให้ในช่วงเวลานั้นดีบุกเป็นที่ต้องการและมีราคาสูงมาก ประกอบกับการสนับสนุนจากรัฐของไทย และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในจีน จึงเป็นเหตุจูงใจให้กลุ่มชาวจีนทั้งจาก

แผ่นดินแม่และดินแดนในแถบมลายูเข้ามาตั้งรกรากอย่างถาวร (settle) โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย การหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนเกิดขึ้นหลายระลอก ทำให้เกิดการตั้งชุมชนจีนในไทยขึ้น 2 ลักษณะ คือ ชุมชนจีนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจนและหนาแน่น และชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งชุมชนทั้ง 2 ลักษณะ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมดังนี้

4.3.1.1 ชุมชนจีนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจนและหนาแน่น

สำหรับที่ตั้งชุมชนที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นเอกเทศ แบ่งแยกออกจากผืนแผ่นดินอย่างเกาะภูเก็ต ทำให้ชุมชนภายในเกาะค่อนข้างมีความเข้มแข็งของกลุ่มตัวเอง ทั้งกลุ่มคนท้องถิ่นที่เป็นชาวสยามและชาวมุสลิม รวมถึงกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอยู่เพิ่มเติมในภายหลัง เนื่องจากในอดีตพื้นที่เกาะภูเก็ตตั้งอยู่ไกลจากหัวเมืองภาคใต้ คือ นครศรีธรรมราช จึงส่งผลให้มีการจัดการภายในชุมชนด้วยคนในท้องที่มากกว่าคนจากส่วนกลาง

ในการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเหล่านี้มักมีขอบเขตพื้นที่ชุมชนที่ค่อนข้างชัดเจน โดยมักเลือกที่ตั้งชุมชนจากความถนัดในอาชีพของตนและการเข้าถึงชุมชนได้โดยง่าย โดยชุมชนชาวสยามมักเลือกตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม เพื่อการทำนาและกสิกรรม ชุมชนชาวมุสลิมมักเลือกที่ตั้งใกล้แหล่งอาหารทางทะเล และมีพื้นที่สำหรับทำกสิกรรม ส่วนชุมชนชาวจีนมักเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แหล่งแร่ดีบุกและแหล่งค้าขาย

กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เกาะภูเก็ตมีมาตั้งแต่สมัยอดีต เพื่อเข้ามาค้าขาย และทำเหมืองแร่ดีบุก แต่ในยุคที่เริ่มมีการเข้ามาตั้งชุมชนชาวจีนอย่างถาวร (settle) เกิดขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีนโยบายให้คนจีนสามารถเข้ามาอาศัยพื้นที่ในดินแดนสยาม เพื่อทำมาหากินได้โดยสะดวก ประกอบกับเกาะภูเก็ตมีทรัพยากรที่สำคัญเป็นจำนวนมาก คือ แร่ดีบุก ในยุคสมัยเดียวกันจึงได้ถือกำเนิดเมืองภูเก็จ ขึ้น บริเวณบ้านเก็ตโฮ่ ณ เมืองกะทู้ในปัจจุบัน

การเติบโตของธุรกิจแร่ดีบุก ส่งผลให้มีกลุ่มชาวจีนจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกรากในเมืองกะทู้ เกิดเป็นชุมชนชาวจีนขึ้นบริเวณนี้ ซึ่งมีทั้งกรรมกรจีน กลุ่มนายทุนชาวจีนในท้องที่ รวมถึงนายทุนจีนจากเมืองปีนังและสิงคโปร์ เมืองกะทู้ในยุคสมัยนั้นจึงอุดมไปด้วยชาวจีนและชาวจีนลูกผสมในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ทำให้เจ้าเมืองภูเก็ตซึ่งเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมเก็บภาษีจากการทำแร่ดีบุกของชาวจีนได้เป็นจำนวนมาก

ภายหลังได้มีการเปลี่ยนที่ตั้งเมืองภูเก็จมายังเมืองทุ่งคา หรือเมืองภูเก็ตในปัจจุบัน เนื่องจากพบสายแร่ดีบุกเช่นเดียวกับในพื้นที่กะทู้ และยังมีที่ตั้งซึ่งเอื้อให้เกิดการสร้างเมืองท่า

ที่สำคัญในแถบภูมิภาคนี้ จึงทำให้มีชาวจีนกลุ่มนายทุน รวมถึงชาวจีนที่มาใหม่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบพื้นที่นี้เป็นจำนวนมาก เพิ่มเติมจากชุมชนชาวจีนที่มีอยู่เดิมในแถบบริเวณเมืองกะทู้ ชาวจีนกลุ่มนี้โดยมากประกอบกิจการค้าขายและทำแร่ดีบุก ซึ่งล้วนดำเนินไปได้ด้วยความร่วมมือกันของชาวจีนทั้งในไทยและชาวจีนในต่างแดนแทบทั้งสิ้น

ความเข้มแข็งของชาวจีนที่เกิดขึ้นในเกาะภูเก็ตทั้งชุมชนเมืองกะทู้ และชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต ทำให้เมืองเกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจไปในทิศทางเดียวกันกับเศรษฐกิจโลก ส่งผลให้กลุ่มชาวจีนในพื้นที่นี้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการกำหนดทิศทางและการดำรงอยู่ของชาวจีนในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นจากการกำหนดลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ยังคงดำรงรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิม และการสร้างสถาปัตยกรรมจีนตามสมัยนิยมตามอิทธิพลจากเมืองคู่ค้าอย่างเมืองปีนัง และเมืองสิงคโปร์ บ่งชี้ถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมผ่านกลุ่มเครือข่ายชาวจีนในแถบพื้นที่ช่องแคบมะละกา ซึ่งมีการผสมผสานความเป็นจีน ความเป็นท้องถิ่น และความเป็นตะวันตกเข้าด้วยกันอย่างกลมกล่อม

4.3.1.1.1 สถาปัตยกรรมชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต

ชุมชนกะทู้เป็นชุมชนชาวจีนเก่าแก่ในเมืองภูเก็ต ทำให้อาคารบ้านเรือนของชาวจีนที่พบในพื้นที่นี้มีทั้งอาคารแบบดั้งเดิม และอาคารที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ภายใต้บริบทของสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา อุดมไปด้วยแหล่งแร่ดีบุกและผลิตผลจากป่าไม้ โดยสมาชิกในชุมชนล้วนทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุกแทบทั้งสิ้น เนื่องจากพื้นที่ชุมชนกะทู้เป็นดั่งแหล่งผลิตแร่ดีบุกรายใหญ่ เมืองที่เกิดขึ้นจึงค่อย ๆ เติบโตตามจำนวนชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้

ภายในชุมชนมีการตั้งอาคารบ้านเรือนเรียงรายไปตามแนวถนนตั้งแต่ครั้งอดีต มีทั้งตึกแถวจีนแบบชั้นเดียวและแบบ 2 ชั้น มีการปลูกพรรณพืชท้องถิ่น เช่น มะพร้าว เป็นต้น (ภาพที่ 16) สำหรับใช้ประกอบอาหาร ปัจจุบันอาคารหลายหลังได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ยังคงมีอาคารบางหลังที่ยังมีการใช้งานจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ยังพบการสร้างอาคารเดี่ยวแทรกเพิ่มเข้าไปในพื้นที่ใจกลางชุมชนในลักษณะของกระจุกอาคารของกลุ่มเครือญาติ ส่วนอาคารที่อยู่รอบนอกมีการตั้งอาคารบ้านเรือนห่าง ๆ กัน เกาะไปตามแนวถนน และคลองบางใหญ่

ภาพที่ 16 อาคารบ้านเรือนและร้านค้าที่เรียงรายไปตามถนน ในชุมชนกะทู้ พ.ศ. 2479
ที่มา: ดร. โจเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน (2479)

อาคารที่พบในชุมชนกะทู้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุและรูปแบบอาคารไปตามทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของที่ตั้งอาคาร อาคารที่นำมาใช้เป็นกรณีศึกษาประกอบด้วยอาคารทั้งหมด 5 หลัง ซึ่งมีอายุราว 150 – 60 ปี (ภาพที่ 17) อาคารกรณีศึกษาเป็นรูปแบบตัวแทนอาคารบ้านเรือนที่พบในพื้นที่ชุมชนกะทู้คิดเป็นค่าเฉลี่ยประมาณร้อยละ 50 ของอาคารทั้งหมดในย่าน เนื่องจากยุคสมัยที่เปลี่ยนไปจึงทำให้มีการก่อสร้างอาคารแบบสมัยใหม่มาทดแทนอาคารรูปแบบจีนที่พบในย่านชุมชน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าอาคารที่อยู่ในชุมชนกะทู้มีอาคารเดี่ยวตั้งอยู่เป็นจำนวนมากกว่าในพื้นที่ชุมชนจีนอื่น ๆ สันนิษฐาน ว่าในอดีตมีการให้ชาวจีนเข้ามาจับจองพื้นที่อยู่อาศัยได้อย่างอิสระ จึงทำให้มีพื้นที่รอบบริเวณบ้านมากกว่าในชุมชนอื่น ๆ

ภาพที่ 17 อาคารกรณีศึกษาในเมืองกะทู้

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนกะทู้ โดยมากเป็นกลุ่มชาวจีนที่ทำเหมืองแร่ดีบุก ทำให้การสร้างอาคารบ้านเรือนมีลักษณะที่ค่อนข้างเรียบง่าย ใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นของตนและตามกำลังทรัพย์ที่หาได้ แต่องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่พบในชุมชนนี้ กลับแสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการสร้างอาคาร รวมถึงการปรับเปลี่ยนอาคารให้เหมาะสมกับบริบทที่ตั้ง ส่งผลให้เกิดอาคารที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาวจีนในแถบนี้ขึ้น แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. สัดส่วน และรูปทรงอาคาร: การรับรู้พื้นที่ปิดทึบและช่องเปิด

อาคารที่ชาวจีนสร้างในชุมชนกะทู้มีหลายลักษณะ จากบันทึกพบว่ามีอาคารที่สร้างด้วยดินอัดแข็ง ก่อขึ้นเป็นแนวผนังมีความหนาคล้ายกำแพง เรียกว่า ตึกดิน โดยมักสร้างเป็นอาคารหลายหลังต่อกัน มีทั้งอาคารชั้นเดียวและ 2 ชั้น รวมถึงอาคารเดี่ยวหลังคาทรงจั่วสูง (ภาพที่ 18) ที่ห่อหุ้มส่วนเปลือกอาคารด้วยไม้ ใบจากหรือหญ้าคา ซึ่งหาได้ง่ายในพื้นที่แถบนี้ และบริเวณรอบบ้านรายล้อมด้วยพืชพรรณท้องถิ่น สำหรับประกอบอาหาร แบ่งปัน และส่งขายให้แก่บรรดาเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่กะทู้ สะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันอาคารลักษณะนี้ได้เปลี่ยนแปลงและสูญหายไปตามกาลเวลา หลงเหลือเพียงคำบอกเล่าและภาพถ่ายที่เป็นสิ่งยืนยันถึงลักษณะอาคารดั้งเดิมของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ แต่องค์ความรู้และลักษณะพื้นฐานของอาคารในยุคเริ่มต้น ยังคงปรากฏให้เห็นในอาคารหลายหลังในชุมชนกะทู้

ภาพที่ 18 อาคารหลังคาทรงจั่วสูงของชาวจีนในชุมชนกะทู้ พ.ศ. 2479
ที่มา: ดร.โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน (2479)

อาคารที่พบในพื้นที่ชุมชนกะทู้ มีทั้งอาคารตึกแถว และอาคารเดี่ยว ปะปนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน อาคารบางหลังมีลักษณะรูปทรงอาคารคล้ายกับตึกแถวจีนแบบดั้งเดิมในชุมชนตะกั่วป่า ซึ่งแสดงถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ สำหรับการศึกษาสัดส่วน รูปทรงอาคาร จากอาคารกรณีศึกษา แบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ (ภาพที่ 19) ดังนี้

ลักษณะที่ 1: อาคารเดี่ยวรูปทรงคล้ายตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 2 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น บริเวณด้านหน้าอาคารมีการสร้างหลังคา

กันสาดยื่นออกจากส่วนรอยต่อของพื้นชั้นบน รองรับด้วยเสาขนาดเล็ก 2 ช่วงเสา ปกคลุมส่วนโถงภายนอกอาคาร ตัวอาคารหลักและอาคารครัวมีลักษณะสมมาตร ช่องเปิดชั้นล่างเป็นแบบประตูอยู่ตรงกลาง ขนาบด้วยหน้าต่างทั้ง 2 ข้าง ชั้นบนมีช่องเปิดชุดละ 2 บาน รูปด้านข้างอาคารมีการเจาะช่องเปิด และปกคลุมด้วยหลังคากันสาดขนาดเล็ก เช่น บ้านรหัส P-K 01 เป็นต้น

ลักษณะที่ 2: อาคารเดี่ยวรูปทรงคล้ายตึกแถว 1 ชั้น ขนาด 2 ช่วงเสา หลังคารูปทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น มีการยื่นหลังคาจากตัวอาคารหลักลงมาคลุมพื้นที่โถงส่วนด้านหน้าอาคาร โดยมีโครงสร้างเป็นเสาขนาดเล็กรองรับน้ำหนักหลังคาทั้ง 2 ช่วงเสา ช่องเปิดส่วนด้านหน้าอาคารมีลักษณะสัดส่วน คือ ช่วงเสาแรกวางประตูอยู่ตรงกลางและขนาบด้วยหน้าต่างทั้ง 2 ฝั่ง ส่วนช่วงเสาถัดไปเป็นชุดหน้าต่างสูงลอยจากพื้นจำนวน 2-4 บาน ผนังด้านข้างมีการเจาะช่องหน้าต่างและสร้างหลังคากันสาดขนาดเล็กปกคลุมเหนือช่องเปิด เช่น บ้านรหัส P-K 02 และ P-K 04 เป็นต้น

ลักษณะที่ 3: อาคารเดี่ยว 2 ชั้น ขนาด 3 ช่วงเสา ใช้หลังคารูปทรงปั้นหยาร่วมกับหลังคาทรงจั่ว ส่วนด้านหน้าอาคารมีการยื่นหน้ามุขสูง 2 ชั้น ออกมาบริเวณช่วงเสาตรงกลาง ชั้นล่างมีลักษณะเป็นโถงโล่งด้านหน้าอาคาร ส่วนชั้นบนใช้เป็นพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว ด้านหลังมีระเบียงยื่นออกไปนอกอาคารเชื่อมต่อกับอาคารครัว ช่องเปิดในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะสมมาตร ผนังส่วนชั้นล่างมีประตูตั้งอยู่บริเวณกลางอาคาร ขนาบด้วยชุดหน้าต่างบริเวณช่วงเสาทั้ง 2 ฝั่ง ผนังด้านข้างอาคารเจาะช่องเปิดช่วงเสาละ 1 ช่อง เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น

ลักษณะที่ 4: อาคารเดี่ยว 1 ชั้น ขนาด 3 ช่วงเสา หลังคารูปทรงมนิลาทรงสูง สร้างติดดิน ภายในเป็นพื้นดินอัดแข็ง ตัวอาคารมีลักษณะสมมาตร ส่วนด้านหน้าอาคารมีลักษณะเป็นโถงโล่งยาวตลอดแนวอาคาร มีหลังคาจากส่วนอาคารหลักยื่นลงมาปกคลุม รองรับหลังคาส่วนนี้ด้วยเสากลมทั้ง 3 ช่วงเสา ผนังบริเวณช่วงเสาตรงกลางอาคารเป็นประตู ส่วนผนังของช่วงเสาที่ขนาบทั้ง 2 ฝั่งมีการเว้นช่องหน้าต่าง ช่วงเสาละ 1 บาน ผนังด้านข้างปิดทึบ เช่น บ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น

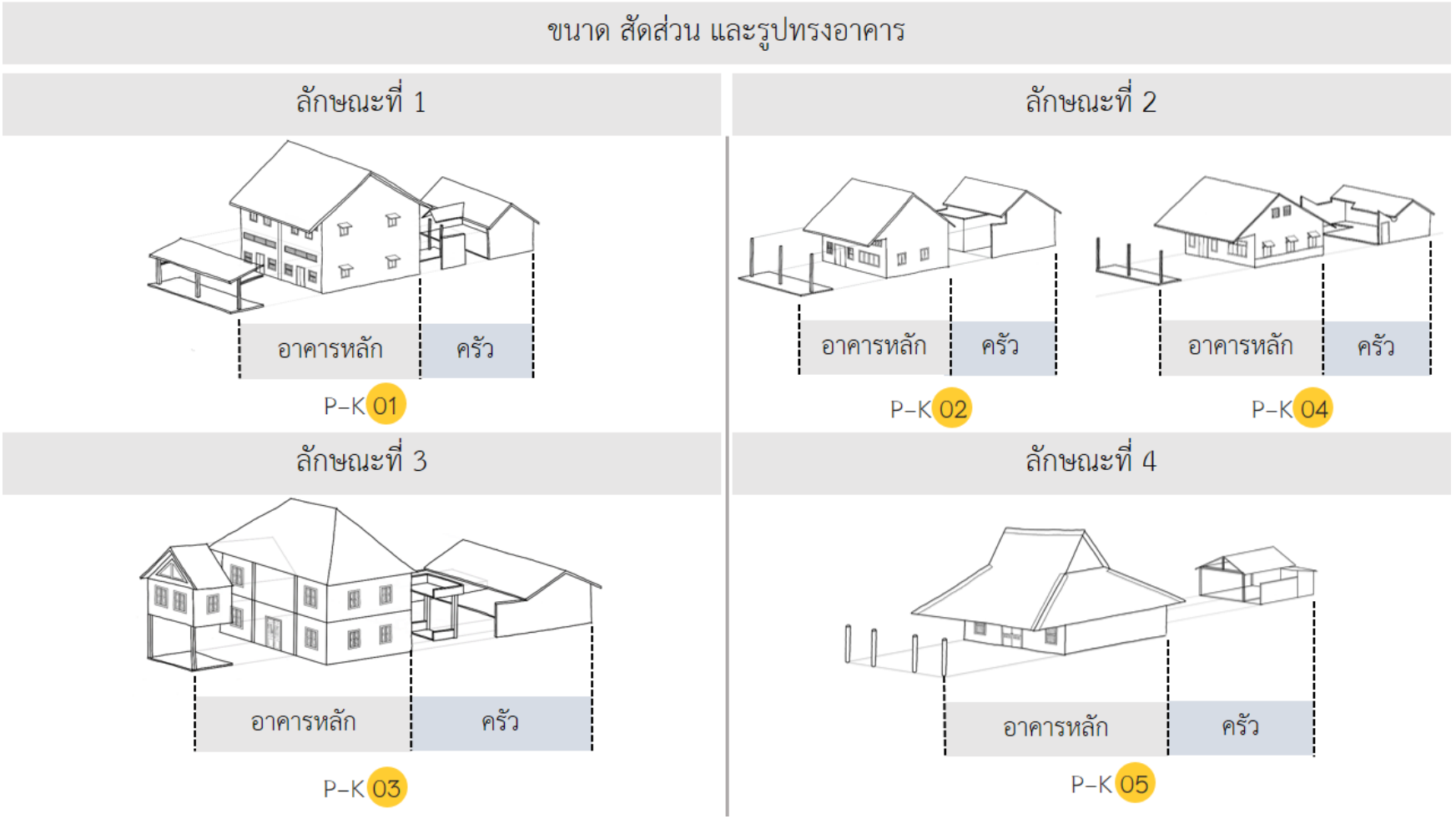

ภาพที่ 19 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในเมืองกะทู้

รูปทรงอาคารที่พบในชุมชนกะทู้ ส่วนใหญ่เป็นมีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว สำหรับพักอาศัย จึงทำให้อาคารแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนอาคารหลัก และส่วนอาคารครัว ซึ่งมีลักษณะเป็นส่วนที่ต่อเนื่องเป็นก้อนอาคารเดียวกัน

จากหลักฐานชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ส่วนอาคารหลักที่พบในพื้นที่ชุมชนกะทู้ ปรากฏอาคารแบบ 1 ช่วงเสา แบบ 2 ช่วงเสา และแบบ 3 ช่วงเสา พบได้ทั้งในอาคารชั้นเดียว และอาคาร 2 ชั้น รูปทรงที่ใช้มีลักษณะสมมาตร ทั้งในส่วนรูปทรงหลังคา อาคาร รวมถึงชุดของช่องเปิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในส่วนรูปด้านอาคาร ส่วนด้านหน้าของอาคารทุกหลัง เว้นพื้นที่เป็นโถงโล่งมีหลังคาคลุม ตรงส่วนพื้นที่เชื่อมต่ออาคารหลักกับส่วนครัวที่อยู่ส่วนหลัง มีหลังคาปกคลุม

ส่วนอาคารครัวมีลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว ภายในมีการเว้นช่องฉิ่มแจ้ ทำให้เกิดเป็นพื้นที่โล่งภายในอาคาร ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงหรือผนังแบบทึบ เมื่อมองจากภายนอกจึงไม่สามารถรู้ว่ามีการเว้นช่องหลังคาภายในอาคาร ในอาคารบางหลังที่มีแนวชายคาชนกันระหว่างอาคารหลักและอาคารครัว พบการใส่รางน้ำบริเวณรอยต่อระหว่างแนวชายคาด้วย เช่น บ้านรหัส P-K 02 และ P-K 04 เป็นต้น โดยมีทิศทางของรางน้ำไหลลงสู่ส่วนช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร สำหรับเก็บกักไว้ใช้ในครัวเรือน

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร: พื้น ผนัง เพดาน หลังคา

วิถีชีวิตของชาวจีนในชุมชนกะทู้ที่ค่อนข้างมีความเรียบง่าย ส่งผลต่อการเลือกใช้องค์ประกอบและวัสดุอาคาร ซึ่งมักเป็นรูปทรงที่สร้างได้ง่าย และใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้น

สำหรับอาคารชั้นเดียว พบการใช้พื้นดินอัดแข็ง ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้ในบ้านเรือนของกลุ่มชาวจีนตั้งแต่ในอดีต เนื่องจากทำได้ง่ายและราคาประหยัด พื้นชนิดนี้มีการนำดินมาถมและอัดเป็นชั้น จนมีความแน่น ยึดเกาะกันเป็นแผ่นพื้นขนาดใหญ่ เช่น บ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น พื้นลักษณะนี้มีความสูงจากระดับดินภายนอก เพื่อป้องกันน้ำไหลเข้าสู่ตัวอาคาร ปัจจุบันอาคารที่ยังคงใช้พื้นชนิดนี้มีเพียงไม่กี่หลังเท่านั้น สำหรับอาคารที่สร้างในยุคหลัง มีการใช้พื้นคอนกรีตขัดมันทดแทนการใช้พื้นดินอัดแบบเดิม

สำหรับอาคาร 2 ชั้น พบว่าพื้นในส่วนชั้นล่างมีการใช้พื้นคอนกรีตขัดมัน หรือพื้นคอนกรีตพิมพ์ลายข้าวหลามตัด แสดงถึงการรับเอาวัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้างจากต่างชาติเข้ามาประยุกต์ใช้ในอาคารบ้านเรือน จนเป็นที่แพร่หลายในพื้นที่แถบนี้ เนื่องจากพื้นคอนกรีตดูแลรักษาและทำความสะอาดได้ง่ายกว่าพื้นดินอัดที่ใช้ในการสร้างอาคารบ้านเรือนในช่วงแรก ส่วนพื้นชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด เพื่อลดน้ำหนักอาคารที่กดทับลงสู่โครงสร้างอาคารชั้นล่าง อีกทั้งยังสามารถหาวัสดุไม้ได้ในท้องถิ่น โดยมากก่อสร้างโดยช่างท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาวจีนและชาวไทย

ผนัง

ผนังส่วนรูปด้านที่พบในอาคารภายในชุมชนกะทู้ มีหลากหลายลักษณะประกอบด้วย ผนังไม้ ผนังก่ออิฐฉาบปูน ผนังก่ออิฐฉาบปูนผสมไม้ และผนังสังกะสี ซึ่งในอาคาร 1 หลัง สามารถพบการใช้ผนังได้มากกว่า 1 ลักษณะ ตามการใช้งาน กำลังทรัพย์ของเจ้าของบ้าน และความชำนาญของช่างผู้สร้าง

ผนังไม้พบได้ในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้างอาคาร (ภาพที่ 20) ทั้งในอาคาร 1 ชั้น และ 2 ชั้น รวมถึงอาคารครัว ในส่วนของผนังด้านหน้าอาคารชั้นล่าง พบว่ามีการใช้โครงสร้างไม้ยกลอยขึ้นจากพื้นเล็กน้อย มีเพียงโครงสร้างบางส่วนเท่านั้นที่ยื่นติดพื้น จึงเกิดช่องขนาดเล็กเป็นแนวยาวตลอดช่วงโครงสร้างผนัง เช่น บ้านรหัส P-K 01 และ P-K 04 เป็นต้น เพื่อใช้ในการระบายอากาศ ระบายความชื้น ระบายน้ำ และฝุ่นระหว่างผนังไม้และพื้น และช่วยให้สังเกตปลวกที่เข้ามาการทำลายผนังอาคารได้ง่าย สันนิฐานว่าผนังลักษณะนี้เป็นเทคนิคเชิงช่างที่สืบทอดต่อกันมาในกลุ่มชาวจีน ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร มีการนำแผ่นไม้มาจัดวางทั้งแนวตั้งและแนวนอน อย่างเป็นระเบียบและสวยงาม

ภาพที่ 20 การใช้ผนังไม้ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

สำหรับอาคาร 2 ชั้น พบการใช้ผนังไม้ในส่วนอาคารชั้นบน ตีแผ่นไม้ซ้อนทับกันเป็นแนวยาว ซึ่งการใช้ผนังไม้ลักษณะนี้พบได้ในส่วนรูปด้านข้างอาคารด้วย เนื่องจากเป็นบริเวณที่ไม่มีการยื่นชายคาลงมาคลุมตัวอาคารมากนัก ดังนั้นผนังลักษณะนี้จึงช่วยลดการปะทะและการรั่วซึมของน้ำฝนเข้าสู่ตัวอาคาร ส่วนการสร้างผนังภายในอาคาร พบการใช้ผนังแบบยกลอยจากพื้น เช่นเดียวกับ ผนังในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

ผนังก่ออิฐฉาบปูน พบได้ในส่วนรูปด้านอาคาร ทั้งอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว การใช้ผนังลักษณะนี้พบในส่วนอาคารชั้นล่าง ก่อเป็นผนังทึบ ในอาคารบางหลังมีการเจาะช่องเปิดร่วมด้วย เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น ซึ่งผนังชนิดนี้มีความแข็งแรง ทนทานต่อสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้ยังมีการก่อผนังอิฐเป็นแนวกำแพงเตี้ย ๆ เรียกว่า เฉียว บริเวณโถงด้านหน้าอาคาร และบริเวณพื้นที่ฉิ่มแจ้ภายในอาคาร เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับกันน้ำฝนกระเด็นเข้าสู่พื้นอาคารภายใน

ผนังก่ออิฐฉาบปูนผสมผนังไม้ พบได้ในส่วนรูปด้านข้างอาคารของอาคารหลายหลัง เช่น บ้านรหัส P-K 01 และบ้านรหัส P-K 04 เป็นต้น ผนังลักษณะนี้มีการก่อแนวผนังอิฐสูงขึ้นจากระดับพื้นดินประมาณ 30-50 เซนติเมตร หรือผนังชั้นล่างใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูน เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น ฉาบทับด้วยปูนแบบเรียบ ต่อด้วยโครงสร้างผนังไม้ตีซ้อนเกล็ดเป็นแนวยาวในผนังส่วนบน เนื่องจากอาคารบ้านเรือนของชาวจีนส่วนมากสร้างติดพื้น ผนังก่ออิฐส่วนล่างจึงช่วยลดการกระเด็นของน้ำฝนและเศษดินเข้าสู่ตัวอาคาร ช่วงรอยต่อของผนังอิฐฉาบปูนและผนังไม้ จึงช่วยลดการผุผังของผนังไม้จากน้ำฝน และปลวกที่จะเข้ามาภายในบ้าน

ผนังสังกะสี พบในส่วนผนังอาคารครัวและผนังบริเวณช่องฉิ่มแจ้ ซึ่งเป็นผนังที่ปะทะกับแดดและฝนโดยตรง เช่น บ้านรหัส P-K 01 บ้านรหัส P-K 02 บ้านรหัส P-K 04 และบ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น เนื่องจากผนังส่วนนี้มีชายคายื่นมาปกคลุมเพียงเล็กน้อย จึงเลือกใช้วัสดุที่ทนทานต่อแดด ฝน และปลวก มาสร้างผนังในส่วนนี้ โดยมีโครงสร้างผนังภายในเป็นโครงสร้างไม้ ในอาคารบางหลังมีการใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูนร่วมกับผนังสังกะสีด้วย

เพดาน

เพดานที่พบในอาคารบ้านเรือน เกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ อาคารที่ไม่ได้มีวัสดุกรุส่วนเพดาน ในส่วนอาคารหลักและอาคารครัว ทำให้มองเห็นโครงสร้างส่วนหลังคาหรือโครงสร้างพื้นชั้นบน เพดานลักษณะนี้ช่วยให้ซ่อมแซมหรือเปลี่ยนวัสดุอาคารได้ง่าย โดยมากอาคาร

เก่าแก่ในชุมชนมักใช้เพดานในลักษณะนี้ เช่น บ้านรหัส P-K 01 บ้านรหัส P-K 02 และบ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น

ส่วนอีกลักษณะมีการกรุวัสดุฝ้าเพดาน คือ แผ่นยิปซั่ม หรือแผ่นไม้ เป็นต้น เพิ่มเติมในส่วนอาคารหลัก เพื่อความเรียบร้อยสวยงามและป้องกันเศษฝุ่นจากหลังคาตกลงมาใส่พื้นที่ภายในอาคาร พบได้ในอาคารที่สร้างในยุคหลังหรือบ้านที่มีฐานะทางการเงินที่ดี ในอาคารบางหลังส่วนฝ้าเพดานมีการประดับโคมไฟเพิ่มเติม เพื่อความสวยงาม เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น

หลังคา

หลังคาที่พบในอาคารในชุมชนกะทู้ มี 3 ลักษณะ คือ หลังคาทรงจั่ว ใช้ในส่วนอาคารหลักและอาคารครัว โดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร ส่วนด้านหน้าจั่วอยู่ด้านข้างของอาคาร หลังคาลักษณะนี้มีการยื่นชายคายาวออกมาเฉพาะส่วนรูปด้านหน้าอาคารเท่านั้น เช่น บ้านรหัส P-K 02 และบ้านรหัส P-K 04 เป็นต้น พบว่าบางหลังมีการสร้างหลังคามาปกคลุมส่วนพื้นที่โถงด้านหน้าอาคารแยกออกจากหลังคาส่วนอาคารหลัก เช่น บ้านรหัส P-K 01 เป็นต้น (ภาพที่ 21) สำหรับในอาคารที่มีการสร้างหน้ามุขยื่นออกมาในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร คือ บ้านรหัส P-K 03 พบว่ามีการใช้หลังคาจั่วปกคลุมพื้นที่บริเวณส่วนนี้ โดยหันด้านหน้าจั่วออกสู่ด้านหน้าของอาคาร วัสดุที่ใช้มีทั้ง กระเบื้องว่าว กระเบื้องลอนคู่ และแผ่นสังกะสี

ภาพที่ 21 หลังคาจั่วที่พบในอาคารในชุมชนกะทู้

หลังคาที่พบอีกลักษณะ คือ หลังคาทรงปั้นหยา หรือหลังคาทรงมนิลา ใช้ครอบคลุมพื้นที่ในส่วนอาคารหลัก ใช้ร่วมกับหลังคาทรงจั่วในส่วนมุขด้านหน้า เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น หลังคามุงด้วยวัสดุกระเบื้องว่าว รูปทรงหลังคาในลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก พบเห็นได้ในหลายพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองท่าซึ่งติดต่อกับชาวต่างชาติ วัสดุมุงหลังคาอาจแตกต่างออกไปในแต่ละท้องถิ่น

หลังคาลักษณะสุดท้ายที่พบ คือ หลังคามนิลาทรงสูง คือ บ้านรหัส P-K 05 (ภาพที่ 22) มุงด้วยวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น คือ หญ้าคา หรือใบจาก พบในอาคารที่มีอายุมากกว่า 100 ปี แสดงให้เห็นถึงการรับเอารูปแบบหลังคาตามแบบตะวันตกและแบบท้องถิ่นมาปรับใช้ในอาคารบ้านเรือนของชาวจีน

ภาพที่ 22 หลังคามนิลาทรงสูงที่พบในบ้านชาวจีนในชุมชนกะทู้

3. องค์ประกอบและวัสดุส่วนรูปด้านหน้าอาคาร: ช่องเปิด เสา ส่วนตกแต่ง

ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร พบการใช้ช่องเปิด 3 ลักษณะ คือ ประตู หน้าต่าง และช่องลมบริเวณผนังส่วนบน เนื่องจากอาคารในชุมชนกะทู้ส่วนใหญ่เป็นอาคารสำหรับพักอาศัย จึงนิยมใช้ประตูไม้บานเปิดคู่ พบทั้งแบบประตู 1 ชั้น มีลักษณะเป็นบานไม้แบบทึบตั้งอยู่บนโครงสร้างผนังไม้และแบบประตู 2 ชั้น โดยประตูชั้นนอกมีลักษณะเป็นบานทึบผสมซี่ไม้แบบโปร่ง มีทั้งแบบสูงจากพื้นเพียงครึ่งเดียวและแบบสูงเต็มบาน ประตูลักษณะนี้ทำให้ลมและแสงสามารถส่องเข้าสู่ภายในอาคารได้แม้ว่าประตูชั้นนอกปิดอยู่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่ส่วนตัว และสร้างพื้นที่ในการสอดส่องบุคคลจากภายนอก โดยอาศัยความสว่างจากภายนอกที่มีมากกว่าภายในบ้าน สร้างความปลอดภัยให้แก่เจ้าของบ้านในช่วงเวลากลางวัน ในบ้านที่มีฐานะทางการเงินมีการลงลักปิดทองในส่วนประตูชั้นนอกเพื่อความสวยงาม ส่วนประตูชั้นในมีลักษณะเป็นบานไม้เปิดคู่แบบทึบ สำหรับใช้ในช่วงเวลากลางคืนหรือเวลาที่เจ้าของบ้านไม่อยู่ เนื่องจากมีความแข็งแรงและปลอดภัย

หน้าต่างที่ใช้ในอาคารแบบ 1 ช่วงเสา โดยมากเป็นหน้าต่างไม้บานเปิดคู่แบบบานเดี่ยว ตั้งขนาบประตูทางเข้าทั้ง 2 ฝั่ง ในลักษณะสมมาตร (ภาพที่ 23) ส่วนในอาคารแบบ 2 ช่วงเสา พบการใช้หน้าต่างบานเปิดคู่ตั้งขนาบประตูในผนังช่วงเสาแรก และใช้หน้าต่างบานเปิดคู่แบบชุด มี 2 บาน ในผนังช่วงเสาถัดไป ส่วนอาคารแบบ 3 ช่วงเสา พบการใช้หน้าต่างบานเดี่ยวในผนังช่วงเสาแรกและช่วงเสาที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่มีประตู ทำให้เกิดช่องเปิดในลักษณะสมมาตร ภายในช่องหน้าต่างนิยมติดเหล็กลูกกรง เพื่อความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย

ภาพที่ 23 ช่องเปิดที่พบในรูปด้านหน้าอาคารแบบ 1 ช่วงเสา

สำหรับช่องเปิดชั้นบน ในอาคารแบบผนังรับน้ำหนัก ยังคงพบร่องรอยของการเว้นช่องหน้าต่างแบบ 1 บาน ซึ่งมีลักษณะเป็นช่องขนาดเล็ก แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุไปตามยุคสมัย ส่วนอาคารที่ผนังชั้นบนเป็นไม้ นิยมใช้หน้าต่างไม้บานเปิดคู่สูงลอยจากระดับพื้นชั้นบน ช่วงเสาละ 1-3 บาน ตามความเหมาะสม อาคารก่ออิฐฉาบปูนพบการใช้หน้าต่างทั้งแบบยาวติดพื้นและแบบลอยเหนือจากระดับพื้นชั้นบน ช่วงเสาละ 2-3 บาน ตามขนาดอาคาร ช่องเปิดในส่วนผนังชั้นบนล้วนมีลักษณะภาพรวมเป็นแบบสมมาตร

ช่องลมบริเวณผนังส่วนบน พบได้ทั้งในส่วนอาคารหลักและอาคารครัว โดยมากใช้ไม้ตีเป็นระแนงแนวนอนหรือแนวเฉียงปิดส่วนบนของผนัง บริเวณเหนือช่องประตูและหน้าต่างในอาคารบางหลังมีการใช้บานเกล็ดไม้ใส่ในช่องลมบริเวณส่วนบนของผนัง อาคารก่ออิฐฉาบปูนบางหลังมีการใช้อิฐโปร่ง หรือเหล็กดัดลวดลายต่าง ๆ มาติดไว้ในส่วนผนังด้านบน เพื่อให้แสงและลมไหลเวียนเข้าสู่ภายในอาคาร ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีแก่ผู้อยู่อาศัย

เสาที่พบในส่วนรูปด้านหน้าอาคารในชุมชนกะทู้ ใช้สำหรับรับน้ำหนักของโครงสร้างอาคารทั้งพื้นชั้นบน และโครงสร้างหลังคา สามารถมองเห็นได้อย่างโดดเด่น เนื่องจากมีการเว้นระยะเป็นพื้นที่โถงโล่งในส่วนด้านหน้าอาคาร การเลือกใช้วัสดุมาทำเสาในอาคารสามารถบ่งชี้ได้ถึงทรัพยากรในท้องถิ่นและฐานะของเจ้าของเรือนได้เป็นอย่างดี จึงพบทั้งการใช้เสาไม้กลมแบบดั้งเดิม ซึ่งหาได้ใน

ท้องถิ่นตั้งบนเสาตอม่อคอนกรีต รวมถึงเสาไม้แปรรูปแบบสี่เหลี่ยมตั้งบนเสาตอม่อคอนกรีตสูงจากระดับพื้นดิน และใช้เสาคอนกรีตในส่วนอาคารชั้นล่าง เพื่อป้องกันเสาชำรุดจากสภาพอากาศ สภาพแวดล้อม และปลวก ในอาคาร 2 ชั้นบางหลังพบว่ามีการใช้เสาคอนกรีตในโครงสร้างชั้นล่าง ส่วนโครงสร้างชั้นบนใช้เสาไม้ เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น

ส่วนตกแต่งที่พบในอาคารบ้านเรือนในชุมชนกะทู้ โดยมากเป็นแบบเรียบง่าย เช่นการใช้รูปแบบของการจัดเรียงไม้อย่างเป็นระเบียบในลักษณะแนวตั้งและแนวนอน มีเพียงอาคารบางหลังเท่านั้นที่มีการใช้ลวดลายปูนปั้นประดับลงบนผนังอาคารก่ออิฐฉาบปูน

4. โครงสร้างอาคาร

อาคารที่พบในชุมชนกะทู้มีความหลากหลายของรูปแบบอาคาร ปรากฏทั้งอาคารตึกแถวและอาคารเดี่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบอาคารที่มีการพัฒนามาตั้งแต่อดีต แม้ว่ารูปทรงอาคารมีลักษณะที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่โครงสร้างอาคารที่ใช้มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

การก่อสร้างด้วยโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก มีทั้งวิธีการใช้ดินอัดแข็งเป็นแนวกำแพงหรือผนัง เรียกว่า ตึกดิน ซึ่งปัจจุบันในจังหวัดภูเก็ตหลงเหลือเพียงไม่กี่หลังและได้เปลี่ยนแปลงสภาพอาคารบางส่วน ทำให้คุณค่าของอาคารลดลง เนื่องจากปัญหาจากการซ่อมบำรุง ทั้งการขาดความเชี่ยวชาญของช่างที่ซ่อมแซม และการขาดแคลนวัสดุทดแทนที่ใช้สำหรับซ่อมแซมอาคาร

จุดเด่นของอาคารลักษณะนี้ คือ มีความหนาของผนังค่อนข้างมาก อาคารสร้างติดพื้นดิน ในอดีตพื้นภายในบ้านมีลักษณะเป็นพื้นดินอัดแข็งเช่นเดียวกับผนัง มีการเว้นช่องหน้าต่างเพียงเล็กน้อย เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านโครงสร้าง ในส่วนของช่องเปิดมีการใส่วงกบไม้ขนาดใหญ่ เพื่อเป็นโครงสร้างให้แก่บานประตูและหน้าต่างไม้ และอีกลักษณะ คือ ใช้อิฐก่อเป็นแนวผนังขนาดใหญ่ เพื่อให้สามารถรองรับโครงสร้างอาคารส่วนพื้นชั้นบนและโครงสร้างหลังคาที่ทำจากไม้ได้

โครงสร้างภายในของอาคารลักษณะนี้ใช้โครงสร้างไม้ พบในส่วนพื้นชั้นบน โดยมีการวางโครงสร้างคานไม้ลงบนช่องในผนังรับน้ำหนัก แล้วจึงวางตงไม้และแผ่นพื้นลงไปบนโครงสร้างตามลำดับ รวมถึงบันไดในอาคาร 2 ชั้น ใช้โครงสร้างไม้ทั้งหมด สำหรับส่วนหลังคาใช้โครงสร้างไม้ต่อจากแนวผนังเช่นเดียวกัน

โครงสร้างไม้

อาคารโครงสร้างไม้พบได้ทั่วไปในชุมชนกะทู้ โดยมากมักวางเสาไม้ ลงบนเสาตอม่อคอนกรีตที่มีหัวเสาหล่อเป็นรูปตัวแอล หรือการต่อทาบในลักษณะบังใบ เชื่อมต่อกันด้วยการผูกน็อต โดยเสาที่ใช้มีทั้งเสาไม้แบบกลมที่ไม่ได้แปรรูป และเสาไม้แปรรูป สำหรับโครงสร้างอาคารส่วนบนใช้โครงสร้างไม้ทั้งส่วนผนัง พื้น บันได และหลังคา

ส่วนผนัง พบการใช้แผ่นไม้ตีประกบบนโครงคร่าวไม้ในส่วนรูปด้านข้างอาคาร ทั้งอาคารหลักและอาคารครัว แต่ในรูปด้านหน้าอาคารนิยมใช้ผนังแบบฝาไม้ มีลักษณะเป็นโครงสร้างที่ยึดโยงกันด้วยกรอบวงกบที่เชื่อมต่อเข้ากับเสาและโครงสร้างอาคารด้วยวิธีการเข้าไม้แบบบากร่อง ซึ่งมีความสวยงามและต้องใช้ช่างที่มีความชำนาญ สำหรับผนังภายในของอาคารทุกหลังใช้โครงสร้างไม้ทั้งหมด ซึ่งพบทั้งแบบผนังโครงคร่าวและผนังแบบฝาไม้

ส่วนโครงสร้างพื้นชั้นบน พบทั้งการใช้คานไม้คู่ประกบบนหัวเสา และการใช้คานเดี่ยวตั้งรัดรอบหัวเสา แล้วจึงวางโครงสร้างส่วนตงพื้นและแผ่นพื้นทับลงไปด้านบน ในส่วนบันไดที่พบใช้โครงสร้างเป็นไม้ทั้งหมด ยกเว้นช่วงขั้นบันได 1-3 ขั้นแรก ที่มีการก่ออิฐฉาบปูนเป็นฐานบันได

ในส่วนโครงสร้างหลังคาของอาคารทุกหลังมีการใช้โครงสร้างไม้ ซึ่งลักษณะโครงสร้างแตกต่างกันออกไปตามรูปทรงหลังคาที่ใช้ ทั้งหลังคาแบบจั่ว แบบปั้นหยา แบบมนิลา และหลังคาแบบผสม ในอาคารบางหลัง พบการใช้จันทันไขว้เป็นรูปกากบาทในส่วนหลังคาครัว เพื่อให้มีโครงสร้างยื่นออกไปรับหลังคาจั่วชั้นบน เกิดเป็นหลังคาจั่ว 2 ชั้น โดยมีช่องลมคั่นระหว่างหลังคาจั่วทั้ง 2 ชั้น เพื่อให้เกิดการระบายอากาศที่ดีขณะทำครัว

โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐฉาบปูนผสมผนังเบา

อาคารที่ใช้โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐฉาบปูนผสมผนังเบา พบการใช้ผนังก่ออิฐสูงจากระดับพื้นดินประมาณ 50 เซนติเมตร ในอาคาร 1-2 ชั้น เช่น บ้านรหัส P-K 04 และบ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น ผนังลักษณะนี้นิยมใช้ร่วมกับเสาตอม่อและเสาคอนกรีต ทดแทนการใช้เสาไม้แบบทั้งต้นเช่นในอดีต เพื่อให้ลักษณะโครงสร้างและวัสดุมีความสอดคล้องกัน อีกทั้งยังมีความแข็งแรงทนทาน ช่วยลดการผุพังของเสาไม้จากสภาพอากาศ และปลวกได้เป็นอย่างดี

ส่วนผนังในท่อนบนหรือผนังชั้นบน นิยมใช้ผนังเบา เพื่อลดน้ำหนักที่กดทับโครงสร้างอาคารในส่วนชั้นล่าง พบทั้งการใช้ผนังไม้และผนังสังกะสีตีทับลงบนโครงคร่าวไม้

ซึ่งเป็นโครงสร้างผนังอยู่ภายใน อาคารบางหลังมีการใช้เสาไม้ตั้งลงบนเสาคอนกรีตที่อยู่ส่วนล่าง โดยการบากเสาเป็นลักษณะรูปตัวแอลและใช้น็อตเชื่อมต่อโครงสร้างทั้ง 2 เข้าด้วยกัน ในลักษณะแบบบังใบ

ในอาคาร 2 ชั้น นิยมใช้โครงสร้างไม้ในส่วนชั้นบน จึงพบการใช้เสาไม้ร่วมกับการใช้คานไม้วางลงบนหัวเสาคอนกรีต ซึ่งอยู่ชั้นล่าง เชื่อมต่อโครงสร้างโดยการใช้น็อตขนาดใหญ่ แล้วจึงวางโครงสร้างพื้นไม้ลงบนคาน ในส่วนนี้พบการวางตงไม้แบบวางสลับกันในแต่ละช่วงเสา เพื่อช่วยในการกระจายแรงจากพื้น และช่วยลดการสั่นสะเทือนจากพื้นเมื่อใช้งาน

สำหรับโครงสร้างบันไดที่พบในช่วง 2-3 ขั้นแรกของอาคารทุกหลัง มีการก่ออิฐฉาบด้วยคอนกรีตขัดมัน แล้วจึงเชื่อมต่อกับโครงสร้างบันไดไม้ทั้งหมดยาวจรดโครงสร้างพื้นไม้ชั้นบน โครงสร้างบันไดไม้จึงปลอดภัยจากปลวกและความชื้น เนื่องจากมีการใช้ขั้นบันไดคอนกรีตเป็นฐานในช่วงแรก ทำให้สังเกตเห็นความผิดปกติได้ง่าย

พื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร

ภายในชุมชนกะทู้มีความหลากหลายของรูปแบบอาคาร ทั้งอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้เน้นการศึกษารูปแบบอาคารบ้านเดี่ยว ซึ่งมีความเด่นชัดมากกว่าชุมชนอื่น ๆ อาคารเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และบริบทที่ตั้ง ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ทั้งภายในและภายนอกอาคาร แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

วิถีชีวิตของชาวชุมชนกะทู้ล้วนมีความสัมพันธ์กับการทำแร่ดีบุกแทบทั้งสิ้น ชีวิตชาวเหมืองจึงดำเนินอยู่ใน 2 พื้นที่ คือ แหล่งงานในเหมืองแร่ดีบุก และบ้านในชุมชน สำหรับผู้ชายที่เน้นการทำงานภายนอกบ้าน จึงทำให้มีการรับเอารูปแบบทางสถาปัตยกรรมบางส่วนจากภายนอกเข้ามาปรับใช้ในการสร้างอาคารบ้านเรือน เช่น รูปทรงอาคาร และวัสดุอาคาร เป็นต้น แต่ผู้ใช้งานหลักภายในบ้านโดยมากเป็นกลุ่มแม่บ้าน ผู้หญิง และเด็ก ลักษณะวิถีชีวิตเหล่านี้จึงสะท้อนผ่านการใช้งานตัวอาคาร โดยเฉพาะพื้นที่ ทั้งภายในและภายนอกอาคาร

การสร้างบ้านเรือนในชุมชนกะทู้สอดคล้องกับแนวคิดแบบระบบพึ่งพาเครือญาติ จึงทำให้มีการสร้างบ้านเป็นกระจุกเครือญาติ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ในอาคารบ้านเดี่ยวมีการเว้นระยะห่างของตัวอาคารด้วยพื้นที่ลานและสวนที่อยู่รอบบ้าน (ภาพที่ 24) ทำให้เกิดอาณาเขตของพื้นที่ส่วนตัว โดยไม่มีการสร้างแนวเขตกำแพง ลักษณะการ

จัดการพื้นที่ภายนอกดังกล่าว ส่งผลต่อความรู้สึกที่ดีต่อความสัมพันธ์กับบ้านใกล้เรือนเคียง ซึ่งเป็นญาติกัน อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการสอดส่องในกลุ่มเครือญาติได้ง่าย

ในส่วนพื้นที่ภายนอกมีการปลูกพืชพรรณพื้นเมืองที่ใช้สำหรับปรุงอาหาร ทั้งไม้ยืนต้นและไม้ล้มลุก รวมถึงไม้ประดับต่าง ๆ ในส่วนพื้นที่หน้าบ้าน พบการขุดบ่อน้ำไว้ภายนอกอาคาร เช่น บ้านรหัส P-K 01 และบ้านรหัส P-K 04 เป็นต้น และในอาคารบางหลังพบร่องรอยของพื้นที่เก็บกักน้ำจากภูเขา เช่น บ้านรหัส P-K 01 เป็นต้น สำหรับใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน และใช้สำหรับพื้นที่สวนรอบบ้าน

ภาพที่ 24 ลานและสวนรอบบ้าน

สำหรับพื้นที่ภายในมีการแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ อาคารส่วนพักอาศัย และอาคารครัว ในอาคารส่วนพักอาศัยมีการเว้นพื้นที่ด้านหน้าอาคารเป็นโถงภายนอก ซึ่งเชื่อมต่อกับพื้นที่โถงภายใน โดยมากพื้นที่โถงทั้ง 2 ส่วน ใช้สำหรับรับแขก บุคคลที่มีความสนิทสนมและความสำคัญเท่านั้นจึงจะเข้าถึงพื้นที่ชั้นในของอาคารได้ นอกจากนี้ส่วนโถงยังใช้เป็นพื้นที่สำหรับสร้างอาชีพเสริมของเหล่าแม่บ้าน เช่น การทำไม้กวาด เป็นต้น

ภายในอาคารมีการจัดพื้นที่ในลักษณะสมมาตร (ภาพที่ 25) ซึ่งกั้นแบ่งด้วยผนัง ถัดจากส่วนโถงภายในเป็นห้องนอนของเจ้าบ้านและส่วนทางเดินเชื่อมต่อไปยังครัวด้านหลัง การกำหนดตำแหน่งห้องนอนเจ้าบ้านไว้ติดกับพื้นที่โถงส่วนใน ทำให้เกิดการสอดส่องและระแวดระวังภัยให้แก่สมาชิกภายในบ้าน ในอาคาร 2 ชั้น พื้นที่ใช้งานชั้นบนเป็นห้องนอนของสมาชิกภายในบ้านทั้งหมด ในอาคารที่มีขนาดใหญ่ เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น มีการสร้างโถงเพื่อเชื่อมต่อห้องนอนเข้าด้วยกัน แต่ในบ้านที่มีขนาดเล็กห้องนอนถูกเชื่อมต่อด้วยทางเดิน บ้านในชุมชนกะทู้พบการสร้างห้องนอนตั้งแต่ 2-5 ห้อง สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกภายในบ้าน

ภาพที่ 25 การจัดพื้นที่ภายในแบบสมมาตร

ในส่วนอาคารครัวเป็นพื้นที่โถงขนาดใหญ่อยู่ส่วนหลังแยกออกจากอาคารหลัก เป็นส่วนอาคารที่มีความมิดชิด มีประตูออกไปยังส่วนภายนอกและมีหน้าต่างเท่าที่จำเป็น ภายในมีการสร้างเตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่ไว้สำหรับประกอบอาคาร พบตั้งแต่เตาขนาด 2 หลุมถึงเตาขนาด 4 หลุม (ภาพที่ 26) ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกภายในบ้าน แต่อาคารบางหลังได้มีการทุบเตาไฟออกไปแล้ว เนื่องจากมีการเปลี่ยนลักษณะการหุงต้มจากการใช้ไม้ฟืนเช่นในอดีตมาเป็นเตาแก๊สแบบปัจจุบัน พื้นที่ส่วนนี้มีการเว้นช่องหลังคาหรือช่องฉิ่มแจ้เป็นลานขนาดเล็ก มีการสร้างที่กักเก็บน้ำฝนหรือขุดบ่อน้ำไว้ภายในอาคาร โดยมากพื้นที่ส่วนนี้ใช้สำหรับการซักล้าง อาบน้ำ และกักเก็บน้ำไว้ใช้ในครัว ในอาคารบางหลังพบการสร้างห้องส้วมเพิ่มเติมบริเวณพื้นที่ส่วนนี้ภายหลัง เพื่อความสะดวกในการใช้งาน

ภาพที่ 26 เตาไฟแบบจีนภายในครัว

พื้นที่ภายนอกครัวถูกใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับเก็บของ และเป็นครัวภายนอกในบางโอกาส เช่น ครัวสำหรับทำอาหารจัดเลี้ยงในงานแต่ง งานศพ เป็นต้น พบการสร้างห้องส้วมในสวนหลังบ้าน เนื่องจากระบบสุขาภิบาลในอดีตยังไม่ดีเท่าที่ควร จึงมีการสร้างห้องส้วมแยกออกไปจากตัวบ้าน แม้ภายหลังได้มีการปรับปรุงระบบสุขาภิบาล แต่ตำแหน่งห้องส้วมยังคงอยู่ที่เดิม

เมื่อนำผังพื้นของอาคารในชุมชนกะทู้มาเปรียบเทียบ พบว่าแม้รูปแบบและขนาดอาคารที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างกัน แต่ผังพื้นภายในอาคารกลับถูกจัดวางในลักษณะสมมาตรแทบทั้งสิ้น โดยมีลำดับการเข้าภายในอาคารที่คล้ายคลึงกัน (ภาพที่ 27) คือ ภายนอกมีการเว้นโถงในส่วนพื้นที่ด้านหน้าอาคาร ส่วนพื้นที่โถงภายในอาคารเชื่อมต่อกับห้องนอนชั้นล่างและบันได ทางสัญจรภายในอาคารมี 2 ลักษณะ โดยอาคารที่มี 1 ช่วงเสา กำหนดให้ทางสัญจรอยู่ส่วนริมของอาคาร หากอาคารที่มีมากกว่า 1 ช่วงเสา มักจัดให้ทางสัญจรอยู่ตรงส่วนกลางอาคาร ทางสัญจรนี้เชื่อมต่อไปยังครัว ซึ่งอยู่ในพื้นที่ส่วนหลัง

ในพื้นที่ครัวมีลักษณะเป็นโถงโล่งขนาดใหญ่ มีการก่อเตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับช่องฉิ่มแจ้ ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ใช้สำหรับเก็บกักน้ำและซักล้างภายในอาคาร เพื่อความสะดวกในการใช้งาน ในส่วนพื้นที่โถงของครัวใช้จัดเตรียมอาหาร เก็บข้าวของและอาหารต่าง ๆ รวมถึงใช้สำหรับรับประทานอาหาร และเป็นพื้นที่สำหรับเหล่าสมาชิกในช่วงเวลากลางวัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร

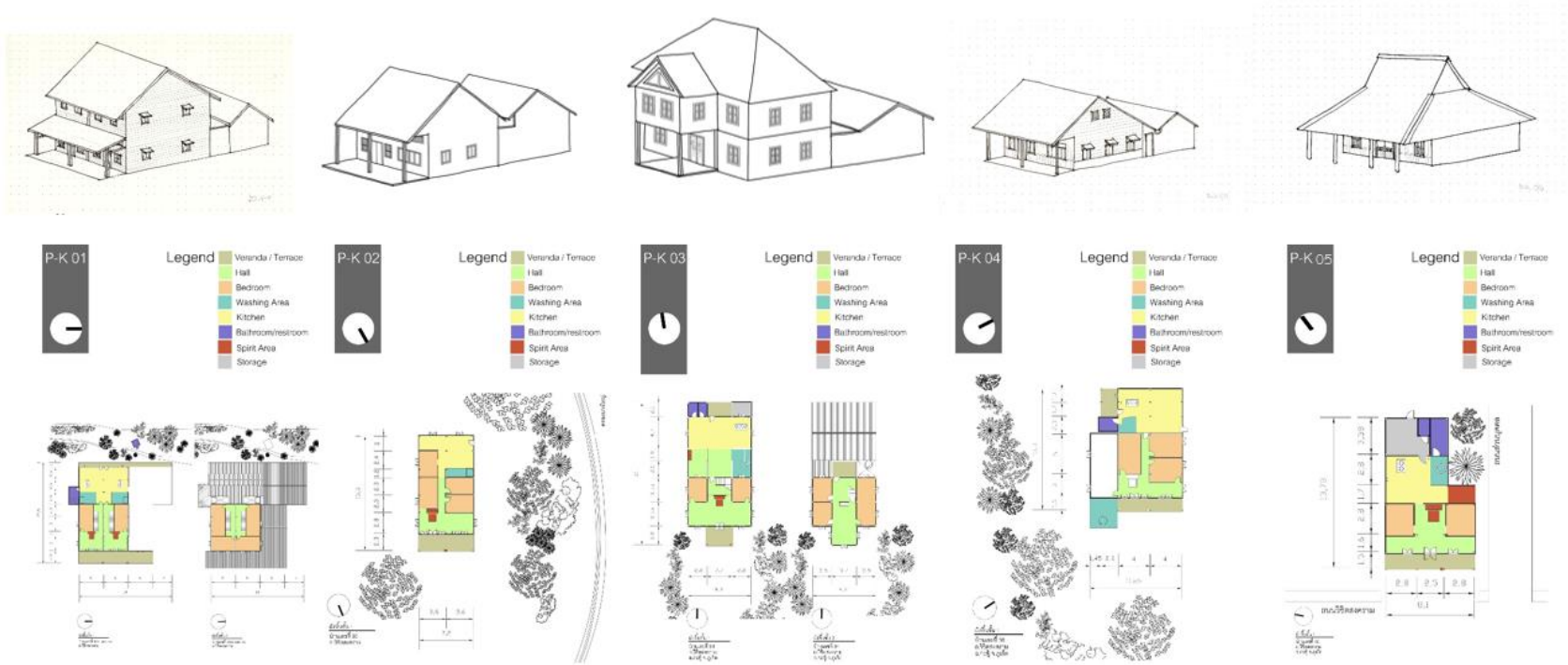

ภาพที่ 27 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนกะทู้

2. พื้นที่ภายในอาคารและภายนอกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ

ชุมชนกะทู้เป็นชุมชนที่มีความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนค่อนข้างสูง สังเกตได้จากการดำรงอยู่ของประเพณีในท้องที่ เช่น เทศกาลตรุษจีน เทศกาลกินผัก เทศกาลผ้อต่อ (สารทจีน) เทศกาลไหว้เทวดา เป็นต้น รูปแบบทางประเพณีทางวัฒนธรรมดังกล่าว จึงเป็นตัวกำหนดการใช้พื้นที่และองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับแนวคิดและความเชื่อตามแบบอย่างจีน รวมถึงมีการนำเอารูปแบบความเชื่อท้องถิ่นที่ได้รับจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านการแต่งงานและการรับอิทธิพลจากคนท้องถิ่นดั้งเดิมมาผสมรวมกัน จนเกิดเป็นพื้นที่ทางความเชื่อที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นขึ้น

ในส่วนพื้นที่ภายนอกพบการตั้งศาลพระภูมิ (หลา) บริเวณพื้นที่หน้าบ้าน เช่น บ้านรหัส P-K 01 เป็นต้น ตามแบบอย่างความเชื่อของคนท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มาตั้งแต่ครั้งอดีต และพื้นที่ภายนอกบ้านถูกใช้ เพื่อประกอบพิธีกรรมเฉพาะกิจในช่วงเทศกาลไหว้เทวดา ไหว้พระจันทร์ และเทศกาลกินผัก ซึ่งพื้นที่ทางความเชื่อดังกล่าวกำหนดโดยใช้ขนาดของโต๊ะทำพิธี หรือ ปะรำพิธี บริเวณขาโต๊ะต้องรองด้วยกระดาษทอง จึงจะถือว่าเป็นการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในพิธีสำหรับเทพเจ้า รายละเอียดเล็กน้อยเหล่านี้แสดงถึงการกำหนดพื้นที่ทางความเชื่อได้เป็นอย่างดี

บริเวณโถงภายนอกของบ้านทุกหลัง พบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้าหรือทีกง ทาด้วยสีแดงมีการสลักหรือเขียนชื่อเทพเจ้าลงบนหิ้ง มักตั้งอยู่บริเวณเสาส่วนหน้าของบ้าน บริเวณบานประตูมีการติดคำมงคลด้วยกระดาษสีแดง เหนือประตูติดยันต์สำหรับคุ้มภัย ภายในอาคารมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าที่เจ้าของบ้านนับถือ เช่น เทพเจ้าปุนเถ้ากง เจ้าแม่กวนอิม เทพเจ้ากวนอู เป็นต้น มักใช้สัญลักษณ์สีแดงในส่วนระนาบผนังและเพดาน ตั้งในระดับสายตาอยู่ในตำแหน่งตรงกับประตูทางเข้าบ้าน (ภาพที่ 28) เพื่อช่วยปกปักรักษาและป้องกันภัยอันตรายให้แก่คนในบ้าน และพบการตั้งพระพุทธรูปตามแบบอย่างนิกายหินยานไว้บนหิ้งเดียวกันด้วย แสดงให้เห็นถึงการรับเอาศาสนาตามแบบอย่างของคนท้องถิ่นเข้ามาใช้ร่วมกัน

ภาพที่ 28 หิ้งบูชาเทพเจ้าและพระพุทธรูปในส่วนโถงภายในบ้าน

ภายในครัวบางหลังยังคงพบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าเตา ทาด้วยสีแดงมีการเขียนชื่อเทพเจ้าเตาติดไว้บริเวณหิ้ง เช่น บ้านรหัส P-K 01 บ้านรหัส P-K 03 บ้านรหัส P-K 04 และบ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น โดยมักตั้งหิ้งไว้ใกล้กับตำแหน่งของเตาไฟ เพื่อปกปักรักษาคนในบ้านให้ปลอดภัยจากฟืนไฟ เนื่องจากการทำครัวในอดีตจำเป็นต้องใช้ไม้ฟืนในการประกอบอาหาร จึงเป็นเสมือนกุศโลบายในการระมัดระวังในการใช้ฟืนไฟ รวมถึงการรักษาความสะอาดภายในครัว เพราะมีเทพเจ้าเตาไฟอยู่ในพื้นที่ครัว

นอกจากนี้ยังพบการตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษไว้ภายใน โดยมากอยู่บริเวณโถงหน้าบ้าน บางแห่งมีการตั้งอยู่บริเวณเดียวกับหิ้งบูชาเทพเจ้า เช่น บ้านรหัส P-K 05 เป็นต้น แต่บางแห่งมีการตั้งหิ้งแยกออกมาบริเวณใกล้กัน เช่น บ้านรหัส P-K 01 และบ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น เป็นต้น บนหิ้งมีการตั้งป้ายวิญญาณ (ซินจู้) หรือมีการตั้งภาพถ่ายของบรรพบุรุษร่วมกับกระถางธูป โดยปกติมีการทำพิธีไหว้บรรพบุรุษในช่วงเทศกาลตรุษจีนและวันสารทจีน จึงต้องมีพื้นที่สำหรับการตั้งโต๊ะเซ่นไหว้บริเวณหน้าหิ้ง

นอกเหนือจากความเชื่อและพิธีกรรมแบบจีน ภายในบ้านแทบทุกหลังพบการบูชาเสาภูมิ สังเกตได้จากการติดแถบผ้าสีแดงขาวที่ติดทองคำเปลวบริเวณเสาเอกตรงส่วนโถงภายในบ้าน (ภาพที่ 29) โดยปกติมีการทำพิธีบูชาเสาภูมิหรือการทำภูมิเป็นประจำทุกปี หรือตามความสะดวกของเจ้าของบ้าน เพื่อให้พระภูมิเจ้าที่ตามความเชื่อปกปักรักษาบ้านเรือน ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการรับเอาความเชื่อตามแบบอย่างคนท้องถิ่นมาใช้ร่วมกับความเชื่อตามแบบอย่างจีนได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 29 สัญลักษณ์ของการบูชาเสาภูมิ

3. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับลักษณะสังคม

ในชุมชนกะทู้มีลักษณะการอยู่อาศัยแบบพึ่งพิงกัน โดยลักษณะพื้นที่ทางสังคมมักเชื่อมโยงกับกลุ่มเครือญาติและกลุ่มเครือข่ายชาวจีน จึงทำให้สะท้อนผ่านพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมทั้งภายในและภายนอกอาคาร ในส่วนพื้นที่ภายนอกอาคารโดยมากไม่มีการล้อมรั้ว ทำให้เกิดการไปมาหาสู่ได้โดยสะดวก บริเวณพื้นที่หน้าบ้านมักมีการตั้งโต๊ะและเก้าอี้ (ภาพที่ 30) สำหรับเอื้อเฟื้อแก่คนในละแวกเดียวกันเพื่อหลบฝนและแดด รวมถึงเป็นพื้นที่พบปะกันของเหล่าเพื่อนฝูง หมู่ญาติ และแขกทั่วไป อีกทั้งยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของเจ้าของบ้านในช่วงเวลาเช้าและเย็น การใช้พื้นที่ดังกล่าวแสดงถึงความยืดหยุ่นในการปรับใช้พื้นที่ตามลักษณะกิจกรรม ผู้ใช้งาน และช่วงเวลาที่แสดงออกถึงพฤติกรรมการใช้งานตามลักษณะสังคมแบบชาวจีน

ภาพที่ 30 การสร้างพื้นที่ทางสังคมบริเวณหน้าบ้าน ด้วยการใช้เครื่องเรือน

สำหรับภายในมีการจัดการพื้นที่ที่ค่อนข้างชัดเจน แสดงถึงการแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวออกจากภายนอกอาคาร โดยใช้ลักษณะของแนวเขตผนังในการกั้นแบ่งพื้นที่ภายในและภายนอกออกจากกัน แขกที่เข้ามาใช้งานพื้นที่ภายในส่วนมาก จึงเป็นคนสนิทหรือคนสำคัญของสมาชิกภายในบ้าน พื้นที่ที่คนเหล่านี้เข้าถึงได้ คือ พื้นที่ส่วนโถงด้านใน แต่หากเป็นแขกที่สนิทสนมกับเหล่าแม่บ้านสามารถเข้าไปได้ถึงพื้นที่บริเวณครัว

ครัวจึงเป็นที่พบปะทางสังคมอีกพื้นที่ภายในบ้าน (ภาพที่ 31) แต่ในบางช่วงเวลาครัวจัดเป็นพื้นที่ส่วนตัวของสมาชิกและแม่บ้าน เนื่องจากภายในครัวมีการสร้างพื้นที่สำหรับอาบน้ำบริเวณช่องฉิ่มแจ้อยู่ภายในบ้าน รวมถึงบ้านบางหลังในอดีตมีการกั้นพื้นที่สำหรับสตรีหลังคลอด เพื่ออยู่ไฟในพื้นที่บริเวณครัวด้วย เช่น บ้านรหัส P-K 03 เป็นต้น ดังนั้นครัวจึงถูกสงวนไว้สำหรับสมาชิกภายในบ้านเท่านั้น ส่วนพื้นที่ห้องนอนและพื้นที่ชั้นบน จัดอยู่ในเขตพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าของบ้าน

ภาพที่ 31 พื้นที่ทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในครัว

เนื่องจากชาวจีนที่อยู่ในกะทู้เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่และมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ป่า ทำให้มีมิติที่เกี่ยวข้องกับการสอดส่องและระแวดระวังจากพื้นที่ภายในบ้าน ปรากฏผ่านการใช้องค์ประกอบอาคาร เช่น ประตู หน้าต่าง ผนัง และฉากกั้น โดยใช้หลักการของความแตกต่างของแสงสว่าง ระหว่างภายนอกที่มีแสงสว่างมากและพื้นที่ภายในอาคารที่มีความมืดมากกว่าภายนอก จึงทำให้คนที่อยู่ในบ้านสามารถมองลอดไปยังภายนอกได้ โดยที่คนภายนอกมองไม่สามารถมองเข้ามาภายในได้หากไม่ได้อยู่ในระยะที่ใกล้เพียงพอ รวมถึงการสร้างผนังที่ค่อนข้างมิดชิด และการใส่เหล็กลูกกรงบริเวณช่องเปิด ซึ่งแสดงถึงการป้องกันภัยจากบุคคลภายนอกและสัตว์ป่าในอดีตได้อย่างชัดเจน

การกำหนดทางเข้าและออกของบ้านเพียง 2 ตำแหน่งคือ ประตูส่วนหน้าบ้านและประตูส่วนหลังบ้าน ภายในมีทางเดินเพียงเส้นทางเดียวในการเชื่อมต่ออาคารหลักส่วนหน้าและอาคารครัวส่วนหลังเข้าด้วยกัน จึงทำให้เกิดพื้นที่ที่สามารถเห็นความเคลื่อนไหวของบุคคลภายในบ้านและทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ภายในบ้านได้ง่าย รวมถึงกุศโลบายในการตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษและการติดรูปบรรพบุรุษไว้บริเวณโถงส่วนในอาคาร สอดคล้องกับลักษณะสังคมแบบจีนที่ต้องมีผู้อาวุโสคอยดูแล อบรม สั่งสอน ให้ลูกหลานอยู่ในศีลธรรมอันดี และระลึกถึงบรรพบุรุษอยู่เสมอ

4. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับการจัดการภูมิปัญญา

การจัดการภูมิปัญญาในส่วนพื้นที่ภายนอกอาคารที่พบเห็นในชุมชนกะทู้ คือ การขุดบ่อน้ำบริเวณสวนหน้าบ้าน เพื่อให้สามารถใช้น้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และทำการเกษตรในพื้นที่โดยรอบอาคาร ซึ่งแตกต่างจากบ้านเรือนในชุมชนจีนอื่น ๆ ที่มักมีการขุดบ่อน้ำไว้ภายในอาคาร เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ บริเวณรอบบ้านมีลักษณะเป็นลานขนาดใหญ่ ทำให้สามารถสังเกตบุคคลและสัตว์ต่าง ๆ ที่เข้ามายังบริเวณบ้านได้ง่าย อาคารที่พบในชุมชนกะทู้โดยมากเป็นบ้านพักอาศัย พบการสร้างพื้นที่ส่วนด้านหน้าอาคารในลักษณะเป็นโถงโล่งมีหลังคาปกคุลม เพื่อป้องกันแดดและฝนสาดเข้าสู่ผนังและพื้นที่ภายในอาคาร เช่นเดียวกับบ้านเดี่ยวและตึกแถวในชุมชนกรณีศึกษาอื่น ๆ แสดงถึงการจัดการพื้นที่เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศแบบภาคใต้

พื้นที่ภายในมีการเว้นช่องฉิมแจ้บริเวณรอยต่อระหว่างอาคารหลักและอาคารครัว เพื่อให้แดด ลม และฝน ไหลเวียนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร เกิดเป็นลานแดดขนาดเล็กภายในบ้าน มีการจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการใช้งานครัว ทั้งส่วนการเตรียมอาหารที่มีแสงสว่างอย่างเพียงพอ การปรุงอาหารที่มีช่องสำหรับการระบายอากาศที่ดี มีลานสำหรับการเก็บล้าง และพื้นที่สำหรับการกักเก็บน้ำฝนไว้ใช้ภายในครัว ส่งเสริมให้เกิดสุขภาวะที่ดีแก่ผู้อยู่อาศัยในมิติที่หลากหลาย

ภายในครัวของบ้านหลายหลังยังคงพบเตาไฟแบบจีนที่ต้องก่อด้วยอิฐเป็นองค์ประกอบสำคัญในพื้นที่ครัว ซึ่งมีการจัดการองค์ความรู้ที่แตกต่างไปจากครัวไทย โดยเฉพาะกระบวนการปรุงอาหารที่นิยมใช้ไฟเป็นส่วนสำคัญ เตาไฟถูกก่อด้วยอิฐอย่างแข็งแรง เพื่อให้รองรับน้ำหนักของภาชนะต่าง ๆ ที่มีน้ำหนักมากได้และเพื่อความทนทานต่อไฟในขณะปรุงอาหาร พื้นที่บนเตามีหลายส่วน ในส่วนสำหรับปรุงอาหารมีการเว้นเป็นช่องสำหรับวางภาชนะตั้งแต่ 2-4 หลุม ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกภายในบ้าน ด้านหน้าเตามีการเว้นช่องสำหรับใส่ไม้ฟืนและให้อากาศเข้าไปยังหลุมเตา เพื่อเร่งไฟขณะปรุงอาหาร พื้นที่ส่วนด้านล่างเตาถูกออกแบบเพื่อใช้จัดการเศษขี้เถ้าหลังใช้งานเสร็จ และพื้นที่ส่วนใต้เตาถูกเว้นไว้เพื่อจัดเก็บไม้ฟืนและเครื่องครัวต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงการจัดการพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อการใช้งานและความเข้าใจในการควบคุมไฟสำหรับปรุงอาหารของชาวจีนได้เป็นอย่างดี

4.3.1.1.2 สถาปัตยกรรมชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต

นอกเหนือจากชุมชนกะทู้ที่เป็นชุมชนชาวจีนดั้งเดิม ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำเหมืองแร่ดีบุก ยังปรากฏชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตหรือเมืองทุ่งคา ที่มีกลุ่มชาวจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเช่นกัน แต่พื้นที่เมืองทุ่งคาเติบโตในลักษณะที่แตกต่างออกไป เนื่องจากในอดีตเจ้าเมืองภูเก็จได้ค้นพบสายแร่ดีบุกบริเวณเมืองทุ่งคา ซึ่งมีทั้งบนบกและในทะเล (ภาพที่ 32) เพิ่มเติมจากแหล่งแร่ดีบุกเดิมในพื้นที่กะทู้ สามกอง และสะปำ ประกอบกับบริเวณเมืองทุ่งคามีพื้นที่เชื่อมต่อกับอ่าวภูเก็ต ซึ่งเหมาะสมในการพัฒนาเป็นเมืองท่าที่สำคัญ จึงได้ย้ายศูนย์กลางเมืองภูเก็จมาตั้งยังเมืองทุ่งคา แทนที่เมืองภูเก็จเดิมในเมืองกะทู้

การเติบโตของชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต จึงเริ่มต้นขึ้นจากชาวจีนที่เป็นกลุ่มพ่อค้าและนายทุนที่เข้ามาลงทุนในกิจการแร่ดีบุก พบหลักฐานเป็นแผนที่ขอสัมปทานเหมืองแร่ดีบุกหลายแห่งและมีแนวเขตที่ดินในเขตตำบลตลาดใหญ่อย่างชัดเจน โดยมากปลูกสร้างเป็นอาคารลักษณะตึกแถวในพื้นที่ใจกลางชุมชน และมีบ้านเดี่ยวที่มีลักษณะเป็นคฤหาสน์ที่ได้รับรูปแบบอิทธิพลตะวันตก (อังมอหลาว) ทั้งขนาดใหญ่เล็กแทรกอยู่ในพื้นที่ ภายในชุมชนมีการตัดถนนหลายสายและสร้างวงเวียนเชื่อมต่อเป็นชุมชนขนาดใหญ่ (ภาพที่ 33ภาพที่ 32) โดยมีคลองบางใหญ่เป็นเส้นทางทางน้ำหลักที่เชื่อมโยงอ่าวภูเก็ต เมืองทุ่งคา และเมืองกะทู้เข้าด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงการตั้งชุมชนอย่างถาวรในพื้นที่แถบนี้

ด้วยลักษณะทำเลที่ตั้งและทรัพยากรทำให้เมืองเก่าภูเก็ตหรือเมืองทุ่งคาในอดีต เป็นพื้นที่เมืองท่าที่มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก สังเกตได้จากการตั้งศูนย์ราชการใกล้กับชุมชน การสร้างอาคารบ้านเรือนที่มีลักษณะมาตรฐาน และโครงสร้างเมืองที่ถูกวางระบบไว้เป็นอย่างดีในยุคที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต โดยได้ต้นแบบมาจากเมืองปีนัง ซึ่งอังกฤษได้เข้าไปจัดการวางรากฐานเมืองไว้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เมืองภูเก็ตในยุคนั้นมีความทันสมัยทัดเทียมกับเมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 32 แผนที่แสดงแนวเขตสัมปทานแร่ดีบุกทั้งบนบกและในทะเล บริเวณเมืองทุ่งคาและอ่าวภูเก็จ

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดตรัง (ม.ป.ป.)

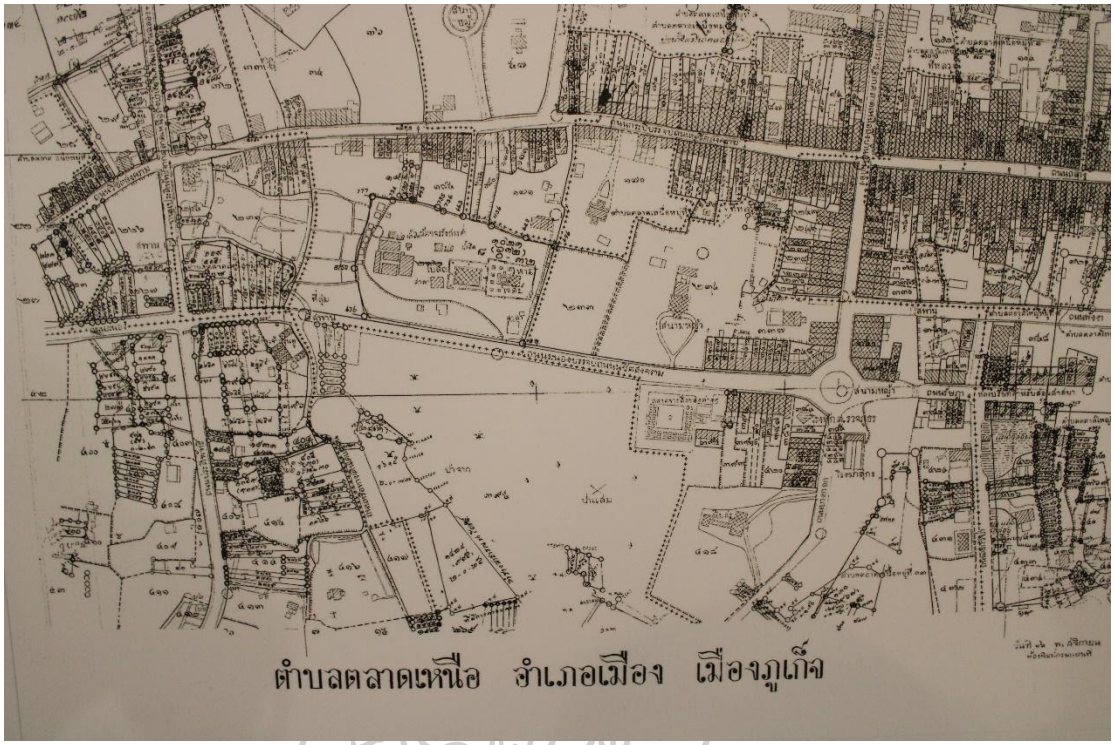

ภาพที่ 33 แผนที่เมืองทุ่งคา บริเวณตำบลตลาดใหญ่และตำบลตลาดเหนือในอดีต
ที่มา: ห้องพิมพ์กรมแผนที่กรุงเทพฯ (ม.ป.ป.)

อาคารบ้านเรือนในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตมีรูปแบบอาคารที่หลากหลาย ทั้งอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว มีตั้งแต่ 1-3 ชั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีน ท้องถิ่น รวมถึงชาติตะวันตก ผสมผสานกลายเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์ในแถบพื้นที่นี้ รูปแบบงานสถาปัตยกรรมบางส่วนได้รับอิทธิพลมาจากเมืองปีนัง และสิงคโปร์ จึงทำให้เกิดลักษณะที่คล้ายคลึงกัน อาคารกรณีศึกษาในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตมีทั้งหมด 4 หลัง อยู่ในช่วงอายุราว 80 ปีถึงอาคารที่มีอายุมากกว่าร้อยปี (ภาพที่ 34) ซึ่งมีทั้งอาคารเดี่ยวและอาคารตึกแถว อาคารกรณีศึกษาเป็นรูปแบบตัวแทนอาคารบ้านเรือนที่พบในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตคิดเป็นค่าเฉลี่ยประมาณร้อยละ 70 ของอาคารทั้งหมดในย่าน เนื่องจากเป็นพื้นที่อนุรักษ์จึงทำให้อาคารภายในย่านเปลี่ยนแปลงไปเพียงบางส่วนเท่านั้น

ภาพที่ 34 อาคารกรณีศึกษาชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ครอบครัวชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าภูเก็ต ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าและนายทุนที่ทำธุรกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับแร่ดีบุก แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นกลุ่มคนทำเหมืองแร่ดีบุก อาคารบ้านเรือนจึงมีความโดดเด่น สวยงาม และมีพื้นที่ใช้สอยมาก โดยเฉพาะในส่วนรูปด้านหน้าอาคารที่มีการประดับประดาด้วยองค์ประกอบและส่วนตกแต่งมากมาย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ แต่ภายใต้อาคารเหล่านี้กลับแฝงไว้ด้วยแนวคิดและการจัดการตามแบบวัฒนธรรมจีน เพื่อตอบสนองต่อการใช้ชีวิตและความเชื่อ ซึ่งผสมผสานร่วมกันได้อย่างลงตัว แบ่งได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. สัดส่วนและรูปทรงอาคาร: การรับรู้พื้นที่ปิดทึบและช่องเปิด

บ้านเรือนชาวจีนในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตหรือเมืองทุ่งคาในอดีต มีทั้งกลุ่มตึกแถวที่เรียงรายตลอดแนวถนน ประกอบไปด้วยร้านค้าและบ้านพักอาศัย รวมถึงบ้านเดี่ยวทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กมีอาณาบริเวณโดยรอบบ้าน (ภาพที่ 35) พบอาคารที่สร้างอย่างมั่นคงด้วยอิฐ ปูน และกระเบื้อง ปะปนกับอาคารที่สร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ หญ้าคา ใบจาก เป็นต้น แต่อาคารเหล่านี้กลับมีสัดส่วนและรูปทรงอาคารที่คล้ายคลึงกัน ปัจจุบันพบทั้งอาคารที่ยังคงสภาพเดิมและอาคารที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ซึ่งแสดงถึงร่องรอยความเฟื่องฟูของชาวจีนที่อาศัยในย่านเมืองเก่าภูเก็ตได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 35 อาคารบ้านเรือนทั้งแบบตึกแถวและบ้านเดี่ยว ในย่านชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต

ลักษณะรูปทรงอาคารทั้งกลุ่มตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว มีความคล้ายคลึงกับอาคารในเมืองปีนัง ในประเทศมาเลเซีย และอาคารในเมืองสิงคโปร์ เนื่องจากพื้นที่ในย่านเมืองเก่าภูเก็ตเป็นเมืองท่าที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติที่สำคัญ รวมถึงกลุ่มคนจีนบางส่วนและบรรดานายทุนส่วนใหญ่ล้วนมาจากเมืองปีนัง ในประเทศมาเลเซีย และอาคารในเมืองสิงคโปร์ แทบทั้งสิ้น จึงทำให้สถาปัตยกรรมในเมืองเก่าภูเก็ตได้รับอิทธิพลจากเมืองเหล่านี้ไม่มากก็น้อย แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของกลุ่มเครือข่ายชาวจีนในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองท่าได้เป็นอย่างดี จากอาคารกรณีศึกษา ได้แบ่งอาคารออกเป็น 3 ลักษณะ (ภาพที่ 36) ดังนี้

ลักษณะที่ 1: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่ว โดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนด้านหน้าอาคาร ตัวอาคารสร้างติดพื้น รูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะสมมาตร ช่องเปิดชั้นล่าง พบการใช้ช่องเปิด 2 ลักษณะ คือ อาคารที่วางตำแหน่งประตูไว้ตรงกลาง ขนาบด้วยหน้าต่างทั้ง 2 ฝั่ง ช่องเปิดลักษณะนี้พบในตึกแถวประเภทพักอาศัย ส่วนตึกแถวประเภทร้านค้า นิยมใช้ประตูบานเฟี้ยมเปิดได้กว้างตลอดแนวผนัง ผนังชั้นล่างมีการร่นเข้าไปด้านใน และเว้นพื้นที่ว่างเป็นโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร (หง่อคาขี่) ปกคลุมด้วยพื้นชั้นบน เชื่อมต่อกับอาคารที่อยู่ติดกัน ทำให้มีลักษณะเป็นทางเดินในร่มยาวตลอดแนวถนน ส่วนผนังชั้นบนอยู่แนวเดียวกับเสาด้านหน้าอาคาร มีการเว้นช่องหน้าต่างเป็นแนวยาวจรดพื้นจำนวน 3 ช่อง เช่น บ้านรหัส P-M 02 และบ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น

ลักษณะที่ 2: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา มุงด้วยหลังคาจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนด้านหน้าอาคาร อยู่ในระดับเดียวกับถนน ในรูปด้านหน้าอาคารพบการร่นผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน เพื่อเว้นเป็นพื้นที่โถงทางเดิน (หง่อคาขี่) ต่อกันเป็นแนวยาวตลอดเส้นทางเดิน พื้นที่โถงทางเดินนี้ปกคลุมระนาบเพดานด้วยพื้นชั้นบน ช่องเปิดส่วนด้านหน้าอาคารมีการใช้ประตูบานเฟี้ยม หรือมีการวางประตูอยู่ตรงกลางและขนาบด้วยหน้าต่างทั้ง 2 ฝั่ง ส่วนช่องเปิดในผนังชั้นบนใช้หน้าต่างสูงจากพื้น ชุดละ 4 บาน เช่น บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น

ลักษณะที่ 3: อาคารเดี่ยว 2 ชั้น มีขนาด 3 ช่วงเสาหรือ 5 ช่วงเสา ใช้หลังคารูปทรงจั่วร่วมกับหลังคาทรงปั้นหยา มีการยกฐานอาคารให้สูงจากระดับดิน ส่วนด้านหน้าอาคารมีการยื่นหน้ามุข ออกมาบริเวณช่วงเสาตรงกลาง ซึ่งใช้เป็นทางเข้าหลักของบ้าน พื้นที่ส่วนนี้มีลักษณะเป็นโถงโล่ง ปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว หากเป็นบ้านหลังใหญ่มีการเพิ่มทางเข้าในส่วนด้านข้างอาคารด้วย ช่องเปิดในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะสมมาตร ผนังส่วนทางเข้าหลักบริเวณหน้ามุข มีประตูตั้งอยู่บริเวณกลางอาคารขนาบด้วยหน้าต่างสูงลอยจากพื้นทั้ง 2 ฝั่ง ส่วนในช่วงเสาอื่น ๆ ทั้งในส่วนรูปด้านหน้าอาคารและรูปด้านข้างอาคาร มีการใช้บานหน้าต่างหรือชุดหน้าต่างสูงลอยจากพื้น ช่วงเสาละ 1 ชุด ขึ้นอยู่กับขนาดอาคาร พบตั้งแต่ช่วงเสาละ 1 บาน จนถึงช่วงเสาละ 5 บาน เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น

รูปทรงอาคารที่พบในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต ประกอบด้วยอาคารตึกแถวสำหรับเป็นร้านค้าร่วมกับพักอาศัย และตึกแถวสำหรับพักอาศัย รวมถึงอาคารบ้านเดี่ยวที่มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก จึงแบ่งอาคารตามลักษณะก้อนอาคารออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ คือ ส่วนอาคารหลัก ส่วนอาคารครัว และส่วนอาคารอื่น ๆ ซึ่งอาคารทั้ง 3 ส่วน มีการเชื่อมต่อเป็นก้อนอาคารเดียวกัน

ส่วนอาคารหลักที่พบในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อาคารตึกแถวแบบ 1 ช่วงเสา ขนาด 2 ชั้น มีลักษณะรูปทรงแบบสมมาตรในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้างทั้งแนวผนัง หลังคา และช่องเปิด บริเวณส่วนด้านหน้าอาคารชั้นล่างมีการเว้นพื้นที่เป็นโถงทางเดินโล่ง ภายในมีการเว้นช่องฉิ่มแจ้อยู่ระหว่างก้อนอาคารแต่ละส่วนในตำแหน่งชิดกับผนัง ส่วนอาคารแบบบ้านเดี่ยว ขนาด 2 ชั้น มีทั้งแบบ 3 ช่วงเสา และ 5 ช่วงเสา ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะรูปทรงสมมาตร โดยมักมีหน้ามุขยื่นออกมาบริเวณช่วงเสาตรงกลาง ในอาคารที่มีขนาดใหญ่บางหลังสามารถนำรถยนต์เข้าไปเทียบจอดบริเวณส่วนหน้ามุขได้ ภายในมีการเว้นช่องฉิ่มแจ้อยู่ตำแหน่งตรงกลางอาคาร เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น

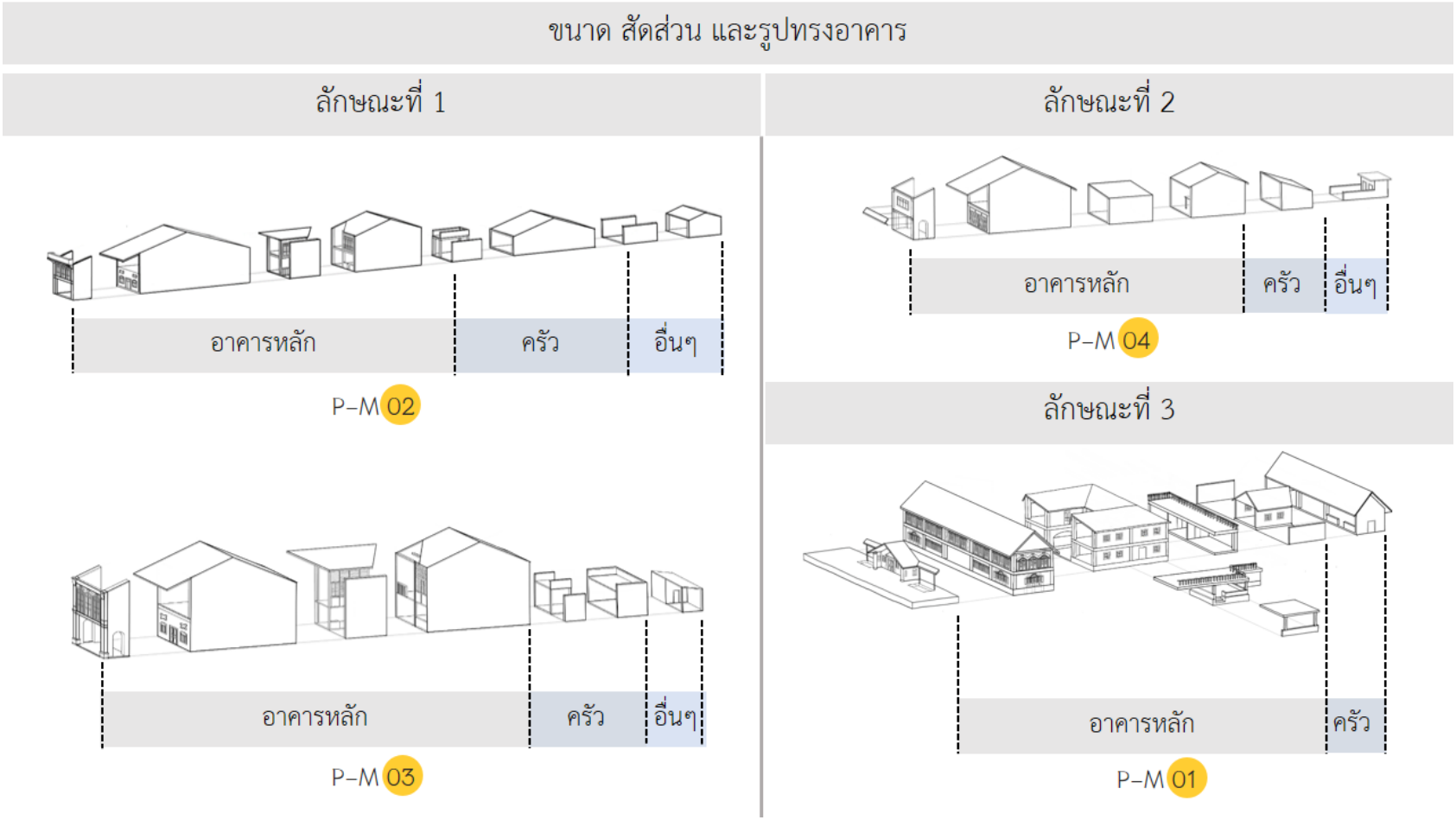

ภาพที่ 36 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต

ส่วนอาคารครัวอยู่ถัดจากส่วนอาคารหลัก เป็นอาคารชั้นเดียว มีลักษณะรูปทรงอาคารแบบสมมาตร โดยมากใช้หลังคาจั่วทรงสูง บางหลังพบการยกหลังคาจั่วเป็น 2 ชั้น และพบการใช้ระเบียงชั้นบนเป็นหลังคาบริเวณครัว เช่น บ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น พื้นที่ระหว่างอาคารหลักและอาคารครัวมีการเว้นช่องฉิ่มแจ้ ทำให้เกิดเป็นพื้นที่โล่งภายในอาคาร มีการขุดบ่อน้ำหรือสร้างบ่อเก็บน้ำไว้บริเวณนี้ ในอาคารตึกแถวมักมีลักษณะเป็นแนวกำแพงหรือผนังแบบทึบ มีช่องเปิดบนผนังไม่มากนัก ส่วนในอาคารบ้านเดี่ยว พบการเจาะช่องเปิดเพียงบนผนังเพียงบางส่วน

อาคารอื่น ๆ เป็นอาคารที่อยู่บริเวณส่วนหลังหรืออยู่ในพื้นที่รอบอาคาร พบการสร้างห้องส้วมแยกออกจากตัวอาคาร เช่น บ้านรหัส P-M 02 และ P-M 04 เป็นต้น เนื่องจากระบบจัดการสุขาภิบาลในอดีต และมีพื้นที่สำหรับเก็บสิ่งของต่าง ๆ อยู่ภายนอกบ้านด้วย

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร: พื้น ผนัง เพดาน หลังคา

เนื่องจากกลุ่มชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองเก่าภูเก็ต ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้านายทุน ทำให้ที่พักอาศัยทั้งบ้านเดี่ยวและอาคารตึกแถว มีการสร้างอาคารที่ค่อนข้างถาวรและมั่นคง อาคารมักแสดงรายละเอียดการตกแต่งที่ดูวิจิตร บรรจง สวยงาม เพื่อสื่อสารถึงฐานะของเจ้าของอาคาร นิยมใช้สัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงความเป็นสิริมงคลและความเชื่อต่าง ๆ ตามความเชื่อแบบจีน อีกทั้งยังแสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะจากชาวต่างชาติ ทั้งในส่วนรูปแบบอาคาร การตกแต่ง และการเลือกใช้วัสดุได้อย่างชัดเจน แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้น

ในส่วนชั้นล่าง พบการใช้พื้นคอนกรีตขัดมัน ระดับเดียวกันทั้งส่วนอาคารหลักและส่วนอาคารครัว ยกเว้นส่วนที่เป็นพื้นที่ช่องฉิ่มแจ้ ซึ่งปราศจากหลังคาคลุม มีการลดระดับพื้นต่ำกว่าระดับพื้นปกติ และมีช่องสำหรับระบายน้ำออกสู่ภายนอกอาคาร เพื่อป้องกันน้ำไหลท่วมภายในอาคารทุกหลัง สำหรับอาคารเดี่ยวพบการยกฐานอาคารให้สูงขึ้นจากระดับพื้นดิน เพื่อลดความชื้นที่มีผลต่ออาคาร สำหรับบ้านที่มีฐานะ พบว่าพื้นที่ภายในบ้านมีการปูกระเบื้อง ซึ่งนำเข้าจากประเทศฝั่งยุโรป เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น

พื้นชั้นบนที่พบในอาคารทุกหลังใช้วัสดุเป็นไม้ทั้งหมด ทั้งส่วนโครงสร้างและแผ่นพื้น ซึ่งเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น และเป็นลักษณะที่ช่างนิยมสร้างในอาคารที่มีลักษณะโครงสร้างหลักแบบผนังรับน้ำหนักหรือผนังแบบก่ออิฐฉาบปูน ในอาคารบางหลังที่มีลักษณะโครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก พบการเทหล่อพื้นคอนกรีตในส่วนพื้นภายนอกอาคาร

เช่น บ้านรหัส P-M 01 บ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น เนื่องจากเป็นส่วนระเบียงที่ต้องทนแดดและฝนได้เป็นอย่างดี

ผนัง

เนื่องจากอาคารส่วนใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าเป็นอาคารที่มีลักษณะถาวร จึงพบการใช้ผนังภายนอกเพียง 2 ลักษณะ คือ ผนังก่ออิฐฉาบปูน และผนังก่ออิฐฉาบปูนร่วมกับผนังไม้ ในผนังส่วนด้านข้างอาคารของตึกแถวมีลักษณะเป็นผนังก่ออิฐทึบ เนื่องจากต้องใช้ร่วมกับอาคารข้างเคียง แต่ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารและผนังชั้นล่าง พบทั้งการใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูน เช่น บ้านรหัส P-M 02 บ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น และพบการใช้ผนังไม้ในส่วนรูปด้านหน้าในบางอาคาร เช่น บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น (ภาพที่ 37) สำหรับอาคารบ้านเดี่ยวนิยมใช้ผนังภายนอกเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนทั้งหมด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความชำนาญและความคุ้นเคยในการก่อสร้างอาคารด้วยอิฐของช่างชาวจีนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 37 ผนังอาคารแบบต่าง ๆ ที่พบในย่านเมืองเก่าภูเก็ต

พื้นผิวผนังอาคารประเภทก่ออิฐฉาบปูน พบชั้นสีหลายชั้น โดยชั้นในเป็นการรองพื้นผนังด้วยคราม เพื่อช่วยป้องกันเชื้อราที่มักเกิดกับผนังอาคารประเภทก่ออิฐฉาบปูน แล้วจึงทาสีทับภายนอก ผนังภายในอาคารบางหลังพบเพียงการทาสีเฉพาะชั้นรองพื้นด้วยครามเท่านั้น โดยมากสีทาอาคารในอดีตสามารถระบายความชื้นได้ดี จึงทำให้สีติดอาคารได้ทนนาน และช่วยลดปัญหาผนังที่เกิดจากความชื้น ส่วนผนังไม้มีการถนอมเนื้อไม้โดยการใช้น้ำมันขี้โล้ขัดลงบนเนื้อไม้

ในส่วนผนังภายในอาคารนิยมใช้ผนังไม้ (ภาพที่ 38) โดยเฉพาะในส่วนผนังชั้นบน พบทั้งการใช้ในลักษณะเป็นฉากไม้กั้นแบ่งพื้นที่ และเป็นผนังไม้แบบทึบเพื่อสร้างพื้นที่ส่วนตัว ส่วนการใช้ผนังอิฐในพื้นที่ภายในพบได้เพียงในอาคารบางหลังเท่านั้น เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น แต่ผนังภายในบริเวณช่องฉิ่มแจ้ของอาคารทุกหลังใช้ผนังก่ออิฐในส่วนชั้นล่าง ส่วน

ชั้นบนพบทั้งการใช้ผนังก่ออิฐและผนังไม้ที่มีความคงทน เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้องโดนฝนและแดด

ภาพที่ 38 การใช้ผนังไม้กั้นแบ่งพื้นที่ภายในอาคาร

เพดาน

ส่วนเพดานอาคารชั้นล่างของอาคารหลัก มักปล่อยให้เห็นโครงสร้างพื้นไม้ชั้นบน โดยปราศจากวัสดุกรุ เพื่อให้สามารถซ่อมบำรุงพื้นชั้นบนได้ง่าย สำหรับเพดานชั้นบนของอาคารหลัก โดยมากไม่ได้ใช้วัสดุกรุส่วนพื้นที่ใต้หลังคา เพื่อให้เกิดการระบายความร้อนและการระบายอากาศที่ดีบริเวณพื้นที่ใต้หลังคา และเพื่อความสะดวกในการซ่อมบำรุงส่วนหลังคาและโครงสร้าง เช่น การเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคา เป็นต้น

เนื่องจากในอดีตในการทำครัวต้องใช้ไม้ฟืนหรือถ่าน ซึ่งทำให้เกิดควันและกลิ่น จึงทำให้อาคารครัวที่พบในบ้านทุกหลังไม่ได้มีการปิดวัสดุกรุในส่วนเพดาน เผยให้เห็นโครงสร้างและช่องเปิดในส่วนหลังคา เพื่อการระบายอากาศที่ดีภายในอาคาร แม้ว่าภายหลังมีการเปลี่ยนวิธีการหุงต้มเป็นการใช้แก๊ส แต่ลักษณะรูปทรง องค์ประกอบอาคาร และโครงสร้างของอาคารยังคงมีลักษณะเช่นเดิม

หลังคา

อาคารบ้านเรือนในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตมีการใช้หลังคา 5 ลักษณะ คือ หลังคาทรงจั่ว หลังคาทรงจั่วร่วมกับหลังคาทรงปั้นหยาหรือหลังคาทรงมนิลา หลังคากันสาดหรือหลังคาเพิงหมาแหงน หลังคาทรงโดม และหลังคาระเบียง ซึ่งในอาคารหนึ่งหลังอาจพบการใช้หลังคาได้มากกว่า 1 ลักษณะ ขึ้นอยู่กับประเภทอาคารและการออกแบบของช่างในอดีต ในอาคารประเภทตึกแถวพบการใช้หลังคาจั่วในส่วนอาคารหลักและอาคารครัว โดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนด้านหน้าอาคาร ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีการยื่นชายคาออกมาไม่มากนัก ส่วนรูปด้านข้างอาคารมีการก่อแนวผนังก่อขึ้นไปปิดส่วนชายคา ในลักษณะผนังกันไฟ

ในกรณีที่อาคารหลักมีอาคารลึกเข้าด้านในหลายช่วง พบการใช้หลังคากันสาดหรือหลังคาระเบียงปกคลุมพื้นที่บริเวณทางเชื่อมของอาคารแต่ละส่วนเข้าด้วยกัน (ภาพที่ 39) ทำให้สามารถใช้งานพื้นที่ภายในได้โดยไม่เปียกฝน อาคารตึกแถวบางหลังพบการทำหลังคาระเบียงในส่วนอาคารครัวด้านหลัง เช่น บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น บริเวณเหนือช่องหน้าต่างหรือเหนือบานประตูของอาคารบางหลัง มีการทำหลังคากันสาดขนาดเล็กปกคลุมไว้ เช่น บ้านรหัส P-M 01 บ้านรหัส P-M 03 และ บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น

ภาพที่ 39 หลังคาที่เชื่อมส่วนอาคารหลักบริเวณช่องฉิ่มแจ้

สำหรับอาคารประเภทบ้านเดี่ยว พบการใช้หลังคาจั่วผสมหลังคาปั้นหยา หรือหลังคาจั่วผสมหลังคามนิลา โดยมีหน้ามุขยื่นออกมาในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร นิยมมุงด้วยหลังคาจั่วซึ่งหันหน้าจั่วออกสู่ด้านหน้าอาคาร หลังคาส่วนนี้เชื่อมต่อกับหลังคาของอาคารหลัก (ภาพที่ 40) ในส่วนอาคารหลักพบทั้งการใช้หลังคาทรงจั่ว หลังคาทรงปั้นหยา และหลังคาทรงมนิลา อาคารบางหลังที่วางผังอาคารในลักษณะเป็นรูป 6 เหลี่ยม หรือ 8 เหลี่ยม ยื่นออกไปในส่วนด้านข้างอาคาร นิยมมุงหลังคาส่วนนี้ในลักษณะหลังคาทรงโดมล้อไปกับผังพื้นอาคาร

ภาพที่ 40 การใช้หลังคาจั่วในส่วนหน้ามุขด้านหน้าอาคาร

ในอาคารที่มีขนาดใหญ่บริเวณกลางอาคารมีการเว้นหลังคาเป็นช่องฉิ่มแจ้ เพื่อให้เกิดการระบายอากาศและดึงแสงเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร และพบการใช้หลังคาระเบียงเพิ่มเติมในส่วนพื้นที่ด้านหลัง เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น ในอาคารครัวโดยมากใช้หลังคาจั่ว โดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร

วัสดุที่ใช้มุงหลังคาในอดีตมีหลักฐานการใช้ใบจากหรือหญ้าคา ซึ่งเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นมามุงหลังคาอาคาร แต่ปัจจุบันไม่พบการใช้วัสดุชนิดนี้ในการมุงหลังคาบริเวณชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต ส่วนบ้านที่มีฐานะ นิยมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องกาบกล้วย ซึ่งใช้วิธีการวางซ้อนทับกันหลายชั้น โดยวางกระเบื้องแบบคว่ำและหงายลงบนโครงสร้างหลังคา

เพื่อให้น้ำหนักของกระเบื้องกดทับลงบนหลังคาไม่เลื่อนไหลและช่วยป้องกันน้ำรั่วซึมลงในอาคาร ส่วนวัสดุสังกะสีพบในหลังคาส่วนพื้นที่ครัว ปัจจุบันอาคารหลายหลังได้มีการเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาเป็นกระเบื้องลอน เนื่องจากหาซื้อเพื่อซ่อมแซมอาคารได้ง่ายกว่ากระเบื้องกาบกล้วย

3. องค์ประกอบและวัสดุส่วนรูปด้านหน้าอาคาร: ช่องเปิด เสา ส่วนตกแต่ง

ทั้งอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวที่พบในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต มีการจัดวางสัดส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ทั้งช่องเปิด เสา และส่วนตกแต่งอาคาร ในลักษณะสมมาตร โดยช่องเปิดที่พบในผนังส่วนล่างของอาคารตึกแถวสำหรับพักอาศัย ประกอบด้วย ประตูบานไม้เปิดคู่มีทั้งแบบชั้นเดียวและแบบประตู 2 ชั้น โดยมีหน้าต่างบานไม้บานเปิดคู่ขนาบทั้ง 2 ฝั่งของประตู อาคารบางหลังพบการใช้หน้าต่าง 2 ชั้น เช่น บ้านรหัส P-M 01 และบ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น โดยชั้นนอกเป็นบานกระจกโปร่งแสง ส่วนบานหน้าต่างชั้นในเป็นบานไม้ทึบแสง เหนือบานหน้าต่างนิยมเจาะช่องลมหรือช่องแสงเป็นรูปร่างต่าง ๆ ส่วนตึกแถวที่มีลักษณะเป็นร้านค้าใช้ประตูบานเฟี้ยมไม้หรือบานเฟี้ยมเหล็ก (ภาพที่ 41) เพื่อให้เปิดให้เห็นพื้นที่แสดงสินค้าได้กว้าง เหนือบานประตูเป็นช่องลมยาวตลอดช่วงเสา โดยติดด้วยระแนงไม้ หรือบานเกล็ดไม้ หรือเหล็กดัดในช่องลมส่วนนี้ เพื่อให้สามารถระบายอากาศภายในอาคารได้แม้ว่ามีการปิดประตูและหน้าต่าง

ภาพที่ 41 ช่องเปิดชั้นล่างของอาคารตึกแถว

ผนังชั้นบนของอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว พบการใช้ช่องเปิด 4 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ช่องหน้าต่าง 1 ช่อง อยู่ตำแหน่งกลางอาคาร เป็นลักษณะช่องเปิดที่นิยมใช้ในงานสถาปัตยกรรมในประเทศจีน รูปแบบช่องเปิดดังกล่าวคล้ายกับอาคารที่พบในชุมชนตะกั่วป่าและชุมชนกะทู้ ปัจจุบันยัง

สามารถเห็นเค้าโครงร่างของช่องเปิดอาคารลักษณะนี้ได้ในอาคารหลายหลัง แต่มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุบานหน้าต่างไปตามยุคสมัย

ช่องเปิดลักษณะที่สอง เป็นชุดหน้าต่างไม้บานเปิดคู่สูงจากระดับพื้น ภายในเป็นบานเกล็ดปรับระดับได้ ชุดละ 3-4 บาน เรียงต่อกัน เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น เป็นลักษณะช่องหน้าต่างแบบอิทธิพลจีนตอนใต้ เหนือบานหน้าต่างมีการเว้นช่องลมหรือช่องแสง

ลักษณะที่สาม การใช้ช่องหน้าต่างแบบยาวหรือหน้าต่างแบบฝรั่งเศส (ภาพที่ 42) โดยอาคาร 1 ช่วงเสา มีหน้าต่าง 2-4 บาน ขึ้นอยู่กับความกว้างของช่วงเสา แต่โดยมากพบช่วงเสาละ 3 บาน หน้าต่างลักษณะนี้สามารถเปิดบานหน้าต่างแบบแยกส่วนได้ โดยหน้าต่างส่วนล่างมีลักษณะเป็นบานทึบ ภายในมีการใช้ระแนงไม้หรือลูกกรงเหล็กกั้นสำหรับกันตก สำหรับหน้าต่างส่วนบนมีลักษณะเป็นบานไม้เปิดคู่ภายในเป็นบานเกล็ดปรับระดับได้ เมื่อต้องการความเป็นส่วนตัวสามารถปรับเฉพาะส่วนบานเกล็ดให้เปิดหรือปิดได้ ช่วยให้ลมสามารถไหลเวียนเข้าสู่ภายในอาคาร หรือมีการใช้บานกระจกบานเปิดคู่ในหน้าต่างส่วนบน หน้าต่างแบบยาวสามารถเปิดบานหน้าต่างได้ทั้งส่วนล่างและส่วนบน ขึ้นอยู่กับความต้องการในการใช้งานพื้นที่

ภาพที่ 42 การใช้ช่องหน้าต่างแบบยาวหรือหน้าต่างแบบฝรั่งเศส

ลักษณะที่สี่ ช่องหน้าต่างบานเปิดคู่สูงจากระดับพื้น มีลักษณะโครงสร้างแยกออกจากัน ช่วงเสาละ 2-3 บาน นิยมใช้วัสดุเป็นกระจกในวงกบรูปทรงเรขาคณิตลวดลายต่าง ๆ การเลือกใช้หน้าต่างชั้นบนมีลักษณะที่มีความแตกต่างกันตามความนิยมในแต่ละยุคสมัย

เนื่องจากอาคารในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตส่วนใหญ่เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนหรืออาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงพบการใช้เสาขนาดใหญ่ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ซึ่งในอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กมีการก่ออิฐพอกเสาส่วนด้านหน้าอาคารให้มีขนาดใหญ่เช่นเดียวกับอาคารในอดีต เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับอาคารข้างเคียงและช่วยให้รู้สึกถึงความแข็งแรงมั่นคงของอาคาร บริเวณฐานโครงสร้างเสา รอยต่ออาคารชั้นบน และหัวเสา มีการใช้ปูนปั้นลักษณะต่าง ๆ ทั้งแบบจีนและตะวันตก เพื่อความสวยงาม พบการใช้เสาประดับในส่วนผนังบริเวณช่องหน้าต่าง เช่น บ้านรหัส P-M 01 บ้านรหัส P-M 02 และบ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น

ส่วนผนังของอาคารในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตพบการตกแต่งลักษณะต่าง ๆ ทั้งการใช้ปูนปั้นเสาหลอก ซุ้มโค้ง (arch) และหินคีย์สโตน (keystone) ประดับบริเวณช่องเปิดที่ใช้หน้าต่างแบบยาวหรือหน้าต่างฝรั่งเศส (ภาพที่ 43) ส่วนอาคารที่ใช้หน้าต่างบานเปิดคู่มีการใช้บัวปูนปั้นรูปหน้าจั่วและเสาประดับบริเวณขอบหน้าต่าง บนผนังมีการตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นแบบต่าง ๆ ในส่วนเสามีการทำลายเซาะร่องและปั้นหัวเสาเป็นแบบคลาสสิก เช่น หัวเสาแบบดอริก เสาแบบไอออนิก และเสาแบบคอรินเทียน และพบการใช้คิ้วบัวประดับในส่วนต่าง ๆ ของรูปด้านหน้าอาคาร เช่น บริเวณคาน เป็นต้น

ภาพที่ 43 การใช้เสาหลอก ซุ้มโค้ง และหินคีย์สโตนประดับ บริเวณช่องหน้าต่างชั้นบน

บนผนังอาคารมีการประดับลวดลายปูนปั้น มีทั้งลวดลายจีนแบบนูนต่ำเป็นลวดลายพืชพรรณ ผลไม้ สัตว์ และอื่น ๆ ที่สื่อสารถึงความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อแบบจีน ในอาคารบางหลังพบการ

ใช้ตุ๊กตาปูนปั้นแบบลอยตัว โดยมากเป็นรูปร่างตามงานวรรณกรรมของจีน (ภาพที่ 44) ผสมรวมกับลวดลายแบบตะวันตก เป็นลายพืชพรรณและลายเรขาคณิต เพื่อประดับตกแต่งให้อาคารเกิดความสวยงาม ในอาคารหนึ่งหลังอาจพบการตกแต่งอาคารได้หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับช่างผู้สร้างและความนิยมในแต่ละยุคสมัย

ภาพที่ 44 ลวดลายปูนปั้นลอยตัว ในรูปด้านหน้าอาคาร

ในอาคารที่มีระเบียง พบการใช้ราวระเบียงปูนปั้นแบบคลาสสิกหรือลวดลายต่าง ๆ การประดับตกแต่งแสดงให้เห็นถึงการรับเอาอิทธิพลศิลปะตามแบบยุโรปมาปรับใช้กับอาคารบ้านเรือนของชาวจีนได้อย่างชัดเจน อาคารบางหลังพบการใช้ลวดลายปูนปั้นประดับส่วนโถงบริเวณช่องฉิ่มแจ้ เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับรูปด้านหน้าอาคาร

ส่วนบริเวณหลังคา พบการประดับตกแต่งบริเวณชายคาด้วยลวดลายไม้ฉลุ ซึ่งคาดว่าได้รับอิทธิพลจากอาคารของชาวตะวันตก และพบการใช้ผนังบังหลังคา (parapet roof) ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารของอาคารตึกแถว เช่น บ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น เพื่อบดบังส่วนชายคาและหลังคาให้เกิดความสวยงาม พบทั้งการใช้ผนังบังหลังคาแบบเรียบและใช้ลวดลายปูนปั้นคล้ายราวระเบียงแบบคลาสสิกมาประดับตกแต่งอาคารให้เข้ากับลวดลายอาคารในส่วนล่าง แตกต่างจากอาคารจีนที่สร้างในช่วงก่อนที่ยื่นแนวชายคาออกมาในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

4. โครงสร้างอาคาร

แม้ว่าอาคารที่พบในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตส่วนใหญ่นิยมใช้การก่ออิฐ แต่มีการใช้โครงสร้างไม้เข้ามาเป็นส่วนประกอบของอาคารในหลายส่วน และมีการใช้โครงสร้างอาคารแบบคอนกรีตเสริมเหล็กในอาคารหลายหลัง บ่งชี้ถึงเทคโนโลยีอาคารตามยุคสมัยและทักษะในการก่อสร้างของช่าง และ

ยังแสดงถึงสถานะทางการเงินของเจ้าของในการสร้างอาคารได้เป็นอย่างดี โครงสร้างอาคารที่ใช้ในชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

อาคารที่สร้างในยุคแรกนิยมใช้โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก ซึ่งโครงสร้างลักษณะนี้สามารถใช้รองรับอาคาร 2 ชั้นได้ โดยใช้อิฐก่อเป็นกำแพงหนาจรดแนวหลังคาทรงจั่วเป็นลักษณะผนังกันไฟ ภายในมีการเว้นช่องไว้เพื่อใส่โครงสร้างไม้สำหรับพื้นชั้นบนและหลังคา อาคารบางหลังที่มีขนาดใหญ่มีการก่ออิฐเป็นเสาไว้ภายในเพื่อรองรับน้ำหนักอาคารส่วนบน แล้วประดับภายนอกด้วยปูนปั้น เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น ผนังลักษณะนี้มีการเว้นช่องเปิดเท่าที่จำเป็น

โครงสร้างไม้

อาคารที่สร้างด้วยโครงสร้างไม้พบเห็นหลายหลังได้ในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต แต่เนื่องจากส่วนใหญ่อาคารสร้างโดยใช้อิฐ ดังนั้นโครงสร้างไม้ส่วนใหญ่ จึงถูกนำมาใช้ในส่วนโครงสร้างพื้นชั้นบน ทั้งส่วนคาน ตง และแผ่นพื้น โดยโครงสร้างในส่วนนี้ถูกวางไว้บนผนังแบบก่ออิฐ หรือใช้วิธีการฝังเข้าไปในส่วนผนังอิฐ บริเวณพื้นที่ใต้หลังคาภายในอาคารมีการดามส่วนผนังอาคาร (ภาพที่ 45) โดยใช้ไม้ทั้งต้นหรือไม้แปรรูปทำหน้าที่เสมือนคานเพื่อกันผนังล้ม เช่น บ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น ส่วนโครงสร้างหลังคาทุกหลังใช้โครงสร้างไม้ทั้งหมดยกเว้นวัสดุมุงหลังคา อาคารที่มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยมีการวางระแนงไม้ที่ชิดกัน เพื่อให้วางแผ่นกระเบื้องหลังคาขนาดเล็กได้ อีกส่วนที่ใช้โครงสร้างไม้ คือ ส่วนบันได เพื่อให้เชื่อมต่อกับส่วนโครงสร้างพื้นชั้นบน

ภาพที่ 45 การฝังโครงสร้างไม้ (คาน) และการวางโครงสร้างหลังคา ไว้บนผนังก่ออิฐ

ในส่วนผนังอาคารภายนอก พบอาคารที่ใช้โครงสร้างไม้ทั้งหลังเฉพาะเพียงบางหลังเท่านั้น ในอาคารตึกแถวมีการใช้ผนังไม้ในส่วนด้านหน้าและด้านหลังอาคาร เช่น บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น รวมถึงในส่วนผนังภายนอกที่อยู่บริเวณช่องฉิ่มแจ้ในอาคาร (ภาพที่ 4.39) เช่น บ้านรหัส P-M 02 และ บ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น โดยการใช้โครงคร่าวไม้และตีแผ่นไม้แนวนอนเป็นส่วนผนัง เพื่อช่วยลดน้ำหนักที่ถ่ายลงสู่โครงสร้างอาคารและเชื่อมต่อกับผนังก่ออิฐด้านข้างซึ่งเป็นโครงสร้างผนังรับน้ำหนักหรือโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก และผนังภายในอาคารทั้งหมดพบการใช้โครงสร้างไม้ในการกั้นแบ่งห้องต่าง ๆ อย่างเป็นสัดส่วน

ภาพที่ 46 ผนังไม้บริเวณช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร

โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก

ในยุคที่เริ่มมีการสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในไทย พบการใช้โครงสร้างอาคารประเภทนี้ในอาคารชุมชนเมืองเก่า เช่น บ้านรหัส P-M 02 และอาคารบางส่วนของบ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในยุคแรก อาคารลักษณะนี้ช่วยให้โครงสร้างผนังและโครงสร้างเสามีขนาดเล็กลง และเพิ่มพื้นที่ภายในอาคาร แต่โดยมากโครงสร้างนี้ถูกใช้ในส่วนเสา คาน ผนังส่วนด้านข้าง และเริ่มมีการสร้างระเบียงนอกอาคารในส่วนพื้นที่ชั้นบน เช่น บ้านรหัส P-M 01 และบ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น ทำให้เกิดการใช้หลังคาระเบียง รวมถึงมีการสร้างหลังคาแบนยื่นออกมาเป็นกันสาดในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร เช่น บ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น

ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนเทคโนโลยีการก่อสร้างเป็นแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่ภายในบ้านเรือนของชาวจีนยังคงใช้ร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่สร้างจากไม้ เช่น ส่วนบันได ส่วนพื้นชั้นบน และส่วนผนังภายในอาคาร เป็นต้น สำหรับส่วนรูปด้านหน้าอาคารยังคงใช้รูปแบบเดิม ทำให้อาคารภายในย่านมีความกลมกลืนกันอย่างสวยงาม แสดงให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวตามเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบค่อยเป็นค่อยไปภายใต้การเป็นอยู่ในแบบเดิม

พื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร

การบางชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนนอกจากลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารภายนอกแล้ว การใช้พื้นที่ยังสามารถบ่งชี้ถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของผู้อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้องใช้งานทั้งในชีวิตประจำวันและใช้ในโอกาสพิเศษหรือเทศกาลต่าง ๆ โดยการศึกษาอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวที่พบในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

พื้นที่เมืองเก่าภูเก็ตถูกขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมด้วยกลุ่มชาวจีนที่ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ โดยมีลักษณะกิจกรรมหลักภายในเมืองเป็นการค้าที่เกี่ยวข้องกับดีบุกและมีการค้าปลีกอื่น ๆ เพื่อรองรับการอยู่อาศัยของชาวจีน สำหรับพื้นที่ผลิตดีบุกบนบกพบได้ในพื้นที่รอบนอกชุมชน ส่วนดีบุกในทะเลพบบริเวณอ่าวภูเก็ต อาคารบ้านเรือนที่พบส่วนใหญ่ในพื้นที่ใจกลางชุมชนจึงมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถว ส่วนบ้านเดี่ยวมักเป็นอังมอหลาวขนาดใหญ่และมีพื้นที่รอบบริเวณบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นของนายเหมืองที่ร่ำรวยจากการทำเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่ภูเก็ตและพังงา

อาคารบ้านเรือนเหล่านี้จึงมีการจัดการพื้นที่สำหรับการค้าขายและสำหรับพักอาศัยที่สอดคล้องกับลักษณะวิถีชีวิตแบบชาวจีน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมจีน และกลุ่มวัฒนธรรมจีนลูกผสมในแถบช่องแคบมะละกา พื้นที่ภายนอกของอาคารตึกแถวมักถูกเชื่อมต่อกันด้วยทางเดินตลอดแนวถนน ในอาคารที่พอจะมีพื้นที่บริเวณหลังบ้านมักใช้สำหรับปลูกพืชพรรณขนาดเล็ก และเป็นที่ตั้งของห้องส้วมในอดีต เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถเข้ามาจัดการระบบสุขาภิบาลได้สะดวก ปัจจุบันห้องส้วมยังคงอยู่ในตำแหน่งเดิมแต่เปลี่ยนมาใช้ระบบบ่อเกรอะบ่อซึมทดแทนระบบแบบเดิม

ส่วนพื้นที่ภายนอกของอาคารบ้านเดี่ยวในส่วนหน้าบ้าน มักเป็นลานหญ้าขนาดใหญ่ ปลูกพืชพรรณประเภทไม้ประดับสวยงาม บางหลังมีทางสำหรับให้รถยนต์เข้าไปจอดเทียบบริเวณส่วนหน้าของอาคาร (ภาพที่ 47) ส่วนพื้นที่โดยรอบปลูกพืชพรรณท้องถิ่นขนาดใหญ่ เช่น มะม่วง ขนุน มะขาม มะพร้าว สะตอ เป็นต้น เพื่อให้ร่มเงาและเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนบริเวณครัวนิยมปลูกพืชผักไว้ใช้ภายในครัว บ้านลักษณะนี้มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่อย่างชัดเจนด้วยแนวรั้ว ซึ่งก่อด้วยอิฐเตี้ย ๆ ร่วมกับการใช้เหล็กหล่อหรือเหล็กดัดที่มีลวดลายสวยงาม หรือใช้ร่วมกับอิฐโปร่งที่ทำเป็นลวดลายต่าง ๆ บางหลังอาจเป็นแนวต้นไม้เตี้ย ๆ เพื่อให้สามารถมองเห็นความสวยงามของบ้านที่ตั้งตระหง่านอยู่บริเวณกลางที่ดินได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 47 การสร้างพื้นที่เปิดโล่งและทางสำหรับรถยนต์ในส่วนด้านหน้าอาคาร

ในอาคารตึกแถวพบการเว้นพื้นที่ด้านหน้าอาคารเป็นทางเดินเชื่อมต่อกัน (หง่อคาขี่) (ภาพที่ 48) เพื่อให้คนเดินสัญจรไปมาในย่านได้อย่างสบาย เนื่องจากมีอาคารปกคลุม ทางเดินดังกล่าวช่วยให้ผู้คนไปมาหาสู่กันได้ง่าย รวมทั้งเอื้อให้เกิดการจับจ่ายสินค้าภายในร้านค้า และช่วยลดการเสียหายของสินค้าจากการโดนแดดและฝน การสร้างพื้นดังกล่าวแสดงถึงการแก้ปัญหาสำหรับการอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับสภาพอากาศ อีกทั้งยังเอื้อต่อการค้าขาย ภายในอาคารตึกแถวสำหรับค้าขาย (เตี่ยวฉู่) มีการใช้ช่องเปิดขนาดใหญ่และเว้นพื้นที่ส่วนหน้าสำหรับจัดวางสินค้า เช่น บ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น มี

แนวผนังกั้นแบ่งระหว่างพื้นที่ค้าขายส่วนหน้า และพื้นที่พักอาศัยในส่วนหลังรวมถึงพื้นที่ชั้นบน ซึ่งถูกใช้สำหรับเก็บสินค้าและเป็นที่พักอาศัยของเจ้าของบ้าน

ภาพที่ 48 ทางเดินด้านหน้าอาคารตึกแถว

ในอาคารตึกแถวสำหรับพักอาศัย พื้นที่โถงส่วนหน้าถูกใช้สำหรับเป็นพื้นที่รับแขก อาคารบางหลังมีการใช้ผนังไม้ฉลุลายคล้ายฉากลับแลกั้นแบ่งพื้นที่ก่อนเข้าสู่พื้นที่ส่วนถัดไป เพื่อพลางสายตาจากบุคคลภายนอก และทำหน้ากั้นแบ่งพื้นที่ส่วนด้านหน้าและส่วนด้านหลังออกจากกัน ส่วนโถงภายในมีการจัดองค์ประกอบอาคารส่วนผนังและทางสัญจรในลักษณะสมมาตร (ภาพที่ 49) โดยสามารถเข้าได้ทั้ง 2 ประตู แต่มีการกำหนดทางสัญจรหลักของอาคารเพียงเส้นทางเดียว เช่น บ้านรหัส P-M 02 และ P-M 03 เป็นต้น

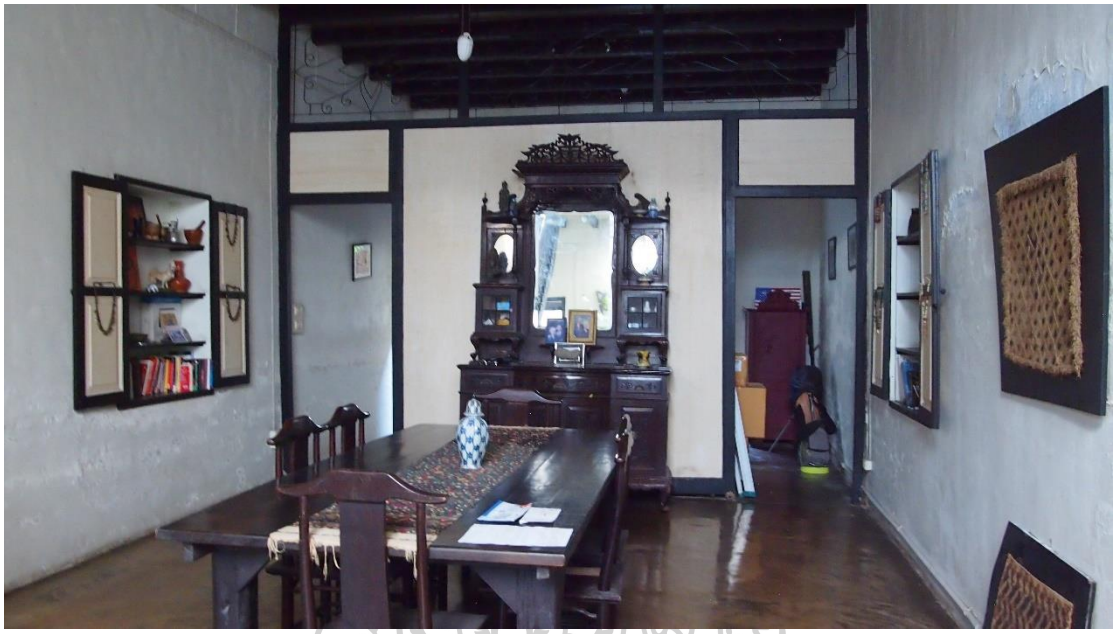

ภาพที่ 49 การจัดองค์ประกอบแบบสมมาตรภายในอาคาร

เมื่อเข้าสู่โถงส่วนถัดไป มีลักษณะเป็นโถงโล่งใช้สำหรับพักผ่อนและนั่งเล่นของสมาชิกภายในบ้าน บริเวณนี้เป็นจุดเชื่อมต่อสู่อาคารชั้นบน พบการเว้นช่องฉิ่มแจ้ ในพื้นที่ส่วนนี้ อาคารบางหลังมีการขุดบ่อน้ำ สร้างที่เก็บน้ำ และสร้างห้องอาบน้ำบริเวณช่องฉิ่มแจ้ (ภาพที่ 50) เช่น บ้านรหัส P-M 02 และ P-M 03 เป็นต้น โดยมากอาคารตึกแถวในย่านเมืองเก่าภูเก็ตมีการขุดบ่อน้ำไว้ภายในบ้านอย่างน้อย 1 บ่อ เพื่อความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย และแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในพื้นที่ตั้ง

ภาพที่ 50 บ่อน้ำและห้องอาบน้ำ บริเวณช่องฉิ่มแจ้ภายในบ้าน

ในตึกแถวที่มีความลึกของอาคารมาก อาจมีการเชื่อมต่อของก้อนอาคารด้วยส่วนโถงและช่องฉิ่มแจ้มากกว่า 1 แห่ง แต่ในพื้นที่ครัวของอาคารทุกหลังเป็นบริเวณที่ต้องพบช่องฉิ่มแจ้ เนื่องจากต้องใช้สำหรับระบายอากาศและควันขณะทำครัว อีกทั้งยังใช้เป็นพื้นที่สำหรับรองรับน้ำฝนไว้ใช้ในครัว ภายในมีการก่อเตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่สำหรับไว้ทำอาหาร เตาไฟที่พบมีตั้งแต่ 2-5 หลุม อาจมีขนาดแตกต่างกันตามการใช้งาน ในพื้นที่ชั้นล่างพบการสร้างห้องนอนตั้งแต่ 1-2 ห้อง โดยเจ้าของบ้านหรือผู้สูงอายุมักอยู่ในห้องนอนส่วนชั้นล่างนี้ เพื่อการสอดส่องและดูแลสมาชิกในบ้านอย่างทั่วถึง ซึ่งการกำหนดพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการใช้งานและวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้

พื้นที่ชั้นบนเป็นพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าของบ้าน โดยมากถูกใช้เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับนอนและเก็บทรัพย์สมบัติ โดยมีพื้นที่โถงและทางเดินชั้นบนเป็นส่วนเชื่อมต่อกัน และใช้บันไดส่วนโถงกลางอาคารเชื่อมต่อกับพื้นที่ชั้นล่าง ห้องนอนชั้นบนที่พบในอาคารตึกแถวมีตั้งแต่ 1-5 ห้อง ขึ้นอยู่กับขนาดบ้านและจำนวนสมาชิกภายในบ้าน ห้องนอนเหล่านี้แม้ว่ามีตำแหน่งอยู่กลางอาคาร แต่มีหน้าต่างสำหรับรับแสงแดดและลมได้ทุกห้อง เนื่องจากตั้งอยู่ในตำแหน่งส่วนด้านหน้าอาคาร บริเวณช่องฉิ่มแจ้และส่วนหลังอาคาร ทำให้ผู้อยู่อาศัยภายในเกิดความสบายและมีสุขภาวะที่ดี

สำหรับอาคารแบบอังมอหลาว มีการจัดผังพื้นภายในอาคารในลักษณะสมมาตร พื้นที่ส่วนหน้าเป็นโถงขนาดใหญ่สำหรับรับแขก มีห้องอยู่บริเวณปีกอาคารทั้ง 2 ฝั่ง พื้นที่ถัดเข้าไปด้านในเป็นโถงโล่ง ใช้สำหรับนั่งเล่นและรับประทานอาหาร ในบ้านที่มีขนาดใหญ่มาก พบการเว้นช่องหลังคาหรือช่องฉิ่มแจ้บริเวณตำแหน่งกลางอาคาร เพื่อให้แสงและลมไหลเวียนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร และมีบันไดขึ้นชั้นบนอยู่ภายในบริเวณโถงส่วนนี้ (ภาพที่ 51) อาคารบางหลังมีห้องนันทนาการ สำหรับนั่งเล่น ทำงานเย็บปัก และนั่งรับประทานอาหาร เชื่อมไปยังพื้นที่ครัว เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น

ภาพที่ 51 ส่วนโถงกลางอาคาร ภายในมีช่องฉิ่มแจ้และบันได

พื้นที่ครัวที่พบในบ้านเดี่ยวมักมีขนาดใหญ่ตามขนาดของอาคารหลัก พื้นที่ในส่วนนี้มีลักษณะเป็นพื้นที่เปิดโล่ง ภายในมีการเว้นช่องหลังคา แต่แนวผนังในส่วนพื้นที่ครัวค่อนข้างมิดชิด พบการเจาะช่องเปิดบนผนังเพียงบางส่วน ทำให้มีลักษณะเป็นพื้นที่ส่วนตัว ภายในพบการสร้างเตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่ไว้ภายในครัว (ภาพที่ 52) ซึ่งเตาไฟขนาดใหญ่ที่พบมีขนาดกว้างถึง 4-5 หลุม ส่วนเตาไฟตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ช่องฉิ่มแจ้มีบ่อน้ำ และที่เก็บน้ำฝน ทำให้สะดวกในการทำอาหารและซักล้าง ในบ้านเดี่ยวขนาดใหญ่มักสร้างช่องฉิ่มแจ้ไว้ที่ปีกอาคารทั้ง 2 ฝั่ง เพื่อให้ผังอาคารมีลักษณะสมมาตรและเพิ่มพื้นที่สำหรับช่วยระบายอากาศให้แก่ครัว

ภาพที่ 52 เตาไฟแบบจีนขนาดใหญ่ภายในห้องครัว

พื้นที่ชั้นบนของอาคารบ้านเดี่ยวถูกใช้สำหรับเป็นห้องนอนของเหล่าสมาชิกภายในบ้าน โดยมีโถงซึ่งอาจมีมากกว่า 1 โถง หรือมีทางเดินกลางอาคารเป็นส่วนเชื่อมต่อพื้นที่เข้าด้วยกัน ห้องที่อยู่ในส่วนพื้นที่ชั้นบนทุกห้องล้วนมีช่องหน้าต่าง เพื่อให้ลมและแสงแดดส่องถึงพื้นที่ภายในอาคาร ห้องเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งชิดกับริมผนังส่วนรูปด้านหน้า รูปด้านข้าง รูปด้านหลัง และช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร บางหลังพบการสร้างระเบียงภายนอกอาคารในส่วนพื้นที่ด้านหลัง เช่น บ้านรหัส P-M 01 เป็นต้น

แม้ว่าอาคารกรณีศึกษาทั้ง 4 หลัง มีลักษณะรูปแบบอาคารแตกต่างกัน แต่เมื่อนำผังอาคารมาเปรียบเทียบกัน (ภาพที่ 53) พบว่า มีลักษณะการจัดวางผังในลักษณะสมมาตรในส่วนพื้นที่โถงด้านหน้า ลำดับการเข้าอาคารและการจัดวางตำแหน่งของพื้นที่ภายในอาคารในลักษณะเดียวกัน แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่สาธารณะ พบในส่วนโถงด้านหน้าอาคารประเภทบ้านเดี่ยวและโถงทางเดินด้านหน้าอาคารตึกแถว ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่พบปะและเชื้อเชิญผู้คนเข้าสู่พื้นที่ภายใน

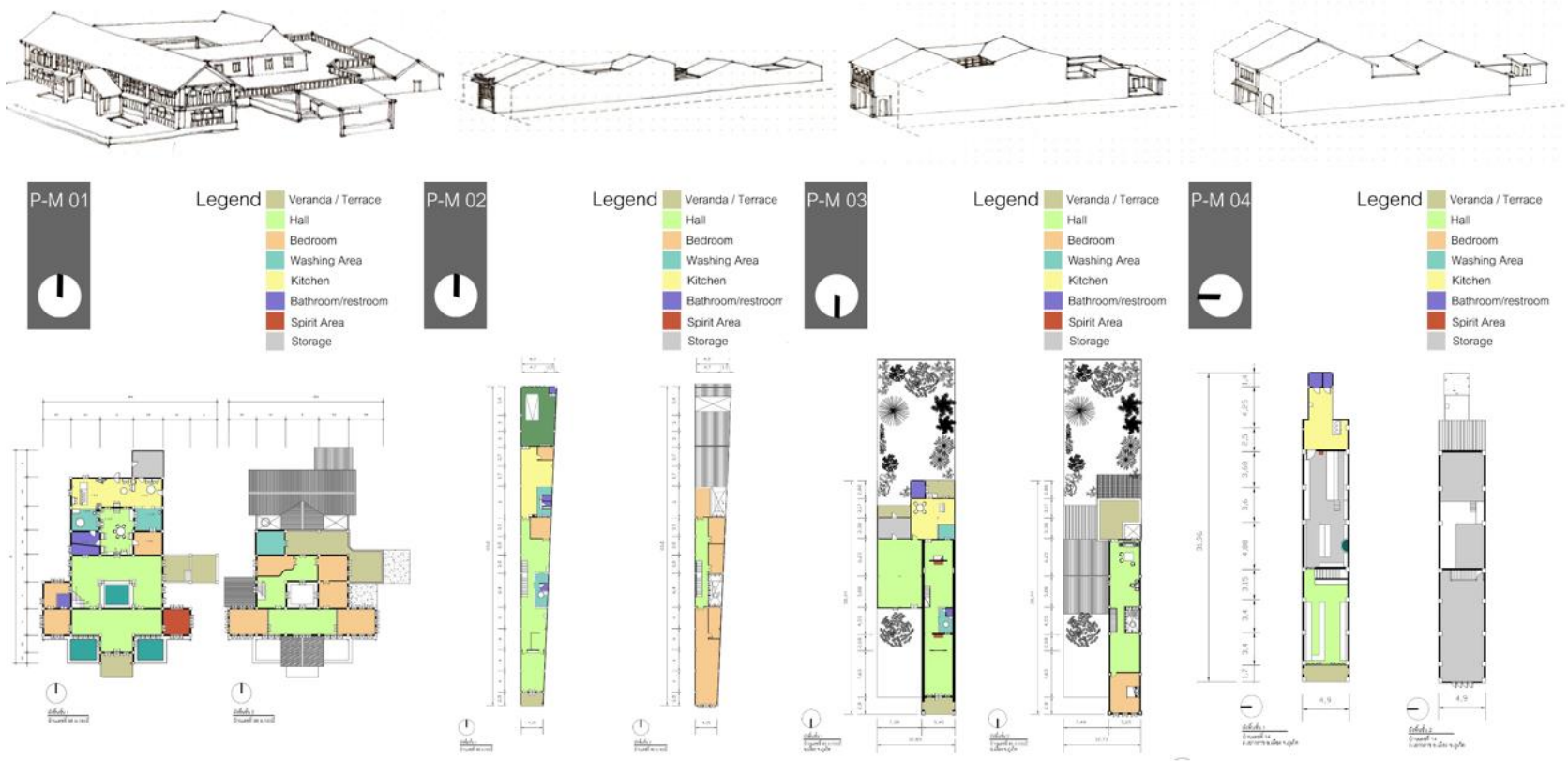

ภาพที่ 53 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนกะทู้

พื้นที่กึ่งสาธารณะ พบในส่วนโถงภายในอาคารส่วนหน้า สำหรับต้อนรับแขก หรือใช้สำหรับจัดแสดงสินค้า และพื้นที่ส่วนตัว พบในโถงส่วนกลางภายในอาคาร พื้นที่ครัว และห้องนอน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ส่วนลึกเข้าไปภายในอาคาร มีการเข้าถึงได้ยากเนื่องมีทางสัญจรจำกัดเพียงทางเดียว

ภายในมีการเว้นพื้นที่ช่องหลังคาบริเวณกลางอาคารหรือส่วนเชื่อมต่ออาคาร เพื่อให้มีการดึงแสงแดดและลมเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีแก่ผู้อยู่อาศัย และเป็นพื้นที่สำหรับกักเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในครัวเรือน ในการเชื่อมต่อพื้นที่แต่ละห้องเข้าด้วยกันทั้งในส่วนชั้นบนและชั้นล่างล้วนใช้พื้นที่ส่วนโถง ให้เกิดลักษณะพื้นที่ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ของคนในบ้าน ลักษณะลำดับการเข้าถึงพื้นที่ชั้นในอาคารช่วยสร้างความปลอดภัย เนื่องจากนิยมสร้างบันไดไว้บริเวณโถงส่วนกลางอาคาร เพื่อให้เกิดการสอดส่องและป้องกันบุคคลภายนอกขึ้นไปยังพื้นที่ชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัวและมักเป็นที่เก็บทรัพย์สมบัติของเจ้าของบ้าน

2. พื้นที่ภายในอาคารและภายนอกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ

พื้นที่เมืองเก่าภูเก็ตหรือเมืองทุ่งคาเป็นพื้นที่ทางการค้าที่สำคัญของภูมิภาคแถบนี้ ทำให้มีชาวจีนโยกย้ายจากเมืองจีนและพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เพื่อทำการค้าและกิจการแร่ดีบุกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะจากเมืองปีนัง และเมืองสิงคโปร์ ซึ่งถือว่ามีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชาวจีนในภูเก็ตเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประชากรในพื้นที่นี้เป็นกลุ่มชาวจีน และเป็นผู้ที่เข้ามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของภูมิภาค ปริมาณของจำนวนชาวจีนในชุมชน จึงส่งผลต่อความเข้มข้นทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ซึ่งปรากฏผ่านการใช้พื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมทั้งส่วนภายนอกและภายในอาคาร

ในส่วนภายนอกอาคาร พบการใช้พื้นที่เฉพาะบางช่วงเวลาในช่วงเทศกาล เช่น เทศกาลกินผัก เทศกาลไหว้เทวดา เป็นต้น ตอบสนองต่อการสืบสานวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยการสร้างพื้นที่เพื่อบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวจีน บริเวณส่วนด้านหน้าของอาคารบ้านเรือน (ภาพที่ 54) ลักษณะการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อดังกล่าว ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ เป็นตัวกำหนด ทั้งขนาดและความสูงของโต๊ะ อาหาร ของไหว้ กระดาษทอง ผ้าปูโต๊ะอุย แตกต่างกันไปตามเทศกาล เช่น ในเทศกาลไหว้เทวดามีการตั้งโต๊ะไหว้เทพเจ้าสูงกว่าระดับปกติ คล้ายปะรำพิธีด้านหน้ามีการผูกต้นอ้อยและโคมกระดาษ บนโต๊ะจัดวางด้วยขนม ผลไม้ และของไหว้ต่าง ๆ เป็นต้น บริเวณขาโต๊ะมีการวางกระดาษทอง เพื่อบ่งชี้ถึงการสร้างพื้นที่สำหรับเทพเจ้า

ภาพที่ 54 ปะรำพิธีบริเวณด้านหน้าอาคาร สำหรับพิธีไหว้เทวดาของชาวจีน ในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต

บริเวณส่วนด้านหน้าอาคาร พบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า โดยมักอยู่บริเวณเสาส่วนหน้าของอาคาร เพื่อช่วยปกปักรักษาตามความเชื่อของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ บนหิ้งมีพื้นที่สำหรับตั้งของไหว้ กระถางธูปเทียน และมีชื่อของเทพเจ้ากำกับไว้ การติดตั้งหิ้งบูชามีลักษณะกึ่งถาวร เนื่องจากสามารถเปลี่ยนหิ้งใหม่ได้เมื่อชำรุดทรุดโทรม การตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า พบได้ในบ้านเกือบทุกหลังในย่านเมืองเก่าภูเก็ต แสดงถึงสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ผูกติดกับความเชื่อและความศรัทธา ซึ่งมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยรับรู้ผ่านการใช้องค์ประกอบ คือ หิ้งบูชา ซึ่งสัมพันธ์กับตำแหน่งในรูปด้านหน้าอาคาร

สำหรับพื้นที่ภายในมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าไว้บริเวณโถงส่วนหน้า มักตั้งในตำแหน่งที่ตรงกับประตูทางเข้าบ้าน ตามความเชื่อเรื่องการคุ้มครองและป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเข้ามาภายในบ้าน โดยส่วนมากพื้นที่บริเวณนี้ใช้องค์ประกอบ 2 สิ่ง คือ หิ้งบูชาสำหรับวางองค์เทพเจ้าและกระถางธูปเทียน และโต๊ะอุยรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสำหรับวางของไหว้ ซึ่งพบว่ามีการใช้กระดาษทองรองบริเวณขาโต๊ะและตู้ เพื่อบ่งชี้ขอบเขตของพื้นที่ทางความเชื่อ อาคารหลายหลังพบการใช้สีแดงในระนาบผนังและเพดานบริเวณหิ้งเทพเจ้า เพื่อสื่อสารถึงขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

เมื่อรับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นมาปรับใช้ ทำให้พบการวางพระพุทธรูปตามความเชื่อแบบหินยานของคนท้องถิ่น ซ้อนทับลงในองค์ประกอบทางความเชื่อตามแบบอย่างชาวจีนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งนี้สามารถสังเกตความเข้มข้นของความศรัทธาของเจ้าบ้านได้จากตำแหน่งการวางรูปบูชา หากยังคงมีความเชื่อตามแบบวัฒนธรรมจีนอย่างเข้มข้น มักพบตำแหน่งรูปสลักเทพเจ้า (กิมซิ้น) หรือภาพเทพเจ้าอยู่ส่วนกลางหิ้ง แต่หากเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมท้องถิ่น มักกลายเป็นที่ตั้งของพระพุทธรูปแทน (ภาพที่ 55) เช่น บ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น

ภาพที่ 55 หิ้งพระบริเวณโถงภายในบ้าน

อีกบริเวณที่พบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้า คือ ส่วนพื้นที่ครัว มีตำแหน่งอยู่ใกล้กับเตาไฟ ตั้งอยู่ที่ความสูงระดับประมาณสายตา โดยบริเวณหิ้งมีการระบุชื่อเทพเจ้าเตาไฟกำกับไว้ เนื่องจากชาวจีนมีความเชื่อเรื่องการบูชาเทพเจ้าเตาไฟเพื่อให้คุ้มครองบ้านจากการใช้ฟืนไฟ ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงกุศโลบายในการให้ผู้คนระมัดระวังในการใช้ฟืนไฟ และต้องหมั่นดูแลความสะอาดของบ้านอยู่เสมอ เนื่องจากมีเทพเจ้าคอยคุ้มครองดูแล ซึ่งเป็นการนำเอาความเชื่อของชาวจีนมาผสานกับวิถีชีวิตได้อย่างแนบเนียน

พื้นที่ทางความเชื่อที่สะท้อนถึงหลักคิดเรื่องความกตัญญูของชาวจีน คือ การตั้งหิ้งบูชาบรรพบุรุษไว้ภายในบ้าน โดยมากมีการแยกออกจากส่วนหิ้งบูชาเทพเจ้า พบในพื้นที่บริเวณโถงส่วนหน้าหรือโถงส่วนกลางอาคาร (ภาพที่ 56) เช่น บ้านรหัส P-M 01 และบ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น บนหิ้งบูชาพบการตั้งป้ายวิญญาณ (ซิ่นจู้) หรือภาพถ่ายของบรรพบุรุษ เพื่อระลึกถึงบุคคลเหล่านั้น โดยในช่วงเทศกาลตรุษจีนและเทศกาลสารทจีน (พ้อต่อ) มีการตั้งโต๊ะสำหรับตั้งของเซ่นไหว้ บริเวณด้านหน้าของหิ้งบรรพบุรุษ และบริเวณหลังบ้านมีการตั้งของเซ่นไหว้สำหรับวิญญาณไร้ญาติ เนื่องจากในอดีตชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในต่างแดนเหล่านี้ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ชาวจีน แม้ว่าจะเสียชีวิตแล้วก็ยังระลึกถึง แสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น

ภาพที่ 56 หิ้งบูชาบรรพบุรุษภายในบ้าน

ภายในอาคารบางหลังพบการบูชาเสาภูมิ สังเกตได้จากบริเวณเสาภายในบ้านมีการติดผ้าสีขาวแดง ด้านบนปิดทับด้วยทองคำเปลว (ภาพที่ 57) เช่น บ้านรหัส P-M 02 เป็นต้น เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ แสดงถึงการรับเอาวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ผ่านการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยใช้องค์ประกอบทางความเชื่อ

ภาพที่ 57 เสาภูมิภายในบ้าน

3. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับลักษณะสังคม

เนื่องจากย่านเมืองเก่าภูเก็ตเป็นย่านการค้าทางเดินด้านหน้าอาคาร (หง่อคาขี่) จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้คนสามารถพบปะกันได้ง่าย ในอดีตผู้คนที่อยู่ในย่านล้วนรู้จักกันเป็นอย่างดีและมักตั้งบ้านเรือนอยู่

ใกล้กับกลุ่มเครือญาติ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ชาวจีน สิ่งนี้สะท้อนผ่านงานสถาปัตยกรรมในอาคารตึกแถวบางหลัง ที่มีความยาวจนสามารถเชื่อมต่อถนน 2 ฝั่งเข้าด้วยกัน โดยการให้ผู้คนที่สนิทสนมสามารถใช้พื้นที่ภายในบ้านเป็นทางสัญจรเพื่อทะลุไปยังพื้นที่อีกฝั่งได้ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะสังคมแบบพึ่งพากันของชาวจีนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภายในบ้านพบการสร้างอาคารหลายหลังเรียงร้อยต่อกันเป็นชุดอาคารเดียว เนื่องจากครอบครัวชาวจีนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย แต่ภายในชุมชนเมืองเก่าภูเก็ตมีเนื้อที่ด้านหน้ากว้างอาคารที่จำกัด จึงทำให้อาคารมีการขยายออกไปยังส่วนพื้นที่ด้านหลัง เกิดเป็นอาคารหลายหลังที่เชื่อมต่อกัน เพื่อรองรับสมาชิกภายในบ้านที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยมีช่องฉิ่มแจ้เป็นตัวคั่นระหว่างก้อนอาคาร จึงทำให้บางอาคารมีช่องฉิ่มแจ้มากกว่า 1 แห่ง พื้นที่ภายในทั้งส่วนชั้นบนและส่วนชั้นล่างมีการเชื่อมต่อเป็นอาคารเดียวกัน ตึกแถวบางหลังมีทางสัญจรภายในอาคารเชื่อมระหว่างอาคาร 2 หลังที่อยู่ติดกัน ทำให้สมาชิกที่เป็นเครือญาติสามารถไปมาหาสู่กันได้ง่าย สะท้อนการอยู่แบบครอบครัวใหญ่ของสังคมจีนได้อย่างชัดเจน

แม้ว่าการเข้าถึงพื้นที่ภายในบ้านของบุคคลที่รู้จักสนิทสนมกับเจ้าของบ้านเป็นเรื่องไม่ยาก แต่ภายในบ้านของชาวจีนพบลักษณะการสร้างพื้นที่สำหรับใช้สอดส่องและป้องกันบุคคลจากภายนอก โดยใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ในส่วนช่องเปิดของบ้านทุกหลัง พบการใช้เหล็กลูกกรงติดบริเวณหน้าต่างและช่องลม บ้านบางหลังพบการใช้หน้าต่างหรือประตูแบบ 2 ชั้น เพื่อป้องกันบุคคลภายนอก และด้วยลักษณะแสงสว่างที่แตกต่างระหว่างภายนอกและภายในบ้าน ทำให้คนที่อยู่ภายในบ้านสามารถมองออกไปยังภายนอกได้อย่างชัดเจนผ่านผ้าม่านที่กั้นระดับสายตา

ผนังภายในพบการใช้ฉากไม้กั้นแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนโถงภายในอาคารกับพื้นที่ส่วนตัวซึ่งอยู่ด้านหลัง ทำให้พื้นที่มีความเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน อาคารบางหลังพบการเจาะช่องขนาดเล็กที่บริเวณพื้นชั้นบน เพื่อใช้สำหรับมองลอดลงไปยังโถงทางเดินภายนอกได้ การสร้างพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวแสดงถึงการระมัดระวังตัวของชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้

ครัวเป็นพื้นที่ที่สะท้อนลักษณะทางสังคมของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ ผ่านการใช้งานในชีวิตประจำวันและกิจกรรม ทั้งการทำครัว ทานอาหาร เลี้ยงดูลูกหลาน ซักล้าง หรือแม้กระทั่งใช้พักผ่อนในกลางวัน เกิดเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ของคนในบ้านและบุคคลที่สนิมสนม ทำให้พื้นที่ครัวของชาวจีนมีขนาดใหญ่เพื่อรองรับกิจกรรมที่หลากหลายเหล่านี้ ในอดีตพื้นที่ส่วนหลังบ้านของย่านตึกแถวสามารถเดินเชื่อมต่อกันได้ ทำให้เพื่อนบ้านในละแวกไปมาหาสู่กันได้ง่ายโดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน แต่

ปัจจุบันได้มีการสร้างแนวเขตกำแพง ทำให้พื้นที่แบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน จึงส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่ลดน้อยลง

4. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับการจัดการภูมิปัญญา

ส่วนด้านหน้าอาคารทั้งตึกแถวและบ้านเดี่ยวมีโถงหรือโถงทางเดิน เพื่อใช้เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านจากภายนอกเข้าสู่ภายใน บริเวณพื้นที่ส่วนนี้มีหลังคาปกคลุม ผู้ใช้งานจึงสามารถหลบแดดและฝนได้ แสดงถึงความเข้าใจจึงในการสร้างพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพอากาศแบบฝนตกชุก ในอาคารหลายหลังพบการยกฐานอาคารให้สูงขึ้นจากระดับพื้นดิน นอกเหนือไปจากสัดส่วนที่ทำให้อาคารดูโดดเด่นขึ้นแล้ว การยกฐานอาคารยังช่วยลดความชื้นที่เข้าสู่ผนังและพื้นที่ภายในอาคาร

ภายในอาคารมีการใช้แนวคิดเรื่องการปรับพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพอากาศเช่นเดียวกัน พบได้ในส่วนพื้นที่ช่องฉิ่มแจ้ ซึ่งช่วยในการนำแสงแดดและลมเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร ทำให้มีแสงสว่างส่องอย่างทั่วถึงในช่วงเวลากลางวัน อีกทั้งยังทำให้มีการระบายอากาศและความร้อนออกสู่ภายนอก ช่วยให้พื้นที่ภายในบ้านมีอุณหภูมิที่เย็นสบาย เนื่องจากบริเวณช่องฉิ่มแจ้เป็นพื้นที่เปิดโล่งภายในอาคาร จึงถูกใช้สำหรับเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำ พบบ่อน้ำและบ่อเก็บน้ำฝนสำหรับใช้ภายในบ้าน มีการก่อผนังเตี้ย ๆ อยู่บริเวณพื้นที่นี้ เช่น บ้านรหัส P-M 02 และบ้านรหัส P-M 03 เป็นต้น เพื่อป้องกันฝนสาดเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร ซึ่งอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ นอกจากนี้พื้นที่ฉิ่มแจ้เป็นส่วนเชื่อมต่อกับพื้นที่ครัว จึงซึ่งทำให้เกิดการระบายกลิ่นอาหารและควันได้ดี แสดงถึงภูมิปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาของผู้อยู่อาศัย

เตาไฟแบบจีนที่พบในพื้นที่ครัว แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรมการปรุงอาหารของชาวจีนที่แตกต่างจากคนท้องถิ่น จึงพบการก่อเตาขนาดใหญ่ด้วยอิฐ สูงจากพื้นประมาณ 70-80 เซนติเมตร ทั้งนี้ความสูงของเตาขึ้นอยู่กับความสูงของคนใช้งาน เตาไฟมีการแบ่งพื้นที่เป็น 2 ระดับ เพื่อให้สามารถวางภาชนะและมีช่องสำหรับใส่ฟืนได้ บางแห่งมีการทำช่องหรือเซาะร่องเพื่อให้อากาศเข้าไปภายในเตาได้ ทำให้สามารถเร่งไฟจากการใช้ไม้ฟืนได้ บนเตามีการเว้นร่องเพื่อให้ทำความสะอาดได้ง่าย เช่น บ้านรหัส P-M 01 บ้านรหัส P-M 03 และบ้านรหัส P-M 04 เป็นต้น แม้ว่าปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนไปใช้เตาแก๊สแทนเตาไฟในรูปแบบเดิม แต่รูปแบบเตาไฟดังกล่าวทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาในการใช้ไฟของชาวจีนและการสร้างพื้นที่ เพื่อตอบสนองต่อการใช้งานอย่างเหมาะสม

โดยสรุป ชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจนและหนาแน่น ทำให้มีการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมไปตามวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับถิ่นที่ตั้ง ลักษณะรูปแบบอาคารมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสนิยมในแต่ละยุคสมัย ทั้งในส่วนรูปด้านหน้าอาคารและเทคโนโลยีการ

สร้างอาคาร เกิดขึ้นภายใต้วิถีแบบชาวจีน สถาปัตยกรรมจึงปรากฏลักษณะที่บ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนไว้อย่างเข้มข้น ผ่านรูปแบบอาคาร องค์ประกอบอาคาร และพื้นที่ใช้งานทั้งภายในและภายนอก

ความโดดเด่นของลักษณะสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ชุมชนกะทู้และชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต มีปัจจัยมาจากจำนวนประชากรชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งชาวจีนจากประเทศจีนและชาวจีนจากเมืองในแถบช่องแคบมะละกา ทำให้เกิดเครือข่ายชาวจีนที่เชื่อมโยงกันทั้งในชุมชนและนอกชุมชนผ่านรูปแบบเครือญาติและการค้า ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้แก่ภูเก็ตและพื้นที่แถบนี้จากกิจการที่เกี่ยวข้องกับดีบุก ตั้งแต่กระบวนการผลิตจนกระทั่งกระบวนการส่งออกขายให้แก่ต่างชาติ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของกลุ่มเครือข่ายชาวจีนและอิทธิพลของชาติตะวันตกในพื้นที่แถบมลายู ส่งผลให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏมีความคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร แต่มีรายละเอียดที่ปรากฏในอาคารแตกต่างกันตามยุคสมัยและลักษณะชุมชน

แม้ว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดภูเก็ตมีลักษณะบ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีน แต่ก็มีการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาปรับใช้ในบางส่วน คือ การจัดการพื้นที่ภายนอกและภายในอาคาร เพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นเดิมที่แต่งงานกับชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ เกิดเป็นกลุ่มชาวจีนลูกผสมจำนวนมาก รวมถึงการปรับสถาปัตยกรรมตามสภาพแวดล้อมของถิ่นที่ตั้ง ทั้งการสร้างพื้นที่ใช้งานอย่างเหมาะสม การเลือกใช้องค์ประกอบอาคาร วัสดุอาคาร รวมถึงพื้นที่ทางความเชื่อ ซึ่งมีการซ้อนทับกันของวัฒนธรรมเกิดเป็นความหลากหลายที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้น

4.3.1.2 ชุมชนที่มีชาวจีนและคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ร่วมกัน

ในชุมชนที่มีดินแดนเป็นผืนแผ่นดินเชื่อมต่อกันกับชุมชนอื่น ๆ เอื้อให้เกิดลักษณะการยอมรับ ปรับตัว และการแสดงจุดเด่นทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลาย พบได้ทั้งในชุมชนที่เป็นอาณาจักรเก่าแก่ที่มีความสำคัญ รวมถึงพื้นที่ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของเมืองตามเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และอื่น ๆ จึงทำให้ในชุมชนเดียวกันมีการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตที่สืบทอดตามรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม หรือเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลักในท้องถิ่น ร่วมกับการรับเอาลักษณะของกลุ่มวัฒนธรรมรองมาปรับใช้ มักมีการถ่ายทอดรูปแบบเหล่านั้นผ่านบริบททางสังคม วิถีชีวิตเชิงเกษตรกรรม ศาสนาและความเชื่อ นำไปสู่การแสดงตัวตนผ่านพื้นที่ กายภาพแบบต่าง ๆ รวมถึงงานสถาปัตยกรรม

สำหรับในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก เมื่อกลุ่มชาวจีนซึ่งเป็นผู้เข้ามาอยู่ใหม่ต้องเข้ามาอาศัยในพื้นที่เดิมร่วมกับคนพื้นเมือง เพื่อสร้างโอกาสในการทำมาหากินโดยเฉพาะกลุ่มอาชีพค้าขาย และอาชีพที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะด้านซึ่งคนท้องถิ่นเดิมไม่ถนัด เช่น การทำแร่ ดีบุก เป็นต้น ทำให้เกิดการสร้างประโยชน์ร่วมกัน ชาวจีนเหล่านี้จึงอยู่อาศัยร่วมกับคนท้องถิ่นได้อย่างเป็นอย่างดี ทั้งนี้กลุ่มชาวจีนได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบริบทของพื้นที่ใหม่ โดยในระยะแรกที่ไม่ได้มีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร มีการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้อยู่ร่วมกับคนท้องถิ่นมากกว่าการใช้รูปแบบทางกายภาพ ดังนั้นงานสถาปัตยกรรมจึงเป็นเพียงที่พักชั่วคราว

เมื่อเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานถาวร จึงพบว่า มีการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทในพื้นที่แถบนี้ และเริ่มมีการรับเอารูปแบบของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสอดแทรกเข้ากับงานสถาปัตยกรรมของตน ทั้งลักษณะทางความคิด ความเชื่อ หรือการใช้องค์ประกอบและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับคนพื้นเมืองทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพในรูปแบบต่าง ๆ การเข้ามาอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจีนและคนพื้นเมือง พบได้ที่เมืองตะกั่วป่า เมืองพังงา และเมืองท้ายเหมือง ซึ่งล้วนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตแดนที่มีลักษณะเป็นผืนแผ่นดิน ซึ่งมีการครอบงำของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ปรากฏผ่านลักษณะกายภาพที่บ่งชี้ถึงตัวตนเฉพาะกลุ่มที่สำคัญ คือ งานสถาปัตยกรรม

4.3.1.2.1 สถาปัตยกรรมชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

สถาปัตยกรรมที่พบในเมืองตะกั่วป่า โดยมากมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวเรียงรายไปตลอดแนวถนนในพื้นที่ใจกลางเมือง (ภาพที่ 58) ปรากฏให้เห็นการสร้างอาคารเดี่ยวเฉพาะอาคารเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองเมือง อาคารสาธารณะภายในเมือง และอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ภายนอกเท่านั้น ทำให้เข้าใจลักษณะพื้นฐานในช่วงสร้างเมืองว่า ประชากรภายในเมืองโดยมากน่าจะเป็นกลุ่มชาวจีนและชาวจีนลูกผสมมากกว่าคนพื้นเมือง เนื่องจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมีการบ่งชี้อย่างชัดเจน ทั้งประเภทอาคารบ้านเรือน ลักษณะพื้นที่ โครงสร้าง และองค์ประกอบที่ใช้ในอาคาร แต่ในรายละเอียดต่าง ๆ ยังคงมีการผสมผสานลักษณะท้องถิ่นเพิ่มเติมลงในอาคารด้วย

ภาพที่ 58 บรรยากาศภายในชุมชนตะกั่วป่า

อาคารที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในชุมชนมีทั้งหมด 4 หลัง ประกอบด้วยเรือนตึกแถวจีนที่มีอายุมากกว่า 120 ปี จนถึงอาคารที่สร้างในยุคหลังที่มีอายุมากกว่า 50 ปี (ภาพที่ 59) ซึ่งล้วนแต่มีเจ้าของเป็นลูกหลานของบรรดาชาวจีนที่ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในชุมชนตะกั่วป่าตั้งแต่ครั้งอดีต ซึ่งอาคารกรณีศึกษาเป็นตัวแทนของลักษณะอาคารที่พบในย่านชุมชนตะกั่วป่าเมืองคิดเป็นร้อยละ 60 ของอาคารที่อยู่ในชุมชนทั้งหมด ซึ่งอาคารแต่ละหลังมีความแตกต่างกันในส่วนรายละเอียดบ้างเล็กน้อย การเลือกสร้างอาคารในลักษณะตึกแถวดังกล่าว เกิดขึ้นเนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ภายในชุมชนที่มีลักษณะเป็นย่านตลาด บ้านเรือนทั้งหมดจึงมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวเรียงต่อกันเป็นกลุ่มอาคารทอดยาวไปตามแนวถนน บางหลังมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวที่สร้างเป็นชุด มีการใช้โครงสร้างอาคารร่วมกัน อาคารทุกหลังใช้หลังคาจั่วโดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้า

ภาพที่ 59 อาคารกรณีศึกษาในเมืองตะกั่วป่า

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ข้อบ่งชี้ถึงภูมิปัญญาและอิทธิพลของวัฒนธรรมจีน ท้องถิ่น และตะวันตก ส่วนหนึ่งสังเกตได้จากการเลือกใช้องค์ประกอบอาคาร ซึ่งมีความความแตกต่างออกไปตามแต่ละยุคสมัย สำหรับงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. สัดส่วนและรูปทรงอาคาร: การรับรู้พื้นที่ปิดทึบและช่องเปิด

อาคารกรณีศึกษาในพื้นที่ตะกั่วป่าทั้งหมดเป็นอาคารตึกแถว ประกอบด้วยตึกแถวที่สร้างเป็นชุด และตึกแถวที่สร้างแบบเดี่ยว ขนาดและสัดส่วนของอาคารส่วนหน้าแตกต่างกันเล็กน้อย แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ (ภาพที่ 60) ดังนี้

ลักษณะที่ 1: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร เป็นอาคารติดพื้น มีความสูงแต่ละชั้นไม่มากนัก มีหลังคายื่นต่อออกมาบริเวณส่วนด้านหน้าอาคารชั้นล่าง เพื่อใช้กันแดด ฝน และใช้สำหรับเป็นทางสัญจร ในตึกแถวลักษณะนี้ช่องเปิดชั้นบนพบการเจาะช่องหน้าต่างเพียงบานเดียวตามสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิม เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 เป็นต้น

ลักษณะที่ 2: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคารูปทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น มีการใช้โครงสร้างเสาชั้น 1 รับน้ำหนักพื้นและผนังชั้น 2 ที่ยื่นออกมาปกคลุมส่วนด้านหน้าอาคาร สำหรับใช้เป็นทางเดิน มีจำนวนและขนาดช่องเปิดชั้นบนเพิ่มมากขึ้น เช่น บ้านรหัส Pn-T 03 และ Pn-T 04 เป็นต้น

ลักษณะที่ 3: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคารูปทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น ปิดด้วยแนวผนังหลังคา (parapet) มีการยื่นแผ่นพื้นคอนกรีตชั้น 2 ออกมาเป็นส่วนหลังคาขนาดเล็กหน้าอาคาร และมีการเจาะช่องเปิดชั้นบนเป็นขนาดกว้างและยาว เช่น บ้านรหัส Pn-T 02 เป็นต้น

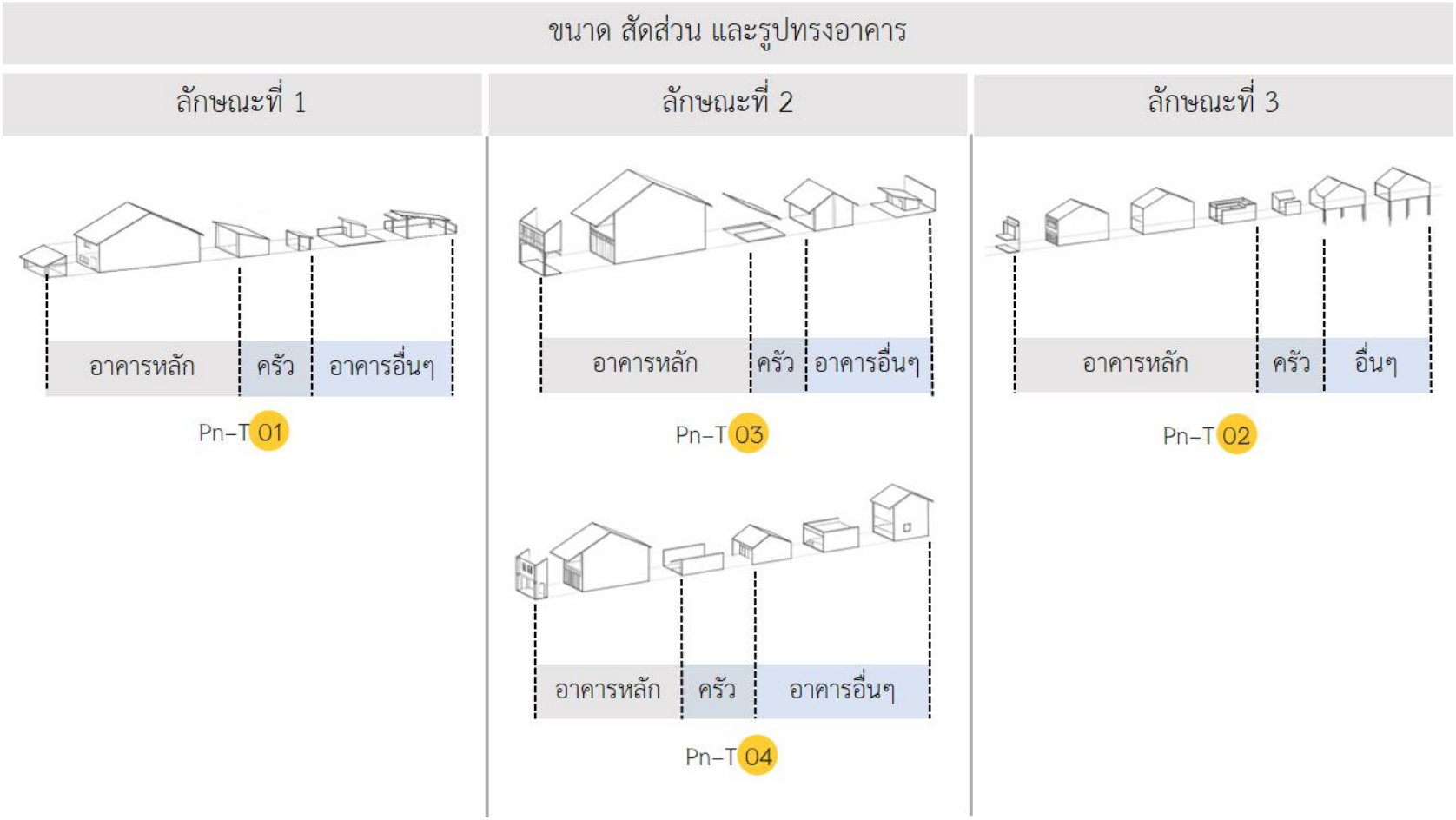

ภาพที่ 60 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคารในเมืองตะกั่วป่า

รูปทรงอาคารที่พบ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนอาคารหลัก ส่วนอาคารครัว และอาคารอื่น ๆ ทั้งนี้จำนวนอาคารขึ้นอยู่กับความลึกของพื้นที่และจำนวนสมาชิกที่อยู่ภายในบ้าน

ในส่วนของอาคารหลักที่ใช้สำหรับค้าขายและอยู่อาศัย นิยมสร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น มีลักษณะรูปทรงอาคารแบบสมมาตรทั้งในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้าง ในบ้านหลังที่มีอาคารหลักหลายหลังใช้การเชื่อมต่ออาคารด้วยพื้นที่ภายในที่มีลักษณะเป็นโถงโล่งมีหลังคาปกคลุม บริเวณนี้ผนังด้านข้างมีลักษณะปิดทึบ และมีการเว้นช่องว่างหลังคาหรือช่องฉิ่มแจ้ ไว้บริเวณที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างอาคาร เช่น บ้านรหัส Pn-T 02 และ Pn-T 04 เป็นต้น

ส่วนอาคารครัว เป็นอาคารที่สร้างแยกออกมาจากส่วนอาคารหลัก มีลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว ภายในเป็นพื้นที่เปิดโล่งสำหรับการทำครัว หลังคาที่พบมีทั้งหลังคาแบบเพิงหมาแหงน และหลังคาจั่วซึ่งหันไปในทิศทางเดียวกับอาคารหลัก เชื่อมต่อด้วยทางเดินหรืออาจเป็นส่วนต่อเติมจากส่วนหลังของอาคาร บริเวณใกล้กันมักเป็นพื้นที่เปิดโล่ง หรือมีบ่อน้ำ สำหรับใช้ซักล้าง ในส่วนนี้พบได้ในอาคารทุกหลังในตะกั่วป่า

ส่วนอาคารอื่น ๆ ที่พบ ประกอบด้วย ห้องส้วม มีลักษณะเป็นเพิงขนาดเล็กล้อมรอบด้วยผนังแบบเรียบง่าย อยู่ส่วนในสุดของบ้านหรือตั้งอยู่ในสวนหลังบ้าน มักเป็นอาคารที่แยกออกจากตัวอาคารหลักและอาคารครัว เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 และ Pn-T 03 เป็นต้น และอาคารสำหรับเก็บของมีลักษณะเป็นเพิงเปิดโล่ง มุงด้วยหลังคาเพิงหมาแหงนแบบเรียบง่าย

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่เปิดและปิดทึบในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร พบว่าการสร้างลำดับของอาคารส่วนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดมิติความลึก 2 รูปแบบ คือ การใช้แนวหลังคา และการใช้แนวผนังร่วมกับช่องเปิดในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้จากภายนอก เนื่องจากในอาคารที่ใช้แนวหลังคายื่นปกคลุมส่วนด้านหน้าอาคาร ทำให้รับรู้ได้ถึงความลึกและส่วนปิดทึบ จากระนาบหลังคาและส่วนเงาใต้อาคาร แม้ว่าผนังที่อยู่ในอาคารหลักจะมีการเจาะช่องเปิดก็ตาม เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 และ Pn-T 02 เป็นต้น ส่วนในอาคารที่ใช้แนวผนังชั้นบนยื่นออกมาด้านหน้าอาคาร ทำให้รับรู้ถึงพื้นที่เปิดโล่งใต้อาคารชั้นล่าง และรับรู้ความลึกได้จากร่มเงาที่เกิดจากพื้นและผนังชั้นบน เช่น บ้านรหัส Pn-T 03 และ Pn-T 04 เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีความน่าสนใจในการใช้มิติของความลึกส่วนด้านหน้าอาคาร แสดงถึงการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพอากาศแบบฝนตกชุก

ในส่วนรูปด้านข้างอาคารโดยมากใช้เป็นผนังทึบยาวเป็นระนาบเดียวกัน เนื่องจากข้อจำกัดของอาคารตึกแถวที่ต้องใช้โครงสร้างและผนังร่วมกับอาคารข้างเคียง พบการเจาะช่องเปิดในรูปด้านข้างอาคารเพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับการรับรู้เมื่อเข้าไปใช้งานภายในอาคาร พบว่ามีการใช้

ระนาบผนังกั้นแบ่งในอาคารแต่ละส่วนเท่าที่จำเป็น และมีการเจาะช่องเปิดส่วนผนังภายในอาคาร เพื่อให้แสงจากช่องหลังคาส่องสว่างเข้าไปยังภายในอาคาร

ระนาบหลังคาของอาคารในเมืองตะกั่วป่า พบการเว้นช่องหลังคาภายในอาคาร เพื่อเป็นช่องอากาศและช่องแสง ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ความลึกภายในอาคารผ่านความมืดและสว่างที่เกิดขึ้น แสดงถึงภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่ภายในอาคารของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร: พื้น ผนัง เพดาน หลังคา

ส่วนประกอบอาคารเป็นส่วนที่ช่วยสะท้อนถึงทรัพยากร ค่านิยม และรูปแบบอาคารที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี จึงแบ่งองค์ประกอบอาคารที่พบในชุมชนตะกั่วป่าออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้น

อาคารในตะกั่วป่ามีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น โดยมากเป็นอาคารสร้างติดดิน จากภาพถ่ายในอดีตพบว่ามีการสร้างฐานอาคารให้สูงขึ้นจากระดับถนนและทางระบายน้ำ (ภาพที่ 61) เพื่อป้องกันน้ำท่วมเข้ามาภายในบ้าน เนื่องจากในอดีตพื้นที่ตะกั่วป่ามีน้ำท่วมเป็นประจำ จึงมีการสร้างฐานอาคารให้สูงเหนือจากระดับน้ำ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 61 อาคารบ้านเรือนในชุมชนตลาดใหญ่ ตะกั่วป่า พ.ศ. 2500
ที่มา: ดร.โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน (2500)

ภายหลังมีการถมดินเพื่อทำถนน ทำให้ระดับพื้นอาคารอยู่ในระดับเดียวกับถนนหรือต่ำกว่าระดับถนน บ้านเรือนบางหลังจึงแก้ปัญหาโดยการยกพื้นภายในอาคารให้สูงกว่าระดับถนนในปัจจุบัน เมื่อดูภายนอกอาคารเหล่านี้จึงอยู่ในระดับสายตา แต่พื้นที่ภายในอาคารมีการยกระดับพื้นให้สูงขึ้น แสดงให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาของผู้คนที่อาศัยในพื้นที่แถบนี้ เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีพที่ผันแปรไปตามเงื่อนไขของลักษณะภูมิศาสตร์ที่ตั้งและการอยู่ร่วมกับลักษณะตามธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ฤดูน้ำหลาก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างสมดุล

โดยมากวัสดุที่ใช้ทำพื้นอาคารชั้นล่างเป็นคอนกรีตขัดมัน ทั้งในส่วนอาคารหลักและอาคารครัว แต่บางหลังมีการปูประเบื้องทับภายหลัง ส่วนวัสดุที่ใช้ทำพื้นชั้นบนมีทั้ง อาคารที่สร้างด้วยพื้นไม้ ซึ่งเป็นกลุ่มอาคารที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ส่วนอาคารที่สร้างขึ้นภายหลังมีการปรับวัสดุมาใช้พื้นคอนกรีตทดแทนพื้นไม้แบบเดิม เนื่องจากเทคโนโลยีการสร้างอาคารที่เปลี่ยนแปลงไป

ผนัง

ผนังภายนอกประกอบด้วย ส่วนรูปด้านหน้าอาคารและรูปด้านข้างอาคาร สำหรับวัสดุที่ทำผนังภายนอกมักใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งเป็นวัสดุที่ทนทานต่อสภาพภูมิอากาศและไฟ ในส่วนผนังด้านข้างอาคารมักก่อเป็นผนังทึบ เนื่องจากลักษณะชุมชนตะกั่วป่ามีลักษณะเป็นชุมชนการค้า มีการสร้างอาคารเรียงต่อกันตลอดแนวถนน จึงมีการใช้ผนังร่วมกับอาคารข้างเคียง

สำหรับอาคารที่อายุมากกว่า 80 ปี พบว่ามีการก่อสร้างด้วยอิฐเรียงต่อกันจนมีขนาดความหนาประมาณ 40-50 เซนติเมตร ภายนอกฉาบทับด้วยปูนหมัก เช่น Pn-T 01 เป็นต้น บางหลังมีการใช้ผนังไม้ในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านหลังของผนังชั้นบนร่วมกับผนังอิฐ เพื่อให้ง่ายต่อการสร้างช่องเปิดในผนังอาคาร แต่ในอาคารที่มีอายุน้อยกว่า 80 ปี พบว่ามีการใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูนทั้งส่วนชั้นบนและชั้นล่าง

ผนังภายในอาคาร พบว่ามีทั้งการใช้ผนังเบาแบบง่าย ๆ กั้นแบ่งพื้นที่ภายในออกจากกัน เพื่อกำหนดความเป็นสัดส่วนเท่าที่จำเป็น โดยมีทั้งการใช้ผนังไม้ แผ่นยิปซั่ม รวมถึงผืนผ้า แต่ในอาคารที่มีการปรับปรุงต่อเติมในภายหลัง พบการก่อสร้างโดยใช้ผนังอิฐในส่วนพื้นที่ภายในบ้านร่วมด้วย

เพดาน

ในเพดานของอาคารที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ไม่ได้มีการใช้วัสดุกรุปิดทับโครงสร้างพื้นชั้นบน จึงสามารถเห็นส่วนโครงสร้างทั้งคานไม้ ตงไม้ และแผ่นพื้นไม้ของโครงสร้างชั้นบนได้อย่างชัดเจน สำหรับเพดานส่วนชั้นบนไม่ได้มีการใช้วัสดุกรุปิดทับเช่นเดียวกัน จึงทำให้มองเห็นส่วนโครงสร้างหลังคาทุกส่วน เพื่อความสะดวกในการซ่อมบำรุงหลังคา แต่อาคารที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี มีการใช้แผ่นยิปซั่มมาปิดทำเป็นส่วนฝ้าเพดานของอาคารเพื่อความสวยงาม

หลังคา

หลังคาที่ใช้ในอาคารทุกหลังมีลักษณะเป็นหลังคาทรงจั่ว โดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร และหันด้านจั่วออกสู่ด้านข้างอาคาร เพื่อความสะดวกในการสร้างกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเรียงต่อกันเป็นแนวยาวตามเส้นทางถนน หลังคาในลักษณะนี้ทำให้น้ำมีทิศทางไหลลงสู่ส่วนหน้าบ้านและหลังบ้านของตน ป้องกันน้ำฝนไหลลงสู่พื้นที่ของเพื่อนบ้านที่อาจทำให้เกิดปัญหาในการอยู่อาศัยร่วมกัน

วัสดุที่ใช้มุงหลังคาในอาคารที่มีอายุมากกว่า 80 ปี เป็นแผ่นกระเบื้องดินเผาสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ที่มีลักษณะแผ่นกระเบื้องโค้งเกือบครึ่งวงกลม ไม่มีตัวยึดหรือตะขอเกี่ยว เรียกว่า กระเบื้องกาบกล้วย วางเรียงซ้อนทับเหลื่อมสลับกัน 3-4 ชั้นบนระแนงหลังคา ในชุมชนตะกั่วป่าหลังคาลักษณะนี้เป็นที่นิยมในอดีต แต่ปัจจุบันพบได้เพียงบางหลังเท่านั้น เนื่องจากต้องมีการบำรุงรักษาอยู่เสมอ ทุกปีเจ้าของบ้านต้องขยับแผ่นกระเบื้องที่เลื่อนไหลลงให้ชิดกันอยู่เสมอ และวัสดุที่ใช้ซ่อมแซมหลังคาก็หาได้ยากในปัจจุบัน เจ้าของบ้านหลายหลังจึงเปลี่ยนไปใช้วัสดุทดแทนชนิดอื่น แต่วัสดุกระเบื้องดินเผามีข้อดี คือ ทำให้ภายในบ้านมีความเย็นสบายอยู่เสมอ สำหรับอาคารที่มีอายุน้อยกว่า 80 ปี มีการเปลี่ยนมาใช้กระเบื้องลอนคู่ หรือกระเบื้องสังกะสี เนื่องจากประหยัดโครงสร้างหลังคาและไม่ต้องบำรุงรักษามากนัก

3. องค์ประกอบและวัสดุส่วนรูปด้านหน้าอาคาร: ช่องเปิด เสา ส่วนตกแต่ง

องค์ประกอบส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ประกอบด้วย ประตูบานเฟี้ยมไม้และบานเฟี้ยมเหล็ก เหนือบานประตูมีการเว้นช่องเปิดเป็นแนวยาวขนานไปกับประตู บริเวณช่องเปิดนี้พบการใช้ลูกกรงการใช้เหล็กดัด และการก่อด้วยอิฐโปร่ง รูปแบบประตูลักษณะนี้พบได้ในพื้นที่ชั้นล่างของกลุ่มอาคารที่เป็นร้านค้า เนื่องจากประตูชนิดนี้สามารถเปิดได้กว้าง สะดวกต่อการแสดงสินค้า ขนย้ายสินค้า และเชื้อเชิญบุคคลให้เข้าภายในร้าน สำหรับในอาคารที่เป็นบ้านพักอาศัยชั้นล่าง นิยมใช้ประตูไม้บานเปิดคู่ และมีการเจาะช่องหน้าต่างไว้ใกล้กับประตู มีทั้งลักษณะสมมาตรและไม่สมมาตร บานหน้าต่างสูงลอยจากพื้นและเปิดได้กว้าง พบทั้งการใช้หน้าต่างบานเฟี้ยมไม้และหน้าต่างไม้บานเปิดคู่

สำหรับช่องเปิดชั้นบน ในกลุ่มอาคารที่สร้างด้วยผนังรับน้ำหนัก มีการใช้ช่องหน้าต่างไม้บานคู่สูงจากระดับพื้นขนาดเล็กเพียง 1 ช่อง แต่ในกลุ่มอาคารที่สร้างด้วยผนังไม้ มีการใช้ช่องเปิดเป็นหน้าต่างไม้บานคู่และตีบานเกล็ดสูงจากระดับพื้น โดยมีระยะห่างระหว่างบานหน้าต่างจำนวน 2 ช่อง สำหรับอาคารที่สร้างด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูน มีการใช้ช่องเปิดเป็นหน้าต่างไม้บานคู่สูงจากระดับพื้น

โดยเว้นระยะห่างระหว่างบานหน้าต่าง ตั้งแต่ 3-4 ช่อง ขึ้นอยู่กับความกว้างของอาคาร ในอาคารบางหลังมีการเจาะช่องลมเหนือบานหน้าต่าง เพื่อการระบายอากาศภายในอาคาร

อาคารที่พบในตะกั่วป่ามีการใช้โครงสร้างเสาในส่วนพื้นที่หน้าอาคาร เพื่อรองรับโครงสร้างคานชั้นบนและโครงสร้างหลังคา โดยมากตัวอาคารมีลักษณะเรียบง่าย พบการประดับตกแต่งตรงบริเวณหัวเสาแบบจีนและตามอิทธิพลแบบตะวันตกในอาคารเพียงบางหลัง การใช้ลวดลายปูนปั้นประดับ พบได้ในส่วนบริเวณผนังอาคารส่วนรูปด้านหน้าอาคาร นิยมใช้ลวดลายที่เป็นดอกไม้ พืชพรรณ สัญลักษณ์มงคลตามความเชื่อแบบจีน และลวดลายเรขาคณิต รวมถึงพบการใช้สังกะสีฉลุลายประดับบริเวณชายคาตามแบบอย่างของคนในท้องถิ่น ในอาคารที่มีลักษณะเป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้ มีการใช้แผ่นไม้จัดวางในรูปแบบที่เป็นระเบียบสวยงามแบบเรียบง่าย (ภาพที่ 62)

ภาพที่ 62 อาคารตึกแถวจีนในตะกั่วป่า

4. โครงสร้างอาคาร

อาคารตึกแถวในชุมชนตะกั่วป่าถึงแม้จะมีลักษณะรูปทรงที่คล้ายคลึงกันหลายส่วน แต่โครงสร้างอาคาร พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปตามเทคโนโลยีการก่อสร้างอาคารในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

ในกลุ่มอาคารยุคแรกที่สร้างภายในชุมชนตะกั่วป่า มีการนำองค์ความรู้จากช่างชาวจีนมาใช้สร้างอาคารที่มีความคงทน แข็งแรง จึงทำให้รูปแบบอาคารค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกับอาคารจีนในหลายพื้นที่ ลักษณะอาคารประเภทนี้ไม่มีการใช้เสาภายในอาคาร แต่ใช้อิฐก่อเป็นผนังหนายาวตลอดแนวอาคารทั้ง 4 ด้าน และมีการก่อแนวอิฐตั้งแต่ผนังชั้นล่างสูงขึ้นไปจรดผนังชั้นบน เสาที่ปรากฏในส่วนหน้าอาคารก็มีการก่อให้มีความหนาเช่นเดียวกับผนังอาคาร เพื่อใช้รับน้ำหนักหลังคากันสาดที่สร้างยื่นออกมา เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 เป็นต้น แต่อาคารลักษณะนี้มีข้อจำกัดในการเจาะช่องเปิด จึงพบการเจาะช่องเปิดเท่าที่จำเป็นและมีขนาดไม่ใหญ่นัก

การใช้โครงสร้างไม้พบในส่วนพื้นชั้นบนและโครงสร้างหลังคา ภายในมีการใช้คานไม้ช่วยค้ำยันน้ำหนักของผนังเพื่อให้อาคารคงรูปอยู่ได้ ส่วนโครงสร้างหลังคามีการวางไม้พาดบนร่องผนังในอาคาร เพื่อรองรับโครงสร้างหลังคาส่วนต่าง ๆ ระแนงหลังคาที่พบมีการวางชิดกัน เนื่องจากต้องใช้รับน้ำหนักแผ่นกระเบื้องกาบกล้วยที่ใช้มุงหลังคา ในส่วนโครงสร้างบันไดมีการก่ออิฐฉาบปูนทำเป็นฐานบันไดช่วง 2-3 ขั้นแรก ร่วมกับการใช้โครงสร้างไม้ที่สร้างต่อขึ้นไปจรดพื้นชั้นบน การสร้างบันไดลักษณะนี้เป็นภูมิปัญญาที่ช่วยลดความชื้นและป้องกันปลวกให้แก่โครงสร้างไม้ส่วนบันได

โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนักผสมผนังเบา

อาคารที่มีการใช้โครงสร้างลักษณะนี้ มีการนำผนังแบบรับน้ำหนักมาใช้ในส่วนผนังชั้นล่าง ส่วนสำหรับผนังชั้นบนได้มีการดัดแปลงใช้ร่วมกับผนังเบาจำพวกผนังไม้ มีทั้งอาคารที่ใช้ผนังไม้ทั้งหมดและอาคารที่ใช้ผนังไม้เฉพาะส่วนด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร เทคนิคการก่อสร้างดังกล่าวถูกพัฒนาขึ้น เพื่อช่วยลดน้ำหนักของโครงสร้างอาคารชั้นบน และสามารถเจาะช่องเปิดได้มากขึ้นและมีขนาดใหญ่ขึ้นด้วย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพอากาศแบบร้อนชื้น แต่เสาที่รับโครงสร้างชั้นบน 2 อาคารบริเวณส่วนหน้าอาคารยังคงมีขนาดใหญ่ เช่นอาคารที่สร้างในยุคแรก เช่น บ้านรหัส Pn-T 04 เป็นต้น

ภายในมีการใช้โครงสร้างคานไม้ช่วยค้ำยันผนัง ในส่วนที่เป็นโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก ส่วนที่เป็นผนังไม้มีการทำโครงคร่าวไม้ยึดต่อกับส่วนผนังรับน้ำหนัก โครงสร้างส่วนบันไดมีการก่ออิฐฉาบปูนเป็นฐานบันไดในช่วง 1-2 ขั้นแรก และใช้โครงสร้างไม้พาดขึ้นไปยัง

โครงสร้างพื้นชั้นบน ในส่วนหลังคาใช้โครงสร้างไม้ แต่มีการเปลี่ยนวัสดุมุงมาใช้กระเบื้องลอนหรือกระเบื้องสังกะสี ซึ่งมีขนาดวัสดุที่ใหญ่กว่ากระเบื้องดินเผาแบบเดิม

โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก

อาคารที่สร้างในยุคหลัง หรืออาคารที่มีอายุน้อยกว่า 80 ปี เริ่มมีการใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก พบว่ามีการใช้ลักษณะโครงสร้างดังกล่าวในบ้านเรือนหลายหลัง ทำให้ขนาดเสาและผนังมีขนาดเล็กลง ช่วยเพิ่มพื้นที่ใช้งานภายในอาคาร อาคารในลักษณะนี้มีการใช้โครงสร้างเสาแบบคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด นิยมใช้ร่วมกับผนังแบบก่ออิฐฉาบปูน

สำหรับส่วนโครงสร้างภายใน พบการใช้โครงสร้างพื้นไม้และโครงสร้างบันไดไม้เช่นเดิม เช่น บ้านรหัส Pn-T 03 เป็นต้น และอาคารที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี นิยมใช้โครงสร้างคอนกรีตหล่อในที่ทั้งส่วนพื้นและบันได เช่น บ้านรหัส Pn-T 02 เป็นต้น การเลือกใช้โครงสร้างอาคารขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีการก่อสร้างในแต่ละยุค แต่สำหรับโครงสร้างส่วนหลังคายังคงมีการใช้โครงสร้างไม้เช่นเดิม แต่วัสดุมุงมีการเปลี่ยนไปตามความนิยมของแต่ละยุคสมัย

พื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร

เนื่องจากอาคารตึกแถวในชุมชนตะกั่วป่า มีลักษณะเป็นแนวยาวลึกเข้าไปด้านใน ภายในจึงมีการจัดการพื้นที่อาคารแบ่งออกเป็นหลายช่วง เกิดเป็นพื้นที่ใช้งานอันประกอบไปด้วยการซ้อนทับของมิติที่แสดงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ และการจัดการทางภูมิปัญญาของกลุ่มชาวจีนในถิ่นที่ตั้งนี้ ดังนั้นการศึกษาพื้นที่อาคาร จึงแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

อาคารตึกแถวที่พบในชุมชนตะกั่วป่า มีทั้งอาคารร้านค้าและอาคารพักอาศัย จึงแบ่งพื้นที่อาคารออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนสาธารณะ ตั้งอยู่บริเวณชั้นล่างตรงส่วนด้านหน้าของอาคารตึกแถว เป็นส่วนที่อยู่ถัดจากถนนก่อนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร มักมีหง่อคาขี่เป็นทางเดินขนาดยาวเชื่อมต่อกลุ่มอาคารในย่านเข้าด้วยกัน (ภาพที่ 63) การใช้ทางเดินดังกล่าวพบได้ในอาคารเกือบทุกหลังในตะกั่วป่า รูปแบบอาคารดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากเมืองปีนังและสิงคโปร์ ซึ่งช่วยบังแดดและฝนให้แก่ผู้สัญจร รวมถึงสินค้าที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าร้าน อีกทั้งยังทำให้เกิดระยะที่ผู้คนสามารถเดินเลือกสินค้าบริเวณหน้าร้านได้อย่างใกล้ชิดและสะดวกสบาย เอื้อให้เกิดการขายสินค้าที่ดีขึ้น จึงเหมาะสม

กับลักษณะเมืองที่มีการทำธุรกิจค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า ส่วนอาคารพักอาศัยในเมืองตะกั่วป่ามีการเว้นทางเดินด้านหน้าอาคารเช่นกัน เอื้อให้เกิดการเชื้อเชิญแขกอย่างเป็นมิตร เนื่องจากเป็นจุดพักคอยที่มีร่มเงาของหลังคาหรือพื้นส่วนชั้น 2 ช่วยปกคลุมผู้มาเยือนและผู้สัญจรไปมา ก่อนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร

ภาพที่ 63 ทางเดินส่วนด้านหน้าอาคาร

ถัดมาเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะภายในอาคาร คือ พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงส่วนหน้า ในกลุ่มอาคารร้านค้ามักเป็นส่วนที่ใช้จัดวางและแสดงสินค้าต่าง ๆ อาคารหลายหลังในตะกั่วป่า พบว่ามีการเจาะพื้นชั้นบนและมีการใช้รอกต่อกับส่วนโครงสร้างคานไม้ที่อยู่ชั้นบน เพื่อใช้เป็นช่องสำหรับขนถ่ายสินค้าจากพื้นที่เก็บสินค้าชั้นบนลงมายังพื้นที่ส่วนขายที่อยู่ชั้นล่าง ในช่วงฤดูน้ำหลากช่องดังกล่าวถูกใช้สำหรับเคลื่อนย้ายสินค้าและข้าวของต่าง ๆ ขึ้นสู่อาคารชั้นบน โดยมากกลุ่มลูกค้าและผู้ที่มีกิจธุระมักอยู่เพียงพื้นที่บริเวณนี้เท่านั้น

สำหรับตึกแถวที่ใช้พักอาศัย โถงส่วนหน้าทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับต้อนรับแขก ในตึกแถวบางหลังที่มีความลึกอาคารไม่มากนัก พบว่า มีการสร้างบันไดไว้ที่บริเวณโถงส่วนหน้าเนื่องจากข้อจำกัดของอาคาร เมื่อมีผู้คนเข้าและออกภายในอาคาร จึงทำให้เกิดพื้นที่ในลักษณะที่เอื้อให้เกิดการสอดส่องของเจ้าของบ้าน สำหรับอาคารที่มีความลึกเข้าไปด้านในค่อนข้างมาก มักมีการสร้างบันไดไว้ในส่วนพื้นที่โถงด้านใน เพื่อความปลอดภัยของเหล่าสมาชิกและทรัพย์สินภายในบ้าน

ส่วนสุดท้าย คือ พื้นที่ส่วนตัว โดยมากอยู่ในตำแหน่งถัดจากส่วนโถงภายในอาคาร อาคารที่มีความลึกไม่มากนัก พื้นที่ส่วนตัวจึงประกอบด้วย พื้นที่ครัวและพื้นที่หลังบ้าน ซึ่งมีทั้งส่วนเก็บของ ห้องสุขา บ่อเก็บน้ำฝน และสวนครัวขนาดเล็ก เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 และ Pn-T 03 เป็นต้น สำหรับอาคารที่มีความลึกหลายช่วงเสา มักมีการจัดสรรพื้นที่ภายในเพิ่มเติมตามความเหมาะสมของการใช้งานอาคารและจำนวนสมาชิก

เพื่อให้เกิดสุขอนามัยที่ดีแก่ผู้อยู่ พบว่า อาคารที่มีความลึกเข้าไปด้านในมีการสร้างช่องฉิ่มแจ้เป็นพื้นที่เปิดโล่งภายในอาคาร โดยปราศจากส่วนหลังคาปกคลุม คั่นระหว่างอาคารส่วนหน้าและส่วนถัดไป เพื่อช่วยในการระบายอากาศ รับแสงแดด และรับน้ำฝน สอดคล้องกับแนวคิดของชาวจีนในประเด็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่ผันเปลี่ยนไปตามฤดูกาล พื้นที่เหล่านี้ถูกใช้สำหรับซักล้าง กักเก็บน้ำ และอาบน้ำ บางแห่งมีการสร้างบ่อน้ำไว้บริเวณพื้นที่นี้ด้วย พบได้ทั้งบ่อน้ำที่ขุดเพื่อใช้เฉพาะภายในบ้านของตน และบ่อน้ำที่ใช้ร่วมกับเพื่อนบ้าน โดยมีตำแหน่งอยู่ตรงกลางระหว่างแนวผนังที่กั้นแบ่งกับบ้านข้างเคียง แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและการพึ่งพาอาศัยกันของกลุ่มชาวจีน

บริเวณช่องฉิ่มแจ้ถูกใช้เพื่อเป็นส่วนเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนพักอาศัย คือ ส่วนโถงชั้นใน และส่วนพื้นที่ห้องครัว เช่น บ้านรหัส Pn-T 02 และ Pn-T 04 เป็นต้น นอกจากช่วยในเรื่องการระบายอากาศ ยังทำให้แสงแดดและลมเข้าถึงภายในตัวอาคาร โดยมากผู้ที่เข้าถึงและใช้งานพื้นที่บริเวณส่วนพักอาศัย คือ เหล่าสมาชิกภายในบ้านและแขกคนสนิท ในส่วนพื้นที่ชั้นบนเป็นพื้นที่ส่วนพักอาศัยของเจ้าของบ้าน ประกอบด้วยโถงชั้นบนและห้องนอน มีตั้งแต่ 1 -3 ห้อง โดยมากเป็นเพียงการใช้ผนังเบาหรือผ้ามากั้นแบ่งพื้นที่ เพื่อสร้างความเป็นส่วนตัว

ดังนั้นเมื่อเรียงลำดับการเข้าถึงห้องต่าง ๆ ตามการใช้งานทั้ง 3 ส่วน ทำให้ได้ลำดับที่แสดงถึงการแบ่งแยกพื้นที่ออกจากกันอย่างชัดเจน และมีลำดับการเข้าถึงเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกัน คือ ส่วนพื้นที่ทางเดินด้านหน้าอาคาร (หง่อคาขี่) จัดอยู่ในส่วนพื้นที่สาธารณะ ส่วนพื้นที่กึ่งสาธารณะ คือ โถงภายในอาคารส่วนหน้า ซึ่งใช้สำหรับค้าขายและรับแขก สำหรับพื้นที่ส่วนตัว คือ บริเวณโถงชั้นใน ห้องครัว พื้นที่ส่วนหลังบ้าน โถงชั้นบนและห้องนอน ตามลำดับ ทั้งนี้จำนวนและขนาดห้อง ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกและความลึกภายในตัวอาคาร (ภาพที่ 64)

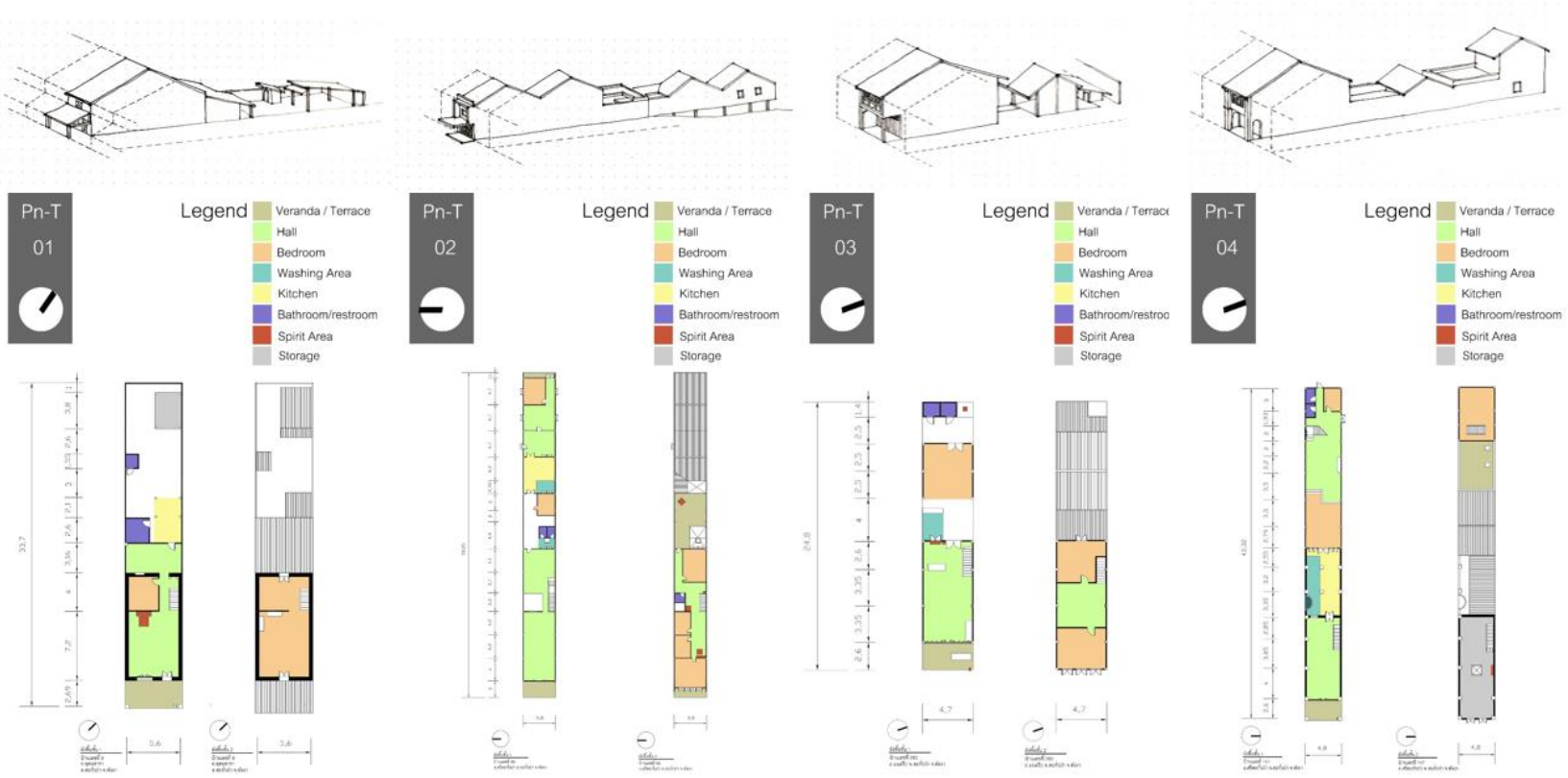

ภาพที่ 64 ผังพื้นแสดงสัดส่วนการใช้งานภายในและภายนอกอาคารในย่านเมืองตะกั่วป่า

ภาพที่ 65 หิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า บริเวณเสาด้านหน้าของอาคาร

2. พื้นที่ภายในอาคารและภายนอกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ

ในอาคารบ้านเรือนที่พบในพื้นที่ชุมชนตะกั่วป่า พบว่ามีการแสดงออกถึงความเชื่อในมิติที่หลากหลาย ผ่านพื้นที่และการใช้องค์ประกอบทางศาสนาที่สื่อสารถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีน ไทยพุทธ รวมถึงพราหมณ์ ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของของในท้องถิ่นก่อนถูกครอบงำโดยศาสนา พบได้ทั้งส่วนภายนอกและภายในอาคาร อีกทั้งยังมีการสร้างพื้นที่ทางความเชื่อผ่านการใช้องค์ประกอบ และสร้างพื้นที่เฉพาะกิจสำหรับช่วงเทศกาลอีกด้วย

พื้นที่ทางความเชื่อ พบเห็นได้จากการตั้งหิ้งบูชาต่าง ๆ ส่วนภายนอกมักมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า (ทีกง) ตามความเชื่อแบบชาวจีนฮกเกี้ยนไว้ที่โถงทางเดินด้านหน้าอาคาร บริเวณเสาด้านหน้าหรือผนังด้านหน้าของบ้าน มักติดตั้งอยู่ที่ระดับสายตา โดยมากมักมีลักษณะเป็นหิ้งขนาดเล็กทาด้วยสีแดง มีตัวอักษรจีนกำกับชื่อเทพเจ้า บนหิ้งมีพื้นที่สำหรับจุดธูป เทียน วางถ้วยน้ำชา ผลไม้ และขนม (ภาพที่ 65) ซึ่งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้าพบได้ในตึกแถวของชุมชนตะกั่วป่าเกือบทุกหลัง แสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นของกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนนี้ รวมถึงการติดยันต์แบบจีนไว้บริเวณเหนือบานประตู เพื่อแสดงถึงนัยยะของการคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ซึ่งลักษณะดังกล่าวพบเห็นได้ทั่วไปในกลุ่มชาวจีน

เมื่อเข้าสู่โถงภายในอาคารของบ้านพักอาศัย มักพบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าขนาดใหญ่ มีการแสดงอาณาเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยการใช้ผ้าสีแดงปูบริเวณผนังด้านหลังหิ้งบูชาเทพเจ้า และใช้กระดาษทองรองไว้ที่บริเวณขาโต๊ะบูชาเทพเจ้า เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 และ Pn-T 03 เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างพื้นที่ทางความเชื่ออย่างมีนัยยะที่น่าสนใจ เนื่องจากมีการกำหนดพื้นที่โดยใช้เพียงระนาบผนัง พื้น เพดาน ในบ้านบางหลังมีการตั้งพระพุทธรูปไว้บนหิ้งเดียวกัน แต่บางหลังมีการแยกโต๊ะหมู่บูชาหรือหิ้งพระพุทธรูปออกมาอีกส่วน สำหรับอาคารร้านค้าบางหลังมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าในส่วนพักอาศัยภายใน เช่น บ้านรหัส Pn-T 04 เป็นต้น

หิ้งบูชาบรรพบุรุษพบได้เฉพาะบ้านบางหลัง สันนิฐานว่าชาวจีนที่อาศัยในพื้นที่นี้ได้รับอิทธิพลทางศาสนาของชาวสยามที่ใช้การเผาศพแทนการฝังเช่นในอดีต และมีการประกอบพิธีกรรมตามแบบอย่างของศาสนาพุทธนิกายหินยานแทนการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษตามแบบจีนดั้งเดิม จึงพบการตั้งป้ายวิญญาณหรือรูปบรรพบุรุษเพียงบางแห่งเท่านั้น โดยตั้งไว้บริเวณใกล้กับหิ้งบูชาเทพเจ้า แต่ตั้งอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า หรือมีการตั้งหิ้งบรรพบุรุษแยกออกมาอีกพื้นที่ เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 Pn-T 02 และ Pn-T 04 เป็นต้น ในช่วงเทศกาลตรุษจีนบริเวณหิ้งบรรพบุรุษจะมีการตั้งโต๊ะเพิ่ม สำหรับจัดวางของเซ่นไหว้บรรพบุรุษตามธรรมเนียมของจีน แสดงถึงความกตัญญูของเหล่าลูกหลาน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมและองค์ประกอบไปบางส่วน จึงนับเป็นการสร้างพื้นที่เฉพาะกิจสำหรับช่วงเทศกาลที่ยังคงสืบทอดต่อกันมา

สำหรับความเชื่อท้องถิ่นที่ยังคงมีการสืบทอดในกลุ่มลูกหลานชาวจีนลูกผสมในพื้นที่ตะกั่วป่า คือ การบูชาเสาภูมิ โดยใช้เสาเอกของบ้านเพื่อประกอบพิธีกรรม มีการตั้งหิ้งสำหรับบูชา และมีการติดแผ่นผ้าสีแดงที่ติดแผ่นทองคำเปลว ปรากฏอยู่ตรงบริเวณเสาเอกของบ้าน ในบ้านเรือนเหล่านี้มักมีการตั้งศาลพระพระภูมิไว้ที่บริเวณบ้านด้วย แต่เนื่องจากพื้นที่ที่มีอย่างจำกัด จึงพบว่า มีการตั้งศาลพระภูมิไว้บริเวณส่วนหลังบ้าน หรือพื้นที่ชั้นบน แทนการตั้งศาลพระภูมิหน้าบ้านตามปกติ นอกจากนี้ยังพบการตั้งหิ้งบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่ตกทอดกันมาของคนในตระกูล เช่น บ้านรหัส Pn-T 01 เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการรับเอาอิทธิพลทางศาสนาและความเชื่อของท้องถิ่นเข้ามาประยุกต์ในวิถีชีวิตอย่างมีนัยยะสำคัญ ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับมูลเหตุในการผสมผสานทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับลักษณะสังคม

ลักษณะภาพรวมของชุมชนตะกั่วป่าเป็นชุมชนที่ทำการค้าขายและธุรกิจเป็นหลัก จึงมีการสร้างพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการค้าขาย โดยเฉพาะในส่วนหน้าอาคารที่มีการเว้นระยะเป็นทางเดินขนาดยาวเชื่อมต่อตัวอาคารเข้าด้วยกัน นอกเหนือไปจากลักษณะกายภาพที่เหมาะสมกับดินแดนที่มีทั้งแสงแดด

และสายฝนตลอดทั้งปี ยังแสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อของเจ้าของเรือนที่พึงมีแก่ผู้สัญจรในย่านตลาดด้วย สำหรับตึกแถวที่ใช้พักอาศัยพื้นที่ส่วนนี้ถูกใช้สำหรับเป็นพื้นที่รับแขก จึงพบว่าอาคารบางหลังมีการตั้งเก้าอี้ไว้บริเวณหน้าบ้าน เพื่อเป็นที่นั่งต้อนรับและแลกเปลี่ยนบทสนทนากับเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน ทำให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ขนาดเล็ก ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะสังคมแบบพึ่งพากันในกลุ่มคนจีนได้เป็นอย่างดี

อาคารตึกแถวที่พบในย่านชุมชนตะกั่วป่ามีลักษณะเป็นอาคารปิดล้อม เข้าถึงได้ยาก มีช่องเปิดเฉพาะเท่าที่จำเป็นเท่านั้น คือ ส่วนด้านหน้าและด้านหลังอาคาร สำหรับการเว้นช่องฉิ่มแจ้พบภายในอาคารตึกแถวที่มีความลึกเข้าไปยังพื้นที่ส่วนด้านหลัง สันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากข้อจำกัดของพื้นที่ รวมถึงการจัดการด้านความปลอดภัยให้แก่เหล่าสมาชิกภายในบ้านและทรัพย์สิน จากบุคคลภายนอกที่ไม่พึงประสงค์ เนื่องจากในอดีตมีเพียงผู้หญิงและเด็กอาศัยอยู่ภายในบ้านช่วงกลางวัน อีกทั้งชาวจีนยังมีค่านิยมเรื่องการหวงแหนลูกสาว จึงต้องมีการสร้างพื้นที่ที่ค่อนข้างเป็นส่วนตัวและมิดชิด ทำให้มีการจัดสรรพื้นที่ส่วนตัวสำหรับผู้หญิงและเด็ก ปรากฏเป็นพื้นที่ส่วนโถงด้านใน ห้องครัว และห้องนอน แยกออกจากพื้นที่กึ่งสาธารณะและพื้นที่สาธารณะที่เป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายและแขกผู้มาเยือนอย่างชัดเจน

4. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับการจัดการภูมิปัญญา

ในกลุ่มอาคารตึกแถวพื้นที่ภายนอกอาคารถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับเชื่อมต่อกับส่วนพื้นที่ภายในจึงปรากฏการสร้างขอบเขตพื้นที่เป็นส่วนโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร ที่มีส่วนหลังคาปกคลุมสอดคล้องกับการใช้งานและเลือกใช้ช่องเปิดในส่วนพื้นที่ชั้นล่าง ลักษณะดังกล่าวช่วยส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมค้าขายขึ้นภายในร้านค้าในย่าน และยังช่วยให้ทราบขอบเขตของพื้นที่อย่างมีนัยยะทางสังคมระหว่างส่วนภายนอกและภายในของบ้านพักอาศัย

ภายในอาคารพบว่ามีการให้ความสำคัญเรื่องการระบายอากาศ สังเกตได้จากการเลือกใช้ช่องเปิดทั้งในส่วนผนังและหลังคาของอาคารหลักและอาคารครัว ที่คำนึงถึงทิศทางลมซึ่งช่วยระบายความร้อน ควัน และกลิ่นออกสู่ภายนอกอาคาร รวมถึงการจัดการพื้นที่ทางสัญจรในกลุ่มอาคารที่มีความลึกไม่มาก มีการจัดให้อยู่ชิดกับพนังด้านใดด้านหนึ่ง สอดคล้องกับการกำหนดตำแหน่งช่องเปิดอาคารและทิศทางการไหลของอากาศภายในอาคาร แต่สำหรับตึกแถวในที่มีความลึกเข้าไปด้านใน ตัวอาคารถูกแบ่งออกเป็นหลายส่วน มีตั้งแต่อาคาร 1-3 ส่วน เชื่อมต่อพื้นที่ภายในด้วยช่องฉิ่มแจ้ เพื่อให้แสงแดด ลม และฝนไหลเวียนเข้าสู่ภายในตัวอาคารได้

ในเรื่องการจัดการน้ำภายในอาคาร พบว่ามีการขุดบ่อน้ำ รวมถึงมีการสร้างพื้นที่กักเก็บน้ำอยู่ภายในอาคารบริเวณช่องฉิ่มแจ้ เนื่องจากในที่ตั้งมีลักษณะฝนตกชุก จึงได้การลดระดับพื้นและสร้างทางระบายน้ำเชื่อมต่อระหว่างส่วนพื้นที่ฉิ่มแจ้ภายในอาคารและพื้นที่ภายนอก เพื่อป้องกันกรณีน้ำเหลือเก็บไม่ให้ไหลเข้าสู่พื้นที่ภายในบ้าน แสดงถึงการนำภูมิปัญญามาใช้ในการจัดการอาคารของกลุ่มชาวจีนที่สอดคล้องกับการใช้งานในพื้นที่แถบนี้ได้เป็นอย่างดี

4.3.1.2.2 สถาปัตยกรรมชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา

การก่อตั้งชุมชนเมืองพังงาเกิดขึ้นจากการสร้างพื้นที่ เพื่อหลบหนีภัยสงครามในช่วงสมัยธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์ ดังนั้นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองโดยมาก จึงเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองทั้งชาวสยามและชาวมุสลิมไทรบุรีที่อาศัยในแถบเมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ โดยมีภาครัฐเป็นผู้ปกครอง สำหรับกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ภายหลังเป็นเพียงกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่เข้ามาอาศัยแทรกไปกับกลุ่มชุมชนดั้งเดิม จึงพบชุมชนชาวจีนกระจายเป็นหย่อมเล็ก ๆ อยู่ทั่วเมือง ลักษณะบ้านเรือนเหล่านี้มีความแตกต่างจากเรือนไทยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นเรือนไม้ยกสูง จึงเป็นที่สังเกตได้ไม่ยาก โดยมากมักตั้งเรียงรายอยู่รวมกันเป็นกระจุก และไม่ไกลจากแหล่งทำมาหากินมากนัก เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีพและยังเป็นสร้างพื้นที่เครือข่ายทางสังคมสำหรับช่วยเหลือกันในกลุ่มชาวจีน

องค์ประกอบอาคารและพื้นที่ภายในอาคาร มีทั้งการคงรูปแบบอาคารบ้านเรือนตามแบบอย่างเดิมและการปรับเปลี่ยนบางส่วน เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทที่ตั้งและทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งตอบสนองต่อวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทย ทำให้เกิดความกลมกลืนผ่านกายภาพในงานสถาปัตยกรรม โดยอาคารกรณีศึกษาตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนในเมืองพังงา ประกอบด้วยอาคารทั้งหมด 3 หลัง ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงมากกว่า 100 ปี ถึง 60 ปี (ภาพที่ 66) โดยอาคารที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกรณีศึกษา มีประมาณร้อยละ 40 ของอาคารทั้งหมดในย่าน เนื่องจากอาคารดั้งเดิมที่สะท้อนถึงกลุ่มชาวจีนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและมีอาคารสมัยใหม่เกิดขึ้นในย่าน งานวิจัยชิ้นนี้จึงเลือกอาคารที่ตรงตามเงื่อนไขของขอบเขตการศึกษาตามวัตถุประสงค์ เพื่อใช้ในการศึกษาลักษณะต้นแบบของบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่เมืองพังงา

ภาพที่ 66 อาคารกรณีศึกษาชุมชนเมืองพังงา

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

บริบทของเมืองพังงาที่มีลักษณะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและเมืองการค้าขนาดเล็ก โดยคนจีนเข้ามามีบทบาทในการค้าแร่ดีบุก ทำให้เกิดลักษณะอาคารของกลุ่มคนจีนเกิดขึ้นในเมืองนี้ ในอดีตมีทั้งกลุ่มอาคารชั้นเดียวและอาคารตึกแถว 2 ชั้น ซึ่งลักษณะอาคารที่เกิดขึ้นมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของเมืองพังงา ทั้งสภาพแวดล้อม สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ และกลุ่มวัฒนธรรม งานวิจัยนี้จึงแบ่งการศึกษาองค์ประกอบอาคารออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. สัดส่วนและรูปทรงอาคาร: การรับรู้พื้นที่ปิดทึบและช่องเปิด

กลุ่มอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในแถบเมืองพังงาเป็นอาคารที่สร้างติดพื้น จากภาพถ่ายเก่าเมืองพังงา (ภาพที่ 67) สามารถเห็นกลุ่มอาคารตั้งเรียงรายไปตลอดแนวถนนดินอัด มีการเว้นระยะระหว่างอาคารเล็กน้อย ไม่ได้สร้างชิดกันเป็นอาคารชุดเดียวแบบเมืองตะกั่วป่า โดยอาคารชั้นเดียวมีลักษณะการใช้หลังคาจั่วทรงสูงโดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร ความสูงหลังคาดังกล่าวปกคลุมอาคารในสัดส่วนประมาณ 2 ส่วนจาก 3 ส่วนของความสูงอาคารทั้งหมด บางหลังมีการทำหลังคากันสาดยื่นยาวออกมาจากผนังส่วนด้านข้างของอาคาร เพื่อปกคลุมอาคารจากฝนหลังคามุงด้วยใบจากที่หาได้ในท้องถิ่น ส่วนตัวอาคารทำจากไม้ทั้งหมด และยังพบอาคารตึกแถวจีน 2 ชั้นแทรกอยู่ในชุมชนด้วย

ภาพที่ 67 ภาพชุมชนจีนบริเวณเมืองพังงา พ.ศ. 2443

ที่มา: https://teakdoor.com/famous-threads/39970-siam-thailand-bangkok-old-photo-thread-148.html

สำหรับในปัจจุบันอาคารที่มีลักษณะเป็นชั้นเดียวได้ผุพังหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จึงเลือกอาคารกรณีศึกษาในชุมชนเมืองพังงาที่ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษา ประกอบด้วยตึกแถวที่สร้างเป็นชุดขนาดเล็กประมาณ 2-3 หลัง และตึกแถวที่สร้างแบบเดี่ยว (ภาพที่ 68) แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ

ลักษณะที่ 1: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น บริเวณพื้นที่ส่วนหน้าบ้านมีหลังคากันสาดยื่นต่อออกมาจากส่วนผนังใต้ช่องหน้าต่างชั้นบน เพื่อใช้กันแดดและฝนที่สาดเข้าสู่พื้นที่หน้าบ้านชั้นล่างทั้งหมด ซึ่งมีการเจาะช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่าง ส่วนช่องเปิดชั้นบนพบการเจาะช่องหน้าต่างจำนวน 2 ช่อง เช่น บ้านรหัส Pn-M 02 เป็นต้น

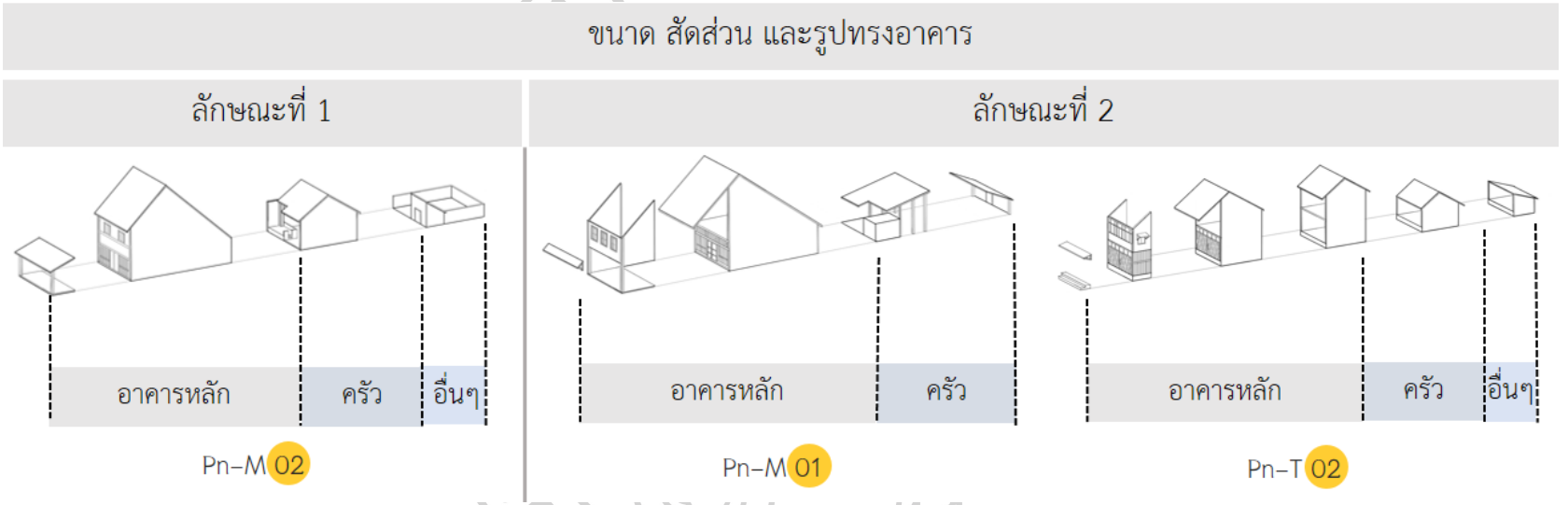

ภาพที่ 68 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคาร ในชุมชนเมืองพังงา

ลักษณะที่ 2: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา หลังคารูปทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร สร้างติดพื้น มีการร่นแนวผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน แต่ยังคงมีเสารับส่วนโครงสร้างชั้นบน ทำให้เกิดการเว้นพื้นที่ว่างส่วนด้านหน้าอาคาร สำหรับใช้เป็นที่พักหลบแดดและฝนของคนที่สัญจรไปมา แต่ไม่ได้เรียงต่อเป็นแนวยาวเหมือนในชุมชนตะกั่วป่า หรือเมืองเก่าภูเก็ต เนื่องจากอาคารบ้านเรือนมีระยะห่างระหว่างกันเล็กน้อย ส่วนผนังชั้นล่างพบทั้งการเจาะช่องประตูและหน้าต่างในบ้านที่ใช้พักอาศัย และการเว้นผนังกว้างเพื่อใช้กับบานเฟี้ยม ส่วนช่องเปิดชั้นบนมีจำนวน 3 ช่อง เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 และ Pn-M 03 เป็นต้น สำหรับบ้านที่มีพื้นที่บริเวณข้างบ้านมีการเจาะช่องหน้าต่างเพิ่มในรูปด้านข้างอาคารด้วย

รูปทรงอาคารที่พบ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนอาคารหลัก ส่วนอาคารครัว และส่วนอาคารอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แตกต่างไปตามการใช้งานบ้างเล็กน้อย

ในส่วนของอาคารหลักนิยมสร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น มีลักษณะรูปทรงอาคารแบบสมมาตรทั้งในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้าง เช่น บ้านรหัส Pn-M 03 เป็นต้น แต่บางหลังมีการยื่นหลังคาส่วนหลังครอบคลุมมาจนถึงแนวผนังชั้นล่าง เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 และ Pn-M 02 เป็นต้น ภายในบ้านมีการสร้างช่องฉิ่มแจ้ ไว้ตรงกับตำแหน่งบ่อน้ำภายในบ้าน ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างอาคารหลักส่วนหน้า และอาคารครัวส่วนด้านหลัง

ส่วนอาคารครัว เป็นอาคารที่สร้างแยกออกมาจากส่วนอาคารหลัก มีลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว มุงด้วยหลังคาทรงจั่วหรือทรงเพิงหมาแหงน ผนังส่วนรูปด้านปิดทึบ แต่ภายในไม่ได้มีการกั้นผนังจึงทำให้เป็นอาคารที่ค่อนข้างโปร่ง มีการเว้นพื้นที่สำหรับซักล้างในลักษณะเปิดโล่ง ปราศจากหลังคาปกคลุม และมีการสร้างห้องส้วมเพิ่มเติมไว้บริเวณครัว

ส่วนอาคารอื่น ๆ ที่พบในบ้านเรือน มักเป็นอาคารที่สร้างขึ้นภายหลัง เพื่อเพิ่มเติมพื้นที่ใช้งานภายในอาคารที่รองรับต่อการใช้ชีวิตในปัจจุบัน ทั้งส่วนที่เป็นห้องน้ำ ห้องสุขา รวมถึงพื้นที่เก็บของ มีลักษณะเป็นอาคารปิดทึบ มีช่องเปิดเท่าที่จำเป็น นิยมใช้หลังคาแบบเพิงหมาแหงน รูปทรงที่เกิดขึ้นมักสร้างให้สอดคล้องกับรูปทรงและโครงสร้างของอาคารส่วนหน้า สำหรับพื้นที่ว่างส่วนด้านหลังโดยมากถูกทำเป็นสวนครัวหรือพื้นที่เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร: พื้น ผนัง เพดาน หลังคา

ชุมชนเมืองพังงาเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์และมีความหลากหลายของกลุ่มคน ซึ่งส่งผลต่อการเลือกใช้ลักษณะองค์ประกอบและวัสดุอาคาร จึงแบ่งองค์ประกอบอาคารออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้น

อาคารในเมืองพังงาโดยมากมีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น สร้างติดดิน มีการยกระดับพื้นให้สูงขึ้นจากระดับดินเล็กน้อย เพื่อป้องกันน้ำและความชื้น พื้นในส่วนชั้นล่างมีระดับเดียวกันทั้งส่วนพื้นอาคารภายนอกและภายใน ยกเว้นส่วนพื้นที่ซักล้างบริเวณช่องฉิ่มแจ้ที่มีการลดระดับพื้นลงเล็กน้อย เพื่อป้องกันน้ำฝนไหลเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่เปิดโล่งและใช้สำหรับกักเก็บน้ำฝน

ในส่วนพื้นชั้นล่างนิยมใช้วัสดุคอนกรีตขัดมัน ทั้งส่วนอาคารหลักและอาคารครัว เนื่องจากดูแลรักษาง่าย มีความคงทน และราคาประหยัด สำหรับพื้นชั้นบนนิยมใช้วัสดุไม้ ทั้งในส่วนโครงสร้างพื้นและแผ่นพื้น เนื่องจากเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น มีความสอดคล้องกับโครงสร้างอาคาร มีความยืดหยุ่นเหมาะกับสภาพแวดล้อมและการใช้งาน รวมถึงช่างผู้สร้างมีความชำนาญในการก่อสร้างอาคารโดยใช้วัสดุลักษณะนี้

ผนัง

ผนังอาคารที่พบในเมืองพังงา มี 2 ลักษณะ คือ การก่อผนังอิฐร่วมกับผนังเบา โดยมีการใช้ผนังก่ออิฐในส่วนอาคารภายนอก หรือก่อผนังอิฐให้สูงจากพื้นประมาณ 50 เซนติเมตร แล้วจึงต่อด้วยผนังโครงสร้างเบา คือ ไม้หรือสังกะสี ในผนังส่วนบน เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 และ Pn-M 03 เป็นต้น ผนังลักษณะดังกล่าวช่วยป้องกันฝนที่สาดเข้าสู่ผนังและปลวกที่เข้ามากัดกินผนังไม้ ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อตัวอาคาร

ในอาคารหลายหลังพบการใช้ผนังไม้ในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร เพื่อใช้แบ่งพื้นที่ภายในและภายนอกออกจากกัน ด้วยแนวเขตของธรณีประตู ซึ่งเป็นส่วนเดียวกับโครงสร้างผนัง การใช้ผนังเบาจำพวกไม้หรือสังกะสี ช่วยลดน้ำหนักที่ต้องถ่ายลงสู่โครงสร้างอาคาร นิยมใช้ในส่วนด้านหน้าและด้านหลังอาคารที่ไม่โดนฝนมากนัก พบได้ทั้งในอาคารแบบโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก และอาคารแบบโครงสร้างเป็นไม้ อีกทั้งมีการนำผนังเบามาใช้กั้นแบ่งพื้นที่ภายในอาคารตามความเหมาะสม เนื่องจากสามารถปรับเปลี่ยนได้ง่ายกว่าผนังแบบถาวร นอกจากนี้อาคารบางหลังยังพบการก่อผนังเป็นแนวกำแพงเตี้ยสูงจากพื้นประมาณ 40-

50 เซนติเมตร บริเวณช่องฉิ่มแจ้ หรือเรียกกว่า เฉียว เพื่อลดการสาดกระเด็นของน้ำฝนและน้ำจากการใช้งานเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร

การเลือกใช้วัสดุผนังแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับทรัพยากรที่หาได้ในท้องที่ ความสอดคล้องกับส่วนโครงสร้างอาคารเป็นหลัก ส่วนปัจจัยด้านค่านิยมของเจ้าของบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จึงพบว่า อาคารยังคงมีการใช้วัสดุในรูปแบบคล้ายเดิมไม่แตกต่างกันมากนัก

เพดาน

อาคารที่ทำการศึกษาไม่ได้มีการใช้วัสดุกรุปิดทับโครงสร้างทั้งส่วนพื้นชั้นบนและโครงสร้างหลังคา จึงสามารถเห็นส่วนโครงสร้างทั้งคานไม้ ตงไม้ แผ่นพื้นไม้ และโครงสร้างหลังคาชั้นบนได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถตรวจสอบและซ่อมแซมส่วนโครงสร้างต่าง ๆ ได้สะดวก

หลังคา

หลังคาที่ใช้ในอาคารทุกหลังมีลักษณะเป็นหลังคาจั่วทรงสูง โดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร และหันด้านหน้าจั่วออกสู่ด้านข้างของอาคาร สันนิฐานว่าในอดีตอาคารบ้านเรือนชาวจีนนิยมมุงด้วยวัสดุหญ้าคา ทำให้ต้องมีการสร้างหลังคาแบบทรงสูงเพื่อให้น้ำฝนไหลลงสู่พื้นด้านล่างอย่างรวดเร็ว แม้ภายหลังมีการเปลี่ยนวัสดุเป็นกระเบื้องลอนหรือสังกะสี แต่รูปทรงหลังคายังมีลักษณะเช่นเดิม หลังคาที่พบมีทั้งหลังคาจั่วรูปทรงแบบสมมาตร และหลังคาจั่วที่มีการยื่นแนวชายคาส่วนด้านหลังยาวจากผนังชั้นบนลงมาจรดกับผนังชั้นล่าง ซึ่งรูปทรงหลังคาจั่วในลักษณะหลังมีความแตกต่างจากอาคารบ้านเรือนของชาวจีนทั่วไปในพื้นที่แถบนี้ สันนิฐานว่าเป็นรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไปตามรูปทรงและพื้นที่ใช้งานภายในอาคาร

หลังคาส่วนด้านหน้าของอาคาร พบการทำหลังคากันสาดมาปกคลุมพื้นที่ด้านหน้าอาคาร เกิดเป็นลักษณะพื้นที่โถงโล่ง เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยพื้นที่ เช่น บ้านรหัส Pn-M 02 เป็นต้น และพบการยื่นหลังคากันสาดเพียงเล็กน้อยคล้ายหลังคาปีกนกในเรือนไทย อยู่บริเวณส่วนด้านหน้าของอาคาร เพื่อปกคลุมรอยต่อระหว่างผนังและพื้นชั้นบน เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 และ Pn-M 03 เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะหลังคาที่พบได้ในอาคารบ้านเรือนชาวจีนทั่วไปในชุมชนเมืองพังงา สำหรับในส่วนอาคารครัว นิยมสร้างด้วยหลังคาจั่วหรือหลังคาเพิงหมาแหงนแบบเรียบง่าย มุงด้วยวัสดุกระเบื้องลอนหรือสังกะสี

3. องค์ประกอบและวัสดุส่วนรูปด้านหน้าอาคาร: ช่องเปิด เสา ส่วนตกแต่ง

ชุมชนเมืองพังงามีการใช้องค์ประกอบส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ประกอบด้วย ผนังไม้ที่มีประตูบานเปิดคู่อยู่ในตำแหน่งตรงกลางของผนังชั้นล่าง ส่วนผนังด้านข้างประตูทั้ง 2 ฝั่ง สามารถถอดแผ่นไม้ออกหรือพับบานเฟี้ยมเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่ เปิดกว้างได้ตลอดแนวผนัง (ภาพที่ 69) สำหรับใช้เมื่อมีงานพิธีภายในบ้าน เช่น งานศพ งานแต่งงาน หรือทำบุญบ้าน เป็นต้น เหนือบานประตูบางหลังมีการเจาะช่องลมยาวตลอดแนวผนัง กรุด้วยตะแกรงเหล็ก ลูกกรงเหล็ก หรือระแนงไม้ ลักษณะผนังดังกล่าวนิยมใช้ในบ้านพักอาศัยในแถบชุมชนเมืองพังงา สำหรับอาคารที่เป็นร้านค้านิยมใช้ประตูบานเฟี้ยมไม้และบานเฟี้ยมเหล็ก เหมือนอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในพื้นที่อื่น บริเวณเหนือบานประตูมีการเจาะช่องเปิดเป็นแนวยาว แล้วปิดทับด้วยตะแกรงเหล็ก ลูกกรง หรือระแนงไม้ เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 69 ผนังส่วนด้านหน้าอาคารที่สามารถเปิดเป็นผนังโล่งได้เมื่อต้องการใช้งาน

สำหรับช่องเปิดชั้นบนมีการเว้นช่องหน้าต่าง ตั้งแต่ 2-3 ช่อง โดยมากนิยมใช้หน้าต่างไม้บานเปิดคู่สูงจากระดับพื้นชั้นบน และมีการเว้นช่องลมบริเวณยอดผนังเหนือระดับหน้าต่าง ซึ่งกรุทับด้วยบานเกล็ดไม้หรือระแนงไม้ รูปแบบช่องเปิดที่พบในชุมชนเมืองพังงาค่อนข้างมีความเรียบง่ายคล้ายคลึงกัน พบได้ทั้งในอาคารที่สร้างด้วยไม้และอาคารที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก แสดงถึงรูปแบบอาคารซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนจีนในพื้นที่นี้

เสาที่ปรากฏในส่วนรูปด้านหน้าอาคารในชุมชนเมืองพังงา นิยมใช้เสาไม้หรือเสาคอนกรีตแบบเรียบง่าย ไม่มีการประดับประดา ตัวเสามีขนาดเล็กสอดคล้องกับขนาดอาคาร และวัสดุที่หาได้ในท้องที่ แตกต่างจากการใช้เสาในการสร้างอาคารยุคแรกของกลุ่มชาวจีน ที่นิยมใช้เสาก่ออิฐหรือผนังก่ออิฐขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นเทคนิคการสร้างอาคารของชาวจีน แสดงถึงการปรับเปลี่ยนวิธีการสร้างอาคารไปตามถิ่นที่ตั้งและทรัพยากร

4. โครงสร้างอาคาร

อาคารในชุมชนเมืองพังงาถูกสร้างในหลายยุคสมัย แต่อาคารที่มีความสมบูรณ์และเข้าถึงข้อมูลได้มีอายุอยู่ในช่วงอายุ 60-100 ปี ทั้งในส่วนข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ พบการใช้โครงสร้างอยู่ 4 ลักษณะ คือ

โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก

จากการศึกษาภาพถ่ายเก่า พบว่า การสร้างกลุ่มอาคารในยุคแรกของชุมชนเมืองพังงา มีการใช้โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก โดยใช้อิฐก่อเป็นแนวกำแพงสูงสำหรับเป็นโครงสร้างให้แก่อาคาร ในบางหลังมีการก่อสูงขึ้นกว่าแนวหลังคา เพื่อเป็นผนังกันไฟ อาคารในลักษณะดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณตลาดขวางเมืองพังงาจำนวนหลายหลัง อาคารเหล่านั้นไม่ได้มีการเรียงต่อเป็นชุดเดียวกัน จึงสันนิษฐานว่าโครงสร้างส่วนหลังคาน่าจะใช้โครงสร้างไม้เช่นเดียวกับบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่อื่น ๆ แต่ในปัจจุบันอาคารเหล่านั้นได้มีการทุบทำลายและเปลี่ยนแปลงไปจนไม่เหลือเค้าโครงเดิมหรือเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้น

โครงสร้างไม้

บ้านเรือนที่ปลูกสร้างด้วยโครงสร้างไม้ พบได้ในบ้านชาวจีนหลายหลัง เนื่องจากไม้เป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น จึงพบการสร้างอาคารด้วยไม้มาตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน ทั้งนี้สันนิษฐาน ว่าการสร้างอาคารด้วยวัสดุไม้น่าจะปรับเปลี่ยนไปตามทรัพยากรในท้องถิ่น แต่ยังคงใช้รูปแบบอาคารตามแบบอย่างเดิมทั้งสัดส่วน รูปทรง รวมถึงพื้นที่ใช้งาน ซึ่งในอาคารที่พบลักษณะนี้มีการใช้ไม้เป็นส่วนประกอบในการสร้างอาคารเกือบทั้งหมด ทั้งส่วนโครงสร้างพื้นชั้นบน ผนัง บันได และหลังคา ยกเว้นวัสดุมุงหลังคาที่ใช้กระเบื้องลอนหรือสังกะสี เช่น บ้านรหัส Pn-M 02 เป็นต้น

โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐผสมผนังเบา

อาคารหลายหลังในเมืองพังงามีการใช้โครงสร้างไม้ในการสร้างอาคาร โดยชั้นล่างใช้ผนังก่ออิฐสร้างเป็นแนวผนังเตี้ยร่วมกับโครงคร่าวไม้แบบเรียบง่าย พบทั้งการใช้ทั้งไม้ทั้งต้นที่มีลักษณะกลมและไม้แปรรูป สำหรับโครงสร้างส่วนชั้นบนนิยมใช้โครงสร้างไม้ทั้งส่วนพื้นและผนัง ส่วนผนังกรุด้วยวัสดุ ได้แก่ ใบจาก ไม้ และสังกะสี ซึ่งหาได้ในท้องถิ่น เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 เป็นต้น ภายในมีการใช้โครงสร้างบันไดเป็นไม้ ยกเว้นฐานบันไดช่วงระยะ 1-2 ขั้น

แรก นิยมใช้พื้นคอนกรีตหรือก่ออิฐ ในส่วนหลังคาใช้โครงสร้างไม้ทั้งหมด มุงด้วยกระเบื้องลอนหรือกระเบื้องสังกะสี

โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก

อาคารที่สร้างในยุคหลัง หรืออาคารที่มีอายุน้อยกว่า 60 ปี พบว่ามีการใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อรับน้ำหนัก ทั้งส่วนเสา คาน และพื้นชั้นล่าง โครงสร้างลักษณะดังกล่าวนิยมใช้ร่วมกับผนังก่ออิฐซึ่งเป็นผนังภายนอก สำหรับโครงสร้างภายในอาคาร มีการใช้โครงสร้างไม้ทั้งส่วนพื้นชั้นบน บันได และหลังคา เนื่องจากมีน้ำหนักเบาและเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น บ้านรหัส Pn-M 03 เป็นต้น

พื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร

การกำหนดลักษณะการใช้งานพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกอาคาร เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ แต่ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะการดำรงชีพของกลุ่มชาวจีนและอิทธิพลของท้องถิ่น รวมถึงการสื่อสารถึงกลุ่มวัฒนธรรมและความเชื่อ กลุ่มสังคม และการจัดการภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือน ดังนั้นการศึกษาพื้นที่อาคาร จึงแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

เมื่อแบ่งอาคารบ้านเรือนในเมืองพังงาออกเป็น 3 พื้นที่ คือ ส่วนสาธารณะ ส่วนกึ่งสาธารณะ และส่วนตัว (ภาพที่ 70) พบว่ามีการสร้างพื้นที่มีลักษณะเป็นชานโล่งไว้บริเวณส่วนหน้าของอาคารภายนอก มีระนาบหลังคาปกคลุม ทำให้เกิดร่มเงาบริเวณส่วนหน้าของอาคาร พื้นที่นี้จึงใช้สำหรับเป็นจุดแวะพักเพื่อหลบแดดและฝนสำหรับผู้ที่สัญจรไปมา เป็นที่ต้อนรับแขกที่ไม่สนิทสนม รวมถึงใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของเจ้าบ้านในช่วงเวลากลางวัน สันนิษฐาน ว่าการเว้นพื้นที่หน้าอาคารดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากตึกแถวจีนที่อยู่ภายในตลาด

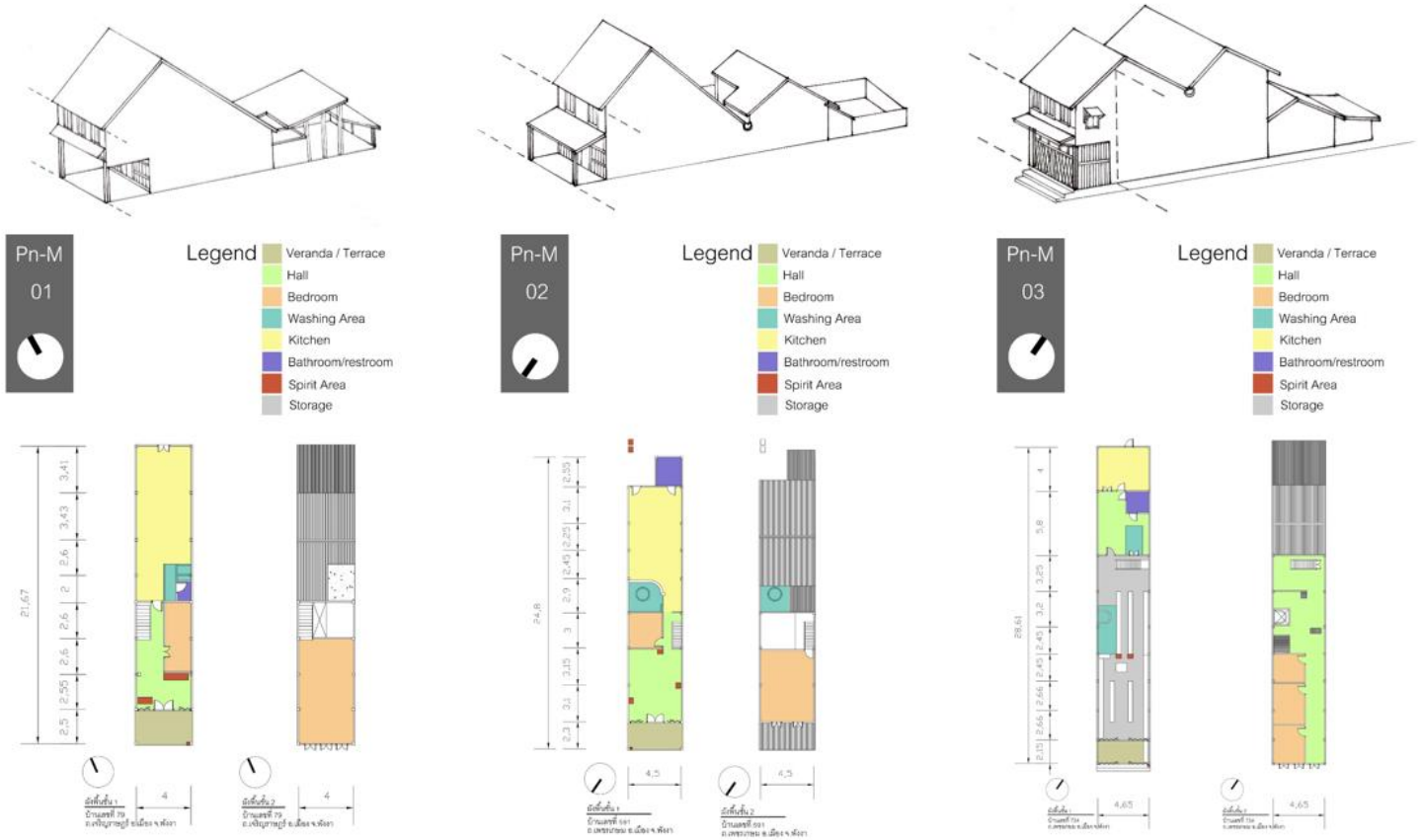

ภาพที่ 70 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนเมืองพังงา

ภาพที่ 71 โถงทางเดินส่วนหน้าอาคาร

เนื่องจากอาคารบ้านเรือนที่พบในชุมชนเมืองพังงา โดยมากถูกสร้างขึ้นทีละหลังแล้วจึงมีการสร้างอาคารเพิ่มเติมในส่วนพื้นที่ว่างระหว่างอาคารภายหลัง พบการก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นอาคารชุดขนาด 2-3 หลังบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีการเว้นระยะห่างระหว่างอาคาร จึงทำให้โถงทางเดินส่วนหน้าอาคารไม่ได้เชื่อมต่อกันเป็นแนวยาวดังเช่นที่พบในชุมชนตะกั่วป่า ลักษณะชานโล่งส่วนหน้าอาคารถูกเรียกว่า หง่อคาขี่ (ภาพที่ 71) เช่นเดียวกับกลุ่มอาคารตึกแถวจีนภายในเมือง พบได้ทั้งในกลุ่มอาคารพักอาศัยและกลุ่มอาคารร้านค้า

พื้นที่ลำดับถัดมาเป็นส่วนกึ่งสาธารณะ ในกลุ่มอาคารร้านค้ามีการสร้างพื้นที่โถงสำหรับจัดวางสินค้า เพื่อให้ลูกค้าเข้ามาเลือกซื้อได้ ภายในมีการสร้างผนังเพื่อกั้นแบ่งพื้นที่ส่วนนี้กันพื้นที่ส่วนตัวซึ่งอยู่ด้านใน สำหรับในอาคารพักอาศัยก็มีการใช้โถงดังกล่าวเช่นกัน แต่เป็นไปเพื่อการต้อนรับแขกและทำกิจกรรมที่ต้องการให้ผู้อื่นเข้ามาร่วมได้ เช่น พิธีงานศพ พิธีเลี้ยงพระ เป็นต้น พื้นที่ส่วนนี้มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก และในอาคารบางหลังมีการสร้างพื้นที่ส่วนตัวซ้อนทับลงบนพื้นที่กึ่งสาธารณะ เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 ที่มีการกั้นผนังห้องนอนอยู่ในส่วนโถงด้านหน้าอาคารด้วย

สำหรับพื้นที่ส่วนตัวที่พบตั้งอยู่ส่วนลึกสุดของอาคารแยกออกจากส่วนพื้นที่ค้าขายอย่างชัดเจน รวมถึงพื้นที่ชั้นบน ในส่วนนี้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของเหล่าสมาชิกภายในบ้านและคนสนิทประกอบด้วย โถงพักผ่อน พื้นที่ครัว พื้นที่ซักล้าง และห้องนอน ซึ่งค่อนข้างมีความมิดชิด

2. พื้นที่ภายในอาคารและภายนอกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ

นอกเหนือจากการแสดงออกในมิติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต งานสถาปัตยกรรมยังมีการซ้อนทับของมิติทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ซึ่งมีการแสดงออกผ่านทางการใช้พื้นที่ต่าง ๆ ในอาคารพักอาศัยของกลุ่มชาวจีนที่พบในพื้นที่เมืองพังงา มีการแสดงออกถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนและการรับเอาแนวคิดความเชื่อแบบท้องถิ่นเข้าไปผสมผสาน แต่เนื่องจากพื้นที่ชุมชนเมืองพังงาถูกล้อมรอบไปด้วยกลุ่มชาวสยาม ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่เดิมและค่อนข้างมีบทบาทในแง่ของการเมืองการปกครอง จึงทำให้รูปแบบการแสดงออกทางวัฒนธรรมและความเชื่อของจีนบางอย่างถูกลดทอนลง เพื่อสร้างความกลมกลืนในชุมชนชาวพื้นเมือง

ดังเห็นได้จากพื้นที่ส่วนภายนอกอาคารพบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า เพียงบางหลังเท่านั้น ซึ่งโดยมากเป็นบ้านที่ตั้งอยู่ในย่านที่มีชาวจีนอาศัยอย่างหนาแน่น หรือยังคงมีการสืบทอดรูปแบบทางวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลาน เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 และ บ้านรหัส Pn-M 03 เป็นต้น ซึ่งทั้ง 2 หลังเป็นบ้านที่มีอายุน้อยกว่า 80 ปี ในขณะที่บ้านรหัส Pn-M 02 ซึ่งมีอายุมากกว่า 100 ปี กลับไม่พบการตั้งหิ้งบูชาดังกล่าวไว้บริเวณหน้าบ้านเช่นอาคารหลังอื่น ๆ ในย่าน แต่บริเวณพื้นที่เหนือประตูส่วนหน้าของบ้านทุกหลังกลับพบการติดยันต์แบบจีนซึ่งบ่งชี้ถึงการป้องกันตามความเชื่อแบบจีน

ข้อสังเกตที่หน้าสนใจอีกประการ คือ บริเวณหลังบ้านรหัส Pn-M 02 ที่ไม่ได้มีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า กลับพบการตั้งศาลโต๊ะ (ศาลเจ้าที่มุสลิม) ตามความเชื่อของท้องถิ่น แม้ไม่ได้มีสมาชิกในบ้านเป็นชาวมุสลิม แต่มีการรับความเชื่อของคนท้องถิ่นเข้ามานับถือร่วมกัน ย่อมบ่งชี้ถึงการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มีความกลืนกลายเป็นท้องถิ่นค่อนข้างมาก ด้วยปัจจัยทางบริบทแวดล้อมของกลุ่มคนที่มีการผสมผสานกับคนท้องถิ่นทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม การตั้งศาลโต๊ะของกลุ่มคนจีนดังกล่าว พบได้ในหลายพื้นที่โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการทำเหมืองแร่ดีบุกทั้งในละแวกพังงาและภูเก็ต เนื่องจากเป็นกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน

พื้นที่ภายในบ้านยังคงมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อแบบดั้งเดิม (ภาพที่ 72) และพบการตั้งหิ้งบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของเจ้าของบ้าน เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 เป็นต้น ในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พบการใช้ระนาบสีแดงครอบคลุมพื้นที่ในส่วนผนังและเพดาน และใช้กระดาษทองในส่วนระนาบพื้นตามความเชื่อของชาวจีนในท้องถิ่น บางหลังมีการตั้งหิ้งบูชาพระพุทธรูปร่วมด้วย แต่มีการแยกออกจากหิ้งบูชาเทพเจ้า เช่น บ้านรหัส Pn-M 02 เป็นต้น สำหรับหิ้งบูชาบรรพบุรุษพบได้ในบ้านบางหลังเท่านั้น เนื่องจากตามความเชื่อของกลุ่มชาวจีนนิยมไปไหว้บรรพบุรุษที่บ้านต้นตระกูลซึ่งเป็นกุศโลบายที่ทำให้กลุ่มเครือญาติได้มาพบปะกันในช่วงวันเทศกาล

ภาพที่ 72 หิ้งบูชาเทพเจ้าภายในบ้าน

แนวคิดในการบูชาเสาภูมิแบบคนพื้นเมือง สามารถพบได้ในบ้านเรือนของชาวจีนในเมืองพังงาบางหลังเช่นกัน โดยมีการทำพิธีบูชาเสาภูมิในขั้นตอนการสร้างเรือนและหลังจากเข้าพักอาศัย โดยการผูกผ้าสีขาวแดงและตั้งกระถางธูปสำหรับบูชาไว้ที่บริเวณเสาเอกของบ้าน เช่น บ้านรหัส Pn-M 01 เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกต เนื่องจากบ้านหลังดังกล่าวมีการแสดงออกถึงความเชื่อแบบจีนอย่างเข้มข้น แต่กลับมีการรับเอาแนวคิดการตั้งเสาภูมิมาใช้ภายในบ้านร่วมด้วย แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานแนวคิดของกลุ่มวัฒนธรรมจีนและพื้นเมืองเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน

3. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับลักษณะสังคม

รูปแบบที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างงานสถาปัตยกรรมและลักษณะสังคมที่เกิดขึ้นในกลุ่มชาวจีนในชุมชนเมืองพังงาที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ความนิยมในการสร้างอาคารในหมู่เครือญาติที่มักตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งมีทั้งการสร้างอาคารแยกหลัง และการสร้างอาคารที่มีลักษณะเป็นชุดเดียวกัน เช่น บ้านรหัส Pn-M 02 และ Pn-M 03 เป็นต้น แม้จะมีการแบ่งกรรมสิทธิ์ภายหลัง แต่เริ่มแรกมีการใช้พื้นที่ร่วมกันหลายส่วน ทั้งทางเดินส่วนหน้าของบ้าน พื้นที่ครัว รวมถึงการใช้พื้นที่ซักล้างและบ่อน้ำซึ่งอยู่ภายในบ้านร่วมกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณะการรวมกันของกลุ่มเครือญาติที่มีความชัดเจน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาอาศัยและการขยายตัวของกลุ่มชาวจีนในท้องที่ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะอาคารบ้านเรือนชาวจีนในเมืองพังงามีทั้งกลุ่มอาคารร้านค้าและกลุ่มอาคารพักอาศัย ซึ่งมีการใช้งานพื้นที่คล้ายคลึงกัน โดยพื้นที่ส่วนหน้าอาคารถูกสร้างสำหรับใช้งานเพื่อเชื่อมต่อกับบุคคลภายนอกและแสดงถึงไมตรีจิตที่มีให้แก่ผู้อื่น สังเกตได้จากการที่บ้านเรือนในแถบนี้นิยมตั้งเก้าอี้ไว้บริเวณส่วนทางเดินด้านหน้าอาคาร แต่สำหรับพื้นที่ส่วนตัวซึ่งอยู่บริเวณส่วนหลังของอาคาร คือ ห้องนอนชั้นล่าง ครัว รวมถึงพื้นที่ชั้นบนของบ้าน มีเพียงสมาชิกภายในบ้านที่สามารถเข้าถึงได้ ในส่วนห้องนอนที่อยู่ถัดจากโถงส่วนหน้ามักเป็นห้องนอนหลักของเจ้าของบ้านหรือสมาชิกของบ้านที่เป็นผู้ชาย เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่ใช้สอดส่องและดูแลเหล่าสมาชิกภายในบ้านจากบุคคลภายนอกได้เป็นอย่างดี

บ้านของชาวจีนในพื้นที่นี้มีลักษณะมิดชิด ประกอบด้วยผนังหรือกำแพงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน จึงทำให้บุคคลภายนอกเข้าถึงพื้นที่ส่วนในได้ยาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากสภาพสังคมในอดีตที่นิยมให้ผู้ชายทำงานนอกบ้าน ทั้งการออกไปติดต่อค้าขาย หรือทำเกษตรกรรม หรือทำเหมืองแร่ดีบุก ส่วนผู้หญิงและเด็กมักทำหน้าที่ดูแลบ้านอยู่ภายในเรือน อาจมีบางบ้านที่ผู้หญิงเหล่านี้รวมตัวกันทำอาชีพเสริมอื่น ๆ เช่น การเย็บใบจาก เป็นต้น ซึ่งเป็นวัตถุที่สามารถหาได้ในแถบที่ตั้งของเมืองพังงา แต่กิจกรรมต่าง ๆ ล้วนเกิดขึ้นภายในเรือนแทบทั้งสิ้น จึงต้องมีการสร้างพื้นที่ในลักษณะปิดล้อมขึ้นภายในอาคารบ้านเรือน

4. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับการจัดการภูมิปัญญา

อาคารบ้านเรือนของกลุ่มชาวจีนในเมืองพังงาที่พบเห็นได้ทั่วไป คือ อาคารที่มีการใช้หลังคาจั่วโดยหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าของอาคาร รูปแบบการใช้หลังคาดังกล่าวพบได้ทั้งอาคารที่สร้างแบบเดี่ยว และอาคารที่สร้างในลักษณะตึกแถว ซึ่งช่วยในการจัดการน้ำฝนให้ไหลลงสู่ส่วนหน้าและส่วนหลังของอาคาร ในกลุ่มอาคารที่สร้างมากกว่า 80 ปี มีการยกองศาหลังคาให้มีความสูงชันเพื่อช่วยให้น้ำฝนไหลลงสู่พื้นได้อย่างรวดเร็ว และมีการสร้างหลังคากันสาดตรงส่วนด้านหน้าอาคารยื่นออกมา พบทั้งหลังคากันสาดขนาดใหญ่ที่ปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร และหลังคากันสาดขนาดเล็กบริเวณรอยต่อระหว่างพื้นและผนังชั้นบน และมีการยื่นระเบียงชั้นบนมาปกคลุมพื้นที่ส่วนล่างเพื่อป้องกันฝนสาดเข้าสู่ตัวอาคารโดยตรง ทำให้ลดการรั่วซึมของฝนในส่วนผนังอาคาร อีกทั้งยังช่วยลดการผุพังของวัสดุและโครงสร้างอาคาร ซึ่งนิยมใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก รูปแบบการใช้หลังคาในลักษณะดังกล่าวเป็นการแก้ปัญหาที่พบได้ในพื้นที่เขตฝนตกชุก

การสร้างผนังแบบเปิดได้ในส่วนด้านหน้าของอาคารในเมืองพังงาเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่ เพื่อการใช้งานสำหรับ

กิจกรรมเฉพาะกิจที่ต้องการเปิดพื้นที่บริเวณส่วนด้านหน้าอาคารในการรองรับผู้คน เช่น กรณีการจัดงานศพตามประเพณีจีนที่ต้องตั้งโลงศพไว้ที่บริเวณโถงในบ้าน และต้องมีพื้นที่สำหรับทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ จึงมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการเปิดผนังบริเวณด้านข้างของประตูทางเข้าอาคารได้ทั้ง 2 ฝั่ง ซึ่งสูงตั้งแต่พื้นจรดช่องลมหรือผนังที่อยู่ระดับเดียวกับวงกบประตูด้านบน ผนังดังกล่าวพบทั้งการใช้ฝาหน้าถังที่สามารถถอดออกมาเป็นแผ่นไม้ได้หลายชิ้น และการสร้างผนังบานเฟี้ยมไม้ด้านหลังมีการใช้สลักไม้ขนาดยาวกั้นด้านหลังของแผ่นไม้ คล้ายโครงคร่าวไม้ที่สามารถถอดออกได้เพื่อป้องกันการงัดแงะผนังจากภายนอก

โดยมากอาคารที่สร้างในชุมชนเมืองพังงานิยมสร้างด้วยไม้เกือบทั้งหมด จึงพบการเว้นช่องเปิดในส่วนต่าง ๆ ของผนังอาคาร โดยเฉพาะช่องลมที่อยู่ด้านบนของผนังทั้งภายนอกและภายในอาคาร แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในการจัดการเรื่องการระบายอากาศ สันนิษฐานว่าการเว้นช่องลมในตำแหน่งดังกล่าวมาจากรูปแบบที่ปรากฏในเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่แถบนี้ที่นิยมเว้นผนังส่วนบนไว้ แต่มีการใช้ระแนง หรือลูกกรงปิดทับ เพื่อป้องกันโจรและสัตว์ที่ไม่พึงประสงค์ที่จะเข้ามาภายในบ้าน

ลักษณะเฉพาะที่พบในกลุ่มบ้านเรือนชาวจีนในแถบนี้อีกประการ คือ มีการสร้างพื้นที่ซักล้างและบ่อน้ำไว้ภายในบ้าน เพื่อความสะดวกในการใช้งาน และเป็นการป้องกันสมาชิกภายในบ้านจากบุคคลภายนอก รวมถึงบรรดาสัตว์ป่า เช่น เสือ เป็นต้น ที่อาจหลุดเข้ามาในเขตชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับป่าที่อุดมสมบูรณ์ ตรงบริเวณพื้นที่ซักล้างและตำแหน่งบ่อน้ำดังกล่าว มีการเว้นช่องหลังคาไว้สำหรับให้น้ำฝน ลม และแดด ไหลผ่านเข้าสู่ตัวอาคารได้ นิยมสร้างไว้ในบริเวณใกล้กับพื้นที่ครัว การมีบ่อน้ำอยู่ภายในบ้านแสดงถึงหลักประกันของความมั่นคงทางอาหารและการใช้ชีวิต เนื่องจากมนุษย์จำเป็นต้องใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภคเพื่อดำรงชีพ

4.3.1.2.3 สถาปัตยกรรมชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

การเติบโตทางเศรษฐกิจจากความต้องการเหมืองแร่ในช่วงรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ทำแร่ดีบุกไปตามสายแร่ หนึ่งในชุมชนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยดังกล่าว คือ ชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาวจีนและชาวพื้นเมืองที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ เพื่อขยายแหล่งทำกิน เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งเกษตรกรรมของกลุ่มคนพื้นเมืองทั้งชาวสยามและชาวมุสลิม มีการตั้งบ้านเรือนห่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วบริเวณ เมื่อมีการค้นพบสายแร่ดีบุกที่ต่อเนื่องมาจากพื้นที่บ้านทุ่งมะพร้าวซึ่งเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่ทำกันมาตั้งแต่อดีต จึงทำให้เกิดการตั้งชุมชนเป็นย่านตลาดขนาดเล็กขึ้น

ย่านนี้จึงมีจุดกำเนิดมาจากกลุ่มชาวจีนที่โยกย้ายมาจากพื้นที่เหมืองแร่อื่น ๆ ในพังงา เข้ามาครอบครองพื้นที่ทำกิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำกิจการเหมืองแร่ดีบุก ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ และมี

การปรับตัวตามลักษณะที่ตั้งที่เป็นพื้นที่ทำเกษตรเดิม ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนท้ายเหมืองส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับการทำแร่ดีบุก ทั้งบนบกและในทะเล ควบคู่กับการทำเกษตรกรรม และด้วยลักษณะที่ตั้งของชุมชนท้ายเหมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนพื้นเมืองอื่น ๆ จึงเอื้อให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้ง่าย โดยสัมพันธ์กับปัจจัยทางบริบทสังคม ระบบเครือญาติที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาวจีน กลุ่มลูกหลานชาวจีน และคนพื้นเมือง ที่แสดงออกผ่านองค์ประกอบเมืองและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ดังนั้นจึงมีการสร้างองค์ประกอบเมืองที่แสดงถึงกลุ่มวัฒนธรรมที่ผสมผสานและอยู่ร่วมกันของคนในพื้นที่ ปรากฏผ่านศาลเจ้า วัด ตลาด อาคารบ้านเรือน และอื่น ๆ (ภาพที่ 73) การสร้างอาคารบ้านเรือนภายในย่านตลาดท้ายเหมืองมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนอาคารที่แสดงถึงความเข้มข้นของกลุ่มชาวจีน มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวหรือบ้านแถว ส่วนบริเวณรอบนอกของชุมชนมีการสร้างอาคารบ้านเรือนกระจายไปตามเส้นทางถนนเชื่อมต่อกับชุมชนพื้นเมืองอื่น ๆ ชุมชนท้ายเหมืองจึงมีความน่าสนใจในประเด็นของการรับเอารูปแบบวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ซึ่งอยู่รายล้อมรอบชุมชนมาปรับใช้ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนได้อย่างไร

ภาพที่ 73 ย่านชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้คัดเลือกอาคารกรณีศึกษาในชุมชนท้ายเหมือง ทั้งหมด 4 หลัง (ภาพที่ 74) ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปี ถึงอาคารที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ซึ่งลักษณะอาคารรูปแบบดังกล่าวมีการสร้างในย่านชุมชนประมาณร้อยละ 60 ของอาคารในย่านทั้งหมด และมีอาคารบางหลังที่มีลักษณะ

เฉพาะตัวซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นจีนอย่างโดดเด่นผ่านรูปทรงอาคาร เช่น Pn-Tm 04 เป็นต้น จึงคัดเลือกมาใช้เป็นตัวแทนลักษณะอาคารที่แสดงถึงการผสมผสานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมให้เข้ากับลักษณะบริบทที่ตั้ง สภาพอากาศ และสภาพสังคม

ภาพที่ 74 อาคารกรณีศึกษาในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมในพื้นที่ ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ลักษณะอาคารบ้านเรือนแบบดั้งเดิมที่พบในชุมชนท้ายเหมือง จึงประกอบด้วยอาคารที่มีลักษณะเป็นตึกแถว 1-2 ชั้น เรียงรายไปตลอดแนวถนนในชุมชน และอาคารเดี่ยวที่กระจายอยู่ในพื้นที่โดยรอบชุมชน โดยการศึกษาองค์ประกอบอาคารมีรายละเอียด ดังนี้

1. สัดส่วนและรูปทรงอาคาร: การรับรู้พื้นที่ปิดทึบและช่องเปิด

อาคารบ้านเรือนที่พบในชุมชนท้ายเหมืองมีลักษณะเป็นตึกแถวจีนยาวลึกเข้าไปในพื้นที่ส่วนด้านหลัง โดยมากส่วนสัดส่วนและรูปทรงของอาคารหลักมีลักษณะสมมาตรทั้งในส่วนรูปด้านหน้าอาคารและส่วนรูปด้านข้างอาคาร อาคารในลักษณะนี้มีความสูง 1-2 ชั้น มีการเจาะช่องเปิดทั้งส่วนชั้นบนและชั้นล่าง สำหรับอาคารเดี่ยวพบทั้งรูปแบบที่มีลักษณะคล้ายตึกแถว และอาคารที่มีลักษณะคล้ายเรือนล้อมลานสร้างติดพื้น จึงแบ่งอาคารออกเป็น 4 ลักษณะ (ภาพที่ 75) ดังนี้

ลักษณะที่ 1: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา สร้างติดพื้น หลังคาทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร มีการยื่นหลังคาชั้นบนคลุมพื้นที่ทางเดินส่วนด้านหน้าอาคาร มีความชันหลังคาค่อนข้างมาก สันนิษฐาน ว่าเดิมมุงหลังคาด้วยใบจาก จึงทำให้มองเห็นเป็นผืนหลังคาขนาดใหญ่ลงมาปกคลุมผนังส่วนด้านหน้าอาคาร เมื่อมองจากภายนอกจึงดูคล้ายอาคารชั้นเดียว บริเวณช่องเปิดด้านข้างอาคารมีการสร้างหลังคากันสาดขนาดเล็กยื่นออกมาปกคลุม ส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีการเว้นช่องเปิดชั้นล่างเป็นประตูขนาด

ใหญ่ ชั้นบนเว้นผนังเป็นช่องเปิดหน้าต่างขนาดเล็กจำนวน 2 บาน เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 02 เป็นต้น

ลักษณะที่ 2: อาคารตึกแถว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา สร้างติดพื้น หลังคาทรงจั่วหันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ส่วนหน้าอาคาร มีการร่นแนวผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน เกิดเป็นพื้นที่โถงทางเดินด้านหน้าอาคารในส่วนชั้นล่าง บริเวณนี้มีเสารับพื้นและโครงสร้างอาคารชั้น 2 มีการสร้างหลังคายื่นออกมาในส่วนด้านหน้าและด้านข้างอาคาร เพื่อกันฝนสาดเข้าสู่โถงทางเดิน ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารชั้นล่าง มีลักษณะสมมาตร มีการเว้นช่องเปิดตรงกลางเป็นประตูบานเปิดคู่ ส่วนด้านข้างทั้ง 2 ฝั่งผนังสามารถปรับเปลี่ยนเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่ได้ เนื่องจากใช้บานเฟี้ยมหรือฝาหน้าถังที่ถอดออกได้ ส่วนชั้นบนพบการเจาะช่องเปิดเป็นบานหน้าต่างบานคู่จำนวน 2 บาน ในกรณีที่อาคารที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งริมของกลุ่มอาคารตึกแถว มักพบการเจาะช่องเปิดบริเวณผนังชั้นล่างของรูปด้านข้างอาคาร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 03 เป็นต้น

ลักษณะที่ 3: บ้านเดี่ยว 2 ชั้น ขนาด 1 ช่วงเสา มีรูปทรงคล้ายตึกแถว มีการยกฐานอาคารสูงจากระดับพื้น หลังคามีลักษณะเป็นทรงจั่ว หันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร บริเวณส่วนด้านหน้าอาคารมีการร่นผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน ทำให้เกิดเป็นโถงภายนอกอาคาร ระนาบเพดานเป็นพื้นและโครงสร้างอาคารชั้นบน รองรับด้วยเสา 2 ต้น ปรากฏอยู่ในรูปด้านหน้าอาคาร บริเวณด้านข้างของอาคารมีการสร้างหลังคากันสาดขนาดเล็กคล้ายหลังคาปีกนกที่พบในเรือนไทย คลุมส่วนโครงสร้างขื่อหลังคาที่อยู่ภายนอกอาคาร ซึ่งเป็นลักษณะหลังคาที่ปรากฏในเรือนของคนท้องถิ่นดั้งเดิม ส่วนรูปด้านหน้าอาคารชั้นล่าง มีการเว้นช่องประตูไว้ส่วนกลางอาคาร และขนาบด้วยช่องเปิดทั้ง 2 ข้าง ชั้นบนมีการเว้นช่องเปิดขนาดเล็กเป็นหน้าต่างจำนวน 2 บาน ในส่วนรูปด้านข้างมีการเว้นช่องหน้าต่างเช่นกัน เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 เป็นต้น

ลักษณะที่ 4: บ้านเดี่ยว 1 ชั้น ขนาด 3 ช่วงเสา ตัวอาคารยกฐานสูงจากระดับพื้นดิน มีการยื่นหน้ามุขออกมาในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง ปกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่วที่เชื่อมต่อกับหลังคาทรงมนิลาของส่วนอาคารหลัก สำหรับพื้นที่ที่รายล้อมรอบส่วนโถงโล่งกลางอาคาร ปกคลุมหลังคาทรงจั่วเชื่อมต่อกับหลังคาทรงมนิลาของอาคารส่วนหน้าเช่นเดียวกัน จึงทำให้อาคารมีลักษณะเป็นเรือนล้อมลาน ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีการเว้นช่วงเสาตรงกลางเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่ ส่วนช่วงเสาอื่น ๆ มีการเจาะช่องเปิดในส่วนผนัง ทำให้รูปด้านหน้าอาคารมีลักษณะสมมาตร รูปด้านข้างมีการเจาะช่องเปิดบนผนังเช่นกัน เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น

รูปทรงอาคารที่พบทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนอาคารหลัก ส่วนอาคารครัว และส่วนอาคารอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะรูปทรงแตกต่างไปตามประเภทอาคารและผังพื้น ดังนี้

ในส่วนอาคารหลักของตึกแถวและบ้านเดี่ยวทรงตึกแถว มีลักษณะเป็นอาคารรูปทรงสมมาตร พบทั้งการใช้หลังคาจั่วและมีการใช้หลังคาทรงมนิลาในบางพื้นที่ ตรงส่วนด้านหน้าอาคารมีการยื่นของหลังคากันสาดแตกต่างกันออกไป ทั้งการยื่นหลังคาชั้นบนลงมาปกคลุมพื้นที่ส่วนด้านหน้าอาคารชั้นล่าง เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 02 เป็นต้น การยื่นหลังคาตรงส่วนรอยต่อโครงสร้างอาคารชั้นบนและชั้นล่าง รวมถึงบริเวณเหนือช่องเปิด เพื่อกันฝนสาดเข้ามายังพื้นที่ภายในอาคาร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 02 และบ้านรหัส Pn-Tm 03 เป็นต้น การใช้โครงสร้างอาคารชั้นบนเป็นส่วนปกคลุมโถงอาคารภายนอกของชั้นล่าง เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 เป็นต้น รวมถึงการใช้หลังคาปกคลุมส่วนหน้ามุขที่ยื่นออกมาส่วนกลางอาคาร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น ซึ่งการใช้หลังคาลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนนี้

ส่วนอาคารครัว มักอยู่ถัดจากส่วนอาคารหลัก ภายในบริเวณนี้มักมีการเว้นช่องฉิ่มแจ้เป็นพื้นที่เปิดโล่ง บ้านบางหลังพบการสร้างบ่อน้ำหรือห้องอาบน้ำในพื้นที่ส่วนนี้ หลังคาที่ปกคลุมส่วนอาคารครัวมักเป็นหลังคาทรงจั่ว มีทั้งแบบหลังคาจั่ว 1 ชั้นและแบบ 2 ชั้น เพื่อช่วยระบายควันและความร้อนออกสู่ภายนอกอาคาร บริเวณพื้นที่ทางเดินเชื่อมต่อระหว่างอาคารหลักและอาคารครัวมีการใช้ทั้งหลังคาทรงเพิงหมาแหงนและหลังคาทรงจั่วปกคลุม

ส่วนอาคารอื่น ๆ เป็นอาคารที่สร้างแยกออกมาจากส่วนอาคารหลัก ในอาคารตึกแถวเป็นส่วนที่อยู่หลังสุดของอาคาร ประกอบด้วยห้องสุขาที่มีการกั้นพนังและหลังคาแบบเรียบง่าย รวมถึงบ่อน้ำ พื้นที่อาบน้ำ และพื้นที่เก็บอุปกรณ์ต่าง ๆ ดังที่พบใน บ้านรหัส Pn-Tm 01 และบ้านรหัส Pn-Tm 03 เป็นต้น

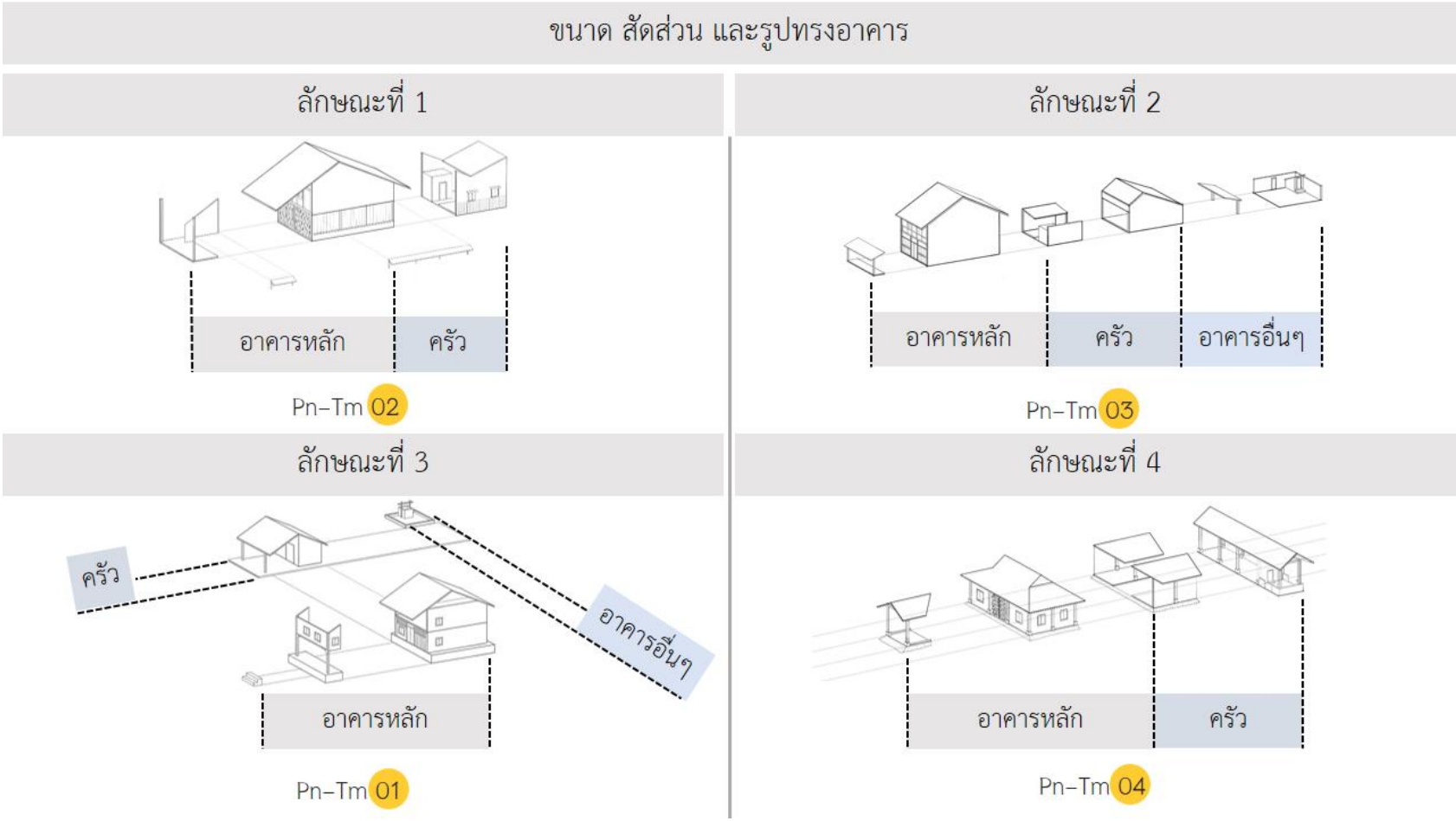

ภาพที่ 75 ขนาด สัดส่วน และรูปทรงอาคาร ในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร: พื้น ผนัง เพดาน หลังคา

การเลือกใช้องค์ประกอบและวัสดุอาคาร ล้วนมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับการสื่อสารถึงกลุ่มวัฒนธรรมของตน ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และบริบทของที่ตั้งของชุมชนท้ายเหมือง แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

พื้น

ในชุมชนท้ายเหมืองพบได้ทั้งอาคารชั้นเดียวและอาคาร 2 ชั้น ซึ่งล้วนเป็นอาคารที่สร้างติดดิน แต่มีการเลือกใช้ระดับพื้นอยู่ 2 ลักษณะ คือ การสร้างพื้นอาคารชั้นล่างให้สูงจากระดับดินเล็กน้อย พบในพื้นที่ย่านชุมชนตลาดท้ายเหมือง สำหรับอาคารบ้านเรือนในพื้นที่เกษตรกรรมรอบชุมชนมักมีการยกพื้นชั้นล่างให้สูงกว่าระดับดินหรือมีการถมดินให้สูงขึ้นมาเป็นฐานอาคาร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 และบ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น เนื่องจากที่ตั้งมีความลาดชันไม่เท่ากัน จึงต้องยกฐานอาคารให้สูงเพื่อปรับระดับในการสร้างอาคารและยังเป็นการป้องกันน้ำไหลเข้าสู่ตัวอาคารในช่วงฤดูฝน นิยมให้น้ำฝนเหล่านี้ซึมลงผิวดินและไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ จึงไม่ได้มีระบบการจัดการน้ำทิ้งมากนัก

สำหรับระดับพื้นภายในอาคารอยู่ในระดับเดียวกัน ยกเว้นอาคารที่มีการเว้นช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร มีการลดระดับพื้นลงเล็กน้อย เพื่อป้องกันน้ำไหลนองภายในอาคาร บริเวณนี้มีทางระบายน้ำเชื่อมออกสู่ภายนอกอาคาร ในส่วนพื้นชั้นล่างนิยมใช้วัสดุเป็นคอนกรีตขัดมัน เนื่องจากทนทาน และดูแลรักษาง่าย สำหรับในอาคารที่มีพื้นที่ชั้นบน ส่วนใหญ่นิยมใช้โครงสร้างอาคารเป็นไม้เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างหลักของอาคาร

ผนัง

การสร้างผนังอาคารในชุมชนท้ายเหมืองมี 3 ลักษณะ ประกอบด้วย ลักษณะแรกเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน ก่อขึ้นในระนาบทางตั้งมีลักษณะคล้ายกำแพง ความหนาของผนังอยู่ที่ 15-50 เซนติเมตร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 03 และบ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น ผนังลักษณะที่สอง คือ ผนังก่ออิฐฉาบปูนผสมผนังเบา ผนังลักษณะนี้เป็นที่นิยมในชุมชนท้ายเหมือง โดยก่อผนังอิฐสูงขึ้นจากระดับพื้นชั้นล่าง แล้วต่อด้วยระบบผนังเบาที่เป็นไม้หรือสังกะสีในส่วนบน เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 02 และบ้านรหัส Pn-Tm 03 เป็นต้น ผนังเช่นนี้ช่วยลดการผุผังของวัสดุไม้และสังกะสีได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีผนังก่ออิฐฉาบปูนเป็นรอยต่อระหว่างระนาบผนังและพื้น และยังเป็นการลดน้ำหนักของโครงสร้างผนังที่ถ่ายลงสู่พื้นด้วย

ลักษณะที่สาม คือ การใช้ผนังเบาพบในอาคารหลายหลังในชุมชนท้ายเหมือง โดยมากใช้วัสดุไม้และสังกะสี ระนาบที่เลือกใช้ผนังเบา มักเป็นส่วนที่ไม่โดนฝนมากนัก หรือต้องการเจาะช่องเปิด จึงมักปรากฏในผนังส่วนด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร แต่อาคารบางหลังมีการเลือกใช้วัสดุเบาในส่วนรูปด้านข้างอาคารด้วย เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 เป็นต้น และยังพบการใช้ผนังบานเฟี้ยมซึ่งสามารถเลือกเปิดหรือปิดได้ตามการใช้งาน เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 02 เป็นต้น

ดังนั้นผนังอาคารที่พบใน 1 หลัง อาจมีการใช้ผนังได้หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับความต้องการในการแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งการป้องกันฝนสาด การดึงลมเข้าสู่อาคาร ความทนทานและความมิดชิด รวมถึงความงามที่เกิดขึ้นบนอาคารด้วย

เพดาน

ส่วนระนาบเพดานมักเป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นโครงสร้างอาคารอย่างชัดเจน ทั้งในส่วนอาคารที่เป็นชั้นเดียวและอาคารชั้นบน สามารถมองเห็นโครงสร้างหลังคาได้ทั้งหมด เพื่อความสะดวกในการจัดการและซ่อมบำรุงหลังคา สำหรับอาคารชั้นล่างก็สามารถมองเห็นโครงสร้างพื้นชั้นบนได้ทั้งหมดเช่นเดียวกัน จึงทำให้สะดวกในการเฝ้าระวังมดปลวกที่เข้ามาทำลายโครงสร้างอาคารที่มักใช้ไม้เป็นส่วนประกอบหลักของอาคาร

หลังคา

หลังคาที่พบในอาคารบ้านเรือนของชุมชนท้ายเหมือง ประกอบด้วย หลังคาทรงจั่วที่หันด้านหลังคาตัวเรือนออกสู่ด้านหน้าอาคาร พบได้ในกลุ่มอาคารตึกแถวจีน และอาคารเดี่ยวที่มีลักษณะคล้ายตึกแถว หลังคาลักษณะนี้มีความสมมาตรทั้งส่วนด้านหน้าและส่วนด้านข้างอาคาร แต่มีลักษณะการยื่นชายคายาวแตกต่างกัน ประกอบด้วย อาคารที่ยื่นชายคาเลยจากแนวผนังอาคารเพียงเล็กน้อย และอาคารที่ยื่นชายคาเลยจากแนวผนังยาวลงมาครอบคลุมพื้นที่โถงส่วนด้านหน้าอาคาร การเลือกใช้หลังคาแต่ละลักษณะขึ้นอยู่กับรูปทรงและพื้นที่ของอาคาร หลังคามุงด้วยวัสดุกระเบื้องลอนหรือสังกะสี

การใช้หลังคาทรงมนิลาร่วมกับหลังคาจั่ว พบได้ในอาคารบ้านจีนของชุมชนท้ายเหมือง ในรูปด้านหน้าอาคารมีการยื่นหน้ามุขออกมาบริเวณกลางอาคาร ปกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่ว มีการหันด้านหน้าจั่วออกสู่ด้านหน้าของอาคาร หลังคาส่วนนี้เชื่อมต่อกับหลังคาทรงมนิลาของอาคารหลัก (ภาพที่ 76) ลักษณะหลังคาดังกล่าวแสดงถึงการรับเอารูปแบบของ

ทรงหลังคาท้องถิ่นและหลังคาที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกมาปรับใช้ สำหรับอาคารในส่วนด้านหลังพบการใช้หลังคาจั่วสร้างรายล้อมรอบผนังส่วนด้านข้างและด้านหลังอาคาร เชื่อมต่อเข้ากับหลังคาทรงมนิลาที่อยู่ด้านหน้า โดยเว้นช่องหลังคาส่วนกลางอาคารไว้เป็นลานขนาดเล็กภายใน ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างหลังคาแบบจีน ทำให้หลังคารูปแบบดังกล่าวมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 76 อาคารที่ใช้หลังคาทรงมนิลาร่วมกับหลังคาจั่ว และมีมุขยื่นออกมาส่วนด้านหน้าอาคาร

การใช้หลังคาในส่วนเพิ่มเติม พบได้บริเวณด้านหน้าและด้านข้างของอาคาร หลังคาดังกล่าวมีลักษณะคล้ายหลังคากันสาด อยู่บริเวณรอยต่อของผนังและพื้นชั้นบน บริเวณเหนือช่องเปิด และใช้ปกคลุมเหนือโครงสร้างหลังคาที่อยู่ภายนอกอาคาร เพื่อป้องกันแดดและฝนที่จะเข้าสู่พื้นที่ใช้สอยของอาคาร รวมถึงช่วยปกป้องโครงสร้างอาคารจากฝน วัสดุที่ใช้มีทั้งกระเบื้องลอนและสังกะสี

3. องค์ประกอบและวัสดุส่วนรูปด้านหน้าอาคาร: ช่องเปิด เสา ส่วนตกแต่ง

การกำหนดองค์ประกอบในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร พบการใช้ช่องเปิดที่มีความสัมพันธ์กับการใช้งาน และการระบายอากาศ โดยช่องเปิดที่พบในอาคารชั้นล่าง ประกอบด้วย ประตูบานเฟี้ยมไม้และบานเฟี้ยมเหล็ก ที่เปิดได้กว้างตลอดช่วงเสา พบได้ในกลุ่มอาคารที่เป็นร้านค้า และบ้านพักอาศัยที่ต้องการช่องเปิดขนาดใหญ่ เพื่อขนถ่ายสิ่งของรวมถึงพืชผลทางการเกษตร เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการใช้โครงสร้างผนังที่แบ่งช่องเปิดด้านหน้าอาคารเป็น 3 ช่วง โดยมี

ประตูไม้บานเปิดคู่อยู่ตรงกลาง ขนาบด้วยช่องหน้าต่างทั้ง 2 ข้าง ช่องเปิดที่ใช้มีทั้งหน้าต่างไม้บานเปิดคู่และผนังบานเฟี้ยมไม้ ซึ่งยึดกับโครงวงกบและโครงคร่าวไม้ พบได้ทั้งในอาคารร้านค้าและบ้านพักอาศัย

ช่องเปิดในส่วนผนังชั้นบน มักเป็นหน้าต่างไม้บานเปิดคู่ขนาดเล็ก จำนวน 2 บาน ตั้งอยู่เหนือระดับพื้นขึ้นมา มีลักษณะช่องเปิดแบบสมมาตร อาคารบางหลังพบการเว้นช่องเปิดบริเวณเหนือบานประตูและหน้าต่าง ปิดทับด้วยเหล็กดัด ตะแกรงเหล็ก หรือระแนงไม้ พบได้ทั้งในส่วนผนังชั้นบนและผนังชั้นล่างเพื่อให้ลมสามารถถ่ายเทเข้าสู่ภายในอาคารได้

เสาตรงส่วนด้านหน้าอาคาร นิยมใช้เสาไม้ที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่ได้มีการตกแต่งประดับประดา ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนโครงสร้างอาคารเท่านั้น สำหรับการตกแต่งที่ในอาคาร พบในส่วนผนังอาคาร ซึ่งเกิดจากการจัดเรียงแผ่นไม้ การใช้ลวดลายพืชพรรณ และรูปทรงเรขาคณิตประดับบนผนังอาคาร พบทั้งลายปูนปั้นและการสลักลวดลายลงบนแผ่นไม้ (ภาพที่ 77)

ภาพที่ 77 การประดับลวดลายบนอาคาร

4. โครงสร้างอาคาร

อาคารดั้งเดิมที่พบในชุมชนท้ายเหมืองมีลักษณะโครงสร้างที่คล้ายคลึงกัน โดยอาคารที่ศึกษามีอายุอยู่ในช่วงอายุ 60 ปี ถึงอาคารที่มีอายุมากกว่า 100 ปี มีการใช้โครงสร้างอาคารอยู่ 3 ลักษณะ คือ

โครงสร้างไม้

อาคารบ้านเรือนที่ใช้โครงสร้างไม้ พบได้เป็นจำนวนมากในพื้นที่ชุมชนท้ายเหมือง ซึ่งเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น การใช้โครงสร้างไม้พบในส่วนประกอบอาคารแทบทุก

ส่วน คือ เสา คาน โครงสร้างผนังทั้งส่วนภายนอกและภายในอาคาร โครงสร้างรับพื้นชั้นบน โครงสร้างหลังคา โครงสร้างบันได ประตู และหน้าต่าง เนื่องจากลักษณะสภาพอากาศที่มีฝนตกชุกตลอดเวลา จึงพบการใช้โครงสร้างไม้ร่วมกับฐานเสาปูนที่ตั้งสูงขึ้นจากระดับพื้นดิน เพื่อป้องกันเสาไม้จากสภาวะอากาศและปลวก ในอาคารบางหลังมีการนำแผ่นสังกะสีมาใช้ร่วมกับผนังโครงคร่าวไม้และเสาไม้ เนื่องจากสร้างได้รวดเร็ว และยังเป็นวัสดุที่ช่วยป้องกันการผุกร่อนของไม้ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะโครงสร้างหลังคาบางหลังพบการนำเอารูปแบบของหลังคาพื้นเมืองมาปรับใช้ เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 เป็นต้น พบการสร้างโครงสร้างขื่อไม้ในส่วนภายนอกอาคารบริเวณส่วนหลังคา ทำให้มีการสร้างหลังคาปีกนกคลุมทับโครงสร้างส่วนดังกล่าว เผยให้เห็นโครงสร้างหลังคาที่อยู่ภายนอกอาคาร รวมถึงการใช้หลังคาทรงมนิลาที่พบในบ้านรหัส Pn-Tm 04 ซึ่งหลังคาทั้ง 2 ลักษณะเป็นรูปแบบหลังคาที่พบได้ทั่วไปในภาคใต้

โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐผสมผนังเบา

โครงสร้างอาคารที่พบได้อีกลักษณะ คือ การใช้โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐผสมผนังเบา ซึ่งเป็นการใช้ทักษะความรู้ในการก่อสร้างแบบจีน ผสมกับการเลือกใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น โดยโครงสร้างที่เป็นผนังก่ออิฐส่วนมากใช้กับโครงสร้างส่วนด้านข้างอาคาร เนื่องจากต้องใช้สำหรับรับแรงจากโครงสร้างส่วนต่างทั้ง โครงสร้างหลังคา โครงสร้างพื้น โครงสร้างผนังชั้นบน และโครงสร้างบันได

แต่ด้วยข้อจำกัดในการเจาะช่องเปิดของผนังรับน้ำหนัก จึงมีการประยุกต์เอาโครงสร้างผนังเบาเข้ามาใช้ร่วมกัน ซึ่งมักใช้ในส่วนผนังด้านบนของอาคาร เพื่อลดน้ำหนักที่กดทับลงบนอาคาร รวมถึงใช้ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารและรูปด้านหลังอาคาร เพื่อให้สามารถเจาะช่องเปิดได้มากขึ้น

โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก

อาคารที่ใช้โครงสร้างลักษณะนี้พบได้ทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว มักใช้ร่วมกับผนังก่ออิฐฉาบปูน ทั้งส่วนชั้นล่างและชั้นบน ยกเว้นส่วนโครงสร้างหลังคาและโครงสร้างบันไดที่นิยมใช้วัสดุไม้ การใช้โครงสร้างลักษณะนี้เกิดขึ้นกับอาคารในยุคหลัง ซึ่งเทคโนโลยีการสร้างอาคารเริ่มมีการพัฒนาขึ้นภายหลัง ทดแทนการใช้โครงสร้างแบบเดิม คือ โครงสร้างไม้และโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนักที่นิยมใช้ในอาคารยุคก่อน

โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็กส่งเสริมให้เกิดระบบเสาและคานสำเร็จรูป ซึ่งช่วยให้ประหยัดเวลาในการสร้าง จึงพบลักษณะการใช้โครงสร้างนี้ในอาคารหลายหลัง ร่วมกับการก่อผนังอิฐที่บางลงและสามารถเจาะช่องเปิดได้มากขึ้น จึงเป็นที่นิยมในยุคหลัง

พื้นที่ภายในและภายนอกอาคาร

เพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในอาคารบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาลงลึกเข้าไปในส่วนของพื้นที่ทั้งภายในและภายนอกอาคาร เนื่องจากพื้นที่ถูกกำหนดการใช้งานด้วยลักษณะของวิถีชีวิต ที่ผสมรวมกันระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละท้องที่ แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

อาคารบ้านเรือนทั้งตึกแถวจีนและอาคารบ้านเดี่ยวที่พบในชุมชนท้ายเหมือง แม้ว่าจะมีรูปทรงอาคารที่แตกต่างกัน แต่กลับพบว่าการกำหนดลักษณะพื้นที่ใช้งานภายในอาคารกลับมีความคล้ายคลึงกัน เมื่อแบ่งพื้นที่การใช้งานออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่สาธารณะ พื้นที่กึ่งสาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว (ภาพที่ 78) พบว่าอาคารทุกหลังมีการเว้นพื้นที่โถงโล่งไว้บริเวณส่วนด้านหน้าอาคาร เพื่อใช้สำหรับเป็นที่หลบแดดและฝนก่อนเข้าสู่ภายในตัวอาคาร ในอาคารตึกแถวจีนใช้พื้นที่นี้เชื่อมต่อกับอาคารข้างเคียง เรียกว่า ห่องคาขี่ ใช้สำหรับเป็นทางสัญจร ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะ รวมถึงเป็นพื้นที่หน้าร้านที่ใช้แสดงสินค้าต่าง ๆ และยังใช้สำหรับเป็นพื้นที่พบปะของผู้คนในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียง

พื้นที่ภายในอาคารที่อยู่ถัดจากส่วนห่องคาขี่ คือ ส่วนโถงภายในอาคาร อาคารตึกแถวที่เป็นร้านค้าใช้พื้นที่นี้สำหรับจัดวางสินค้า เป็นพื้นที่นั่งกินและดื่มของลูกค้า รวมถึงใช้สำหรับแลกเปลี่ยนและสนทนากันของคนในชุมชน ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงการปรับใช้พื้นที่สาธารณะที่ซ้อนทับลงบนพื้นที่กึ่งสาธารณะในบางช่วงเวลาและบางโอกาส อาคารดังกล่าวจึงกลายเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ในชุมชนไปโดยปริยาย ส่วนในอาคารบ้านพักอาศัยพื้นที่นี้มีไว้สำหรับรับแขก และเป็นพื้นที่พักผ่อนของคนภายในบ้าน

ในส่วนของพื้นที่ส่วนตัว พบว่า มีการแยกพื้นที่นี้อย่างชัดเจนออกจากพื้นที่กึ่งสาธารณะ เนื่องจากเป็นการกำหนดขอบเขตพื้นที่สำหรับแยกบุคคลภายนอก ออกจากบุคคลที่มีความสนิทสนมและสมาชิกในบ้าน ด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยของสมาชิกภายในบ้าน ทรัพย์สิน รวมถึงผลิตผลทางการเกษตรที่นิยมเก็บไว้ภายในบ้าน พื้นที่ดังกล่าวมักเป็นพื้นที่ชั้นบนและพื้นที่ส่วนด้านหลังของ

บ้าน สำหรับในอาคารที่เป็นบ้านพักอาศัยบางหลัง พบว่ามีการสร้างพื้นที่ส่วนตัวเช่นเดียวกับอาคารร้านค้า แต่มีการสร้างพื้นที่ส่วนตัว คือ ห้องนอนของเจ้าของบ้าน ซ้อนทับลงบนพื้นที่โถงด้านหน้าของบ้านด้วย แสดงถึงระดับความเข้มข้นของการกำหนดพื้นที่ส่วนตัวที่เกิดขึ้นภายในบ้านและการเฝ้าระวังความปลอดภัยของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี

พื้นที่อีกแห่งในบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตของกลุ่มชาวจีนได้เป็นอย่างดี คือ พื้นที่ครัว โดยมากเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับตัวอาคาร ภายในมีการสร้างเตาแบบจีนขนาดใหญ่ หรือเตาโพ ซึ่งก่อขึ้นจากอิฐและฉาบทับด้วยปูน ปัจจุบันยังคงพบเตาแบบจีนได้เพียงบางหลังเท่านั้น เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 03 และบ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น ภายในพื้นที่ครัวยังมีไว้สำหรับเก็บอาหารและข้าวของต่าง ๆ รวมถึงใช้สำหรับพักผ่อนในช่วงกลางวันของเหล่าสมาชิกภายในบ้านด้วย มูลเหตุในการใช้งานที่หลากหลายนี้ จึงทำให้พื้นที่ครัวเป็นพื้นที่ที่แสดงถึงความมีชีวิตชีวาที่เกิดขึ้นจากการใช้งานได้เป็นอย่างดี

2. พื้นที่ภายในอาคารและภายนอกที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ

ภายในงานสถาปัตยกรรมที่พบในชุมชนท้ายเหมือง ปรากฏพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยมีความเข้มข้นแตกต่างกันออกไปตามที่ตั้งของอาคารบ้านเรือน บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนท้ายเหมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ทำให้ปรากฏพื้นที่สำหรับสื่อสารถึงกลุ่มวัฒนธรรมผ่านหิ้งบูชา พบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า ตรงบริเวณเสาในพื้นที่ส่วนโถงด้านหน้าอาคาร ส่วนบริเวณพื้นที่โถงภายในบ้านมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้า ร่วมกับหิ้งบูชาพระพุทธ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรับเอาวัฒนธรรมด้านศาสนาของคนในท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มชาวจีน

ส่วนบ้านเรือนชาวจีนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รอบนอกของชุมชน ซึ่งมีการติดต่อและใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นรอบข้างมากกว่า จึงมีการกลืนกลายเป็นชาวสยามมากขึ้น พื้นที่ที่แสดงออกถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีน จึงแปรเปลี่ยนเป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่า และทำให้พื้นที่ทางความเชื่อตามแบบอย่างของกลุ่มวัฒนธรรมจีนได้หายไป เช่น การตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า หรือการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าภายในบ้าน เป็นต้น

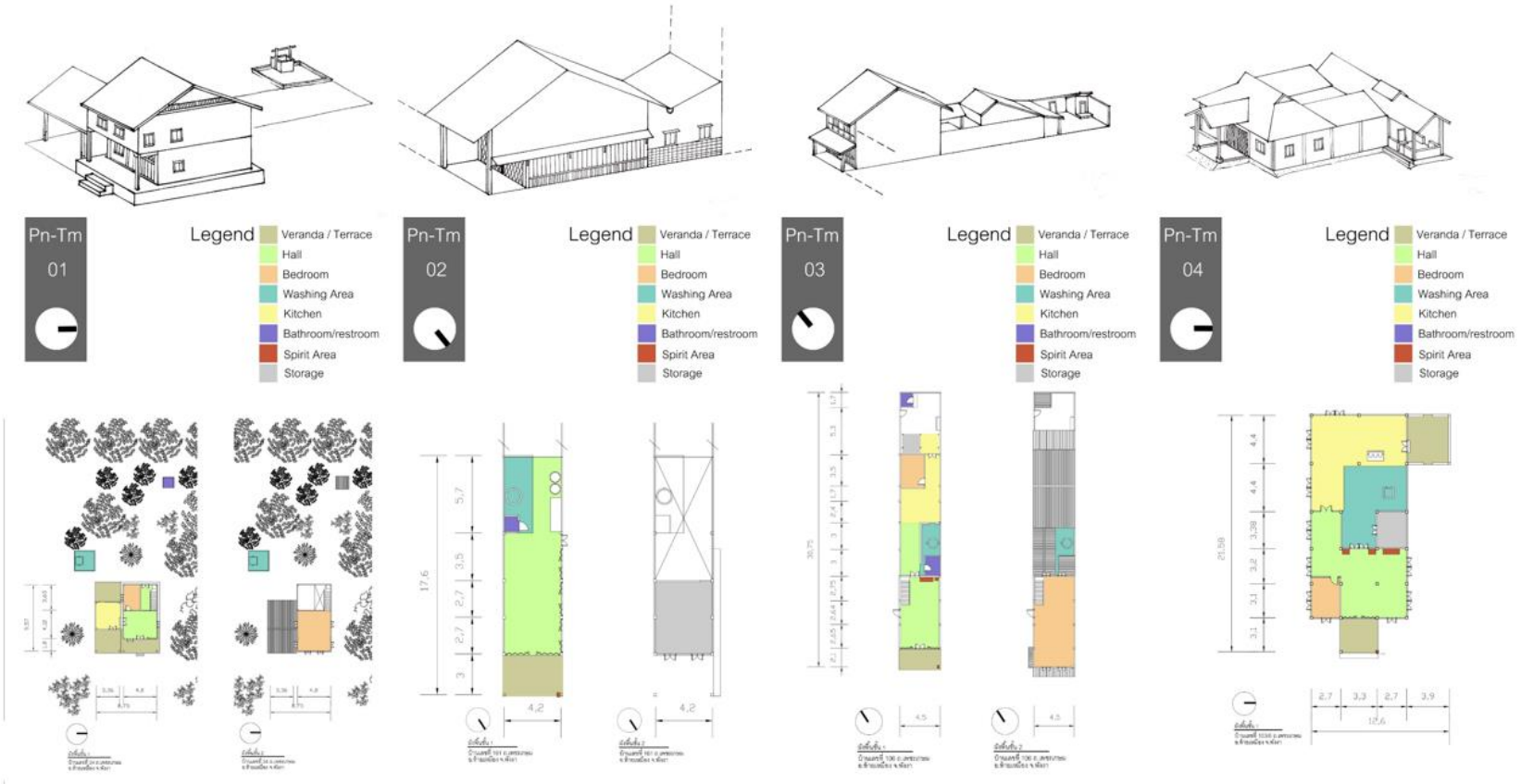

ภาพที่ 78 ผังพื้นอาคารกรณีศึกษาในชุมชนท้ายเหมือง

สำหรับการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าเตา ไม่พบในบ้านเรือนของชาวจีนในชุมชนท้ายเหมือง แม้ว่าภายในบ้านมีการสร้างเตาแบบจีน หรือเตาโพ อยู่ก็ตาม รวมถึงหิ้งบูชาบรรพบุรุษที่พบเพียงบางหลังเท่านั้น แต่ในช่วงเทศกาลบรรดาลูกหลานจะมีการทำบุญให้แก่ญาติผู้ล่วงลับที่วัดแทนการจัดที่ บ้าน ตามประเพณีจีน สันนิษฐาน ว่า วัฒนธรรมความเชื่อในพื้นที่เหล่านี้ค่อย ๆ ถูกกลืนกลายไปตามวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อยู่รายล้อมชุมชน โดยมีปัจจัยด้านเวลาและความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนเป็นตัวเร่ง

ในขณะที่พื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของกลุ่มชาวจีนได้ถูกกลืนกลายไปบางส่วน แต่ภายในบ้านกลับพบการบูชาเสาภูมิตามคติของคนสยาม พบทั้งอาคารตึกแถวจีนและอาคารบ้านเดี่ยว แสดงถึงการรับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาใช้จนกลายเป็นบรรทัดฐานด้านความเชื่อที่ปฏิบัติตามกันมา การรับเอาความเชื่อของคนท้องถิ่นเข้ามาใช้ในบ้านเรือน สันนิษฐาน ว่าน่าจะเป็นผลมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม ผ่านการแต่งงานระหว่างกลุ่มชาวจีนและคนท้องถิ่น จนเกิดกลุ่มชาวจีนลูกผสมที่รับเอาวัฒนธรรมทั้ง 2 ฝั่งมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

3. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับลักษณะสังคม

เนื่องจากกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนท้ายเหมืองล้วนเป็นผู้ที่เข้ามาใหม่ จึงมีการรวมกลุ่มกันทางสังคม 2 ลักษณะ คือ การรวมกลุ่มของชาวจีนแสดงออกผ่านการสร้างย่านชุมชนชาวจีนโดยมีศาลเจ้าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ อาคารบ้านเรือนที่สร้างจึงมีลักษณะเป็นกระจุกอาคารตึกแถวที่สร้างชิดติดกัน เพื่อให้เกิดความใกล้ชิดและสามารถช่วยเหลือเผื่อแผ่กันได้ง่ายในกลุ่มชาวจีน ส่วนอีกลักษณะเป็นการสร้างอาคารเป็นกระจุกตามกลุ่มเครือญาติ ทำให้เกิดการไปมาหาสู่และการช่วยเหลือกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งการสร้างอาคารลักษณะนี้พบได้ในพื้นที่ใจกลางชุมชน และพื้นที่รอบนอกชุมชน

พื้นที่ทางสังคมที่ปรากฏภายในบ้าน ส่วนพื้นที่สำหรับต้อนรับแขก พบทั้งการใช้โถงด้านหน้าอาคาร โถงภายในบ้าน รวมถึงพื้นที่ครัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแขกที่มาเยือนว่ามีความสำคัญและสนิทมากเพียงใด หากเป็นแขกที่สำคัญและสนิทสนมจะสามารถเข้าถึงพื้นที่ภายในอาคารได้มากกว่าแขกทั่วไป ในอาคารบางหลังมีการก่ออิฐเป็นกำแพงเตี้ย หรือ เฉียว ไว้บริเวณโถงภายนอกอาคาร สำหรับใช้นั่งพบปะกันภายนอกอาคาร รูปแบบลักษณะการใช้งานพื้นที่ทางสังคมดังกล่าว พบทั้งในส่วนอาคารพักอาศัยและอาคารร้านค้า สำหรับอาคารร้านค้าที่มีลักษณะเป็นร้านอาหารหรือร้านกาแฟ พบการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนซ้อนทับลงบนอาคารร้านค้าด้วย ดังนั้นเมื่อชุมชนต้องการประชาสัมพันธ์

ข่าวสารต่าง ๆ สามารถใช้พื้นที่เหล่านี้ได้ แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนข่าวสารและการพึ่งพิงกันในหมู่ชาวจีนได้เป็นอย่างดี

พื้นที่ทางสังคมของเหล่าสมาชิกภายในบ้าน พบในส่วน โถงภายในบ้าน ครัว รวมถึงพื้นที่ชั้นบนที่สงวนไว้สำหรับคนในครอบครัว โดยมากพื้นที่ภายในบ้านถูกใช้งานโดยเหล่าแม่บ้าน เนื่องจากลักษณะทางสังคมของชาวจีนที่นิยมให้ผู้หญิงทำงานดูแลบ้าน ส่วนผู้ชายให้ออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้นจึงพบว่า พื้นที่ภายในบ้านจึงมีการสร้างในลักษณะที่ค่อนข้างมิดชิด มีทางเข้าออกเพียง 1 หรือ 2 ทางเท่านั้น เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 03 และ บ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น เพื่อป้องกันอันตรายจากบุคคลและสัตว์ร้ายจากภายนอก สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมในอดีตได้เป็นอย่างดี

4. พื้นที่ภายในและภายนอกอาคารที่สอดคล้องกับการจัดการภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาที่นำมาใช้สร้างและจัดการที่พักอาศัยพบได้ในหลายส่วน เนื่องจากชุมชนท้ายเหมืองมีลักษณะที่ตั้งเป็นพื้นที่ราบ และมีลักษณะภูมิอากาศแบบฝนตกชุก ทำให้มีการหยิบยืมลักษณะภูมิปัญญาการสร้างเรือนของคนท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับบ้านชาวจีนที่นิยมสร้างติดดิน ดังเช่นการตั้งเสาไม้ลงบนตอมอที่ทำด้วยคอนกรีต เพื่อลดความชื้นและมดปลวกที่จะมาทำลายวัสดุอาคาร รวมถึงการยกฐานอาคารให้สูงขึ้นจากระดับพื้นดิน ที่พบทั้งการใช้ดินถมให้เป็นเนินสูงและการใช้อิฐก่อเป็นฐานอาคาร อีกทั้งยังพบการก่อผนังด้วยอิฐให้สูงจากพื้นระดับหนึ่งแล้วจึงใช้ผนังเบาในส่วนบนของอาคาร เพื่อลดการปะทะของน้ำฝนกับวัสดุอาคารที่เป็นไม้หรือสังกะสี ซึ่งผุหรือกร่อนได้ง่ายหากโดนน้ำเป็นเวลานาน สันนิษฐานว่ามีการประยุกต์ใช้มาจากอาคารจีนแบบดั้งเดิมร่วมกับวัสดุแบบท้องถิ่นจนเกิดเป็นแบบแผนที่ทำต่อกันมา

การใช้หลังคาลักษณะต่าง ๆ ที่พบในอาคาร ก็ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาจากสภาวะภูมิอากาศและสภาพแวดล้อมแทบทั้งสิ้น ทั้งการยื่นของระยะชายคาที่มีความยาวลงมาปกคลุมอาคารส่วนต่าง ๆ ทั้งบริเวณส่วนด้านหน้าของอาคารและส่วนช่องเปิด เพื่อช่วยในการปกป้องแดดและฝนที่สาดเข้าสู่ตัวอาคาร แต่ในขณะเดียวกันก็พบการเว้นช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร (ภาพที่ 79) เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องการระบายอากาศและการดึงแสงเข้าสู่ตัวอาคารด้วย ทำให้การกำหนดรูปแบบการใช้หลังคาดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะที่พบได้ในบ้านจีนในพื้นที่แถบนี้

ภาพที่ 79 ช่องฉิ่มแจ้ภายในอาคาร มีลักษณะเป็นลานแดดขนาดเล็ก

ในชุมชนท้ายเหมืองพบการขุดบ่อน้ำไว้ภายในอาคาร โดยมากเป็นบริเวณช่องฉิ่มแจ้ ภายในพื้นที่ครัว เนื่องจากเป็นบริเวณสำหรับใช้ซักล้าง อาบน้ำ รวมถึงการเตรียมอาหาร จึงเป็นตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้งาน อีกทั้งบริเวณดังกล่าวยังเป็นพื้นที่เปิดโล่งภายในบ้าน ที่มีแสงแดดส่องถึง และสามารถรองรับน้ำฝนไว้ใช้ภายในบ้านได้ จึงทำให้น้ำในบ่อไม่เน่าเสีย และยังพบการขุดบ่อน้ำไว้ภายนอกอาคาร ตามแบบอย่างของคนท้องถิ่น เช่น บ้านรหัส Pn-Tm 01 เป็นต้น แสดงถึงการรับเอารูปแบบการใช้ชีวิตตามแบบอย่างของคนท้องถิ่นมาปรับใช้ด้วย การขุดบ่อน้ำไว้ตามบ้านเรือน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ตั้ง และสะท้อนรูปแบบการใช้ชีวิตของชาวจีนที่คงเดิมและเปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี

โดยสรุป ชุมชนที่มีชาวจีนและคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ร่วมกัน ส่งผลให้ลักษณะอาคารบ้านเรือนที่พบในชุมชนตะกั่วป่า ชุมชนเมืองพังงา และชุมชนท้ายเหมือง มีการรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาปรับใช้ในอาคารทั้งส่วนองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น หลังคาทรงมนิลาร่วมกับหลังคาจั่ว เป็นต้น ส่วนโครงสร้างอาคาร ที่มีการนำเอาหลักคิดและภูมิปัญญาแบบท้องถิ่นมาใช้ เช่น การใช้โครงสร้างผนังเบาร่วมกับผนังแบบก่ออิฐ การวางเสาลงบนตอมอ เป็นต้น รวมถึงการกำหนดพื้นที่ใช้งานอาคารให้เหมาะสมกับบริบทความเป็นท้องถิ่น ทั้งสภาพสังคม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ทำให้เกิดลักษณะอาคารที่มีความแตกต่างไปจากอาคารจีนแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะส่วนหลังคา เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงวัสดุอาคาร

แต่ขณะเดียวกันงานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้น ยังคงปรากฏลักษณะที่บ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนผ่านรูปแบบและรูปทรงอาคารดั้งเดิม พื้นที่ที่สอดคล้องวิถีชีวิตของชาวจีน ความเชื่อ ลักษณะทางสังคม มากน้อยแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของกลุ่มชาวจีนที่ยังคงดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มตน และความเข้มแข็งของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นข้างเคียงที่เข้ามามีบทบาทต่อชุมชน ที่มีการแทรกซึมผ่านทางลักษณะสังคม เช่น การผสมผสานทางเครือญาติกับคนท้องถิ่นและปรับตัวให้การกลายเป็นไทยของกลุ่มชาวจีน เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมจีนและท้องถิ่นขึ้นในพื้นที่แถบนี้ ผ่านกระบวนการลดทอนอัตลักษณ์จีนแบบดั้งเดิม และเพิ่มเติมอัตลักษณ์ท้องถิ่นเข้าในในงานสถาปัตยกรรม

4.3.2 การเปรียบเทียบงานสถาปัตยกรรมของชาวจีนในจังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา และชุมชนจีนในแถบมลายู

อาคารบ้านเรือนของชาวจีนที่พบในพื้นที่แถบช่องมลายู ครอบคลุมพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยยาวลงไปจนถึงประเทศสิงคโปร์ เป็นอาคารที่เกิดจากกลุ่มวัฒนธรรมจีนเดียวกัน คือ กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล เมื่อเริ่มตั้งถิ่นฐานจึงรับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงวัฒนธรรมจากชาติตะวันตก เข้ามาปรับใช้ร่วมกับวัฒนธรรมเดิมของตน ทำให้เกิดรูปแบบและลักษณะอาคารบ้านเรือนที่มีอัตลักษณ์แตกต่างไปจากแบบดั้งเดิมของจีนในแผ่นดินใหญ่ ซึ่งลักษณะร่วมและลักษณะต่างของงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบนี้แปรผันไปตามปัจจัยต่าง ๆ ในพื้นที่ตั้ง นำไปสู่การค้นหารูปแบบทางกายภาพและพื้นที่ ที่ทำให้เกิดการรับรู้และบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวจีนและกลุ่มชาวจีนลูกผสมในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา และพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา

4.3.2.1 สถาปัตยกรรมในชุมชนจีนจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา

เมื่อเปรียบเทียบอาคารทั้ง 5 ชุมชน ทำให้เห็นภาพรวมของลักษณะสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้ได้ชัดเจน ในการศึกษามีตัวแปรร่วมเดียวกัน คือ สถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในภาคใต้ฝั่งตะวัน แต่สิ่งที่แตกต่างคือตัวแปรอันเกิดจากลักษณะที่ตั้งของแต่ละชุมชน ช่วงอายุของอาคารบ้านเรือนที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน และการผสมผสานทางวัฒนธรรมในหลากหลายมิติ ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดลักษณะอาคารที่มีร่วมกันและแตกต่างกัน ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่นี้

4.3.2.1.1 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

1. รูปทรงอาคาร

เมื่อเปรียบเทียบอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ทั้งประเภทอาคารตึกแถวและประเภทบ้านเดี่ยว โดยจำแนกอาคารออกเป็นส่วนย่อยตามการรับรู้ ประกอบด้วยลักษณะหลังคาของอาคาร ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดรูปทรงอาคารและต้องมีความสอดคล้องกับพื้นที่ใช้สอยในส่วนผังพื้นอาคาร รวมถึงช่วงเสาอาคาร จำนวนชั้นอาคาร และรูปตัดอาคารในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร เนื่องจากเป็นส่วนที่มองเห็นและรับรู้ได้จากภายนอก เมื่อนำส่วนย่อยของอาคารมาประกอบเป็นภาพใหญ่ ทำให้แบ่งรูปแบบอาคารออกได้เป็น 12 ลักษณะ โดยอาคารตึกแถวปรากฏ 5 ลักษณะ (ภาพที่ 80) และอาคารบ้านเดี่ยวปรากฏ 7 ลักษณะ (ภาพที่ 81) เมื่อนำอาคารกรณีศึกษาของแต่ละชุมชนมาจัดเรียงตามช่วงอายุ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับการโยกย้ายและตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในแถบพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก (ภาพที่ 82) ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของรูปแบบอาคารในแต่ละชุมชน ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร

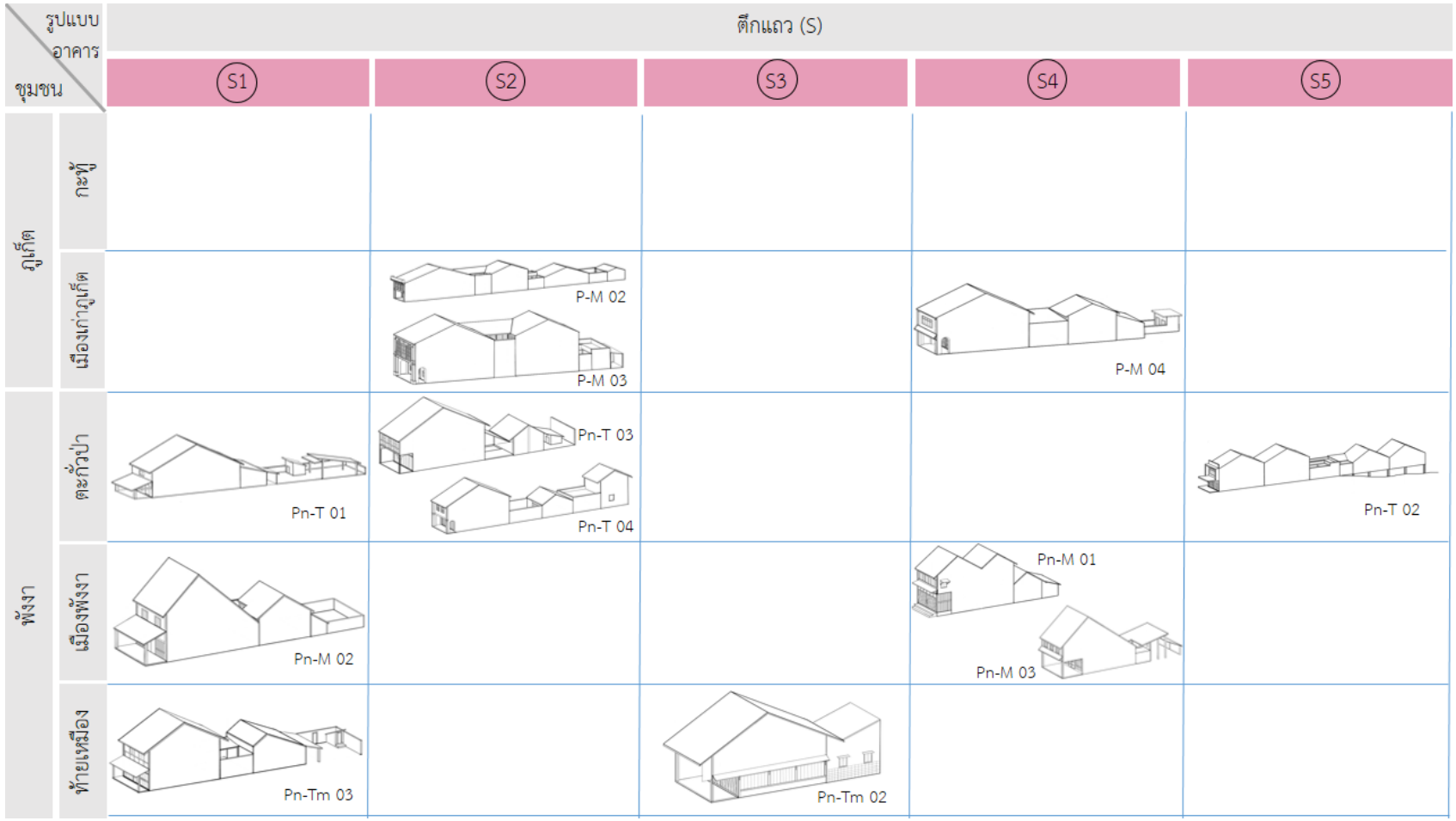

ภาพที่ 80 รูปแบบอาคารที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

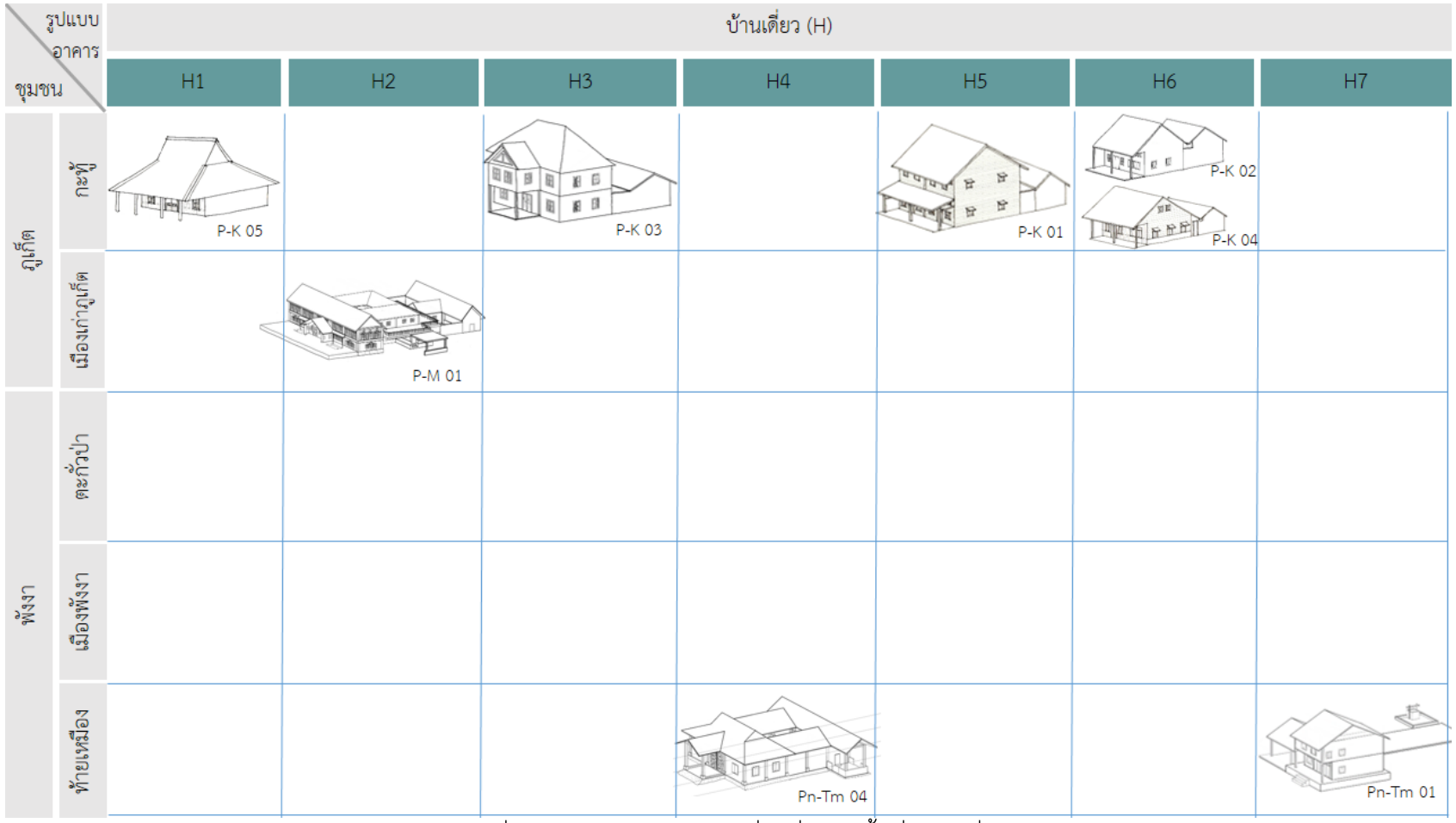

ภาพที่ 81 รูปแบบอาคารบ้านเดี่ยวที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

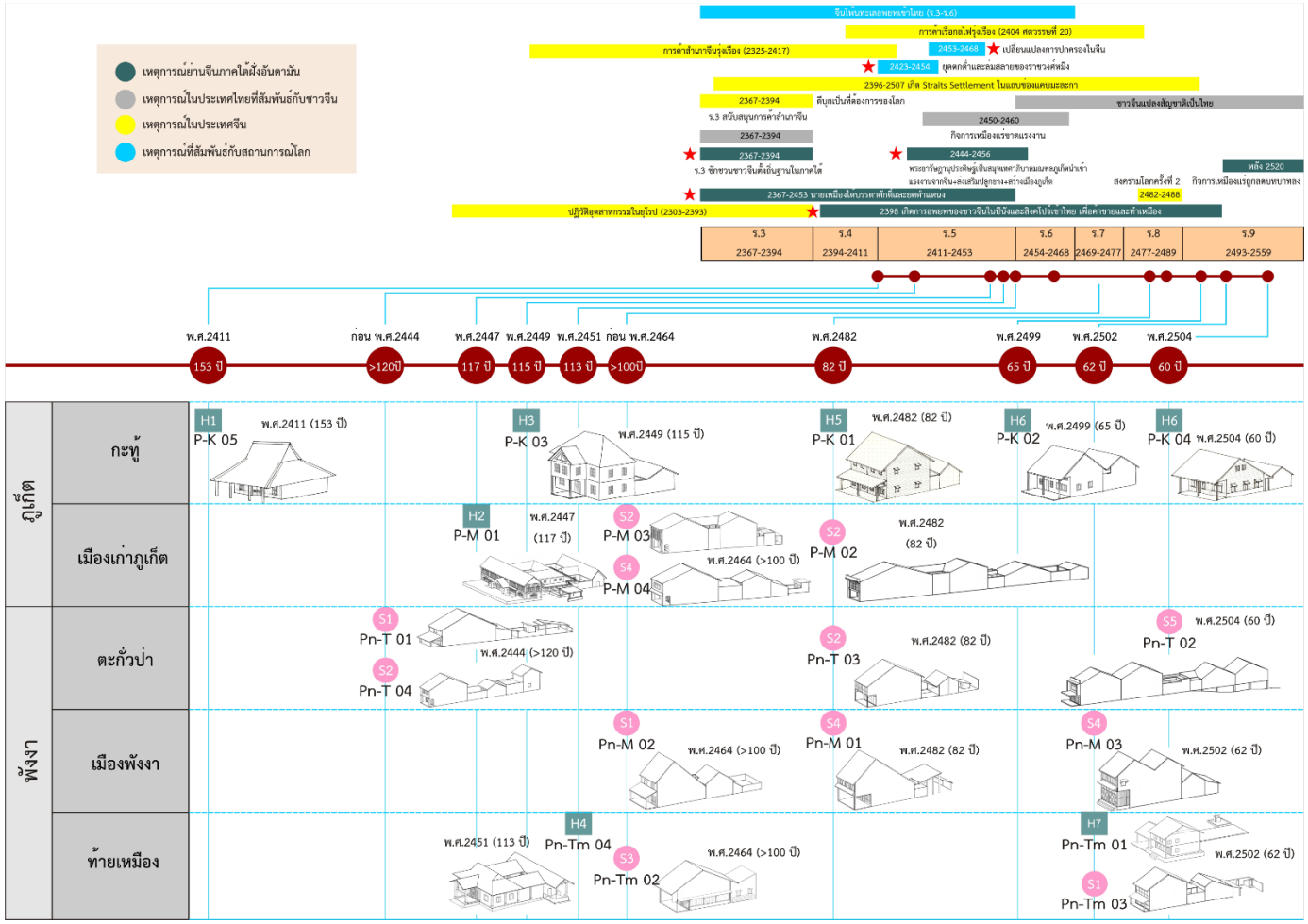

ภาพที่ 82 รูปแบบอาคารในแต่ละชุมชน

1. อาคารตึกแถวแบบที่ 1 (S1)

อาคารตึกแถวที่มีลักษณะเป็นอาคาร 1 ช่วงเสา มีความสูง 2 ชั้น สร้างติดพื้น ในส่วนอาคารหลักและอาคารครัวใช้หลังคาจั่วปกคลุม ยื่นชายคาออกจากแนวผนังเล็กน้อย โดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร ผนังในส่วนรูปด้านหน้าอาคารอยู่ในระดับเดียวกันทั้งหมด ช่วงรอยต่อระหว่างผนังชั้นบนและชั้นล่าง ใช้หลังคาแบบเพิงหมาแหงนยื่นมาปกคลุมส่วนบริเวณโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร มีเสารองรับหลังคาส่วนนี้จำนวน 2 ต้น ในอาคารที่มีมากกว่า 1 หลัง มีการเว้นช่องหลังคาภายในอาคาร และเชื่อมต่ออาคารแต่ละส่วนด้วยทางเดินที่มีหลังคาปกคลุม (ภาพที่ 82)

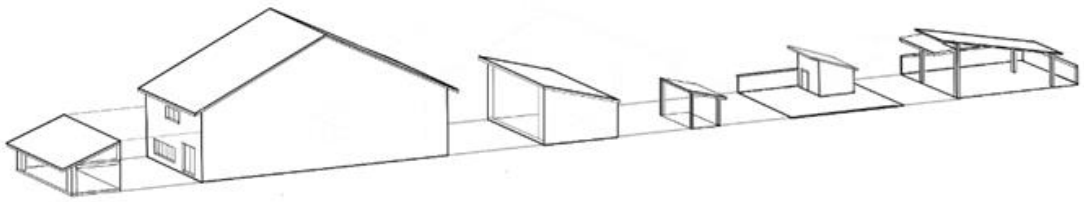

ภาพที่ 83 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 1

รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 1 ที่เก่าแก่ที่สุดตั้งอยู่ในชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา อาคารรูปแบบดังกล่าวถูกพัฒนาส่วนโครงสร้าง เปลี่ยนแปลงตำแหน่งช่องเปิดและวัสดุอาคาร แต่ยังคงผลิตซ้ำภายใต้รูปทรงอาคารแบบเดิมอย่างต่อเนื่อง และรูปแบบอาคารดังกล่าวมีการเผยแพร่ไปยังชุมชนอื่น คือ ชุมชนเมืองพังงา และชุมชนท้ายเหมือง ทำให้ปรากฏรูปแบบอาคารในลักษณะเดียวกัน รูปแบบอาคารในลักษณะนี้มีช่วงอายุประมาณ 120-60 ปี นับตั้งแต่ยุคที่ชาวจีนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่แถบนี้มาจนถึงยุคที่ชาวจีนผสมผสานกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีนดังเช่นในปัจจุบัน (ภาพที่ 83)

2. อาคารตึกแถวแบบที่ 2 (S2)

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้นขนาด 1 ช่วงเสา มีความสูง 2 ชั้น ใช้หลังคาจั่วโดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารทั้งส่วนอาคารหลักและอาคารครัว มีการยื่นชายคาเพียงเล็กน้อย อาคารรูปแบบนี้มีการหดผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน เพื่อให้เกิดพื้นที่โถงในส่วนด้านหน้าอาคาร จึงเห็นส่วนโครงสร้างเสาในพื้นที่โถงชั้นล่าง อาคารในแต่ละก้อนมีลักษณะ

สมมาตรทั้งในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้าง ซึ่งในส่วนอาคารหลักพบอาคารได้ตั้งแต่ 1-3 หลัง ขึ้นอยู่กับความลึกของอาคาร ภายในมีการเว้นช่องหลังคาระหว่างอาคารแต่ละหลัง (ภาพที่ 84)

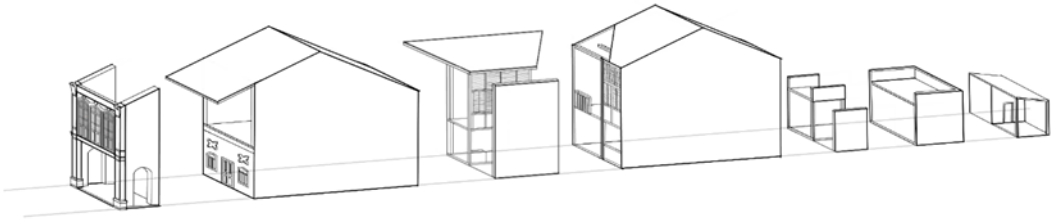

ภาพที่ 84 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 2

รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 2 พบทั้งในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนที่ทำการค้า อาคารในลักษณะนี้มีช่วงอายุประมาณ 120-80 ปี อาคารรูปแบบนี้ในช่วงแรกมีลักษณะค่อนข้างเรียบง่าย แต่อาคารที่สร้างในสมัยที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์วางรากฐานเมืองให้แก่ภูเก็ต ตั้งแต่ช่วงหลัง พ.ศ. 2444 เป็นต้นมา พบว่ามีการใช้รูปแบบอาคารลักษณะเดิม ร่วมกับการใช้ช่องเปิดและการตกแต่ง ที่ผสมผสานระหว่างอิทธิพลจีนและอิทธิพลตะวันตก ตามแบบอย่างเมืองปีนังในประเทศมาเลเซีย ทำให้เมืองมีความหลากหลาย สวยงาม ภายใต้รูปทรงอาคารแบบเดียวกัน

อาคารลักษณะนี้นิยมสร้างในพื้นที่ชุมชนขนาดใหญ่ที่มีข้อจำกัดของขนาดที่ดิน เนื่องจากสามารถสร้างพื้นที่ใช้สอยในส่วนชั้นบนของอาคารได้เต็มขอบเขตที่ดินในส่วนด้านหน้า และยังใช้ส่วนพื้นชั้นบนและแนวผนังชั้นบนเป็นส่วนปกคลุมให้แก่พื้นที่โถงด้านหน้าอาคารในเวลาเดียวกัน

3. อาคารตึกแถวแบบที่ 3 (S3)

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้น ขนาด 1 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น ใช้หลังคาจั่วหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารปกคลุมส่วนอาคารหลัก มีการยื่นชายคายาวออกมาปกคลุมพื้นที่โถงด้านหน้าอาคาร จึงมีโครงสร้างเสาเพื่อรับส่วนชายคาในรูปด้านหน้าอาคาร ผนังทั้งชั้นบนและชั้นล่างของอาคารลักษณะนี้อยู่ในระนาบเดียวกัน และมีการร่นแนวผนังเข้าไปยังพื้นที่ด้านในทำให้เกิดโถงโล่งและสูงในส่วนด้านหน้าอาคาร (ภาพที่ 85)

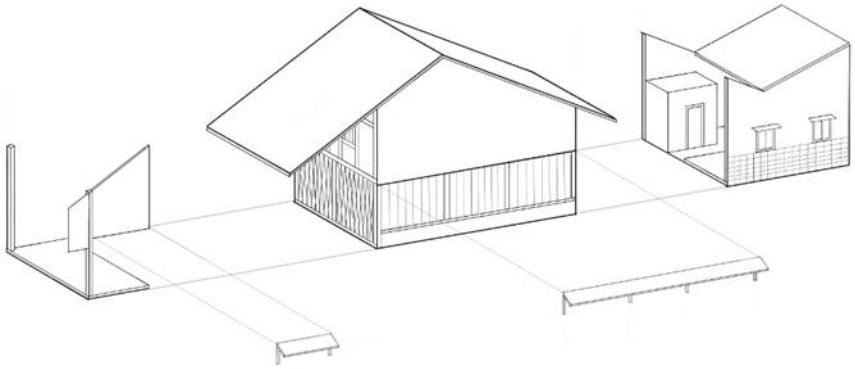

ภาพที่ 85 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 3

รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 3 พบได้ในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา อาคารลักษณะเป็นตัวแทนของอาคารที่พบได้ในหลายพื้นที่ รวมถึงจังหวัดภูเก็ต อาคารที่ทำการศึกษามีอายุมากกว่า 100 ปี สร้างในช่วงที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย จึงมีการปรับลักษณะอาคารบางส่วนให้เหมาะสมตามสภาพอากาศ ซึ่งคาดว่าพัฒนามาจากอาคารตึกแถวในยุคก่อน ที่มีแนวผนังอยู่ในระดับเดียวกันทั้งหมด แต่มีการยื่นแนวชายคาออกมาปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร รวมถึงผนังด้านหน้าอาคารทั้งชั้นบนและชั้น เพื่อลดโอกาสในการผุพังของผนังจากการโดนแดดและฝน

4. อาคารตึกแถวแบบที่ 4 (S4)

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้น ขนาด 1 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น มีหลังคาจั่วปกคลุมอาคารโดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร อาคารประเภทนี้คล้ายกับอาคารตึกแถวแบบที่ 2 (S2) คือ มีการยื่นชายคาลงมาปกคลุมผนังชั้นบนเพียงเล็กน้อย ผนังชั้นล่างมีการร่นเข้าไปด้านใน ทำให้เกิดเป็นพื้นที่โถงโล่งด้านหน้าอาคาร ปรากฏเสาด้านหน้าอาคารชั้นล่าง เพื่อรับโครงสร้างพื้น โครงสร้างผนัง และโครงสร้างหลังคาชั้นบน แต่ส่วนที่แตกต่างจากอาคารตึกแถวแบบที่ 2 (S2) คือ มีการสร้างหลังคากันสาดบริเวณรอยต่อระหว่างพื้นและผนังชั้นบน เพื่อใช้กันฝนที่สาดเข้ามาสู่โถงด้านหน้าอาคาร ภายในมีการเว้นช่องแสงหรือช่องหลังคาตรงรอยต่อระหว่างอาคารแต่ละหลัง (ภาพที่ 86)

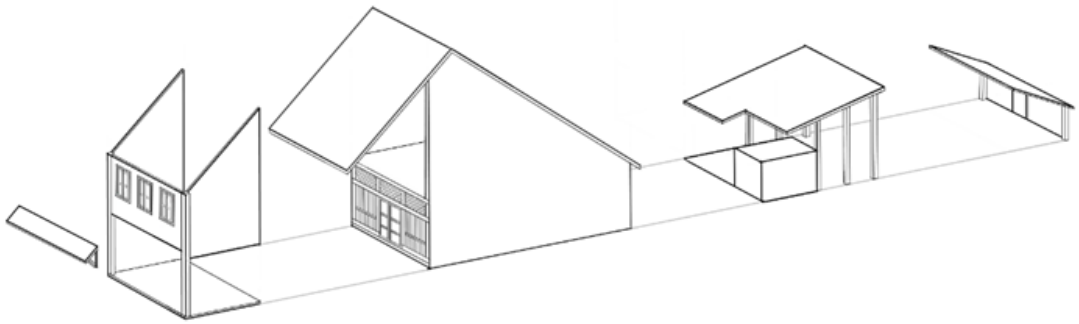

ภาพที่ 86 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 4

รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 4 พบทั้งในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา เป็นอาคารร่วมยุคเดียวกันกับอาคารตึกแถวแบบที่ 2 จึงมีลักษณะรูปทรงอาคารคล้ายคลึงกัน แต่มีการสร้างหลังคากันสาดเพิ่มในส่วนด้านหน้าอาคาร อาคารลักษณะนี้มีอายุมากกว่า 100 ปี ถึง 60 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีคนจีนเข้ามาทำการค้าและทำเหมืองในภาคใต้ฝั่งตะวันตกจนถึงยุคที่กิจการเหมืองแร่ถูกลดบทบาทลง แต่รูปแบบอาคารลักษณะนี้ยังคงถูกนำมาสร้างอย่างต่อเนื่อง แสดงถึงการตอบสนองการใช้งานอาคารได้เป็นอย่างดี

5. อาคารตึกแถวแบบที่ 5 (S5)

อาคารตึกแถว 1 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น ใช้หลังคาจั่วปกคลุมอาคาร การใช้ผนังหลังคา (parapet) ปิดบริเวณชายคาด้านหน้าอาคาร และมีการยื่นหลังคากันสาดแบบราบ (Flat) ในส่วนรอยต่อระหว่างผนังชั้นบนและชั้นล่าง (ภาพที่ 87) ซึ่งได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่จากตะวันตก ภายในมีการเว้นช่องหลังคาระหว่างอาคารแต่ละหลัง

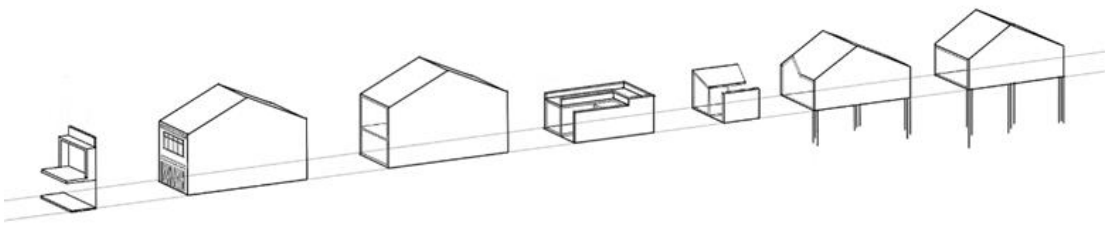

ภาพที่ 87 รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 5

รูปทรงอาคารตึกแถวแบบที่ 5 พบทั้งในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา โดยใช้อาคารกรณีเป็นตัวแทนอาคารที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปด้านหน้าอาคารไปตามอิทธิพลของงานสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ภายใต้บริบทชุมชนชาวจีนแบบดั้งเดิม อาคารลักษณะนี้พบได้ในกลุ่มอาคารที่สร้างในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งได้มีการพัฒนาระบบโครงสร้างอาคารและเกิดงานสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ขึ้น รูปแบบดังกล่าวถูกเผยแพร่ไปหลายพื้นที่รวมถึงประเทศไทย จึงทำให้อาคารบ้านเรือนของชาวจีนมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

6. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 1 (H1)

อาคารบ้านเดี่ยว 3 ช่วงเสา สูง 1 ชั้น ปกคลุมส่วนอาคารหลักด้วยหลังคาทรงมนิลา สร้างติดพื้นดิน โดยมีการนำดินมาอัดให้แน่นสูงกว่าระดับดินปกติเล็กน้อย เพื่อใช้สำหรับเป็นพื้นทั้งภายในและภายนอกอาคาร ส่วนด้านหน้าอาคารมีการร่นแนวผนังเข้าไปด้านใน ทำให้เกิดพื้นที่โถงโล่งด้านหน้าอาคาร มีเสารองรับส่วนหลังคาบริเวณนี้จำนวน 4 ต้น (ภาพที่ 88)

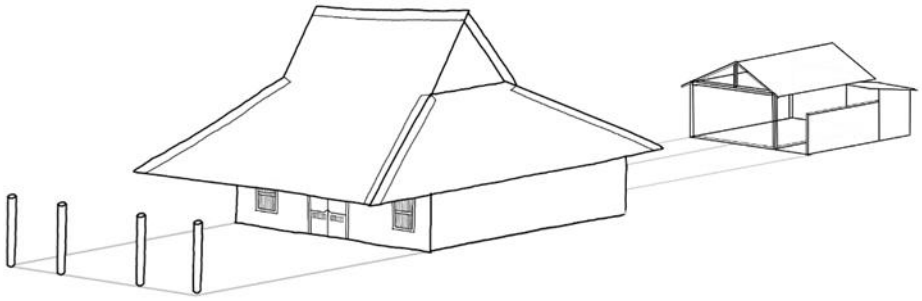

ภาพที่ 88 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 1

รูปทรงอาคารเก่าแก่ที่สุด คือ อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 1 ตั้งอยู่ในชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต สร้างในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ซึ่งนับเป็นช่วงแรกที่ชาวจีนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย รูปทรงอาคารปรากฏลักษณะแบบบ้านเรือนชาวจีน คือ เป็นอาคารสร้างติดพื้นดิน ตัวอาคารมีลักษณะสมมาตร พบการใช้หลังคาทรงมนิลา ซึ่งเป็นหลังคาที่พบในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเรือนภาคใต้และแถบช่องแคบมะละกา แต่มีการหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารแทนการหันด้านจั่วเหมือนเรือนทั่วไป แสดงถึงการนำเอารูปแบบหลังคาแบบท้องถิ่นมาปรับใช้กับอาคารที่มีรูปแบบจีน

7. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 2 (H2)

อาคารบ้านเดี่ยว 5 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่วผสมหลังคาทรงปั้นหยา บริเวณส่วนกลางอาคารมีการเว้นช่องหลังคาขนาดใหญ่ ส่วนด้านหน้าอาคารมีการยื่นหน้ามุขบริเวณช่วงเสากลางอาคาร สูง 1 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว ผนังในส่วนด้านหน้าอาคารอยู่ในระนาบเดียวกันทั้งหมด ตัวอาคารมีการยกฐานอาคารสูงจากระดับดิน อาคารครัวด้านหลังมีขนาด 3 ช่วงเสา สูง 1 ชั้น เชื่อมต่อกับอาคารหลักด้วยอาคารขนาดเล็ก สูง 1 ชั้น โดยเว้นพื้นที่ด้านข้างทั้ง 2 ฝั่งเป็นช่องหลังคาเปิดโล่ง (ภาพที่ 89)

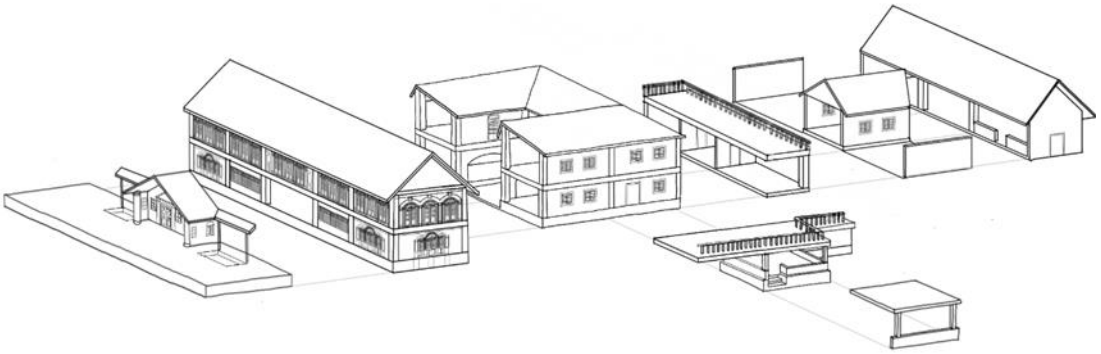

ภาพที่ 89 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 2

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 2 จากกรณีศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของต้นแบบของบ้านพักอาศัยขนาดใหญ่ในจังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเป็นบ้านพักอาศัยขนาดใหญ่หลังแรก ๆ ที่สร้างในจังหวัดภูเก็ต เดิมมีอาคารด้านหน้าอีก 1 หลัง แต่ได้รื้อถอนไป อาคารปัจจุบันเป็นเพียงอาคารส่วนกลางและส่วนหลังของอาคารเดิม มีต้นแบบมาจากบ้านในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย สร้างใน พ.ศ. 2447 ตรงกับช่วงที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งเป็นช่วงที่ภูเก็ตเติบโตจากแร่ดีบุก มีการติดต่อค้าขายกับเมืองปีนังอย่างใกล้ชิด จึงปรากฏรูปแบบอาคารในลักษณะนี้อีกหลายหลัง โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนค้าขายขนาดใหญ่ทั้งในภูเก็ตและพังงา

8. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 3 (H3)

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 3 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาทรงปั้นหยา มีการยื่นหน้ามุขขนาด 1 ช่วงเสาบริเวณกลางอาคาร สูง 2 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่วเชื่อมต่อกับส่วนหลังคาหลัก ในส่วนหน้ามุขมีการสร้างผนังเฉพาะส่วนพื้นที่ชั้นบน สำหรับชั้นล่างมี

ลักษณะเป็นพื้นที่โถงโล่ง อาคารครัวที่อยู่ส่วนด้านหลังมีขนาด 3 ช่วงเสา สูง 1 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว เชื่อมต่อกับอาคารหลักด้วยโถงทางเดิน และมีการเว้นช่องหลังคาตรงบริเวณทั้ง 2 ฝั่งของโถงทางเดิน (ภาพที่ 90)

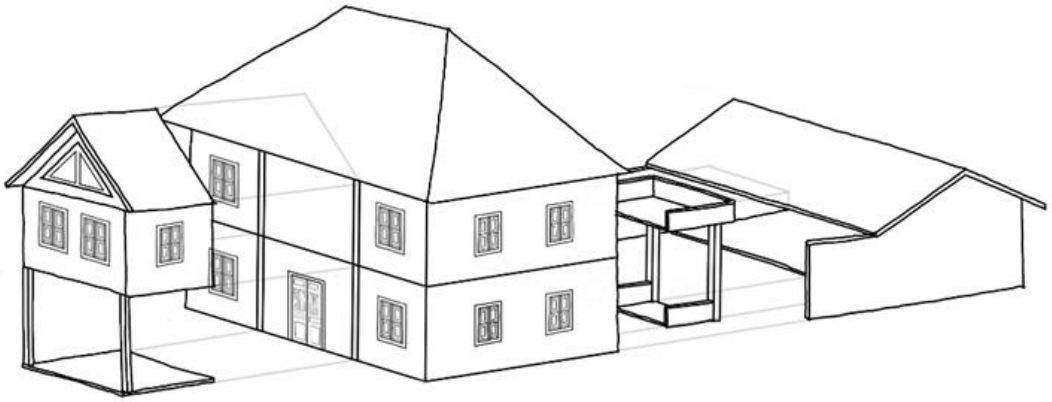

ภาพที่ 90 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 3

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 3 พบได้ในหลายพื้นที่ทั้งในจังหวัดภูเก็ตและพังงา โดยมีอาคารกรณีในชุมชนกะทู้เป็นตัวแทนของรูปแบบอาคารลักษณะนี้ อาคารกรณีศึกษาสร้างใน พ.ศ. 2449 ตรงกับช่วงที่ชาวจีนในปีนังและสิงคโปร์ต่างหลั่งไหลเข้ามาลงทุนและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้เป็นจำนวนมาก ทำให้มีการนำรูปแบบบ้านเดี่ยวในเมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์ เข้ามาสร้างในพื้นที่นี้ อาคารลักษณะนี้พบตั้งแต่อาคารขนาดกลางถึงอาคารขนาดใหญ่ โดยมากเป็นของกลุ่มนายทุนและนายเหมืองชาวจีน

9. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 4 (H4)

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 3 ช่วงเสา สูง 1 ชั้น ใช้หลังคาทรงปั้นหยาปกคลุมส่วนอาคารหลัก ด้านหน้าอาคารสร้างหน้ามุขยื่นออกมาบริเวณช่วงเสาตรงกลาง มีลักษณะเป็นโถงโล่ง ตัวอาคารมีการนำดินมาอัดแข็งยกเป็นฐานอาคารสูงจากระดับดินปกติ ภายในอาคารมีการเว้นช่องหลังคาบริเวณกลางอาคาร ส่วนอาคารครัวและอาคารที่ขนาบทั้ง 2 ด้าน ปกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่ว (ภาพที่ 91)

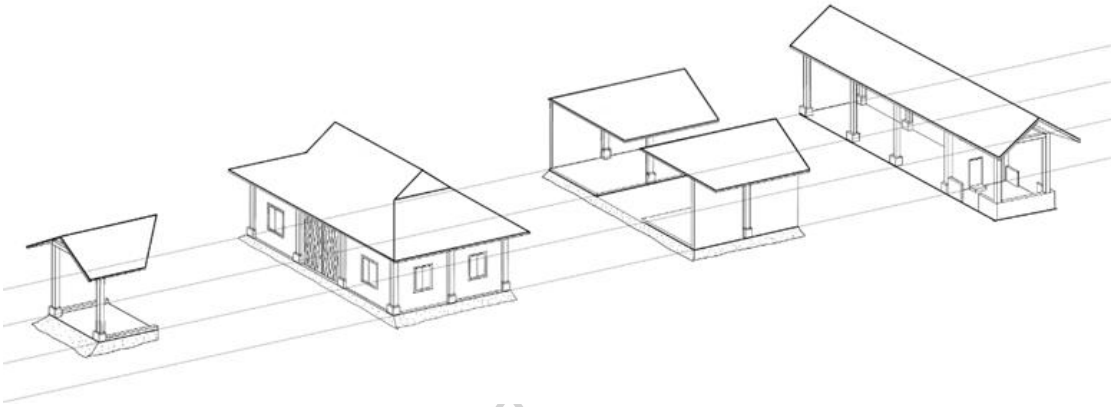

ภาพที่ 91 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 4

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 4 พบได้ในชุมชนท้ายเหมือง จังหวัดพังงา สร้างในพ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุกในบริเวณชุมชนท้ายเหมือง จึงสันนิษฐาน ว่ามีการหยิบยืมรูปแบบอาคารที่นิยมสร้างในเหมือง หรืออาคารกงสี มาดัดแปลงเป็นอาคารพักอาศัย ซึ่งรูปแบบอาคารลักษณะนี้พบได้ในอีกหลายพื้นที่ที่มีการทำเหมืองแร่ดีบุก

10. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 5 (H5)

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 2 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น มีลักษณะคล้ายอาคารตึกแถวแบบที่ 1 (S1) คือ ปกคลุมส่วนอาคารหลักและอาคารครัวด้วยหลังคาทรงจั่ว มีการยื่นหลังคาแบบเพิงหมาแหงนมาปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร ซึ่งมีเสารองรับหลังคาในส่วนนี้ ผนังอาคารอยู่ในระนาบเดียวกันทั้งหมด ส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคารหลักและอาคารครัวเป็นโถงทางเดินโล่งมีหลังคาจั่วปกคลุม และมีการเว้นช่องหลังคาทั้ง 2 ฝั่งของโถงทางเดิน (ภาพที่ 92)

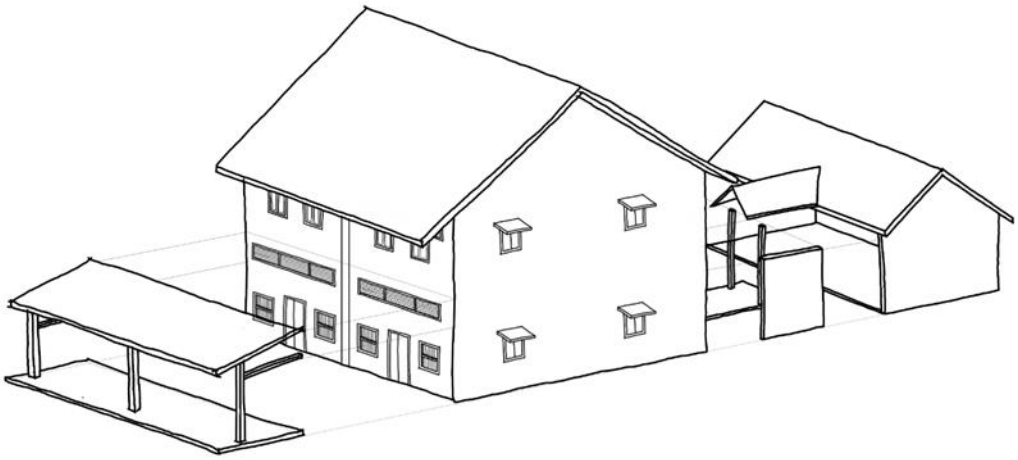

ภาพที่ 92 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 5

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 5 พบได้ในชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต รวมถึงพื้นที่อื่น ๆ โดยใช้อาคารกรณีศึกษาเป็นตัวแทนอาคารรูปแบบนี้ อาคารลักษณะดังกล่าวสร้างประมาณ พ.ศ. 2482 ซึ่งยังเป็นช่วงชาวจีนยังคงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ทำให้ปรากฏลักษณะการเอารูปแบบของตึกแถวแบบดั้งเดิม หรืออาคารตึกแถวแบบที่ S1 มาปรับใช้ในการสร้างอาคารเดี่ยว ทำให้อาคารรูปแบบนี้มีลักษณะคล้ายอาคารตึกแถว 2 หลังเรียงต่อกัน

11. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 6 (H6)

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 2 ช่วงเสา สูง 1 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังจั่วทั้งอาคารหลักและอาคารครัว โดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร อาคารลักษณะนี้มีการยื่นชายคายาวลงมาปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร มีโครงสร้างเสารับหลังคาในส่วนนี้ ช่วงรอยต่อชายคาระหว่างอาคารหลักและอาคารครัวรองรับด้วยรางน้ำฝน ซึ่งไหลลงสู่ส่วนพื้นที่บริเวณช่องหลังคาภายในอาคาร (ภาพที่ 93)

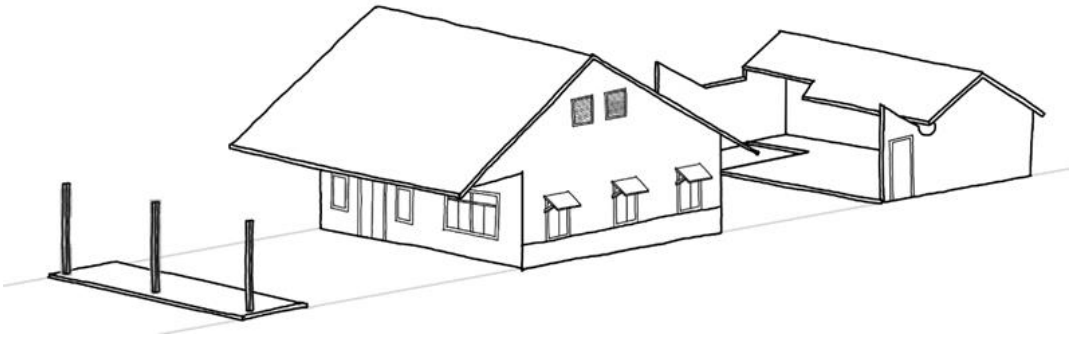

ภาพที่ 93 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 6

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 6 มีอาคารกรณีศึกษาในชุมชนกะทู้เป็นตัวแทนรูปแบบอาคารประเภทนี้ พบได้ทั้งในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา อาคารลักษณะนี้มีรูปแบบอาคารที่แตกต่างไปจากรูปแบบอาคารบ้านเรือนของชาวจีนแบบดั้งเดิมที่เป็นอาคาร 1 ช่วงเสาหรือ 3 ช่วงเสา มีอายุประมาณ 65-60 ปี ตรงกับช่วงยุคสมัยที่การทำเหมืองแร่ดีบุกถูกลดบทบาทลง จึงส่งผลให้อาคารบ้านเรือนมีขนาดกะทัดรัด ตอบสนองต่อการใช้งาน และรองรับจำนวนสมาชิกภายในบ้านได้

ซึ่งสันนิษฐานว่ามีการพัฒนามาจากตึกแถวที่มีลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว และต่อขยายอาคารออกไปด้านข้าง กลายเป็นอาคาร 2 ช่วงเสา แต่ยังคงใช้รูปทรงหลังคาจั่วแบบเดิม และมีการแยกอาคารครัวออกไปอีกส่วนเหมือนอาคารหลังอื่น ๆ ซึ่งอาคารลักษณะนี้พบได้เฉพาะในพื้นที่แถบนี้

12. อาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 7 (H7)

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 1 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาจั่วในส่วนอาคารหลัก โดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร มีการยื่นแนวชายคาเพียงเล็กน้อย อาคารประเภทนี้มีการร่นแนวผนังชั้นล่างไปด้านใน ทำให้เกิดพื้นที่โถงโล่งในส่วนด้านหน้าอาคารชั้นล่าง คล้ายกับอาคารตึกแถวแบบที่ 2 (S2) แต่ส่วนด้านข้างอาคารมีการใช้หลังคากันสาดปกคลุมส่วนโครงสร้างหลังคา คล้ายกับโครงสร้างลักษณะเรือนไทยในภาคใต้ (ภาพที่ 94)

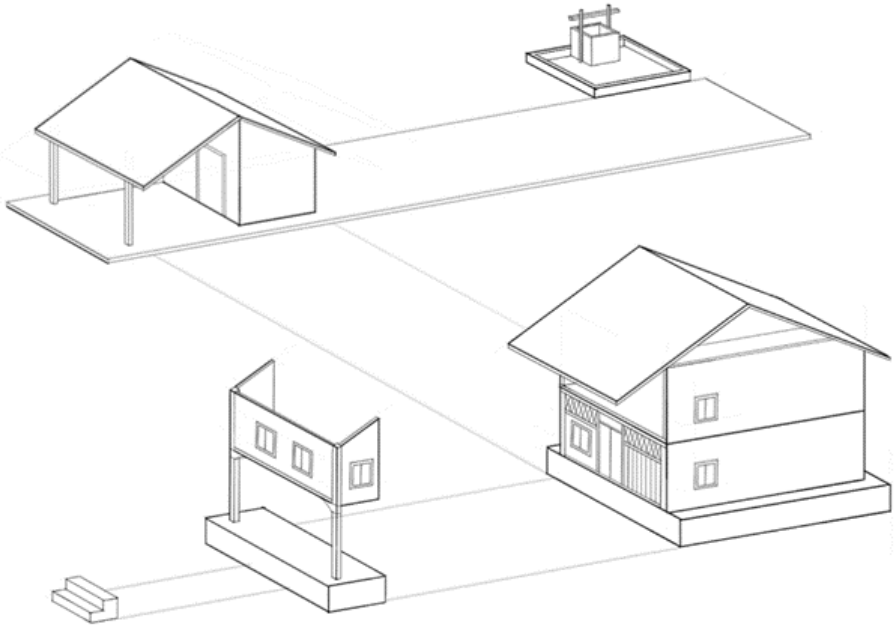

ภาพที่ 94 รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 7

รูปทรงอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 7 พบได้ในหลายพื้นที่ของจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา สร้างในช่วงราว พ.ศ. 2502 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวจีนได้ผสมกลมกลืนกลายเป็นชาวจีนลูกผสม จึงพบการนำเอาอาคารตึกแถวมาดัดแปลงเป็นบ้านพักอาศัยเพียงบางส่วน แต่ยังคงใช้องค์ประกอบอาคารที่สื่อสารถึงความเป็นจีนผ่านรูปทรงอาคาร

รูปแบบอาคารทั้ง 12 ลักษณะจากกรณีศึกษา ทำให้เห็นถึงการเลือกใช้รูปทรงอาคารและรูปทรงหลังคาในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกได้อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงถึงการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมแบบฝนตกชุก ในกลุ่มอาคารตึกแถวมีการเลือกใช้หลังคาทรงจั่ว โดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารเหมือนกัน แต่ส่วนที่แตกต่างกัน คือ ระยะยื่นของแนวชายคาในส่วนด้านหน้าอาคาร แบ่งออกเป็น กลุ่มอาคารที่ยื่นหลังคาเพียงเล็กน้อย ตามแบบอย่างการใช้หลังคาตึกแถวของกลุ่มชาวจีน ซึ่งอาคารลักษณะนี้มีการสร้างหลังคาแบบเพิงหมาแหงนเพิ่มเติม หรือมีการร่นแนวผนังเข้าไปด้านในทำให้เกิดลักษณะพื้นที่โถงด้านหน้าอาคาร อีกลักษณะเป็นการยื่นแนวชายคายาวออกมาจนปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร ทำให้เกิดรูปตัดส่วนด้านหน้าอาคารที่หลากหลาย

อาคารบ้านเดี่ยวพบการใช้รูปทรงหลังคาและมีรูปทรงอาคารที่มีความหลากหลายกว่าอาคารตึกแถว พบทั้งการใช้หลังคาทรงจั่วแบบจีน ทรงปั้นหยา และทรงมนิลา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกาและสถาปัตยกรรมตะวันตก อาคารบ้านเดี่ยวแบบหลังคา

ทรงจั่วมีรูปแบบอาคารที่คล้ายคลึงกับอาคารตึกแถว แต่มีช่วงเสาที่มากกว่า สันนิษฐานว่ามีการหยิบยืมเอารูปทรงอาคารตึกแถวเดิมที่คุ้นเคยมาสร้างใหม่ในลักษณะบ้านเดี่ยว และมีการเพิ่มเติมพื้นที่ในส่วนด้านข้างทำให้เกิดอาคารขนาดตั้งแต่ 1-3 ช่วงเสา ซึ่งรูปแบบอาคารในส่วนด้านหน้าที่ยังคงปรากฏให้เห็น คือ การยื่นชายคายาวออกมาปกคลุมส่วนโถงด้านหน้าอาคาร และพบว่าบ้านเดี่ยวบางหลังมีการใช้หลังคาทรงมนิลาตามแบบอย่างงานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นแทนการใช้หลังคาจั่วแบบจีน

ในอาคารบ้านเดี่ยวที่มีขนาด 3-5 ช่วงเสา พบการยื่นหน้ามุขออกมา ทำให้เกิดพื้นที่โถงโล่งในส่วนด้านหน้าอาคาร มุงด้วยหลังคาทรงจั่วที่เชื่อมต่อกับส่วนอาคารหลักที่มีการใช้หลังคาทรงจั่ว หรือทรงปั้นหยา หรือทรงมนิลา รูปแบบหลังคาดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะที่นิยมใช้ในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา แตกต่างจากหลังคาจั่วแบบจีนปกติที่หันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร หลังคาลักษณะนี้ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เนื่องจากการเข้ามาตั้งนิคมช่องแคบ (The Straits Settlements) ของอังกฤษในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย และเมืองสิงคโปร์ การเลือกใช้หลังคาและรูปทรงอาคารทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวทุกหลัง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่โถงส่วนด้านหน้าอาคารที่พบในอาคารทุกหลังได้อย่างชัดเจน

การเลือกใช้หลังคาและรูปทรงอาคารทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวทุกหลัง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่โถงส่วนด้านหน้าอาคารที่พบในอาคารทุกหลังได้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดรูปทรงอาคารที่มีความเฉพาะถิ่นขึ้น ส่วนหนึ่งสามารถรับรู้อัตลักษณ์ดังกล่าวได้จากระยะความลึกในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ลักษณะดังกล่าวนอกจากมีผลต่อรูปทรงอาคารแล้ว ยังส่งผลต่อการสร้างพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ ดังนั้นเมื่อนำส่วนรูปตัดของรูปด้านหน้าอาคารมาจัดกลุ่มพบว่า ทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวมีการสร้างพื้นที่โดยใช้มิติความลึกในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร เกิดขึ้น 3 ลักษณะ (ภาพที่ 95) ประกอบด้วย

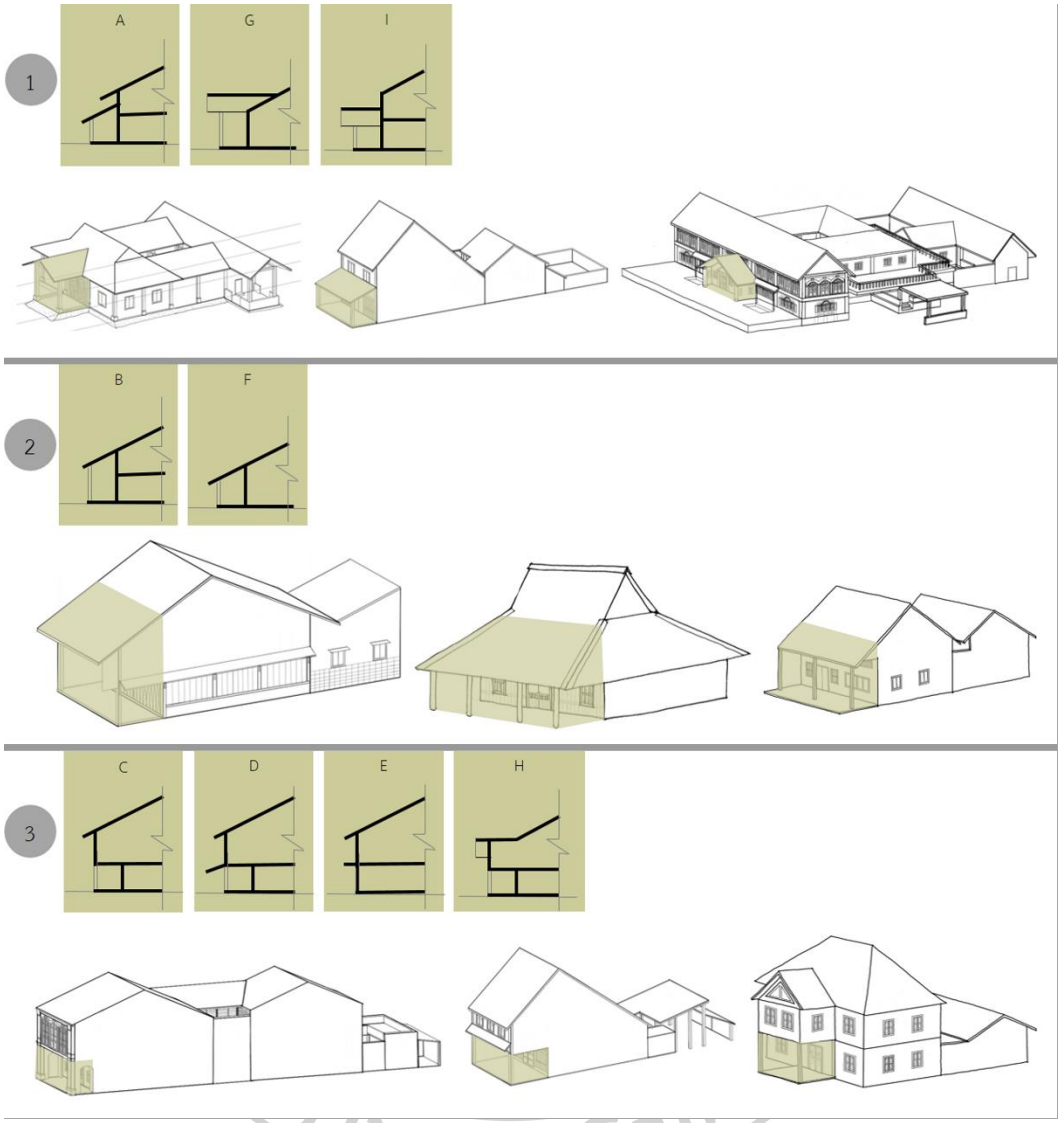

ภาพที่ 95 มิติความลึกที่สัมพันธ์กับการรับรู้ส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

ลักษณะที่ 1 การสร้างหลังคาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าแยกออกจากหลังคาของอาคารหลัก ปรากฏทั้งการใช้หลังคากันสาดที่ยื่นลงมาปกคลุม และการใช้หลังคาในส่วนหน้ามุขครอบคลุมพื้นที่โล่งด้านหน้าอาคาร โดยที่แนวชายคาของส่วนอาคารหลักมีการยื่นออกมาเพียงเล็กน้อย ทำให้เกิดเป็นร่มเงาในส่วนพื้นที่ด้านหน้าอาคารชั้นล่าง

ลักษณะที่ 2 การยื่นหลังคามาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร โดยเกิดจากการใช้หลังคาของอาคารหลักยื่นแนวชายคายาวต่อเนื่องเป็นระนาบเดียวกันลงมาปกคลุมพื้นที่ในส่วนด้านหน้าอาคารทั้งหมด ทำให้ลักษณะหลังคามีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับตัว

อาคาร มิติความลึกจึงเกิดขึ้นภายใต้แนวชายคาเดียวกันทั้งหมดในส่วนด้านหน้าอาคาร พบได้ทั้งในอาคารชั้นเดียวและอาคารสองชั้น

ลักษณะที่ 3 ยื่นหลังคา พื้น และแนวผนังอาคารชั้นบน มาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร ทำให้เกิดเป็นที่ว่างที่มีความลึกเฉพาะในส่วนพื้นที่ชั้นล่าง สำหรับในส่วนชั้นบนมีแนวผนังที่ยื่นออกมาทำให้รับรู้ได้ถึงมวลของอาคารในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร ซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมสร้างในอาคารของชาวจีน ทำให้พบเห็นได้ทั่วไป

แม้ว่ารูปทรงของหลังคาในอาคารตึกแถวและมีความแตกต่างกัน แต่วิธีการสร้างความลึกในพื้นที่ส่วนโถงด้านหน้าอาคารตั้งอยู่บนหลักการเดียวกัน คือ สร้างพื้นที่โล่งด้านหน้าอาคารที่มีร่มเงาเพื่อใช้เป็นจุดเปลี่ยนผ่านก่อนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร โดยใช้ระนาบหลังคาในรูปแบบต่างๆ ร่วมกับการร่นหรือยื่นแนวผนัง ดังนั้นจึงรับรู้ความลึกของส่วนรูปด้านหน้าอาคารได้จากพื้นที่โล่งและแนวเขตของมวลอาคาร

นอกจากส่วนพื้นที่โล่งด้านหน้าอาคาร ในอาคารของกลุ่มชาวจีนยังมีการสร้างพื้นที่โล่งภายในอาคารด้วย โดยการเว้นช่องฉิ่มแจ้ในส่วนพื้นที่ภายใน พบได้ในอาคารเกือบทุกหลังทั้งอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะปิดล้อม ตำแหน่งช่องเปิดฉิ่มแจ้ที่พบในอาคารจัดวาง 2 ตำแหน่ง คือ บริเวณกลางอาคาร และบริเวณชิดแนวผนังด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้ง 2 ข้าง ซึ่งบ้านที่มีขนาดใหญ่อาจพบการเว้นช่องเปิดได้หลายตำแหน่ง ทำให้ภาพรวมของรูปทรงอาคารถูกแบ่งออกเป็นอาคารส่วนต่าง ๆ ประกอบด้วย อาคารหลักสำหรับพักอาศัยหรือค้าขาย ซึ่งมีได้มากกว่า 1 หลัง และอาคารครัว 1 หลัง โดยอาคารแต่ละส่วนเชื่อมต่อด้วยโถงทางเดินบริเวณเดียวกับช่องหลังคา

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร

การเลือกใช้วัสดุในแต่ละอาคาร สะท้อนถึงทรัพยากรในแหล่งที่ตั้ง รวมถึงค่านิยมในแต่ละยุคสมัย ทำให้เกิดรายละเอียดด้านวัสดุที่แตกต่างกันในอาคารแต่ละหลัง เมื่อนำวัสดุมาจำแนกตามองค์ประกอบ ทำให้เห็นภาพรวมของการเลือกใช้วัสดุที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้

พื้น

การเลือกใช้พื้นอาคารมีความสัมพันธ์กับลักษณะโครงสร้างอาคาร และการดูแลรักษา ในพื้นที่แถบนี้พบการใช้วัสดุพื้นเพียง 3 ชนิด ได้แก่ พื้นดินอัดแข็ง พบในอาคารเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 150 ปี พื้นชนิดนี้เป็นพื้นแบบดั้งเดิม ซึ่งใช้ภูมิปัญญาของชาวจีนในการสร้าง

ปัจจุบันพบได้น้อย ส่วนวัสดุที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว คือ พื้นคอนกรีตขัดมัน ในอาคารบางหลังพบการกรุกระเบื้องในส่วนพื้นที่ชั้นล่างด้วย

ส่วนพื้นที่ชั้นบนของอาคารเกือบทุกหลังใช้วัสดุไม้ เพื่อให้เหมาะสมกับโครงสร้างอาคาร วัสดุทั้ง 2 ชนิดนี้ใช้ในอาคารที่มีอายุมากกว่า 120 ปีมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากสามารถบำรุงรักษาได้ง่าย เป็นที่แพร่หลายในท้องถิ่น และมีความเหมาะสมต่อการใช้งาน ในอาคารบางหลังพบการสร้างฐานอาคารสูงจากระดับดิน ลักษณะเช่นนี้พบได้มากในอาคารบ้านเดี่ยวที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก รวมถึงอาคารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีโอกาสน้ำท่วม เช่น ชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เป็นต้น

ผนัง

ผนังที่พบในอาคารบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่แถบนี้มี 4 ลักษณะ คือ ผนังที่ใช้วัสดุธรรมชาติทั้งอาคาร เช่น ไม้ ใบจาก และหญ้าคา เป็นต้น ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น พบในชุมชนขนาดเล็ก เช่น ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต ชุมชนเมืองพังงา และชุมชนท้ายเหมือง เป็นต้น ส่วนผนังก่ออิฐทั้งหลัง พบได้ในอาคารที่มีความเก่าแก่ในทุกชุมชนชาวจีน

ภายหลังชุมชนชาวจีนต่าง ๆ เริ่มมีการผสมผสานวัสดุ โดยใช้ไม้ในส่วนผนังชั้นบนร่วมกับผนังก่ออิฐในส่วนชั้นล่าง และใช้ผนังไม้เฉพาะส่วนด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร เพื่อความสะดวกในการสร้างช่องเปิดอาคาร แต่ผนังส่วนด้านข้างเป็นวัสดุอื่น เช่น ผนังก่ออิฐ และผนังสังกะสี เป็นต้น ลักษณะผนังดังกล่าวพบได้มากในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก แสดงถึงการตกผลึกทางภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้วัสดุอาคาร การใช้ผนังลักษณะต่าง ๆ เกิดในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน คือ อาคารที่มีอายุตั้งแต่ 150-60 ปี ดังนั้นการเลือกผนังแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับพื้นที่ใช้งานของอาคาร รวมถึงลักษณะโครงสร้างของอาคารแต่ละหลัง และความชำนาญของช่างในพื้นที่

เพดาน

รูปแบบของการใช้เพดานในอาคารเกือบทุกหลัง ทั้งอาคารชั้นเดียวและอาคาร 2 ชั้น มีลักษณะเดียวกัน คือ เปิดเป็นพื้นที่โล่งไม่ได้ปิดวัสดุกรุส่วนฝ้าเพดาน เนื่องจากเหตุผลด้านการระบายความร้อนภายในอาคาร รวมถึงความสะดวกในการซ่อมบำรุงส่วนโครงสร้างหลังคา และโครงสร้างพื้นชั้นบน การใช้ฝ้าเพดานปรากฏเพียงบางหลังเท่านั้น โดยวัสดุที่ใช้

คือ ไม้ และแผ่นยิปซั่ม ซึ่งมีการเพิ่มเติมเข้าไปภายหลังเพื่อความสวยงามของพื้นที่ภายในอาคาร

หลังคา

ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีการใช้รูปทรงหลังคาหลัก 3 ลักษณะ (ภาพที่ 96) คือ หลังคาจั่วทรงสูงโดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคาร ซึ่งเป็นหลังคารูปทรงพื้นฐาน ที่บ่งชี้ถึงสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ความสูงของหลังคาจั่วขึ้นอยู่กับคุณสมบัติในการระบายน้ำของวัสดุที่ใช้มุงหลังคา พบได้ทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว ในบ้านเดี่ยวบางหลังพบการใช้หลังคารูปทรงปั้นหยาหรือรูปทรงมนิลา ซึ่งเป็นรูปแบบของหลังคาอาคารในท้องถิ่น แสดงถึงการปรับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมบางส่วนให้เหมาะสมกับถิ่นที่ตั้งตามกลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมถึงการเอารูปทรงหลังคาทรงปั้นหยาหรือทรงมนิลาที่ใช้กันอยู่เดิม มาต่อเติมหลังคาจั่วในส่วนหน้ามุขด้านหน้าอาคาร ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตกในแถบมลายู พบได้มากในอาคารบ้านเดี่ยวของพื้นแถบนี้

ภาพที่ 96 รูปทรงหลังคาของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นอีกประการของอาคารบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก คือการเว้นหลังคาภายในอาคาร เพื่อสร้างเป็นช่องฉิ่มแจ้ ซึ่งพบได้ในอาคารเกือบทุกหลัง รูปแบบในการเว้นช่องหลังคาพบได้ 3 ลักษณะ คือ ในอาคารที่ใช้หลังคาจั่วต่อเนื่องกันทั้งส่วนหน้าและส่วนหลัง มีการลดทอนหลังคาจั่วส่วนหลังออกไปบางส่วนบริเวณ

ช่องฉิ่มแจ้ และใส่รางน้ำบริเวณรอยต่อของชายคา เพื่อให้น้ำไหลลงสู่บริเวณช่องฉิ่มแจ้ เช่น บ้านรหัส P-K 02 เป็นต้น

ส่วนอาคารที่มีการแยกส่วนหลังคาออกจากกัน มีการใช้หลังคาแบบเพิงหมาแหงนเชื่อมต่อหลังคาจั่วส่วนด้านหน้าและด้านหลังเข้าด้วยกัน ทำให้ชายคาบริเวณนี้มีลักษณะเป็นรูปตัว U ซึ่งเป็นรูปแบบการเว้นหลังคาที่นิยมในงานสถาปัตยกรรมจีนแถบมลายู ส่วนในอาคารที่มีการสร้างช่องฉิ่มแจ้ไว้กลางอาคาร ล้อมรอบด้วยหลังคาทั้ง 4 ด้าน ทำให้ชายคาบริเวณนี้มีลักษณะเป็นรูปตัว O เช่น บ้านรหัส P-M 01 และบ้านรหัส Pn-Tm 04 เป็นต้น (ภาพที่ 97) ทำให้เกิดรูปทรงอาคารแบบเรือนล้อมลาน คล้ายกับสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิม

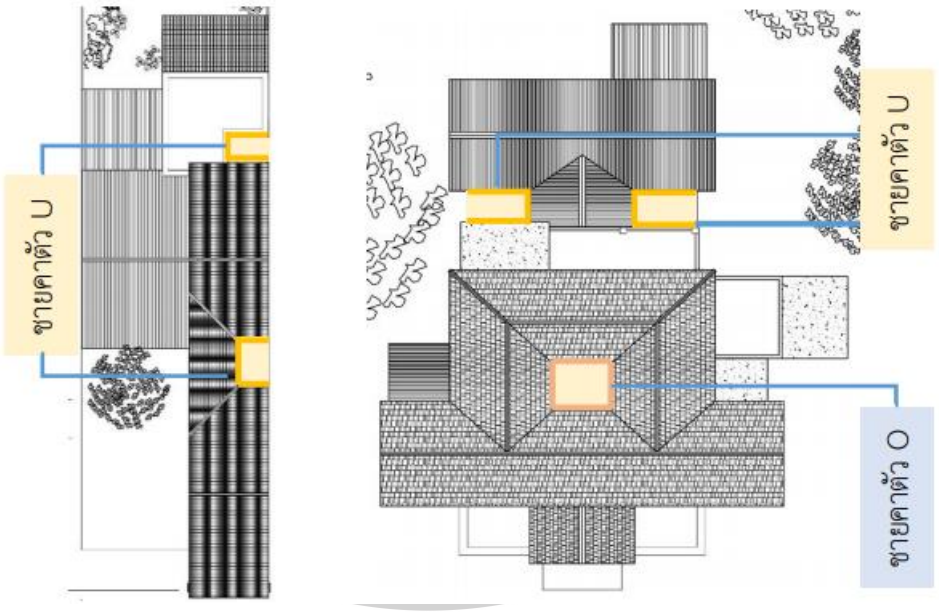

ภาพที่ 97 แนวชายคารูปตัว U และ O บริเวณช่องฉิ่มแจ้ในตึกแถวและบ้านเดี่ยว

สำหรับวัสดุมุงหลังคาในยุคแรก มีการใช้กระเบื้องกาบกล้วย เป็นกระเบื้องดินเผาที่นิยมใช้ในหมู่ช่างชาวจีน อาคารที่ใช้วัสดุชนิดนี้ต้องมีการตีระแนงหลังคาถี่ เพื่อรับกระเบื้องกาบกล้วยที่มีขนาดเล็ก พบได้ทั้งอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว นอกจากนี้มีการมุงหลังคาด้วยวัสดุธรรมชาติจำพวก ใบจาก และหญ้าคา ส่งผลให้อาคารเหล่านี้มีความชันหลังคาที่ค่อนข้างมาก เพื่อให้นำไหลลงสู่พื้นได้อย่างรวดเร็ว ส่วนอาคารในยุคหลังเริ่มมีการใช้วัสดุชนิดอื่นเพิ่มเติม เช่น แผ่นสังกะสี และกระเบื้องลอน เป็นต้น เนื่องจากหาได้ง่ายในท้องถิ่น และมีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่าวัสดุธรรมชาติ

3. ช่องเปิดอาคารในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

เมื่อพิจารณาตำแหน่งช่องเปิดที่พบในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร พบว่าการเลือกใช้ช่องเปิดของอาคารในแต่ละชุมชนที่ลักษณะคล้ายคลึงกัน และส่วนใหญ่มีลักษณะสมมาตร ทั้งในอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว แบ่งช่องเปิดหลักในอาคารออกได้ 2 ลักษณะ คือ ช่องเปิดส่วนหน้าต่าง และช่องเปิดซึ่งมีลักษณะดังนี้

ลักษณะช่องเปิดส่วนหน้าต่าง ที่พบทั้งในอาคารชั้นบนและอาคารชั้นล่างที่พบในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก (ภาพที่ 98) ประกอบด้วย

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 1 (W1): การเว้นช่องเปิด 1 ช่อง ตรงบริเวณกลางผนังสูงลอยจากระดับพื้น

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 2 (W2): การเว้นช่องเปิดในลักษณะเป็นแนวยาว สูงลอยจากระดับพื้น ร่วมกับการใช้ชุดบานหน้าต่างตั้งแต่ 3-5 บานเรียงต่อกัน ในอาคารบางหลังพบการเว้นช่องลมหรือช่องแสงบริเวณผนังส่วนบน

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 3 (W3): การเว้นช่องเปิดแบบสูงติดกับพื้น 3-4 ช่อง ใช้ร่วมกับหน้าต่างแบบฝรั่งเศสแบบยาวที่สามารถเปิดได้ทั้งด้านบนและด้านล่าง และเหนือช่องเปิดมีการเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลม

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 4 (W4): การเว้นช่องเปิดขนาด 2-3 ช่อง สูงลอยจากระดับพื้นชั้นบน ในอาคารบางหลังมีการเว้นช่องลมหรือช่องแสงในผนังส่วนบน

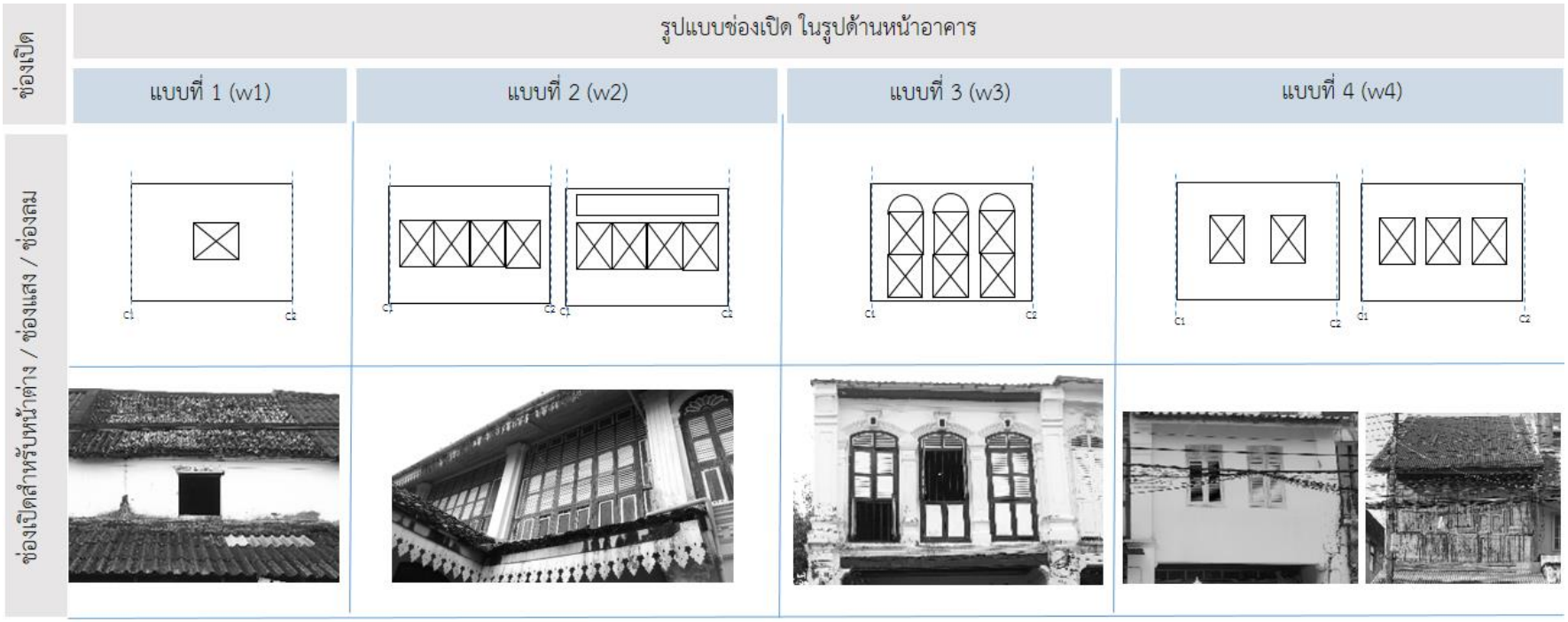

ภาพที่ 98 รูปแบบช่องเปิดสำหรับหน้าต่างที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

สำหรับช่องเปิดสำหรับประตูที่พบในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก (ภาพที่ 99) ประกอบด้วย

ช่องเปิดประตูแบบที่ 1 (D1): การใช้ช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง ตั้งอยู่บริเวณตรงกลางของผนัง นิยมใช้ร่วมกับประตูบานเปิดคู่

ช่องเปิดประตูแบบที่ 2 (D2): การใช้ช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง คล้ายกับช่องเปิดประตูแบบที่ 1 แต่ใช้ร่วมกับผนังเปิดได้ที่ขนาบด้านซ้ายและด้านขวาของช่องประตู ผนังดังกล่าวสามารถเปิดเป็นช่องเปิดขนาดใหญ่ได้ตามความต้องการ โดยใช้ฝาหน้าถังหรือผนังบานเฟี้ยม ดังนั้นเมื่อมีการเปิดใช้งานผนังส่วนนี้ ส่วนด้านหน้าจึงกลายเป็นอาคารที่มีช่องเปิด 3 ช่อง อาคารบางหลังมีการเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลมตลอดแนวผนังบริเวณผนังส่วนบน

ช่องเปิดประตูแบบที่ 3 (D3): การใช้ช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง ตั้งอยู่ในตำแหน่งกลางอาคาร ร่วมกับการใช้ช่องเปิดสำหรับหน้าต่างที่สูงลอยจากพื้นขนาบทั้ง 2 ด้านของประตู บริเวณเหนือช่องหน้าต่างนิยมเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลม

ช่องเปิดประตูแบบที่ 4 (D4): ช่องเปิดสำหรับประตูขนาดใหญ่เปิดได้กว้างตลอดช่วงเสา นิยมใช้ร่วมกับฝาหน้าถังหรือบานเฟี้ยมแบบต่าง ๆ ในอาคารหลายหลังมีการเว้นช่องลมหรือช่องแสงเหนือประตูยาวตลอดช่วงเสา

มหาวิทยาลัยศิลปากร

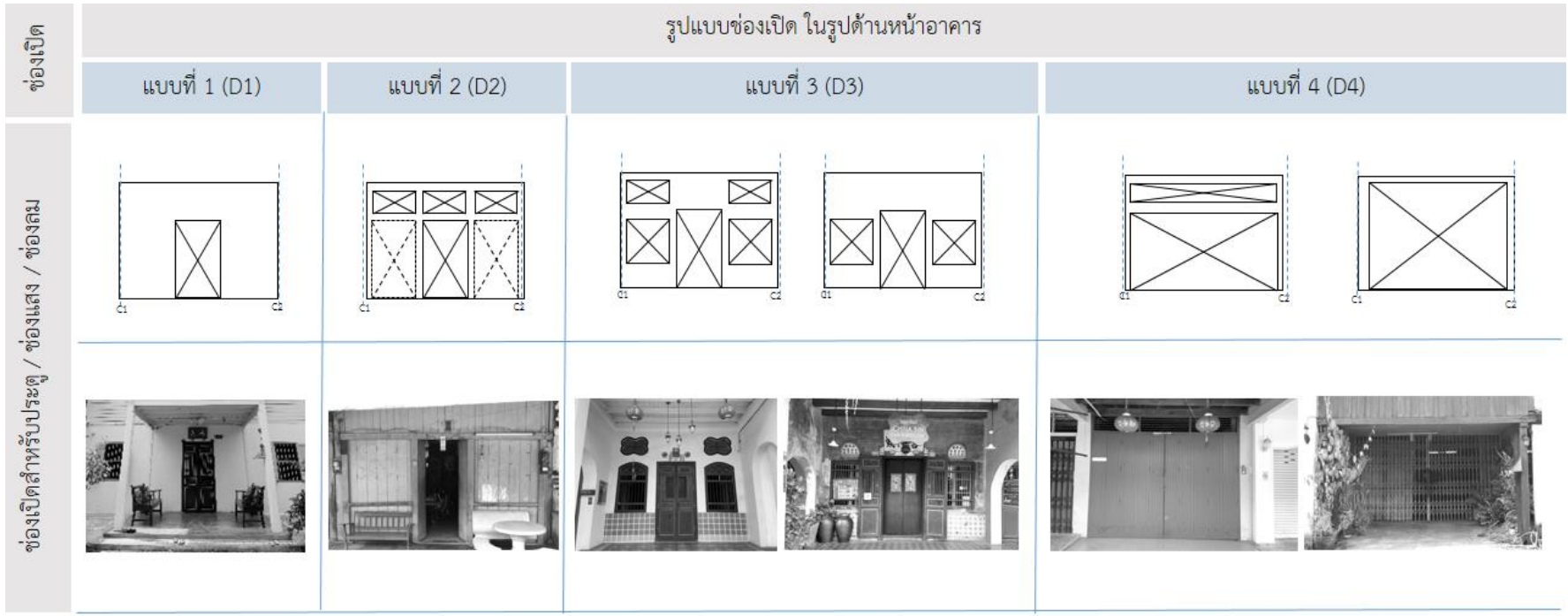

ภาพที่ 99 รูปแบบช่องเปิดสำหรับประตูที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

เมื่อนำช่องเปิดส่วนด้านหน้าอาคารของกรณีศึกษา ทั้งอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวมาแบ่งออกเป็นส่วนย่อยตามช่วงเสาและชั้นอาคาร ทำให้เห็นระบบคิดที่มีการใช้ช่องเปิดในลักษณะระบบโมดูลาร์ (Modular) รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีการใช้ช่องเปิดดังกล่าวซ้ำ ๆ ทั้งในกลุ่มอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว (ภาพที่ 100) รูปแบบที่เกิดขึ้นพบได้ในอาคารหลายช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับความนิยมในช่วงเวลาดังกล่าว รวมถึงข้อจำกัดของวัสดุที่ใช้สร้างอาคาร

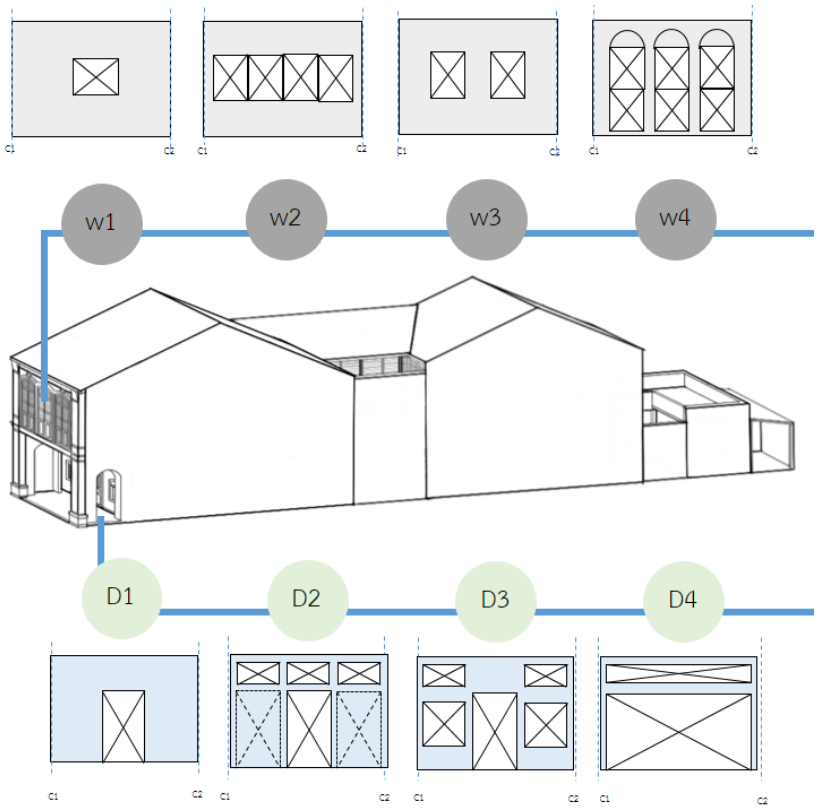

ภาพที่ 100 รูปแบบช่องเปิดที่พบในอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว

สำหรับอาคารบ้านเดี่ยวมีการนำลักษณะช่องเปิดแบบต่าง ๆ มาเรียงต่อกันตามความกว้างอาคารในแต่ละช่วงเสา เกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของช่องเปิดส่วนผนัง โดยช่องเปิดที่ใช้ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารส่วนใหญ่ล้วนมีลักษณะสมมาตรทั้งในแต่ละชุดช่องเปิด และในภาพรวมของผนังทั้งหมด อาจมีเพียงบางอาคารเท่านั้นที่ใช้ช่องเปิดชั้นล่างในลักษณะอสมมาตร เนื่องจากการใช้งานอาคารที่แตกต่างออกไป

การเลือกใช้ช่องเปิดมีความแตกต่างออกไปตามช่วงเวลา การใช้งาน และสอดคล้องกับข้อจำกัดของโครงสร้างอาคาร ในส่วนช่องเปิดสำหรับหน้าต่างมักสร้างตามความนิยมในท้องถิ่นนั้น

เนื่องจากไม่มีผลต่อการใช้งานพื้นที่ ส่วนช่องเปิดสำหรับประตูในส่วนชั้นล่างมีการเลือกใช้ตามความเหมาะสมของการใช้งาน

โดยในอาคารตึกแถวที่เป็นร้านค้า มักใช้ช่องเปิดส่วนประตูที่สามารถขยายได้กว้างตลอดแนวเสาหรือปรับเปลี่ยนบานประตูให้เปิดได้กว้าง เพื่อให้ขนถ่ายสินค้าได้สะดวก รวมถึงทำให้เกิดการเพิ่มพื้นที่สนับสนุนการขายและแสดงสินค้าภายในร้าน ส่วนในอาคารสำหรับพักอาศัย มีการเลือกใช้ช่องเปิดสำหรับประตูที่มีขนาดเล็กกว่า ร่วมกับการใช้ช่องหน้าต่างและช่องลมหรือช่องแสงในส่วนผนังเพื่อความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย แนวคิดดังกล่าวจึงมีผลต่อการเลือกใช้ช่องเปิดเป็นอย่างมาก ดังที่ปรากฏการใช้ช่องเปิดลักษณะเดียวกัน ทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว แม้ว่าช่วงเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่รูปแบบของช่องเปิดยังคงมีลักษณะเช่นเดิม

4. องค์ประกอบส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

ปัจจัยในการเลือกใช้องค์ประกอบในส่วนรูปด้านหน้ามาจาก 2 ประเด็น คือ พื้นที่ตั้งชุมชน และการรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาในช่วงที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เข้ามาปกครองมณฑลภูเก็ต เนื่องจากก่อน พ.ศ. 2444 อาคารที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้มีรูปแบบที่บ่งชี้ถึงลักษณะของกลุ่มวัฒนธรรมจีนค่อนข้างมาก คือ อาคารรูปแบบ H1 S1 และ S2 ซึ่งมีลักษณะอาคารที่ค่อนข้างเรียบง่าย มีองค์ประกอบเพียงช่องประตูและหน้าต่าง

แต่อาคารที่สร้างหลัง พ.ศ. 2444 เป็นต้นมา มีการหยิบยืมรูปแบบอาคารจากปีนังและสิงคโปร์เข้ามาใช้ ซึ่งเป็นอาคารของชาวจีนที่มีการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและตะวันตก ส่งผลต่อการรับรู้ในองค์ประกอบอาคารที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากอาคารมีลายละเอียดขององค์ประกอบอาคารเพิ่มมากขึ้น ทั้งรูปแบบหน้าต่าง ที่ปรากฏทั้งหน้าต่างแบบยาวติดพื้นและหน้าต่างที่ลอยเหนือระดับพื้น รวมถึงส่วนประดับตกแต่งที่แปรผันตามอิทธิพลศิลปะในแต่ละช่วงเวลาแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีน สถาปัตยกรรมอิทธิพลศิลปะนิโอคลาสสิก และสถาปัตยกรรมอิทธิพลศิลปะอาร์ตเดโค สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่

โดยลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นจีนยังคงปรากฏผ่านลักษณะช่องเปิดแบบสมมาตรในรูปด้านหน้าอาคาร รวมถึงการใช้องค์ประกอบจำพวกประตูที่มีลักษณะไม่แตกต่างจากอาคารในยุคแรกมากนัก รวมถึงการใช้ส่วนประดับตกแต่ง จำพวกลายปูนปั้นด้านหน้าอาคาร ที่มีการแทรกสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ไว้บริเวณผนังอาคาร

อาคารเหล่านี้ปรากฏในชุมชนเมืองท่าค้าขายขนาดใหญ่ เช่น เมืองเก่าภูเก็ต และเมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เป็นต้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายชาวจีนและชาวตะวันตกอยู่เสมอ สำหรับในย่านค้าขายของชุมชนขนาดเล็กอาจปรากฏให้เห็นบ้างประปราย ประกอบกับรูปแบบอาคารในเมืองปีนังและสิงคโปร์ในยุคสมัยนั้น มีพัฒนาการที่ชัดเจนและต่อเนื่อง จึงเป็นต้นแบบทางสถาปัตยกรรมให้แก่พื้นที่เมืองอื่น ๆ ได้ไม่ยาก

ส่วนอาคารตั้งแต่ พ.ศ. 2482 หรือหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่เริ่มเข้ามาในพื้นที่แถบนี้ จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงส่วนด้านหน้าอาคารไปใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ซึ่งมีการตัดทอนรายละเอียดส่วนตกแต่งอาคารออกไป และเปลี่ยนมาใช้วัสดุสมัยใหม่ จำพวกกระจกและคอนกรีตมากขึ้น แต่ส่วนที่ยังคงปรากฏให้เห็นถึงความต่อเนื่องของอาคาร คือ ตำแหน่งของช่องเปิดอาคาร และทางเดินส่วนด้านหน้าอาคาร

ในขณะที่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนค้าขายมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลจากภายนอก แต่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็ก เช่น ชุมชนกะทู้ จังหวัดภูเก็ต ชุมชนท้ายเหมือง และชุมชนเมืองพังงา จังหวัดพังงา กลับยังคงใช้รูปแบบอาคารในลักษณะคล้ายเดิม โดยมีการต่อยอดมาจากรูปแบบอาคาร H1 S1 และ S2 โดยเฉพาะในส่วนหลังคาที่มีการสร้างเพิ่มเติม เช่น หลังคาจั่วส่วนหน้ามุข และหลังคากันสาดส่วนด้านหน้าอาคาร ทำให้การรับรู้ส่วนด้านหน้าอาคารเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย รวมถึงมีการลอกเลียนอาคารตึกแถวมาปรับใช้เป็นอาคารบ้านเดี่ยว ซึ่งเป็นลักษณะที่มีความเฉพาะถิ่นในพื้นที่แถบนี้ ดังนั้นในส่วนองค์ประกอบในส่วนรูปด้านอาคารจึงไม่แตกต่างไปจากองค์ประกอบเดิม

5. โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างอาคารที่พบได้ทั่วไปในงานสถาปัตยกรรมชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ประกอบด้วย 3 ลักษณะ คือ โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูน พบได้ในอาคารที่สร้างในยุคแรก โครงสร้างลักษณะนี้เป็นภูมิปัญญาในการก่อสร้างแบบดั้งเดิมของชาวจีน ซึ่งเป็นโครงสร้างที่แข็งแรงและเป็นที่นิยม แต่มีข้อจำกัดในการสร้างช่องเปิด จึงพบว่าอาคารบ้านเรือนที่สร้างในยุคหลังมีการใช้ร่วมกับโครงสร้างไม้ เพื่อให้สร้างช่องเปิดได้มากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการใช้โครงสร้างไม้ในอาคารบ้านเรือนของชาวจีน พบได้ทั้งในส่วนโครงสร้างภายนอกและภายในอาคาร เนื่องจากมีน้ำหนักเบา จึงสามารถจัดการและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับโครงสร้างอาคารแบบต่าง ๆ ได้ง่าย มีค่าใช้จ่ายที่ถูกกว่าโครงสร้างแบบก่ออิฐ และเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องที่ ในอาคารทุกหลังพบการใช้โครงสร้างไม้ในส่วนพื้นชั้นบนและโครงสร้างหลังคา

อาคารที่สร้างในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กทดแทนการใช้ผนังก่ออิฐแบบดั้งเดิม ซึ่งช่วยให้ผนังบางลงและสามารถสร้างพื้นยื่นออกไปในส่วนพื้นที่ด้านนอกอาคาร จึงทำให้อาคารที่ใช้โครงสร้างลักษณะนี้สามารถสร้างระเบียงหรือกันสาดแบบราบได้ ทำให้รูปแบบอาคารแตกต่างไปจากเดิม ในบางอาคารมีการใช้โครงสร้างแบบผสมผสานมากกว่า 1 ลักษณะ โดยมีการใช้โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูนในส่วนด้านล่าง และใช้โครงสร้างไม้ในส่วนด้านบน ซึ่งเป็นที่นิยมตั้งแต่อาคารที่มีอายุประมาณ 100 ปีจนถึงปัจจุบัน

4.3.2.1.2 ผังพื้นอาคาร

การจัดวางผังอาคารในแต่ละชุมชนไม่มีทิศทางที่แน่นอน แต่อาคารทุกหลังมีการหันส่วนด้านหน้าของอาคารออกสู่พื้นที่สัญจรสาธารณะ โดยกลุ่มอาคารตึกแถวตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ชิดกับถนนด้านหน้าอาคาร เพื่อให้เข้าถึงอาคารได้ง่าย อาคารลักษณะนี้เกิดขึ้นในพื้นที่ค้าขายของชุมชน ในชุมชนที่เป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ เช่น ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต และชุมชนตะกั่วป่า จังหวัดพังงา มีการสร้างอาคารลักษณะนี้เรียงต่อกันตลอดแนวถนนที่มีการเชื่อมต่อกันหลายสาย การวางผังอาคารในลักษณะที่เป็นกลุ่มอาคารดังกล่าว ทำให้เกิดความเป็นย่านค้าขายที่ชัดเจน อีกทั้งยังส่งเสริมความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือข่ายชาวจีน ทั้งในมิติทางการค้าและความสัมพันธ์เชิงสังคมให้มีความใกล้ชิดกันได้เป็นอย่างดี

อาคารประเภทบ้านเดี่ยว มีการเว้นพื้นที่เป็นลานโล่งด้านหน้าอาคาร โดยรอบบริเวณบ้านมีการปลูกพืชพรรณท้องถิ่น เพื่อความสวยงามและใช้สำหรับประกอบอาหาร พบได้ทั้งในชุมชนที่ทำการค้าและชุมชนที่ทำเหมืองแร่ดีบุก โดยบ้านเดี่ยวมักตั้งอยู่ในตำแหน่งพื้นที่รอบนอกถัดจากส่วนใจกลางชุมชนที่ทำกิจการการค้าขาย ซึ่งบ้านเดี่ยวที่ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองท่าค้าขาย มีการสร้างพื้นที่ปิดล้อมโดยรอบที่ดินโดยใช้แนวรั้ว เพื่อแสดงแนวเขตอย่างชัดเจน ทำให้เข้าถึงพื้นที่ภายในอาคารได้ยาก แตกต่างจากบ้านเดี่ยวในชุมชนชนบทที่ทำเหมืองแร่ ที่มีการปล่อยพื้นที่ว่างให้เชื่อมต่อกับบ้านข้างเคียงและพื้นที่โดยรอบ มีการกำหนดแนวเขตที่ดินโดยใช้แนวต้นไม้ จึงทำให้เกิดเป็นลักษณะพื้นที่เปิดโล่งเชื่อมต่อกับถนน ส่งผลให้เข้าถึงอาคารได้ง่าย ลักษณะการกำหนดแนวเขตที่ดินดังกล่าว แสดงถึงรูปแบบของการจัดวางผังอาคารที่สอดคล้องกับการสร้างพื้นที่ส่วนตัวตามลักษณะเมืองได้อย่างชัดเจน

การจัดวางผังพื้นตามการใช้งาน

เมื่อจำแนกผังพื้นภายในอาคารออกเป็นส่วนย่อยตามการใช้งาน พบว่ามีการแบ่งพื้นที่ออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ส่วนพื้นที่สาธารณะ พื้นที่กึ่งสาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว ลักษณะพื้นที่ดังกล่าว

นำไปสู่การวิเคราะห์ เพื่อหารูปแบบการจัดวางผังพื้นของอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา

1. พื้นที่สาธารณะ

ส่วนพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วย ส่วนโถงด้านหน้าอาคาร ปรากฏในพื้นที่ด้านหน้าของอาคาร ในอาคารตึกแถวพื้นที่ส่วนนี้มีความยาวตลอดแนวช่วงเสา บางชุมชนพบการเชื่อมต่อของพื้นที่โถงทางเดินด้านหน้าอาคาร (หง่อคาขี่) ยาวต่อกันตลอดแนวถนน เช่น ชุมชนเมืองเก่าภูเก็ต และชุมชนตะกั่วป่า เป็นต้น ส่วนในอาคารบ้านเดี่ยวพบทั้งการสร้างพื้นที่โถงด้านหน้าอาคารตลอดแนวอาคาร และสร้างเฉพาะส่วนบริเวณพื้นที่หน้ามุขของอาคาร พื้นที่นี้ใช้เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่าน สำหรับหลบแดดและฝนก่อนเข้าสู่พื้นที่ภายในอาคาร รูปแบบการใช้โถงส่วนด้านหน้าอาคาร พบได้ในอาคารกรณีศึกษาทุกหลัง ซึ่งมีอายุอาคารอยู่ในช่วงตั้งแต่ 60 ปี ถึงอาคารมากกว่า 150 ปี แสดงถึงการใช้งานพื้นที่ลักษณะนี้มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีขนาดและตำแหน่งแตกต่างกันบ้างก็ตาม โถงในส่วนพื้นที่ด้านหน้าอาคาร จึงถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของอาคารบ้านเรือนชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

ขณะเดียวกันพื้นที่โถงด้านหน้าอาคารยังซ้อนทับด้วยพื้นที่วัฒนธรรมและความเชื่อ โดยมีการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าฟ้า (ทีกง) ไว้ในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งยังคงพบเห็นได้ในอาคารเกือบทุกหลัง อาคารบางหลังมีการสร้างพื้นที่ทางความเชื่อแบบชั่วคราวไว้ในส่วนด้านหน้าอาคาร โดยการตั้งโต๊ะบูชาเทพเจ้าในช่วงเทศกาลไหว้เทวดาและเทศกาลกินผัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ในชุมชนกะทู้ และชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมจีนสูง จึงยังคงมีการสร้างพื้นที่ทางความเชื่อเหล่านี้อย่างครบถ้วนและมีการสืบทอดวัฒนธรรมไปยังคนในรุ่นถัดไป แต่ในพื้นที่ที่รับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันอาจมีการลดทอนหรือไม่ปรากฏว่ามีการใช้พื้นที่ทางความเชื่อในลักษณะนี้

ลักษณะทางสังคมปรากฏในพื้นที่ส่วนนี้เช่นเดียวกัน ผ่านการใช้งานในมิติที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในละแวกเดียวกันและบุคคลทั่วไป แสดงถึงลักษณะสังคมที่มีความเชื่อมโยงกันของกลุ่มชาวจีนในย่านเดียวกัน โดยพื้นที่โถงด้านหน้าอาคารเป็นพื้นที่สาธารณะเชื่อมต่อไปยังส่วนโถงภายในอาคาร การเชื่อมโยงพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบที่พบได้ในอาคารบ้านเรือนชาวจีนทุกหลังในพื้นที่แถบนี้

2. พื้นที่กึ่งสาธารณะ

พื้นที่ภายในอาคารส่วนแรกมีลักษณะเป็นโถงโล่ง เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนผ่านระหว่างพื้นที่ภายนอกและพื้นที่ชั้นใน อาคารตึกแถวประเภทร้านค้าใช้พื้นที่นี้สำหรับจัดวางสินค้า ส่วนในอาคารสำหรับพักอาศัยใช้พื้นที่นี้สำหรับต้อนรับแขก บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่บุคคลภายนอกยังคงเข้าถึงได้ จึงจัดอยู่ในกลุ่มพื้นที่กึ่งสาธารณะ การจัดองค์ประกอบผังภายในมีลักษณะสมมาตรตามแบบอย่างแนวคิดของชาวจีน ซึ่งพบได้ในอาคารเกือบทุกหลัง

พื้นที่นี้มีลักษณะเฉพาะ คือ การสร้างพื้นที่เชิงความเชื่อซ้อนทับลงในพื้นที่ในวิถีชีวิตประจำวัน จึงพบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าไว้ในตำแหน่งกลางห้อง ตรงกับทางเข้าหลักของอาคาร การจัดพื้นที่ในลักษณะนี้พบได้ในอาคารเกือบทุกหลัง บริเวณเดียวกันพบการบูชาพระพุทธรูปตามแบบอย่างความเชื่อของท้องถิ่นด้วย แสดงถึงการรับเอาความเชื่อตามแบบอย่างของศาสนาในท้องถิ่นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาวจีน แต่ในขณะเดียวกันชุดความเชื่อด้านวัฒนธรรมจีนยังคงดำรงอยู่ผ่านการใช้ระนาบสีแดงในส่วนผนังและเพดาน และใช้กระดาษทองในระนาบพื้น เพื่อใช้สื่อสารถึงพื้นที่ทางความเชื่อและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

รวมถึงการตั้งหิ้งสำหรับบูชาบรรพบุรุษไว้บริเวณส่วนโถงภายในบ้าน แสดงถึงความกตัญญูของลูกหลานชาวจีนที่เกิดในไทย นอกจากนี้ความเชื่อท้องถิ่นที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในอาคารหลายหลัง คือ การบูชาเสาภูมิ ในบ้านของชาวจีน แสดงถึงการรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นมาปรับใช้อย่างกลมกลืน

3. พื้นที่ส่วนตัว

ส่วนบริเวณกลางอาคารไปจนถึงพื้นที่ส่วนหลัง รวมถึงพื้นที่ชั้นบน จัดอยู่ในกลุ่มพื้นที่ส่วนตัว บริเวณโถงส่วนกลางภายในอาคาร มีลักษณะเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ที่เหล่าสมาชิกภายในบ้านมารวมตัวกัน สำหรับใช้พักผ่อน ทานอาหาร ทำงาน รวมถึงเป็นทางเชื่อมต่อสู่อาคารชั้นบน ในอาคารที่มีขนาดใหญ่อาจพบโถงส่วนกลางอาคารได้หลายแห่ง ในขณะที่บ้านที่มีขนาดเล็กอาจไม่ปรากฏพื้นที่โถงในส่วนนี้ ดังนั้นจำนวนและขนาดของโถงส่วนกลางอาคาร จึงขึ้นอยู่กับขนาดและความยาวของอาคาร ซึ่งรองรับการใช้งานของคนภายในบ้านเป็นหลัก โดยมากพื้นที่โถงกลางอาคารถูกใช้เชื่อมต่อกับโถงส่วนหน้าและพื้นที่ครัวด้านหลัง รวมถึงห้องนอนชั้นล่างด้วย ในอาคารที่มีขนาดใหญ่พบทางสร้างบันไดขึ้นอาคารชั้นบนในพื้นที่ส่วนนี้ เนื่องจากความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย

พื้นที่ครัวอยู่ในตำแหน่งท้ายสุดของอาคาร เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ใช้สำหรับประกอบอาหารและทำกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ เช่น เป็นพื้นที่พักผ่อน พื้นที่พบปะของกลุ่มแม่บ้าน ซักล้าง อาบน้ำ ไปจนกระทั่งเลี้ยงเด็ก ภายในครัวมีการสร้างเตาไฟก่ออิฐแบบจีนขนาดใหญ่ แม้ว่าอาคารบางหลังจะมีการทุบส่วนเตาไฟออกไปแล้วก็ตาม พื้นที่ครัวจึงมีขนาดค่อนข้างใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของผังพื้นอาคารทั้งหมด ในพื้นที่ส่วนนี้มีการซ้อนทับของพื้นที่ทางความเชื่อ ปรากฏผ่านหิ้งบูชาเทพเจ้าเตาที่อยู่บริเวณครัว แต่ในอาคารบางหลังไม่พบการตั้งหิ้งบูชาเทพเจ้าเตา เนื่องจากมีความกลืนกลายทางวัฒนธรรมไปตามท้องถิ่น

บริเวณโถงกลางอาคารรวมถึงพื้นที่ครัวมีลักษณะเฉพาะ คือ มีการเว้นช่องฉิ่มแจ้ไว้ในพื้นที่ส่วนนี้ด้วย โดยมีลักษณะเป็นลานแดดขนาดเล็กคล้ายคลึงกับการลานที่พบในบ้านแบบจีน (Chinese courtyard) แต่มีการลดทอนลงให้เหมาะสมกับขนาดอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว เพื่อใช้สำหรับระบายอากาศ ความร้อน ความชื้น กักเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในครัวเรือน และเพิ่มพื้นที่ส่องสว่างให้แก่ภายในอาคาร บางหลังมีการขุดบ่อน้ำภายในอาคารตรงพื้นที่บริเวณนี้ จึงพบการสร้างห้องอาบน้ำไว้ใกล้กัน แสดงถึงภูมิปัญญาในการจัดการอาคารที่ตอบสนองต่อการใช้งานให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างชัดเจน

ส่วนห้องนอนพบได้ทั้งในพื้นที่ชั้นล่างและพื้นที่ชั้นบน ขึ้นอยู่กับการใช้งาน ขนาดของบ้านและจำนวนสมาชิก แต่ในอาคารที่มีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น พื้นที่ชั้นบนส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับส่วนห้องนอน พบได้ตั้งแต่ 1-5 ห้อง มีโถงชั้นบนเป็นจุดเชื่อมต่อพื้นที่ ความน่าสนใจของการจัดวางตำแหน่งห้องนอนที่พบในอาคารของชาวจีนทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว คือ มีช่องหน้าต่าง เพื่อรับแสงแดดและลมได้ทุกห้อง เนื่องจากมีการจัดวางในตำแหน่งส่วนด้านหน้าและส่วนด้านหลังของอาคาร หรืออยู่ในตำแหน่งบริเวณช่องฉิ่มแจ้ จึงช่วยให้ผู้อยู่มีความสบายจากสภาวะอากาศที่ดีภายในอาคาร แสดงถึงความเข้าใจในการจัดการพื้นที่ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีของชาวจีน แม้จะมีข้อจำกัดในการเจาะช่องเปิดบนผนังในอาคารตึกแถวก็ตาม

ห้องส้วมในอดีต ตั้งอยู่ในตำแหน่งท้ายสุดของบ้าน บางหลังมีการสร้างแยกออกไปยังพื้นที่ส่วนด้านนอก เพื่อให้สะดวกในการจัดการและลดกลิ่นไม่พึงประสงค์ เนื่องจากระบบสุขาภิบาลในอดีตต้องใช้คนจากภายนอกเข้ามาจัดเก็บสิ่งปฏิกูล แม้ปัจจุบันมีการเปลี่ยนมาใช้ระบบบ่อเกรอะบ่อซึม แต่ตำแหน่งห้องส้วมยังคงตั้งอยู่ในตำแหน่งเดิม อาคารหลายหลังมีการต่อเติมส่วนห้องส้วมเพิ่มขึ้นในพื้นที่ภายในบ้าน โดยยังคงตั้งอยู่ตำแหน่งส่วนหลังบ้านเช่นในอดีตหรือตั้งอยู่บริเวณช่องฉิ่มแจ้ เพื่อให้จัดการเรื่องน้ำได้สะดวก

การเชื่อมต่อของพื้นที่ภายในอาคาร

เมื่อนำผังสีอาคารมาจัดกลุ่มทำให้ทราบรูปแบบพื้นฐานในการจัดผังอาคารของบ้านเรือนชาวจีน โดยในพื้นที่ชั้นล่างของอาคารทุกหลังต้องประกอบด้วยพื้นที่หลัก 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 โถงทางเดินด้านหน้าอาคาร

พื้นที่ส่วนแรกของอาคาร คือ โถงทางเดินด้านหน้าอาคารใช้เป็นจุดเปลี่ยนผ่านระหว่างพื้นที่ภายนอกและภายในอาคาร เชื่อมต่อกับส่วนโถงภายในอาคารส่วนหน้า

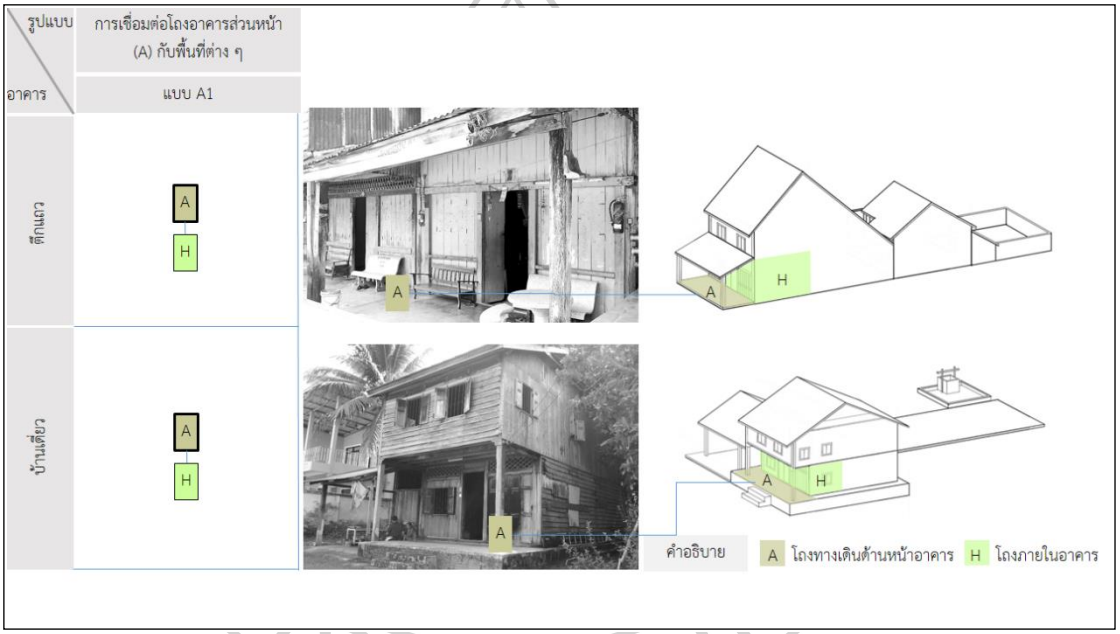

ภาพที่ 101 การเชื่อมต่อพื้นที่ของโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร

ส่วนที่ 2 โถงภายในอาคารส่วนหน้า

ความน่าสนใจของพื้นที่โถงภายในส่วนนี้ คือ เป็นจุดที่ใช้เชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่น ๆ อีก 4 พื้นที่ ได้แก่ ห้องนอนส่วนหน้าซึ่งมีตั้งแต่ 1-2 ห้อง โถงส่วนถัดไป พื้นที่ครัว และพื้นที่ชั้นบน เมื่อจัดกลุ่มพบว่าส่วนโถงในอาคารบ้านเรือนชาวจีนมีรูปแบบการเชื่อมได้ถึง 8 ลักษณะ (ภาพที่ 102) ขึ้นอยู่กับประเภทและขนาดอาคาร

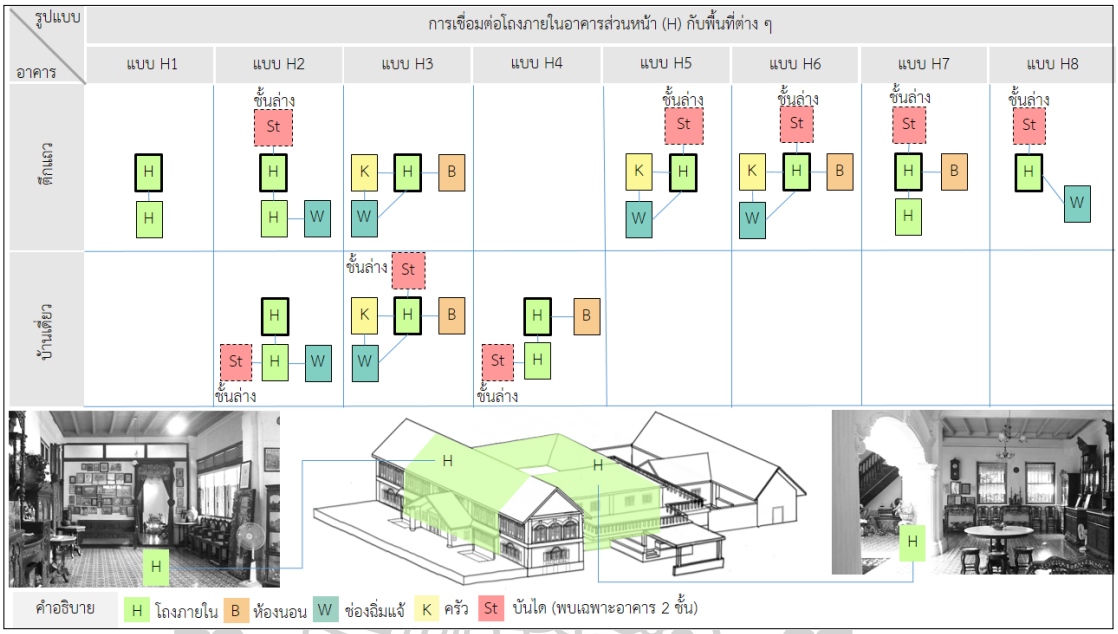

ภาพที่ 102 การเชื่อมต่อพื้นที่ของโถงภายในอาคารส่วนหน้า

ในอาคารตึกแถวที่มีเนื้อที่จำกัด มักใช้รูปแบบอาคารที่กระชับโดยมีลำดับ คือ การสร้างส่วนโถงเชื่อมต่อกับห้องนอนด้านหน้าและพื้นที่ครัว รวมถึงการสร้างส่วนโถงเชื่อมต่อกับพื้นที่ชั้นบนและพื้นที่ครัว ส่วนในอาคารตึกแถวที่มีความยาวของอาคารมาก มีการเชื่อมต่อระหว่างส่วนโถงด้านหน้าและส่วนโถงถัดไป ส่วนในบ้านเดี่ยวก็ใช้หลักการในลักษณะเดียวกัน แต่มีการสร้างห้องนอนไว้ในบริเวณเดียวกับโถงภายในอาคารส่วนหน้าด้วย

ส่วนที่ 3 พื้นที่ครัว

จุดเชื่อมต่อพื้นที่ในอาคารที่สำคัญอีกส่วน คือ พื้นที่ครัว ซึ่งอยู่ในตำแหน่งติดกับพื้นที่โถงก่อนหน้า โดยครัวสามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ได้แก่ พื้นที่ซักล้างซึ่งอยู่บริเวณช่องฉิมแจ้ ห้องน้ำ ห้องนอน และพื้นที่เก็บของ ในส่วนนี้มีรูปแบบการเชื่อมต่อได้ 7 ลักษณะ (ภาพที่ 103) แต่การเชื่อมต่อพื้นที่ที่เป็นลักษณะเฉพาะ คือ การสร้างครัวที่อยู่ในตำแหน่ง

ใกล้กับพื้นที่ซักล้างบริเวณช่องฉิ่มแจ้ รูปแบบดังกล่าวเป็นพื้นที่ฐานที่พบได้ในอาคารเกือบทุกหลัง ส่วนการเชื่อมต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้งานเป็นหลัก

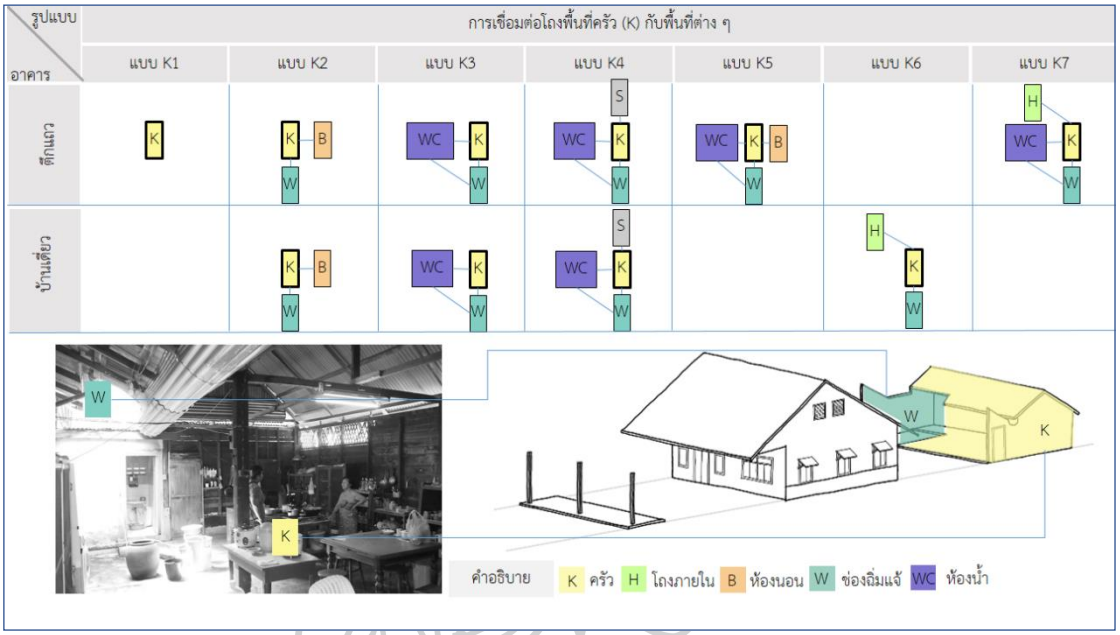

ภาพที่ 103 การเชื่อมต่อพื้นที่ของพื้นที่ครัว

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ส่วนที่ 4 พื้นที่ชั้นบน

ในอาคารที่มีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น พบผังพื้นที่เป็นส่วนต่อเนื่องจากพื้นที่ชั้นล่าง โดยใช้บันไดเป็นจุดเชื่อมต่อพื้นที่ทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน ในส่วนพื้นที่ชั้นบนแบ่งออกได้เพียง 4 ลักษณะ (ภาพที่ 104) คือ

ภาพที่ 104 การเชื่อมต่อพื้นที่ชั้นบน

รูปแบบที่ 1: สร้างห้องนอนเพียงส่วนเดียว พบได้ในอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยวที่มีขนาดเล็ก และมีความซับซ้อนของพื้นที่น้อย

รูปแบบที่ 2: สร้างพื้นที่เก็บของเพียงส่วนเดียว พบได้ในเฉพาะอาคารตึกแถวที่เป็นร้านค้า ซึ่งมีความซับซ้อนของพื้นที่ชั้นบนน้อย

รูปแบบที่ 3: สร้างพื้นที่โถงเชื่อมต่อกับห้องนอน ซึ่งมีได้มากกว่า 1 ห้อง พบได้ในอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยวที่มีขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ เป็นรูปแบบที่มีความซับซ้อนปานกลาง

รูปแบบที่ 4: สร้างพื้นที่โถงเชื่อมต่อกับห้องนอนและส่วนระเบียงชั้นบน ซึ่งอาจมีพื้นที่โถงและห้องนอนได้มากกว่า 1 ห้อง พบได้ในอาคารที่มีขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ เป็นรูปแบบที่มีความซับซ้อนของพื้นที่มาก

ลำดับการเข้าถึงอาคารที่ได้อธิบายไปเป็นรูปแบบพื้นฐานของอาคารที่บ่งชี้ถึงลักษณะผังพื้นของชาวจีน ซึ่งลักษณะดังกล่าวถูกนำมาสร้างซ้ำ ๆ ในอาคารบ้านพักอาศัยของชาวจีน จนเป็นรูปแบบที่ยอมรับและรับรู้ได้ในหมู่ชาวจีน ทั้งนี้การเลือกใช้พื้นที่แต่ละลักษณะขึ้นอยู่กับขนาดอาคาร การตอบสนองต่อการใช้งานพื้นที่ กลายเป็นอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมจีนในแถบพื้นที่นี้ แต่ในบ้านเรือนที่มีขนาดใหญ่และมีความซับซ้อนมาก ย่อมมีรายละเอียดของห้องต่าง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้นตามความต้องการของเจ้าของ ซึ่งโดยมากมีส่วนโถงเป็นจุดเชื่อมต่อส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ผังพื้นที่มีความซับซ้อนนอกเหนือไปจากรูปแบบพื้นฐานที่ได้กล่าวไป จึงนับว่าเป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคล

เมื่อนำผังพื้นอาคารทั้งหมด มาจัดเรียงตามช่วงเวลาในการสร้าง โดยกำหนดสีในผังอาคารสำหรับใช้จำแนกการใช้งานพื้นที่ภายในอาคาร (ภาพที่ 105) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรูปแบบผังพื้นที่ของอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยวในแต่ละชุมชน รวมถึงรูปแบบผังพื้นที่สัมพันธ์กับอายุเรือน ทำให้ทราบว่า แนวคิดในการจัดผังอาคารที่มีความคล้ายคลึงกันในทุกชุมชน คือ การวางผังพื้นในลักษณะสมมาตร เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะการวางอาคารตามรูปแบบของชาวจีน ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การจัดผังพื้นในอาคารบ้านเดี่ยวและโถงภายในอาคารส่วนหน้าของอาคารตึกแถวประเภทบ้านพักอาศัยที่ใช้หลักการจัดผังแบบสมดุล

รูปแบบดังกล่าวมีการใช้อย่างต่อเนื่อง จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานของอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนที่ยังคงอยู่ ภายใต้รูปทรงอาคารมีความหลากหลาย แต่อาคารบางหลังได้มีการปรับเปลี่ยนการจัดวางผังพื้นให้เหมาะสมตามข้อจำกัดของขอบเขตพื้นที่ใช้งาน จึงพบลักษณะผังพื้นที่แตกต่างออกไปจากวิธีการวางผังตามแนวคิดของชาวจีนในบางส่วน

มหาวิทยาลัยศิลปากร

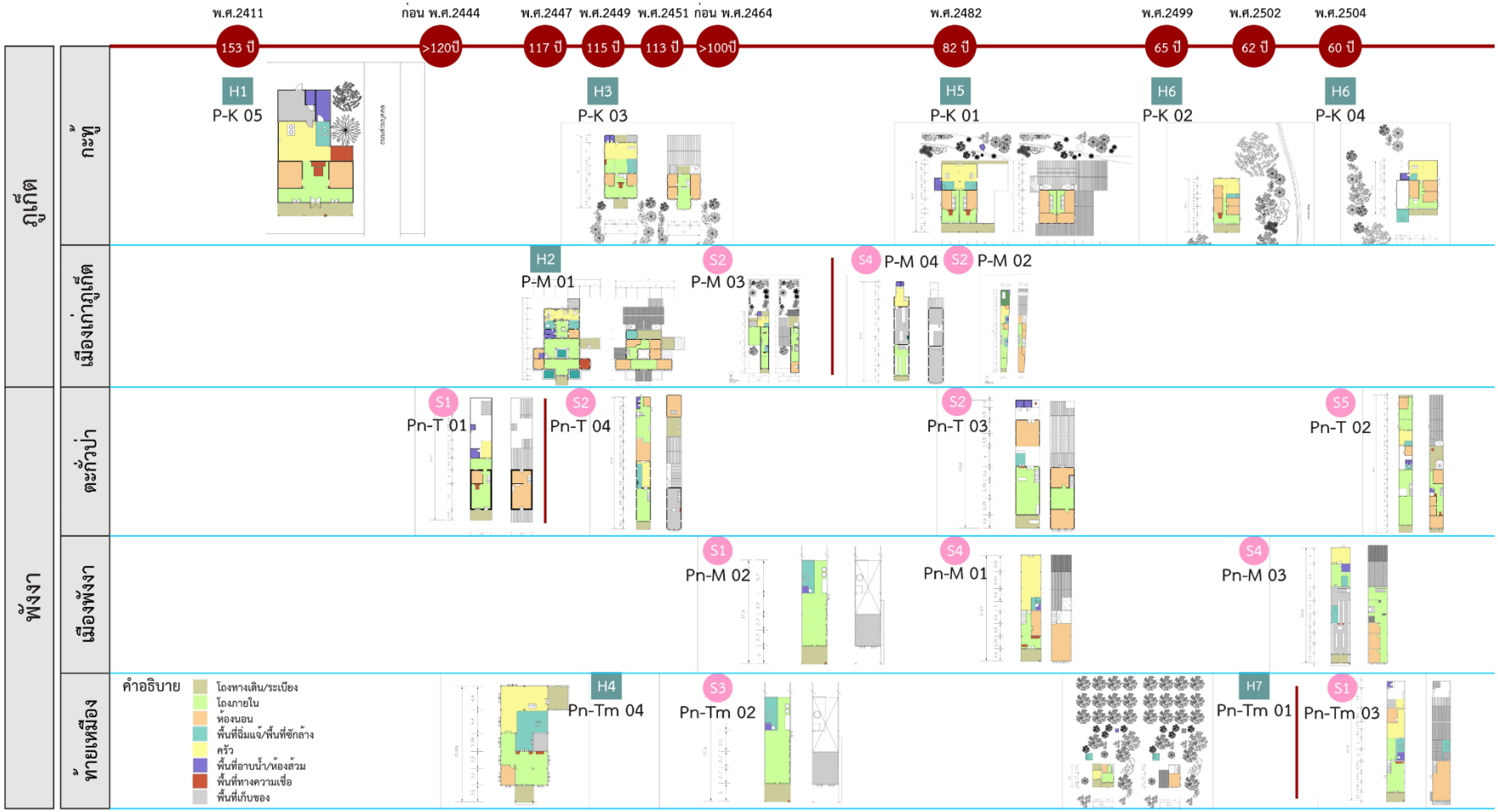

ภาพที่ 105 ผังพื้นอาคารในแต่ละชุมชน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏทั้งในส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและส่วนผังอาคาร แสดงให้เห็นถึงการคงอยู่ของแนวคิดด้านวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ จึงส่งผลให้เกิดผลิตซ้ำของงานสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับการใช้งานในวิถีชีวิต แม้จะมีรายละเอียดบางส่วนของงานสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยก็ตาม แต่หลักการในการสร้างอาคารบ้านเรือนยังคงดำเนินไปในลักษณะเช่นเดิม สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ในตอนต้น เพื่อตอบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปของอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรม

4.3.2.2 สถาปัตยกรรมในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย ปีนัง และสิงคโปร์

การเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยกับสถาปัตยกรรมจีนในเมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์ เกิดขึ้นภายใต้โครงข่ายทางสังคม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ กลุ่มเครือข่ายทางการค้า และกลุ่มเครือข่ายทางเครือญาติ ซึ่งทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม รวมถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้ เนื่องจากในอดีตพื้นที่เมืองปีนัง และสิงคโปร์ มีการตั้งเป็นสถานีการค้าที่สำคัญของพื้นที่มลายู โดยเกิดขึ้นในลักษณะเป็นนิคมช่องแคบอยู่ในความดูแลของอังกฤษ พื้นที่นี้จึงได้รับอิทธิพลที่หลากหลายในมิติต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอก ส่งผลต่อการปรับตัวในหมู่ชาวจีนที่อยู่ในพื้นที่แถบนี้

การปรับตัวดังกล่าวส่งผลถึงงานสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคารในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่งานสถาปัตยกรรมจีนที่มีลักษณะคล้ายกับสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิมไปจนกระทั่งกลายเป็นอาคารที่ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ กรณีศึกษาในพื้นที่ปีนัง และสิงคโปร์ มีความน่าสนใจในประเด็นการเปลี่ยนผ่านจากรูปแบบอาคารเดิมไปสู่รูปแบบต่าง ๆ ตามสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย ซึ่งอาคารเหล่านี้เป็นต้นแบบให้แก่งานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่อื่น ๆ บนดินแดนแถบมลายู

4.3.2.2.1 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

เมื่อนำข้อมูลขั้นปฐมภูมิที่ได้จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มาทำการเปรียบเทียบกับข้อมูลขั้นทุติยภูมิของรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในเมืองปีนังและสิงคโปร์ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบในพื้นที่แถบมลายู ในส่วนรูปทรงอาคาร รูปด้านหน้าอาคาร และพื้นที่อาคาร ทำให้พบลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่าง ดังนี้

1. รูปทรงอาคาร

เมื่อแบ่งประเภทอาคารในเมืองปีนังและสิงคโปร์ ออกเป็นอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว ซึ่งสร้างอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือ ประมาณทศวรรษที่ 1790-1970 (พ.ศ. 2333 - 2522) จึงทำให้แบ่งรูปทรงอาคารในเบื้องต้นได้เป็น 5 ลักษณะ (ภาพที่ 106) คือ

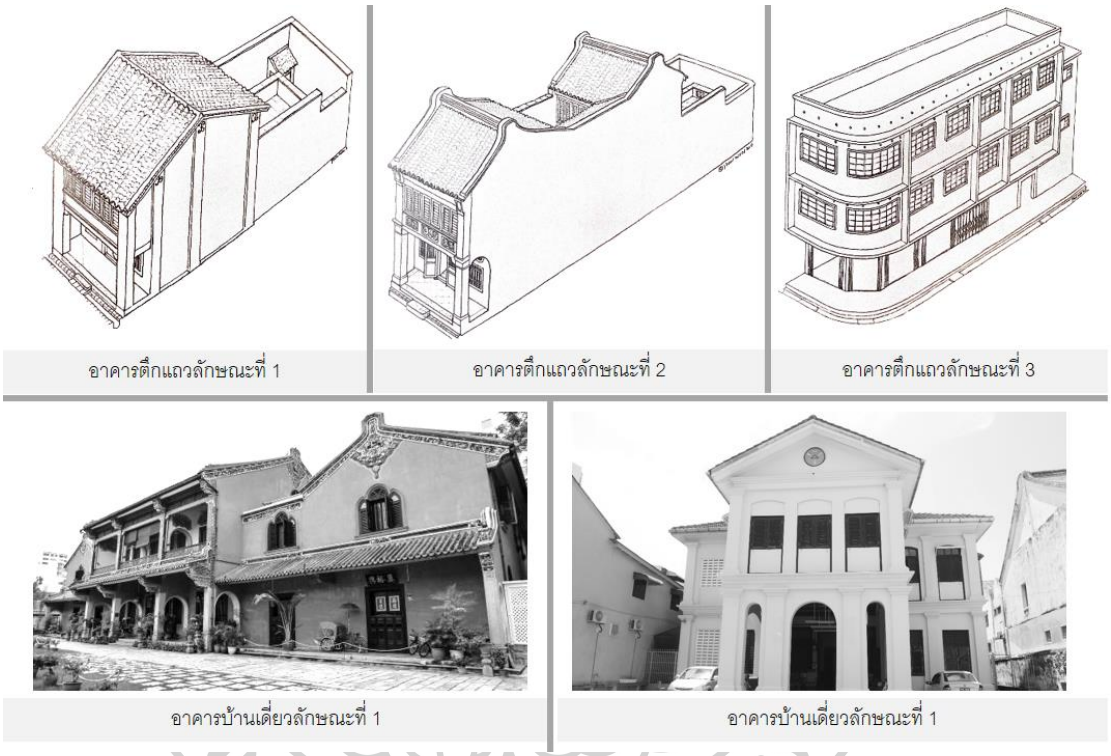

ภาพที่ 106 ลักษณะอาคารในเมืองปีนังและสิงคโปร์
ที่มา: ดัดแปลงภาพบางส่วนจาก Tan Yeow Wooi (2015: 8-18)

1. อาคารตึกแถวลักษณะที่ 1

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้นขนาด 1 ช่วงเสา มีความสูง 2-3 ชั้น มุงด้วยหลังคาทรงจั่วโดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารทั้งส่วนอาคารหลักและอาคารครัว มีการยื่นชายคาเพียงเล็กน้อย อาคารรูปแบบนี้มีการหดผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน จึงเผยให้เห็นโครงสร้างเสาชั้นล่าง เกิดเป็นพื้นที่โถงทางเดินในส่วนด้านหน้าอาคาร อาคารในแต่ละส่วนมีลักษณะสมมาตรทั้งในรูปด้านหน้าและรูปด้านข้าง ภายในมีการเว้นช่องหลังคาระหว่างอาคารแต่ละหลัง ลักษณะรูปทรงเป็นแบบเดียวกับ อาคารตึกแถวรูปแบบที่ 2 ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย

2. อาคารตึกแถวลักษณะที่ 2

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้นขนาด 1 ช่วงเสา มีความสูง 2-3 ชั้น ใช้หลังคาจั่วโดยหันด้านหลังคาออกสู่ด้านหน้าอาคารเชื่อมต่อกับหลังคาปั้นหยาในส่วนด้านหลัง รูปทรงอาคารเชื่อมต่อกับอาคารส่วนหลังเป็นรูปตัว L ในส่วนนี้ใช้หลังคาปั้นหยา สำหรับอาคารครัวใช้หลังคาทรงจั่ว มีการยื่นชายคาเพียงเล็กน้อย ในส่วนด้านหน้าอาคารของอาคารรูปแบบนี้ มีการหดผนังชั้นล่างเข้าไปด้านใน เพื่อให้เกิดพื้นที่โถง จึงเห็นส่วนโครงสร้างเสาในพื้นที่บริเวณนี้ด้วย อาคารในแต่ละก้อนมีลักษณะสมมาตรทั้งในส่วนรูปด้านหน้าและรูปด้านข้าง ภายในมีการเว้นช่องหลังคาระหว่างอาคารแต่ละหลัง อาคารลักษณะนี้มีส่วนรูปทรงอาคารหลักและหลังคาที่แตกต่างไปจากอาคารในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย แต่ยังคงปรากฏส่วนทางเดินด้านหน้าอาคารและช่องฉิ่มแจ้ที่มีลักษณะแบบเดียวกัน

3. อาคารตึกแถวลักษณะที่ 3

อาคารตึกแถวสร้างติดพื้นขนาด 1 ช่วงเสา มีความสูงอาคาร 3 ชั้น ใช้หลังคาแบบราบคลุมทั้งอาคาร บริเวณขอบหลังคาก่อเป็นผนังหลังคาเตี้ย ตัวอาคารชั้นล่างมีการหดแนวผนังเข้าไปด้านใน เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางเดินหน้าอาคาร โดยบริเวณผนังอาคารมีการยื่นครีบผนังออกมาบางส่วนระหว่างช่องเปิดผนัง ตึกแถวลักษณะนี้แตกต่างไปจากอาคารกรณีศึกษาค่อนข้างมาก แต่ส่วนที่ยังคงปรากฏ คือ ส่วนทางเดินด้านหน้าอาคาร

4. อาคารบ้านเดี่ยวลักษณะที่ 1

อาคารบ้านเดี่ยวที่พบมีลักษณะเป็นเรือนหมู่ สร้างติดพื้น สูง 2 ชั้น เน้นการจัดวางรูปทรงอาคารแบบสมมาตร ประกอบด้วยอาคารหลัก อาคารปีกด้านซ้าย และอาคารปีกด้านขวา มีลักษณะคล้ายการนำเรือนมาล้อมรอบจนเกิดพื้นที่ลานภายในบ้าน ทั้งหมดมุงด้วยหลังคารูปทรงจั่ว ในส่วนอาคารหลักด้านหน้าเป็นอาคาร 1 ช่วงเสา หรือ 3 ช่วงเสา มีการเว้นโถงทางเดินส่วนด้านหน้าอาคาร ภายในมีการเว้นช่องหลังคาบริเวณส่วนกลางอาคาร รวมถึงพื้นที่รอยต่อระหว่างปีกอาคารทั้ง 2 ด้าน มีลักษณะคล้ายกับรูปทรงอาคารจีนแบบดั้งเดิม อาคารลักษณะนี้มีการเว้นช่องเปิดกลางอาคารคล้ายกับบ้านเดี่ยวแบบที่ 2 และ 4 ที่พบในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย

5. อาคารบ้านเดี่ยวลักษณะที่ 2

อาคารบ้านเดี่ยวขนาด 3 - 5 ช่วงเสา สูง 2 ชั้น เน้นการจัดวางแบบสมมาตร ปกคลุมด้วยหลังคาทรงปั้นหยาหรือทรงมนิลา ในส่วนด้านหน้ามีการยื่นหน้ามุขบริเวณช่วงเสากลางอาคาร มุงด้วยหลังคาทรงจั่วหรือทรงปั้นหยาเชื่อมต่อกับส่วนหลังคาหลัก บริเวณชั้นล่างเปิดเป็นพื้นที่โล่ง อาคารครัวแยกออกไปอยู่ส่วนด้านหลังของบ้าน สูง 1 ชั้น ปกคลุมด้วยหลังคาจั่ว เชื่อมต่อกับอาคารหลักด้วยโถงทางเดิน ภายในอาคารมีการเว้นช่องหลังคาเป็นลานโล่ง บริเวณจุดเชื่อมต่อของอาคารแต่ละส่วน คล้ายคลึงกับอาคารบ้านเดี่ยวแบบที่ 3 ที่พบในไทย

เมื่อนำรูปแบบอาคารดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับอาคารต้นแบบในประเทศจีน และอาคารบ้านเรือนของชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า มีการใช้รูปแบบอาคารเดียวกันในอาคารตึกแถวลักษณะที่ 1 ส่วนอาคารตึกแถวในลักษณะที่ 2 มีรายละเอียดของรูปทรงหลังคาที่แตกต่างออกไปตามยุคสมัย ขณะที่อาคารตึกแถวลักษณะที่ 3 มีรูปทรงอาคารที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง ส่วนในอาคารบ้านเดี่ยวพบว่ามีการใช้รูปทรงสถาปัตยกรรมต้นแบบจากอาคารบ้านเดี่ยวลักษณะที่ 2 และมีการเว้นช่องหลังคาบริเวณกลางอาคารเช่นเดียวกับบ้านเดี่ยวลักษณะที่ 1 ตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมจีนในแผ่นดินแม่

ทั้งนี้สิ่งที่ยังคงเชื่อมต่ออาคารแต่ละพื้นที่เข้าด้วยกัน คือ ทางเดินด้านหน้าอาคาร สำหรับเมืองปีนังและสิงคโปร์ ได้มีข้อบังคับให้มีการเว้นระยะทางเดินสาธารณะด้านหน้าอาคารตึกแถว จึงทำให้ยังคงปรากฏพื้นที่ในส่วนนี้ แม้ว่ารูปทรงอาคารได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละช่วงเวลาก็ตาม สำหรับในประเทศไทยแม้ไม่ได้มีข้อบังคับในส่วนนี้ แต่พื้นที่ดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ในทุกอาคาร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การใช้งานในสภาพอากาศแบบฝนตกชุก อีกทั้งทางเดินด้านหน้าอาคารยังสอดคล้องกับลักษณะวัฒนธรรมและสภาพสังคมที่มีความใกล้เคียงกันของกลุ่มชาวจีนในแถบนี้ด้วย

ดังนั้นจากข้อมูลอาคารที่ปรากฏให้เห็น มีข้อบ่งชี้ถึงลักษณะการสร้างรูปทรงอาคารในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ (ภาพที่ 107) คือ

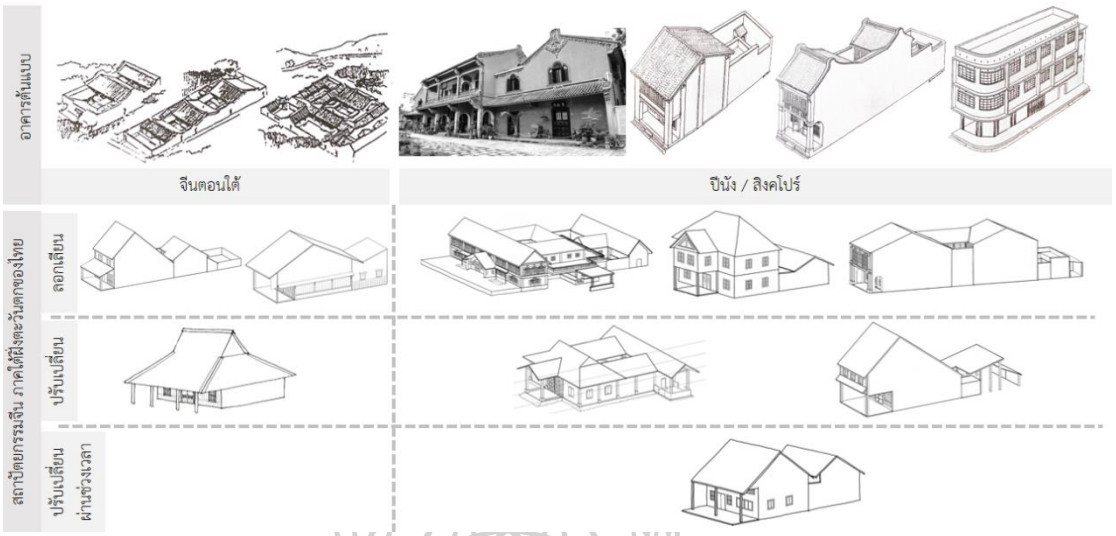

ภาพที่ 107 การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปทรงอาคาร

ที่มา: ดัดแปลงภาพบางส่วนจาก Ronald G.Knapp, 1986: 42 และ Tan Yeow Wooi, 2015: 8-18 (2564)

ลักษณะแรก คือ การลอกเลียนรูปทรงอาคารต้นแบบในลักษณะเดิมมาใช้ในพื้นที่ใหม่ โดยอาคารต้นแบบที่นำมาใช้มีทั้งอาคารจากจีนตอนใต้ รวมถึงอาคารจากปีนังและสิงคโปร์ มักพบในกลุ่มอาคารที่สร้างในช่วงแรกของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน

ลักษณะที่สอง คือ การนำรูปทรงอาคารเดิมของอาคารต้นแบบ มาปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางส่วนให้เข้ากับถิ่นที่ตั้งใหม่ โดยมักใช้องค์ประกอบในส่วนหลังคาในรูปแบบท้องถิ่นร่วมกับตัวอาคารที่มีลักษณะบ่งชี้ถึงความเป็นจีนในรูปแบบคล้ายเดิม ทำให้เกิดลักษณะทวิลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างความกลมกลืนของบ้านเรือนชาวจีนให้เข้ากับบริบทแวดล้อมในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มักพบการสร้างอาคารลักษณะนี้เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง จึงมักปรากฏในบ้านเรือนของชาวจีนและชาวจีนลูกผสมรุ่นถัดไป

ลักษณะที่สาม คือ การปรับเปลี่ยนอาคารซึ่งเป็นการพัฒนารูปทรงอาคารจาก 2 ลักษณะแรก ทำให้เกิดมิติการรับรู้รูปทรงอาคารที่แตกต่างออกไปจากเดิม แต่ยังคงปรากฏลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นจีน โดยการใช้องค์ประกอบอาคารในลักษณะเดิม อาคารลักษณะนี้ต้องใช้ระยะเวลาในการปรับเปลี่ยนค่อนข้างนาน เนื่องจากต้องใช้ความเข้าใจในการตกผลึกของรูปแบบวิถีชีวิตแบบจีนและแบบท้องถิ่น จึงมักปรากฏบ้านเรือนลักษณะนี้ในกลุ่มลูกหลานชาวจีนลูกผสมรุ่นถัดไปจนถึงปัจจุบัน

2. องค์ประกอบและวัสดุอาคาร

เนื่องจากงานสถาปัตยกรรมจีนในแถบพื้นที่มลายู สร้างในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน จึงทำให้ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมีความคล้ายคลึงกันตามไปด้วย

พื้น

ในส่วนอาคารชั้นล่างนิยมใช้พื้นกรุแผ่นกระเบื้องดินเผา หรือเป็นพื้นคอนกรีตขัดมัน สำหรับบ้านที่มีฐานะนิยมใช้กระเบื้องปูพื้นลวดลายสวยงามที่นำเข้ามาจากยุโรป นอกจากนี้การใช้พื้นคอนกรีตก็เป็นที่นิยมเช่นเดียวกัน พบได้ในอาคารที่สร้างในยุคหลัง แต่สำหรับพื้นอาคารชั้นบนใช้วัสดุไม้เหมือนกันทั้งหมด เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างอาคาร

ผนัง

ผนังที่นิยมใช้ในสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบมลายู คือ ผนังก่ออิฐฉาบปูน พบได้ทั้งในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยว เนื่องจากเป็นพื้นฐานการสร้างบ้านของชาวจีนที่มีองค์ความรู้อยู่เดิม เพียงแต่ในอาคารยุคหลังที่เริ่มมีการใช้โครงสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก พบการใช้ผนังหลังคา (parapet wall) ปิดทับขอบชายคา ส่วนผนังไม้พบได้ในส่วนผนังด้านหน้าอาคารตึกแถวที่สร้างยุคแรก สำหรับอาคารบ้านเดี่ยวพบการใช้วัสดุไม้เพียงบางหลังเท่านั้น นอกจากนี้ในส่วนผนังด้านหน้าอาคารตึกแถวของเมืองปีนังและสิงคโปร์นิยมกรุแผ่นกระเบื้องผนัง เพื่อความสวยงาม

เพดาน

ในส่วนของผ้าเพดาน ไม่นิยมกรุวัสดุทับหรือปิดส่วนโครงสร้างอาคารทั้ง ชั้นบนและชั้นล่าง เนื่องจากเหตุบนในการซ่อมบำรุงและการระบายอากาศ การกรุแผ่นฝ้าพบได้ในอาคารที่สร้างในยุคหลังเท่านั้น

หลังคา

หลังคาที่ใช้ในอาคารบ้านเรือนชาวจีนมี 3 รูปแบบ ประกอบด้วย หลังคาจั่ว พบได้ในอาคารทุกยุคสมัย ทั้งอาคารเดี่ยวและอาคารตึกแถว หลังคาจั่วซ้อนชั้น มีการใช้ในอาคารตึกแถวยุคหลังในปีนังและสิงคโปร์ แต่ในไทยนิยมนำมาใช้เฉพาะส่วนอาคารครัว หลังคาปั้นหยาหรือมนิลา พบได้ในอาคารบ้านเดี่ยว

บ้านเดี่ยวบางหลังที่มีการยื่นหน้ามุขออกมาในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร นิยมมุงด้วยหลังคาทรงจั่วหรือทรงปั้นหยา และเชื่อมต่อหลังคาส่วนนี้กับหลังคาของอาคารหลัก ในยุคหลังได้มีการนำหลังคาทรงปั้นหยามาประยุกต์ใช้กับอาคารตึกแถวส่วนด้านหลัง ส่วนหลังคาแบบราบ พบได้ในอาคารแบบสมัยใหม่เท่านั้น อาคารในปีนังและสิงคโปร์มีการก่อแนวผนังอิฐขึ้นบริเวณส่วนสันหลังคา แต่ลักษณะดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมในไทย ส่วนใหญ่มักใช้สันหลังคาแบบปูน แต่ในส่วนแนวผนังด้านข้างอาคารที่ก่อเป็นกำแพงครอบส่วนหลังคา เพื่อใช้เป็นผนังกันไฟพบได้ทั้งอาคารในเมืองปีนัง สิงคโปร์ รวมถึงบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาในการป้องกันอัคคีภัยที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน

สำหรับวัสดุที่ใช้มุงหลังคา นิยมใช้หลังคากระเบื้องดินเผากาบกล้วยรูปตัว U (U-shaped) และกระเบื้องดินเผาแบบรูปตัว V (V-shaped) ซึ่งเป็นกระเบื้องแบบดั้งเดิมของจีน กระเบื้องดังกล่าวถูกส่งออกมาขายในไทยด้วย จึงพบว่าอาคารหลายหลังในไทยที่ใช้โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนักและคอนกรีตเสริมเหล็กในยุคแรกมีการใช้กระเบื้องชนิดนี้ในการมุงหลังคา แต่ที่ปีนังและสิงคโปร์ มีลักษณะกระเบื้องดินเผาที่หลากหลายกว่าในไทย เนื่องจากมีการใช้หลังคาแบบฝรั่งเศส (Marseille roof tiles) ซึ่งนำมาเข้ามาจากต่างประเทศ ในการมุงหลังคาอาคารด้วย

3. ช่องเปิดอาคารในส่วนรูปด้านหน้า

การกำหนดตำแหน่งช่องเปิดมีผลต่อการรับรู้สัดส่วนในรูปด้านหน้าอาคาร โดยปัจจัยในการเลือกใช้ตำแหน่งช่องเปิด คือ ข้อจำกัดหรือคุณลักษณะของโครงสร้างอาคาร ซึ่งผนังก่ออิฐฉาบปูนสามารถเจาะช่องเปิดได้เพียงบางส่วน เนื่องจากอาจมีผลทางด้านโครงสร้าง เป็นต้น ในขณะที่ผนังไม้สามารถเจาะช่องเปิดได้ยาวกว่า โดยใช้โครงคร่าวไม้เป็นโครงสร้าง อีกทั้งประสบการณ์ในการรับรู้ของชาวจีน ส่งผลต่อการเลือกใช้ตำแหน่งช่องเปิดที่คุ้นเคย หรือสื่อสารถึงอัตลักษณ์ทางสังคมที่มีบทบาทในช่วงเวลานั้น รวมถึงการเลือกใช้ขนาดและตำแหน่งช่องเปิดให้สอดคล้องกับการใช้งาน ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญมากในการดำรงอยู่ของลักษณะช่องเปิดแบบต่าง ๆ

เมื่อนำลักษณะช่องเปิดที่ใช้ในอาคารที่พบในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยไปเปรียบเทียบกับอาคารต้นแบบในปีนังและสิงคโปร์ พบว่าอาคารในแต่ละยุคสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากจีน ท้องถิ่น และชาติตะวันตก มีผลต่อการกำหนดรูปแบบอาคารที่หลากหลายของกลุ่มชาวจีน แต่ในส่วนช่องเปิดที่ใช้ในอาคารกลับมีการนำรูปแบบช่องเปิดเดิมมาใช้ซ้ำ ๆ ปรากฏในส่วนรูปด้านหน้าของบ้านเรือนชาวจีนของพื้นที่ศึกษาในทุกแห่ง ในส่วนช่องสำหรับหน้าต่างแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ (ภาพที่ 108) คือ

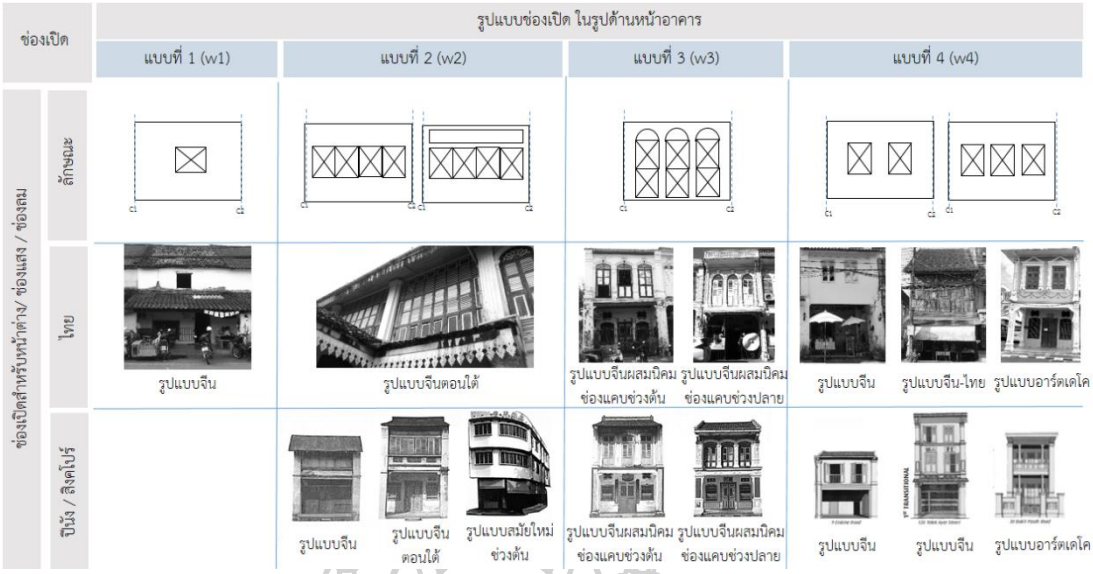

ภาพที่ 108 ลักษณะช่องเปิดสำหรับหน้าต่างของอาคารในไทย ปีนัง และสิงคโปร์

ที่มา: ดัดแปลงภาพบางส่วนจาก Tan Yeow Wooi, 2015: 6 (2564)

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 1 (W1): การเว้นช่องเปิดตรงบริเวณกลางผนัง 1 ช่อง โดยมีตำแหน่งสูงลอยจากระดับพื้น เป็นลักษณะของช่องเปิดอาคารแบบดั้งเดิมของจีน พบได้ในอาคารที่มีการก่อสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิม

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 2 (W2): การเว้นช่องเปิดในลักษณะเป็นแนวยาวเรียงต่อกันเป็นชุดหน้าต่างขนาด 3-5 บาน สูงลอยจากระดับพื้น ในอาคารบางหลังพบการเว้นช่องลมหรือช่องแสงบริเวณผนังส่วนบน ช่องเปิดลักษณะนี้พบได้ทั้งในไทยและชุมชนจีนในปีนังและสิงคโปร์ ปรากฏในอาคารที่มีรูปแบบจีน รูปแบบจีนตอนใต้ รวมถึงอาคารรูปแบบสมัยใหม่ในช่วงต้น แตกต่างกันเพียงส่วนวัสดุที่ใช้ทำบานหน้าต่างและผนัง แต่ตำแหน่งและขนาดของช่องเปิดยังคงมีลักษณะคล้ายคลึงกันแม้สร้างในช่วงเวลาที่แตกต่างกันก็ตาม

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 3 (W3): การเว้นช่องเปิดแบบสูง 3-4 ช่องติดกับระดับพื้น มักใช้ร่วมกับหน้าต่างฝรั่งเศสแบบยาวที่สามารถเปิดได้ทั้งด้านบนและด้านล่าง และเหนือช่องเปิดมีการเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลม ช่องเปิดลักษณะนี้มักปรากฏอยู่ในผนังส่วนชั้นบน พบได้ในอาคารที่มีรูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบในช่วงต้น และรูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบในช่วงปลาย ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันทั้งในไทย สิงคโปร์ และปีนัง

ช่องเปิดหน้าต่างแบบที่ 4 (W4): การเว้นช่องเปิดขนาด 2-3 ช่อง สูงลอยจากระดับพื้นชั้นบน บริเวณผนังส่วนบนมีการเว้นเป็นช่องลมหรือช่องแสง พบได้ในอาคารที่มีรูปแบบจีน รูปแบบอาร์ตเดโค แม้กระทั่งอาคารที่มีลักษณะรูปแบบจีนผสมไทย ก็ยังคงมีการใช้ช่องเปิดในลักษณะนี้ในอาคาร

ส่วนช่องเปิดสำหรับประตูที่พบในพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งมีลักษณะชุมชน บริบทแวดล้อม รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความคล้ายคลึงกัน แม้จะตั้งถิ่นฐานคนละแห่งในพื้นที่แถบช่องแคบมะละกา แต่ในส่วนของช่องเปิดส่วนประตูกลับมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ปรากฏอยู่ 4 ลักษณะ (ภาพที่ 109) ดังนี้

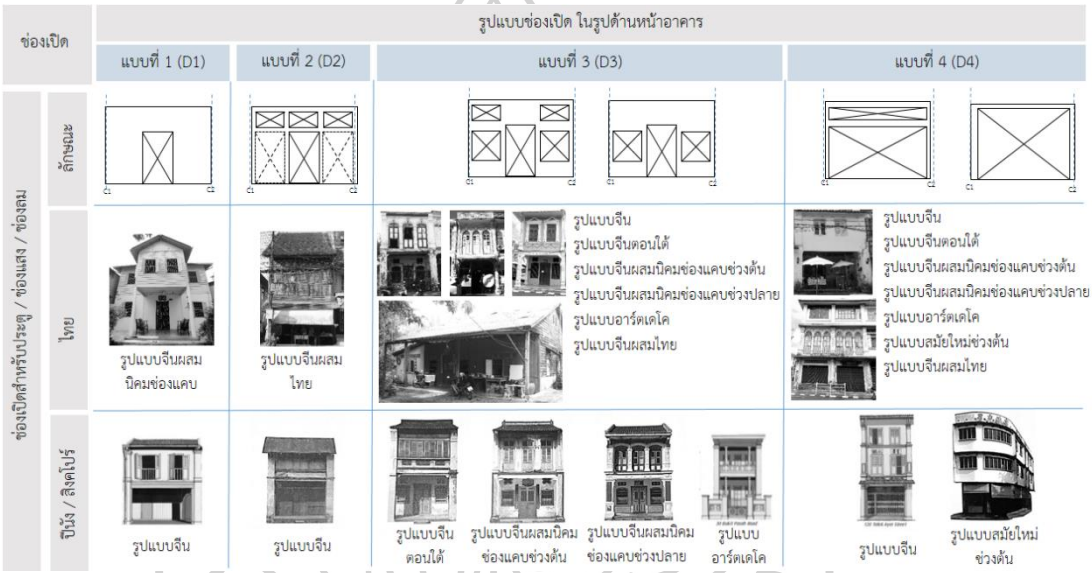

ภาพที่ 109 ลักษณะช่องเปิดสำหรับประตูของอาคารในไทย ปีนัง และสิงคโปร์

ที่มา: ดัดแปลงภาพบางส่วนจาก **Tan Yeow Wooi** (2015: 6) และ **URA. (n.d.)**

ช่องเปิดประตูแบบที่ 1 (D1): การเว้นช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง บริเวณตรงกลางของผนัง นิยมใช้ร่วมกับประตูบานเปิดคู่เพียงชุดเดียว ประตูลักษณะดังกล่าวพบในอาคารที่มีรูปแบบจีนและรูปแบบจีนผสมช่องแคบ ในอาคารที่เป็นบ้านพักอาศัย ปรากฏทั้งในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทยและชุมชนจีนอื่น ๆ ในแถบช่องแคบมะละกา

ช่องเปิดประตูแบบที่ 2 (D2): การเว้นช่องเปิด 3 ช่อง โดยส่วนกลางของผนังเป็นช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง คล้ายกับช่องเปิดประตูแบบที่ 1 และขนาบทั้ง 2 ฝั่งของประตูด้วยผนังที่สามารถเปิดได้กว้างเมื่อต้องการใช้งาน อาคารบางหลังมีการเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลม

ตลอดแนวผนังบริเวณผนังส่วนบน ลักษณะช่องเปิดแบบนี้พบได้ในอาคารที่มีรูปแบบจีน รวมถึงอาคารที่มีรูปแบบจีนผสมไทย ในกลุ่มอาคารบ้านพักอาศัยและอาคารร้านค้า

ช่องเปิดประตูแบบที่ 3 (D3): การใช้ช่องเปิดสำหรับประตู 1 ช่อง ตั้งอยู่ในตำแหน่งกลางอาคาร ร่วมกับการใช้ช่องเปิดสำหรับหน้าต่างที่สูงลอยจากพื้นขนาบทั้ง 2 ด้านของประตู บริเวณเหนือช่องหน้าต่างนิยมเว้นเป็นช่องแสงหรือช่องลม เป็นรูปแบบที่นิยมใช้ในบ้านพักอาศัย ทั้งในปีนัง สิงคโปร์ รวมถึงภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ช่องเปิดลักษณะนี้พบได้ในอาคารทุกรูปแบบ ประกอบด้วย อาคารรูปแบบจีน อาคารรูปแบบจีนตอนใต้ อาคารรูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบช่วงต้น อาคารรูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบช่วงปลาย รูปแบบอาร์ตเดโค รวมถึงรูปแบบจีนผสมไทย

ช่องเปิดประตูแบบที่ 4 (D4): ช่องเปิดสำหรับประตูขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถเปิดได้กว้างตลอดช่วงเสา นิยมใช้ร่วมกับฝาหน้าถังหรือบานเฟี้ยมแบบต่าง ๆ ในอาคารหลายหลังพบการเว้นช่องแสงหรือช่องลมบริเวณเหนือบานประตู พบการใช้ช่องเปิดลักษณะนี้ในกลุ่มอาคารที่เป็นร้านค้าในชุมชนจีนทุกแห่งและทุกยุคสมัย ทั้งอาคารที่มีรูปแบบจีน รูปแบบจีนตอนใต้ รูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบช่วงต้น รูปแบบจีนผสมนิคมช่องแคบช่วงปลาย รูปแบบอาร์ตเดโค รูปแบบสมัยใหม่ช่วงต้น รวมถึงรูปแบบจีนผสมไทย ก็มีการใช้ช่องเปิดในลักษณะนี้แทบทั้งสิ้น

เมื่อจำแนกลักษณะช่องเปิดที่ใช้ในอาคาร พบว่ารูปแบบการเลือกใช้ช่องเปิดที่ปรากฏในแถบพื้นที่มลายูมีลักษณะร่วมที่เหมือนกันและยังคงพบได้ในอาคารทุกยุคสมัย บ่งชี้ได้ถึงค่านิยมซึ่งเกิดจากความเหมาะสมแก่การใช้งาน วิถีชีวิต และการแสดงตัวตนที่มีความสอดคล้องกับการแพร่กระจายของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในแถบพื้นที่มลายู ผ่านการเลือกใช้ตำแหน่งและลักษณะของช่องเปิดในงานสถาปัตยกรรม สำหรับลักษณะช่องเปิดบางส่วนที่มีลักษณะแตกต่างออกไปจากที่ได้กล่าวไป มีปัจจัยมาจากการรับเอารูปแบบที่ปรากฏในท้องถิ่นของตนเข้ามาผสมรวมกัน เกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นในพื้นที่แถบนั้น จึงอาจไม่ปรากฏลักษณะดังกล่าวพื้นที่ชุมชนจีนอื่น ๆ

4. องค์ประกอบส่วนรูปด้านหน้าอาคาร

ในช่วงยุคแรกที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ มักปรากฏการใช้องค์ประกอบอาคารในส่วนรูปด้านหน้าแบบจีนเกือบทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีการใช้ภูมิปัญญาและความคุ้นเคยจากประสบการณ์ดั้งเดิมมาใช้ในการก่อสร้างอาคาร โดยมีนัยยะที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งและการแสดงตัวตนของกลุ่มวัฒนธรรมของตน ภายหลังจึงเริ่มมีการรับเอาองค์ประกอบอาคารใน

ท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในบ้านเรือนของตนบางส่วน อันเกิดจากมูลเหตุในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

จุดเปลี่ยนของการเลือกใช้องค์ประกอบอาคาร เกิดขึ้นเมื่อบ้านเรือนของชาวยุโรปในเมืองปีนังและสิงคโปร์มีการนำรูปแบบตะวันตกมาใช้สร้างอาคารจนเป็นที่แพร่หลายในพื้นที่แถบนี้ ประกอบกับกลุ่มคนเหล่านี้มีอิทธิพลเป็นอย่างมากในพื้นที่นิคมช่องแคบ ทำให้กลุ่มชาวจีนมีการหยิบยืมเอาองค์ประกอบอาคารส่วนรูปด้านหน้าอาคารตามแบบอย่างตะวันตก ทั้งในส่วนช่องเปิดและการตกแต่งมาใช้ในอาคารของตน แต่ยังคงแฝงไว้ด้วยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลลงในรายละเอียด เช่น ส่วนตกแต่งต่าง ๆ ที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลตามความเชื่อแบบจีน ทำให้เกิดหน้าตาอาคารที่เปลี่ยนแปลงไปจากอาคารจีนในรูปแบบเดิม แสดงให้เห็นถึงปัจจัยด้านความเข้มข้นทางวัฒนธรรมในถิ่นที่ตั้งที่มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน

รูปด้านหน้าอาคารที่มีการใช้องค์ประกอบอาคารแตกต่างกันตามยุคสมัยแบ่งออกเป็นได้เป็น 7 รูปแบบ ประกอบด้วย อาคารรูปแบบจีน อาคารรูปแบบจีนตอนใต้ อาคารรูปแบบจีนผสมลักษณะนิคมช่องแคบช่วงต้น อาคารรูปแบบจีนผสมลักษณะนิคมช่องแคบช่วงปลาย อาคารรูปแบบอาร์ตเดโค และอาคารแบบสมัยใหม่ แต่ในไทยปรากฏอาคารรูปแบบจีนผสมไทยเพิ่มเติมขึ้นอีกลักษณะ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าว มีการแพร่กระจายไปยังชุมชนชาวจีนอื่น ๆ ผ่านการเลื่อนไหลของกลุ่มชาวจีนที่อาศัยในพื้นที่แถบนี้ รวมถึงภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย จึงปรากฏการใช้องค์ประกอบในส่วนรูปด้านหน้าอาคารที่คล้ายคลึงกัน

พัฒนาการที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบมลายูมีความเหลื่อมล้ำในเรื่องของเวลา จึงทำให้เกิดการใช้องค์ประกอบแบบเดิมซ้ำ ในส่วนของรูปแบบประตู หน้าต่าง และช่องลมหรือช่องแสง ที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป จึงทำให้พบการใช้องค์ประกอบส่วนช่องเปิดแบบเดียวกันได้ในอาคารหลากหลายยุค เกิดเป็นความเชื่อมโยงของกลุ่มอาคารบ้านเรือนชาวจีน ยกเว้นในส่วนงานสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบองค์ประกอบอาคารในส่วนรูปด้านหน้าไปจากเดิม ซึ่งมีมูลเหตุมาจากวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ทำให้ข้อจำกัดด้านอาคารเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้อัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจีนที่ปรากฏในส่วนรูปด้านหน้าอาคารถูกลดทอนลงตามไปด้วย

5. โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างอาคารที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรมจีนแถบพื้นที่มลายู ประกอบด้วย โครงสร้างแบบผนังก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งมีการใช้ตั้งแต่ในยุคที่เริ่มตั้งถิ่นฐานถาวรของชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ ยาวนานมา

จนถึงยุคที่เกิดเทคโนโลยีคอนกรีตเสริมเหล็ก เนื่องจากองค์ความรู้ในการก่อสร้างโครงสร้างแบบผนังก่ออิฐฉาบปูนที่มีการสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานในหมู่ชาวจีน ซึ่งมีความคงทน แข็งแรง และปลอดภัย จึงทำให้โครงสร้างลักษณะนี้เป็นที่นิยมใช้ในอาคารบ้านเรือนชาวจีน พบได้ในอาคารบ้านชาวจีนทุกพื้นที่ แม้ว่าจะตั้งอยู่ในถิ่นฐานในที่ตั้งใหม่ก็ตาม

โครงสร้างไม้เป็นอีกส่วนที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะในส่วนโครงสร้างหลังคา โครงสร้างพื้นชั้นบน และโครงสร้างบันได ซึ่งใช้ร่วมกับอาคารโครงสร้างแบบผนังก่ออิฐฉาบปูนและโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กบางหลัง โครงสร้างไม้ดังกล่าวช่วยลดน้ำหนักที่กดทับลงบนอาคารและสะดวกในการก่อสร้าง จึงเป็นที่นิยมใช้กันในหมู่ชาวจีน สำหรับอาคารที่มีการใช้โครงสร้างไม้ทั้งหลัง พบเห็นได้ในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็กหรือกลุ่มชุมชนชนบท ซึ่งสามารถหาทรัพยากรที่ใช้สร้างอาคารได้ง่ายในท้องที่

สำหรับอาคารบ้านเรือนชาวจีนที่สร้างในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มมีการเปลี่ยนการใช้โครงสร้างอาคารแบบเดิม มาเป็นโครงสร้างอาคารแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก เนื่องจากช่วยเพิ่มคุณลักษณะที่โครงสร้างแบบเดิมไม่สามารถทำได้ ส่งผลให้เกิดการสร้างผนังที่บางลง รวมถึงการสร้างพื้นยื่นออกไปด้านนอกอาคาร กลายเป็นระเบียงส่วนชั้นบน และหลังคาแบบแบน โครงสร้างลักษณะนี้ถูกประยุกต์ใช้กับอาคารที่มีรูปด้านหน้าอาคารแบบอิทธิพลตะวันตกช่วงหลัง ไปจนถึงอาคารแบบสมัยใหม่ ซึ่งพบได้ในทุกพื้นที่

เมื่อนำอาคารในชุมชนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่อย่างชัดเจนและหนาแน่น และชุมชนที่มีชาวจีนและคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ร่วมกันมาเปรียบเทียบ พบว่าการสร้างรูปแบบอาคารของกลุ่มชาวจีนมีความเชื่อมโยงกับแผ่นดินแม่ และถิ่นที่ตั้งใหม่ เกิดขึ้นอยู่ 3 ลักษณะ คือ รูปแบบอาคารที่ลอกเลียนจากสถาปัตยกรรมจีนในแผ่นดินแม่ รูปแบบอาคารที่มีการปรับเปลี่ยนบางส่วนเพื่อให้เข้ากับถิ่นที่ตั้งใหม่ และรูปแบบอาคารที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา ซึ่งมีลักษณะร่วมที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในอาคารทุกหลัง คือ ส่วนโถงด้านหน้าอาคาร โถงภายในอาคารส่วนหน้า รวมถึงพื้นที่ครัวและช่องฉิ่มแจ้ (ภาพที่ 110) ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานที่ปรากฏร่วมกัน

จึงถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ดำรงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในพื้นที่แถบนี้ แม้มีความแตกต่างของประเภทอาคาร รูปทรงอาคาร รูปด้านหน้าอาคาร รวมถึงถิ่นที่ตั้ง แต่การจัดวางอาคารยังคงมีลำดับและความเชื่อมโยงในลักษณะเดิมไม่เคยเปลี่ยนแปลง มูลเหตุที่พื้นที่เหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ คือ ยังคงตอบสนองต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่มีความสอดคล้องกับลักษณะทางสังคม ลักษณะแวดล้อม และภูมิปัญญา ที่มีร่วมกันในกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบมลายู

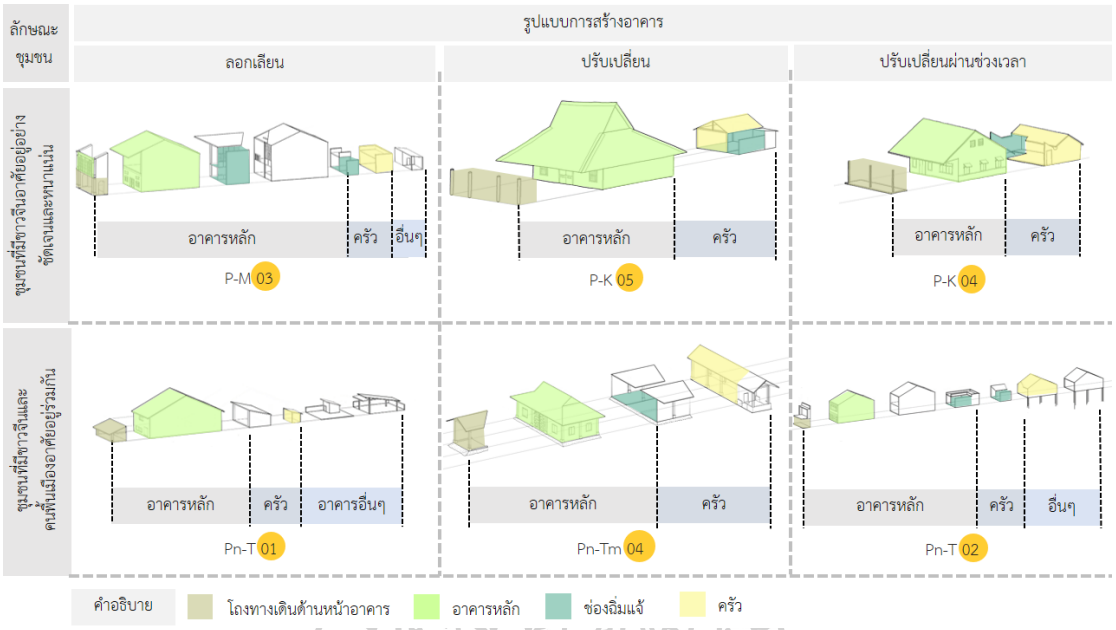

ภาพที่ 110 องค์ประกอบร่วมในอาคารบ้านเรือนของกลุ่มชาวจีน

4.3.2.2.2 ผังพื้นอาคาร

ลักษณะผังพื้นที่ปรากฏในอาคารตึกแถวและอาคารบ้านเดี่ยวในปีนังและสิงคโปร์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับผังพื้นที่พบในพื้นที่ภูเก็ตและพังงา คือ มีการจัดวางผังในลักษณะสมมาตร โดยมีทางเข้าหลักตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของอาคาร แล้วจึงแจกจ่ายไปยังพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อ กันด้วยส่วนพื้นที่โถง ตั้งแต่ภายนอกจนถึงภายในอาคาร ความน่าสนใจของการจัดวางผังพื้นของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบนี้ คือ การแยกผังอาคารออกเป็นส่วน เชื่อมต่อกันด้วยพื้นที่ทางเดินและลานโล่งบริเวณช่องฉิมแจ้ภายในอาคาร (**Error! Reference source not found.**) ซึ่งมีแนวคิดในการจัดวางอาคารที่คล้ายคลึงกับอาคารจีนแบบดั้งเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนไปตามรูปทรงอาคารที่เกิดขึ้นใหม่ และมีการสร้างพื้นที่โถงด้านหน้าอาคาร หลักการดังกล่าวแสดงถึงความเข้าใจในการปรับเปลี่ยนอาคารให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในถิ่นที่ตั้งภายใต้แนวคิดด้านวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

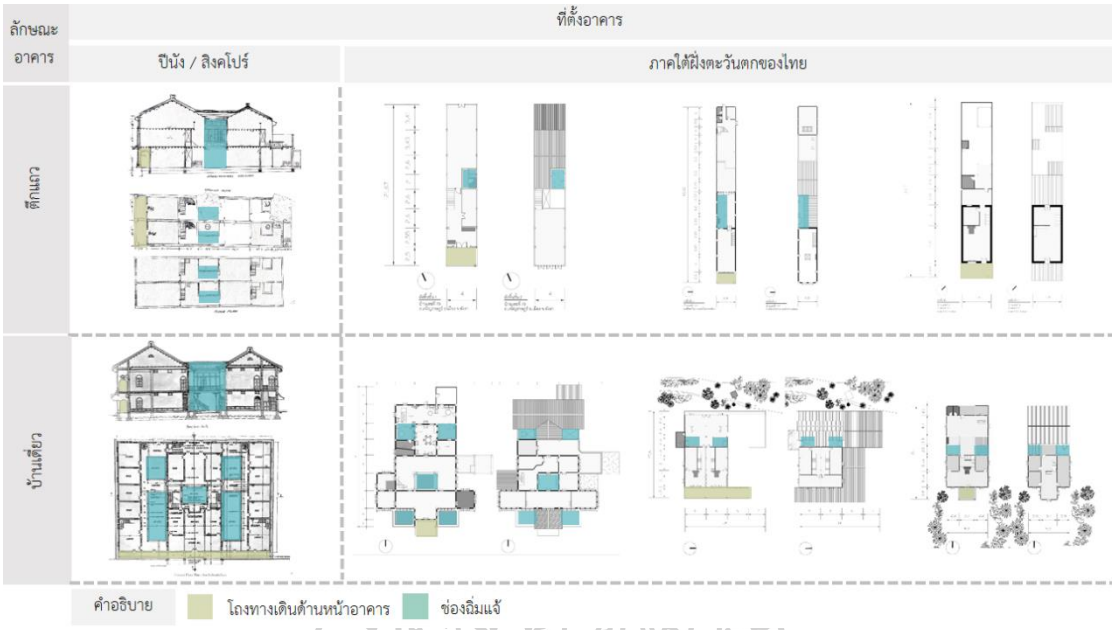

ภาพที่ 111 ผังพื้นที่แสดงตำแหน่งโถงทางเดินด้านหน้าอาคารและช่องฉิมแจ้

ที่มา: ดัดแปลงภาพบางส่วนจาก **Lin Lee Loh-Lim (**2012: 42-44)

ขณะเดียวกันวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายในอาคารเช่นเดียวกัน การผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านการแต่งงานระหว่างชาวจีนและคนท้องถิ่น เป็นตัวเร่งให้เกิดการรับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ผลของการผสมผสานทางวัฒนธรรมดังกล่าว มักปรากฏอย่างเด่นชัดเมื่อเข้าสู่ลำดับในช่วงรุ่นลูกและรุ่นหลาน โดยเฉพาะในส่วนพื้นที่ทางความเชื่อ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่ทางความเชื่อไปปรากฏซ้อนทับอยู่ในผังพื้นส่วนที่เป็นลักษณะพื้นฐานที่ปรากฏร่วมกัน คือ ส่วนโถงด้านหน้าอาคาร โถงภายในอาคารส่วนหน้า รวมถึงพื้นที่ครัวและช่องฉิมแจ้ (ภาพที่ 112) ความเชื่อมโยงในมิติดังกล่าว เป็นผลให้เกิดการดำรงอยู่ของพื้นที่ ผ่านกระบวนการที่การทำให้อัตลักษณ์ส่วนบุคคลกลายเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมเฉพาะในท้องถิ่นนี้ โดยมีเงื่อนไขของเวลาเป็นตัวกำหนด

ในพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นสูง ส่งผลให้วัฒนธรรมจีนค่อย ๆ ถูกกลืนกลายไปกับเป็นกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านช่วงเวลา จึงปรากฏการเปลี่ยนแปลงในส่วนพื้นที่ของงานสถาปัตยกรรมจีนในแถบนี้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก พื้นที่ในมิติของกลุ่มวัฒนธรรมจีนได้จางหายไปบางส่วน และมีพื้นที่ในมิติของกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นเพิ่มเติมขึ้นมา ลักษณะที่สอง ปรากฏทั้งสองวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน ทั้งนี้วิถีชีวิตของกลุ่มชาวจีนที่ดำรงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลต่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปของพื้นที่เช่นเดียวกัน

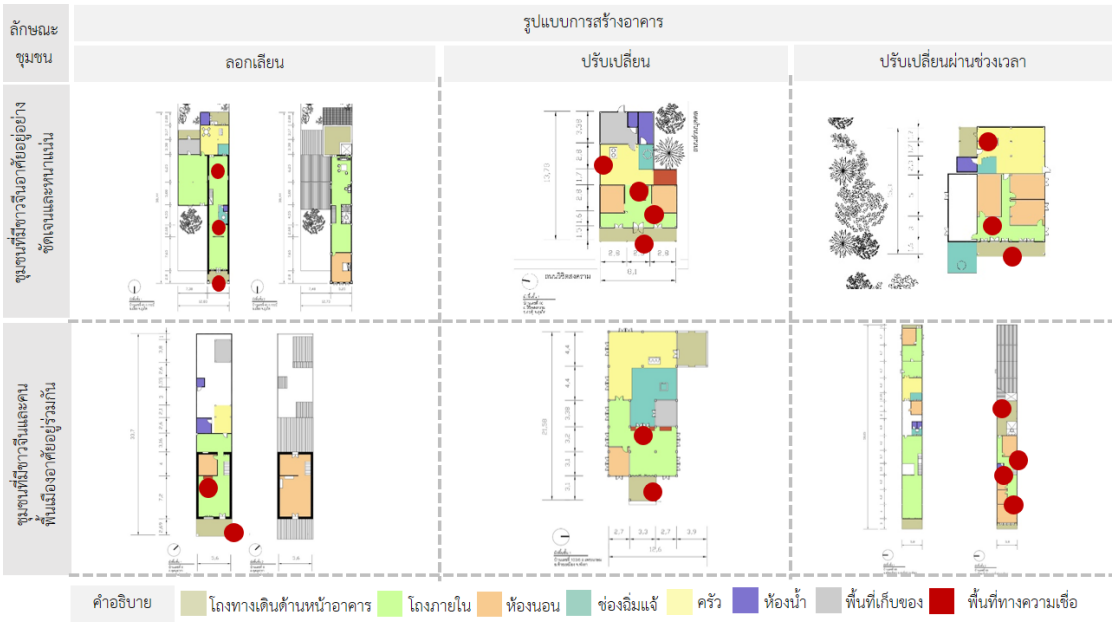

ภาพที่ 112 ผังพื้นที่แสดงตำแหน่งพื้นที่ทางความเชื่อ

นอกจากนี้ในอาคารทุกหลังยังปรากฏมิติทางวัฒนธรรมและสังคมซ้อนทับลงในพื้นที่ใช้งานที่ผูกติดกับวิถีชีวิต ปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่เปลี่ยนผ่าน 3 แห่ง คือ ทางเดินส่วนหน้าอาคาร โถงภายในอาคารส่วนหน้า รวมถึงพื้นที่ครัวและฉิ่มแจ้ (ภาพที่ 113) ซึ่งสัมพันธ์กับการกำหนดพื้นที่สาธารณะ พื้นที่กึ่งสาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่ดังกล่าวทำหน้าที่สำหรับคัดกรองผู้ใช้งานอาคารและแจกจ่ายผู้คนไปยังส่วนต่าง ๆ ที่ต่อเนื่องกัน จึงเป็นตำแหน่งที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในช่วงเวลาต่าง ๆ และปรากฏการสร้างพื้นที่ความเชื่อที่บ่งชี้ถึงโลกทัศน์ที่แสดงถึงความเป็นจีนสอดแทรกไว้ด้วย ซึ่งเป็นลักษณะการสร้างพื้นที่ที่น่าสนใจ เนื่องจากมีการเชื่อมโยงพื้นที่เข้ากับวิถีชีวิตในมิติที่หลากหลาย

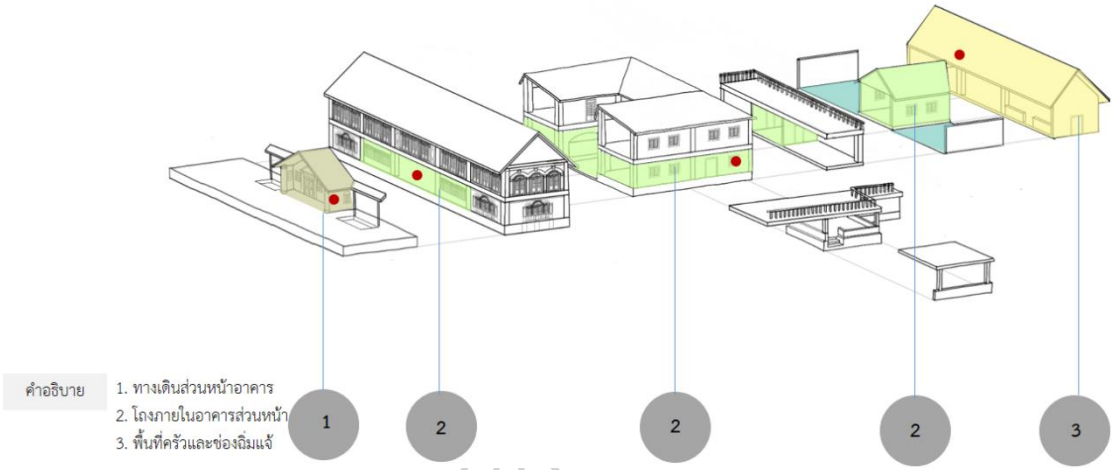

ภาพที่ 113 พื้นที่เปลี่ยนผ่านภายในอาคาร

4.3.3 การปรากฏและดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่

จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ตอนต้นทั้ง 5 ประเด็น พบว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีน ทั้งกลุ่มที่อพยพมาจากแผ่นดินแม่อย่างประเทศจีนเข้าสู่ประเทศไทย รวมถึงชาวจีนที่อพยพจากเมืองปีนังและสิงคโปร์เข้าสู่ประเทศไทย ส่งผลต่อการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนอย่างมีนัยยะสำคัญที่บ่งชี้ถึงการแสดงตัวตนในถิ่นที่ตั้งใหม่ เกิดขึ้นในลักษณะการลอกเลียนอาคารต้นแบบมาสร้างในพื้นที่ใหม่ เมื่อผ่านช่วงเวลาระยะหนึ่งจึงพบว่ามีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นผลให้งานสถาปัตยกรรมมีการปรับเปลี่ยน กลายเป็นส่วนผสมระหว่างความเป็นจีนและอิทธิพลในท้องถิ่น ผ่านการเลือกใช้องค์ประกอบอาคารและการสร้างพื้นที่ เพื่อสร้างความกลมกลืนกับถิ่นที่ตั้ง ผลที่ได้จึงมีความสอดคล้องกับสมมติฐานข้อแรก

เมื่อกลุ่มชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย พบว่าเกิดกระบวนการบูรณาการทางวัฒนธรรม ทั้งการผสมกลมกลืนและการกลืนกลาย โดยการแสดงออกในงานสถาปัตยกรรมขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในพื้นที่ตั้งของชุมชนชาวจีน จึงปรากฏลักษณะที่บ่งชี้ถึงจีน ท้องถิ่น และตะวันตก แตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชนจีน แต่ทุกอาคารยังคงปรากฏลักษณะการเชื่อมโยงที่บ่งชี้ถึงความเป็นจีนผ่านรูปทรงอาคาร ลักษณะช่องเปิดในรูปด้านหน้าอาคาร และความเชื่อมโยงของพื้นที่ภายในอาคาร สอดคล้องกับสมมติฐานข้อที่สอง

อัตลักษณ์ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรม มีปัจจัยมาจากลักษณะทางสภาพแวดล้อม ซึ่งส่งผลต่อการเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับทรัพยากร และสร้างพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพอากาศในท้องถิ่น คือ พื้นที่ส่วนทางเดินด้านหน้าอาคาร และช่องฉิมแจ้ที่อยู่ภายในอาคาร (ภาพที่ 114) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่

ปรากฏอยู่ในอาคารทุกหลัง เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงความเข้าใจและการปรับตัวของชาวจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่ได้เป็นอย่างดี

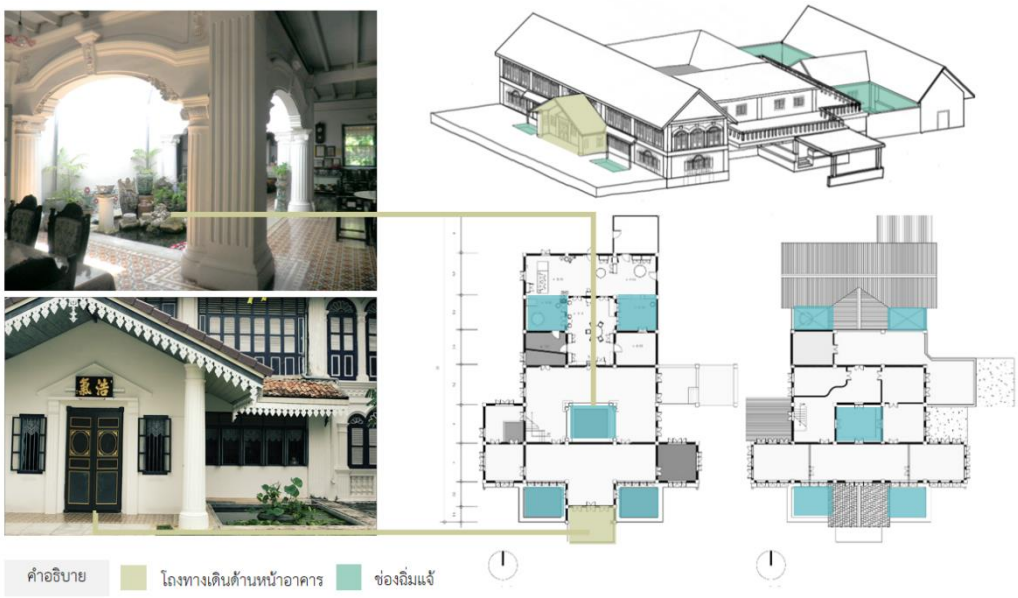

ภาพที่ 114 พื้นที่โล่งส่วนด้านหน้าอาคารและภายในอาคาร

รวมถึงสถานการณ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่ล้วนมีผลต่อการกำเนิดชุมชนชาวจีนในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย และมีผลต่อกำหนดอัตลักษณ์ให้แก่อาคาร โดยเฉพาะรูปทรงอาคารและรูปด้านหน้าอาคาร ซึ่งเป็นส่วนที่รับรู้ได้ง่ายที่สุด แต่อาคารของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยขึ้นอยู่กับอิทธิพลในช่วงเวลานั้น ๆ และในขณะเดียวกันชุดความคิดของชาวจีน ยังคงมีการถ่ายทอดผ่านระบบสัญลักษณ์โดยเฉพาะความเชื่อ รูปแบบการใช้พื้นที่ที่บ่งชี้ถึงกลุ่มสังคมและวัฒนธรรม เทคนิคการก่อสร้างอาคาร และภูมิปัญญาที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมในหลายส่วน ซึ่งมีความสอดคล้องกับสมมติฐานข้อที่สาม

ลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมจีนที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้ยังคงมีการคงอยู่และผลิตซ้ำ ผ่านหลักการสร้างอาคาร ที่สะท้อนถึงกระบวนการคิดและคติความเชื่อตามแบบอย่างจีน อีกทั้งยังบ่งชี้ถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม แม้จะมีบางส่วนของอาคารเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยอัตลักษณ์ที่ยังคงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมจีนทุกแห่งในท้องถิ่นนี้ ประกอบด้วย การสร้างอาคารติดพื้น การจัดวางองค์ประกอบแบบสมมาตร การจัดวางพื้นที่โถงทางเดินไว้ส่วนด้านหน้าอาคาร และการเรียงอาคารต่อกันและเชื่อมแต่ละส่วนด้วยทางเดินและช่องฉิ่มแจ้ (ภาพที่ 115) ลักษณะดังกล่าวปรากฏในอาคาร

ตั้งแต่ในช่วงที่ชาวจีนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จนกระทั่งถึงอาคารในยุคปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนรูปหรือวัสดุก็ตาม สอดคล้องกับสมมติฐานในข้อที่สี่

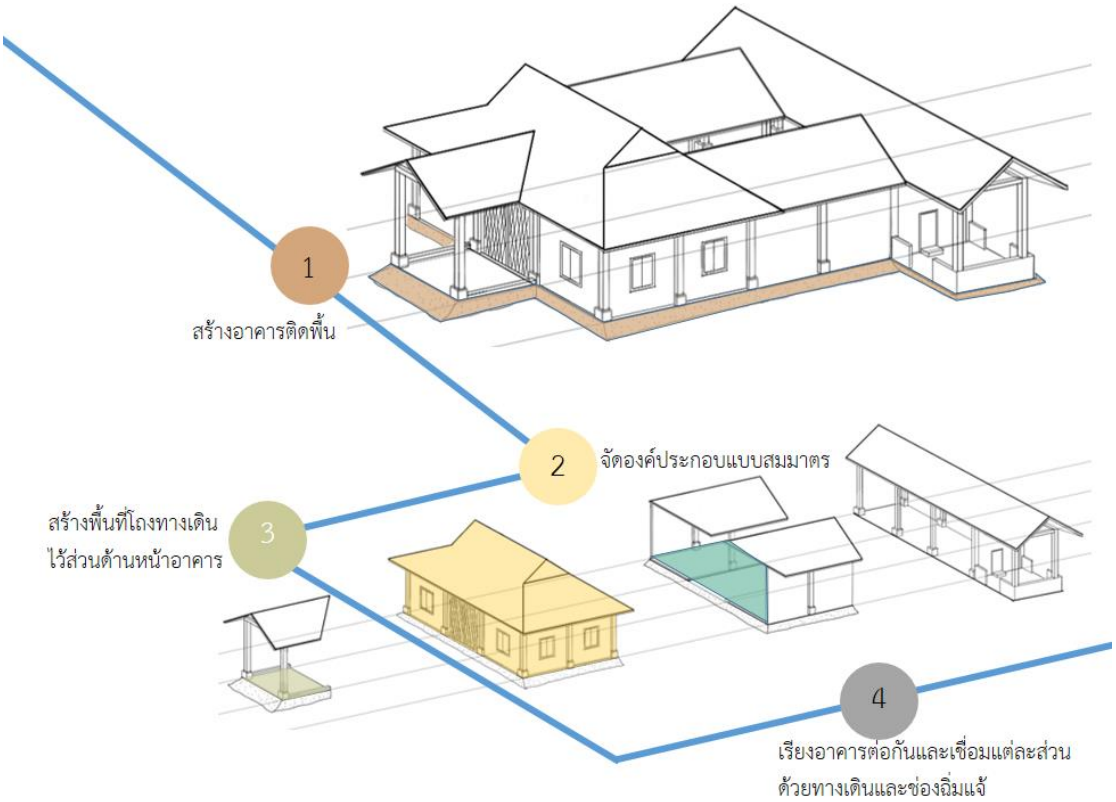

ภาพที่ 115 อัตลักษณ์ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย

การคงอยู่ของอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย พบว่ามีการเชื่อมโยงกับลักษณะทางวัฒนธรรม สังเกตได้การจิตสำนึกของความเป็นจีน ผ่านระบบคิดประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญา ดังเช่น การสร้างพื้นที่ทางความเชื่อที่ผูกโยงกับระบบคิดและพื้นฐานทางสังคม (ภาพที่ 116) ที่ยังคงปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมในทุกพื้นที่ และลักษณะทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาและองค์ประกอบอาคารส่วนต่าง ๆ (ภาพที่ 117) แม้จะมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับบริบทที่ตั้งและช่วงเวลา โดยการเพิ่มเติมหรือลดทอนองค์ประกอบอาคารบางส่วนก็ตาม ซึ่งมีความสอดคล้องกับสมมติฐานข้อที่ห้า

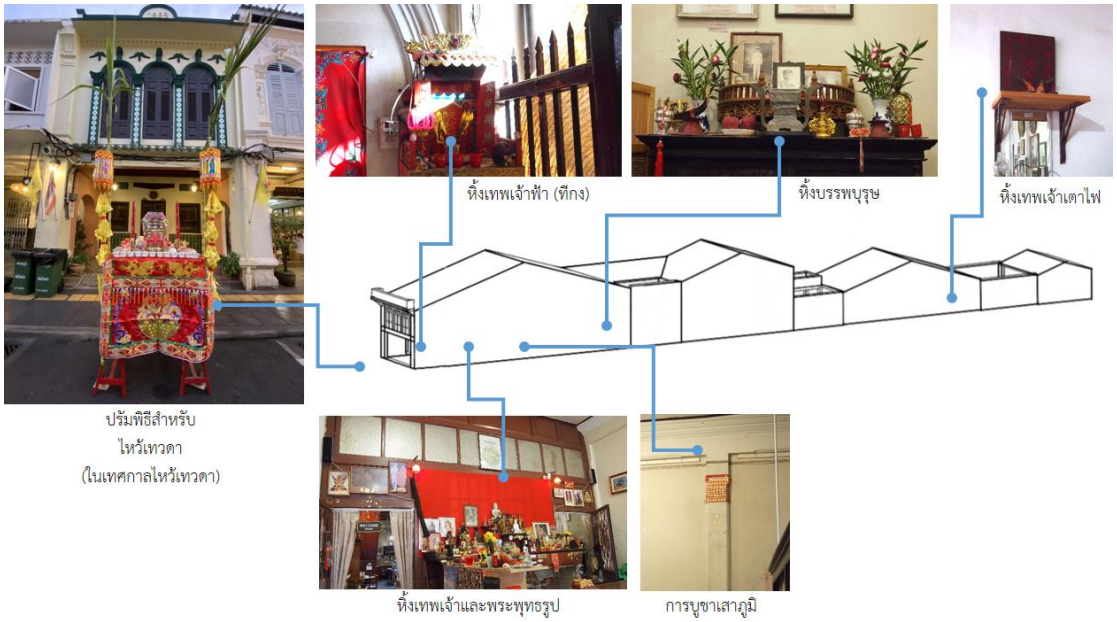

ภาพที่ 116 พื้นที่ทางความเชื่อที่ปรากฏในอาคาร

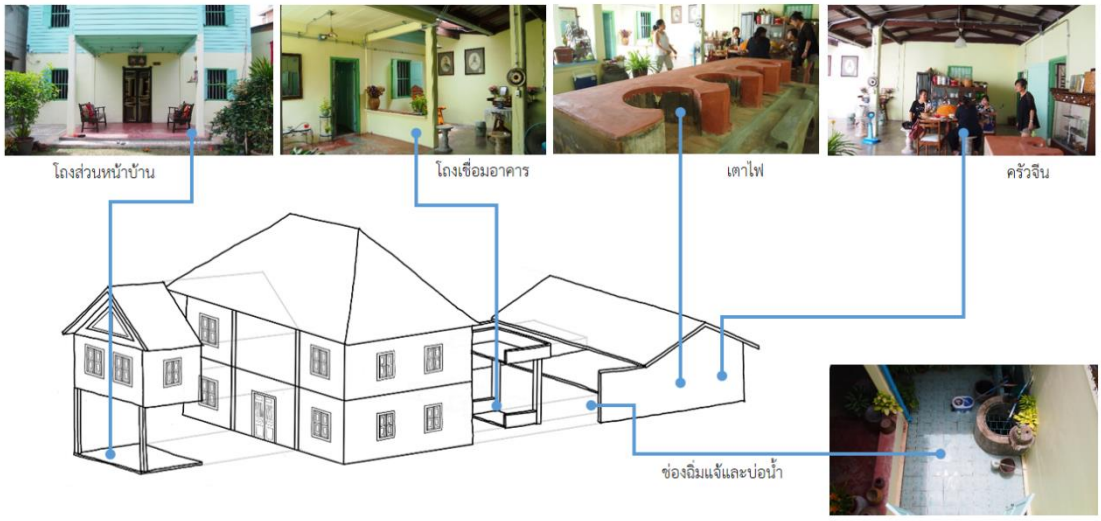

ภาพที่ 117 องค์ประกอบอาคารส่วนต่าง ๆ

เมื่อย้อนกลับไปในส่วนของทฤษฎีอัตลักษณ์ ทฤษฎีวัฒนธรรม และทฤษฎีการรับรู้ที่ใช้ในการศึกษา พบว่า อัตลักษณ์ทางสังคมของกลุ่มชาวจีน เป็นตัวกำหนดลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรม ซึ่งปรากฏในอาคารทุกแห่ง ส่วนลักษณะที่แตกต่างออกไปจากรูปแบบดั้งเดิม เกิดขึ้นจากการเพิ่มเติมอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเข้าไปในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตามช่วงเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นส่วนต่อยอดจากมโนทัศน์ของกลุ่มชาวจีน

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม เกิดจากการผสมผสานทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มเครือข่ายชาวจีน ซึ่งความเข้มแข็งของกลุ่มวัฒนธรรมจีนในพื้นที่ตั้งใหม่ มีผลต่อการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับเครือข่ายชาวจีนในแถบช่องแคบมะละกา มักไม่ถูกกลืนกลายกับระบบศูนย์กลางของไทย แต่มีการผนวกเข้ากับระบบศูนย์กลางของโลกในช่วงเวลานั้น คือ ชาติตะวันตก ซึ่งลักษณะดังกล่าวถูกนำมาใช้แสดงถึงความสัมพันธ์และบทบาทของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่แถบนี้

อัตลักษณ์เชิงรูปธรรมและนามธรรม มีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา สอดคล้องกับทฤษฎีที่ได้กล่าวไว้ ซึ่งในงานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีนมีการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อสารถึงความเป็นจีน เกิดขึ้นผ่านกายภาพและพื้นที่ รวมถึงการใช้วัตถุในงานสถาปัตยกรรม ที่มีการคงอยู่ การปรับเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลง เพื่อตอบสนองต่อการใช้งานและแนวคิดตามยุคสมัย

การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ปรากฏในส่วนกายภาพและพื้นที่อาคาร ซึ่งการเชื่อมโยงลักษณะลักษณะสถาปัตยกรรม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม รวมถึงรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดถึงกันได้ผ่านกลุ่มคน แต่กรอบแนวคิดทางสังคมที่ซับซ้อน ทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนที่แตกต่างไปจากอาคารพื้นถิ่นทั่วไป โดยเฉพาะโลกทัศน์และความเชื่อเชิงจิตวิญญาณแบบจีน ที่ยังคงดำรงอยู่และถูกหลอมรวมกับโลกทัศน์และความเชื่อเชิงจิตวิญญาณในท้องถิ่น ซ้อนทับลงในพื้นที่ใช้งาน ซึ่งมักปรากฏในส่วนพื้นที่เปลี่ยนผ่านภายในอาคาร จึงทำให้ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้เกิดโลกทัศน์แบบเดียวกันซึ่งแตกต่างไปจากเดิม

ในส่วนทฤษฎีวัฒนธรรม พบว่า แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นลักษณะทวิลักษณ์ กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยมีทั้งการรับและการหยิบยืมวัฒนธรรมใกล้เคียงมาปรับใช้กับวัฒนธรรมเดิมของตน ปรากฏในส่วนการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และการใช้งาน ในขณะเดียวกันการแพร่อำนาจของกลุ่มวัฒนธรรมเข้มแข็ง คือ อิทธิพลชาติตะวันตก ในช่วงเวลานั้นปรากฏผ่านส่วนรูปด้านหน้าอาคาร แต่รากฐานดั้งเดิม คือ รูปทรงอาคารและพื้นที่ใช้งานภายในยังคงใช้รูปแบบอาคารที่สื่อสารถึงความเป็นจีน

รูปแบบทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวจีนในแถบช่องแคบมะละกา มีการส่งผ่านถึงกันได้ ทำให้สถาปัตยกรรมที่ปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมของถิ่นที่ตั้งใหม่ มีการแพร่กระจายไปตามเครือข่ายของกลุ่มชาว คือ กลุ่มเครือญาติ กลุ่มธุรกิจ และกลุ่มผู้มีอำนาจในพื้นที่แถบนี้ กระบวนการทวิลักษณ์ไทยจีน ส่งผลต่อรูปแบบผสมผสานพันทาง (hybridity) ทั้งวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม

โดยเฉพาะส่วนพื้นที่ทางความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นในทุกอาคาร อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้และแถบช่องแคบมะละกา แตกต่างไปจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนแบบดั้งเดิม

กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในที่ตั้งใหม่ ยังคงปรากฏรูปแบบของวัฒนธรรมจีนผ่านทางสถาปัตยกรรม แต่มีการปรับให้เข้ากับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และถิ่นที่ตั้ง เมื่อเวลาผ่านไปทำให้เกิดกระบวนการทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่ จึงแตกต่างออกไปจากลักษณะแบบดั้งเดิม แสดงถึงวัฒนธรรมที่มีผลต่องานสถาปัตยกรรม

และในส่วนทฤษฎีการรับรู้ พบว่า งานสถาปัตยกรรมที่รับรู้ได้ผ่านการมองและการจัดระเบียบการรับรู้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการกำหนดขนาด ระยะ ความลึก ช่องเปิด ที่ปรากฏในรูปทรงอาคารและรูปด้านหน้าอาคารที่สะท้อนถึงความเป็นจีน ล้วนมีผลต่อการรับรู้อาคารทั้งสิ้น เมื่ออาคารเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำและมีการสร้างอาคารในลักษณะเดียวกันเรียงรายต่อเนื่องกัน ทำให้เกิดความเป็นย่านชาวจีนที่มีความกลมกลืนและชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งชุมชนลักษณะดังกล่าวเป็นที่รับรู้และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่นผ่านรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่แถบนี้

จากแนวคิดการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์ มีจุดเริ่มต้นจากทัศนะและสำนึกของกลุ่มชาวจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ กลุ่มคนเหล่านี้มีการสะท้อนตัวตนผ่านลักษณะกายภาพ คือ งานสถาปัตยกรรมที่มีการนำเอาวิธีการสร้างอาคารหรือรูปแบบอาคารบ้านเรือนที่คุ้นเคยมาสร้างในพื้นที่ใหม่ เนื่องจากประสบการณ์ในอดีตที่ถูกหล่อหลอมมา จึงเป็นผลให้มีการสร้างอาคารในลักษณะที่เชื่อมโยงกับอาคารแบบดั้งเดิม ปรากฏในลักษณะการลอกเลียนอาคารต้นแบบหรือการเอาอาคารต้นแบบมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับที่ตั้งใหม่ ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ทั้งทางกายภาพและความรู้สึก ผ่านมิติของการมอง การใช้งาน และความเข้าใจถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้น ดังเห็นได้จากอาคารบ้านเรือนที่มักถูกสอดแทรกไว้ด้วยการสร้างความหมายภายใต้อาคารที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาวจีน

กล่าวโดยสรุป การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทยมีปัจจัยมาจากสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการสร้างเมืองท่า และทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแร่ดีบุก โดยมีรูปแบบการเข้ามาของชาวจีนเกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ การตั้งชุมชนจีนในพื้นที่ตั้งใหม่ใกล้กับแหล่งทรัพยากร ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนนี้มักมีการสร้างเครือข่ายทั้งในระดับชุมชนไปจนถึงระดับเมือง เห็นได้จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติและธุรกิจระหว่างพื้นที่ภาคใต้ ปีนัง และสิงคโปร์ โดยมักปรากฏความเข้มข้นทางวัฒนธรรมสูง ส่งผลต่องานสถาปัตยกรรมในลักษณะที่คล้ายเดิม ซึ่ง

เป็นที่รับรู้ได้ในหมู่ชาวจีน แต่ก็มีการรับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต โดยเฉพาะในมิติทางความเชื่อ จึงปรากฏทั้งวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่เดียวกัน

อีกรูปแบบเป็นการตั้งชุมชนจีนแทรกไปกับกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงกายภาพและพื้นที่ของอาคารบางส่วน เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับถิ่นที่ตั้งใหม่ ซึ่งนำไปสู่การยอมรับ แต่ชาวจีนกลุ่มนี้ยังคงแสดงตัวตนผ่านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และองค์ประกอบเมืองตามแบบอย่างจีน ร่วมกับวิถีชีวิตตามแบบท้องถิ่น การปรับตัวของชาวจีนเกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไปผ่านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยมีปัจจัยแวดล้อม คือ สภาพแวดล้อมของถิ่นที่ตั้ง การครอบงำทางการเมืองและการปกครอง ทั้งจากท้องถิ่นและจากภายนอก รวมถึงเศรษฐกิจในช่วงเวลานั้น ๆ ล้วนส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมทั้งสิ้น

ในงานสถาปัตยกรรมจึงปรากฏลักษณะทวิลักษณ์ และนำไปสู่การนิยามตัวตนผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งมีทั้งลักษณะร่วมที่เชื่อมโยงอาคารแต่พื้นที่ และอาคารแต่ละยุคสมัยเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมและยังคงดำรงอยู่ ส่วนความแตกต่างที่เกิดขึ้น ปรากฏผ่านการใช้องค์ประกอบอาคาร ซึ่งมีการผันแปรไปตามความนิยมและเทคโนโลยีในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลให้งานสถาปัตยกรรมจีนมีรายละเอียดที่หลากหลาย ภายใต้กรอบพื้นฐานสถาปัตยกรรมจีนต้นแบบเดียวกัน ทั้งในส่วนกายภาพและความสัมพันธ์ของพื้นที่อาคารอาจมีการแปรเปลี่ยนรูปไปแต่แก่นทางความคิดยังคงถูกผลิตซ้ำและส่งต่อองค์ความรู้ไปยังคนรุ่นถัดไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 5
บทสรุป

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีประเด็นเรื่องการสร้างงานสถาปัตยกรรมจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่ในพื้นที่ภาคใต้ของไทย ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจีนในท้องถิ่นนี้อย่างน่าสนใจ นำไปสู่การค้นหาลักษณะเฉพาะของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจีน รวมถึงการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมจีน ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

โดยใช้กรอบแนวคิดด้านอัตลักษณ์ ในการจำแนกข้อมูลออกตามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมพหุนิยม ผ่านความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ จนนำไปสู่อัตลักษณ์เชิงรูปธรรม คือ งานสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาวจีน ที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะขึ้น ทั้งนี้การศึกษาได้เชื่อมโยงกับมิติทางการรับรู้ เพื่อช่วยในการค้นหาลักษณะที่บ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยภาคสนาม ซึ่งใช้อาคารที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตและพังงา เป็นตัวแทนงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย โดยคัดเลือกเฉพาะอาคารอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยว ที่ยังคงมีลูกหลานชาวจีนพักอาศัย ในการเก็บข้อมูลใช้วิธีการสำรวจ รังวัด การสังเกตการณ์จากภายนอก และสัมภาษณ์เจ้าของอาคารแบบกึ่งโครงสร้าง ในส่วนข้อมูลขั้นทุติยภูมิ มีกรณีศึกษาเป็นสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่เมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย และเมืองสิงคโปร์ เมื่อได้ข้อมูลจึงนำมาจำแนก และทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบอาคาร ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ร่วมกับสถาปัตยกรรมจีนในเมืองปีนัง และสิงคโปร์ เพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์

ผลการวิจัยปรากฏว่า อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมจีนในถิ่นใหม่ มีการปรับตัวให้กลมกลืนกับกลุ่มวัฒนธรรมหลักในแต่ละยุคสมัย แต่สอดแทรกลักษณะเฉพาะตัวเข้าไปในอาคาร ผ่านรูปทรงอาคาร รูปด้านหน้าอาคาร และพื้นที่ ซึ่งรับรู้ผ่านองค์ประกอบหลัก 4 ส่วน คือ การสร้างอาคารติดพื้น การจัดองค์ประกอบแบบสมมาตร การสร้างพื้นที่โถงทางเดินไว้ส่วนด้านหน้าอาคาร และการเรียงอาคารต่อกันและเชื่อมแต่ละส่วนด้วยทางเดินและช่องฉิ่มแจ้ ในส่วนรูปด้านหน้าอาคารมีการสร้างระเบียบแบบแผนผ่านการใช้ช่องเปิดและมิติทางความลึก ซึ่งทำให้รับรู้ได้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีน อีกทั้งยังเกิดการสร้างพื้นที่ซ้อนทับที่ผสมผสานวัฒนธรรมจีนและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ผ่านพื้นที่ทางความเชื่อ ทำให้เกิดเป็นอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย

ข้อค้นพบจากการวิจัย

<u>ประเด็นแรก</u> อัตลักษณ์ที่พบในงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก เกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ

1. การลอกเลียนจากงานสถาปัตยกรรมต้นแบบของจีนทั้งหมดมาสร้างในพื้นที่ใหม่

สถาปัตยกรรมลักษณะนี้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะกายภาพและพื้นที่ใช้งานเพียงบางส่วนให้เหมาะสมกับถิ่นที่ตั้งใหม่ ทำให้เกิดการนิยามถึงสถาปัตยกรรมจีนที่แตกต่างไปจากถิ่นที่ดั้งเดิม ซึ่งในที่นี้ คือ การสร้างอาคารที่มีรูปแบบจีนอย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏผ่านกายภาพอย่างเป็นรูปธรรม ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้งานสถาปัตยกรรมนั้นเกิดความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมดั้งเดิมในท้องถิ่น อาคารลักษณะนี้พบได้ในชุมชนที่มีความเข้มแข็งของกลุ่มวัฒนธรรมจีนสูง และเกิดในยุคที่ชาวจีนเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

2. การลอกเลียนสถาปัตยกรรมต้นแบบจากอาคารบ้านเรือนของชาวจีนจากเมืองปีนังและสิงคโปร์

เมืองปีนังและสิงคโปร์ตั้งอยู่เป็นพื้นที่ในเขตนิคมช่องแคบที่รายล้อมด้วยอิทธิพลจากวัฒนธรรมท้องถิ่นและอิทธิพลจากตะวันตก สถาปัตยกรรมจีนที่อยู่ในพื้นที่นี้ จึงผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมในถิ่นที่ตั้ง ผ่านช่วงเวลา จนมีการตกผลึกของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม กลายเป็นพื้นฐานที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวจีนในแถบพื้นที่นี้ เมื่อรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวเผยแพร่เข้าสู่ชุมชนจีนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของ

ไทย ซึ่งมีทั้งสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมใกล้เคียงกัน จึงเกิดการสร้างอาคารในรูปแบบดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

3. การปรับเปลี่ยนอาคารให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล

ในขณะที่อาคารบ้านเรือนซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่น พบการปรับตัวของงานสถาปัตยกรรมให้มีความกลมกลืนกับบ้านเรือนในท้องที่นั้น ด้วยการลอกเลียนลักษณะสถาปัตยกรรมจีนต้นแบบเพียงบางส่วนมาสร้างใหม่ร่วมกับการใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานแตกต่างไปจากลักษณะอาคารแบบดั้งเดิม โดยส่วนที่ปรับเปลี่ยนอย่างเห็นได้ชัด คือ ส่วนรูปทรงหลังคา ซึ่งช่วยสร้างการรับรู้ลักษณะกายภาพภายนอกให้มีความกลมกลืนกับงานสถาปัตยกรรมในท้องที่

การปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานทางอัตลักษณ์ทางสังคมของจีน ซึ่งเป็นที่ยอมรับและเข้าใจโดยทั่วกัน อัตลักษณ์ของอาคารบ้านเรือนชาวจีนที่เกิดจากลักษณะนี้ต้องใช้เวลาในการตกผลึกขององค์ความรู้อย่างยาวนาน จึงพบได้ในอาคารยุคหลังนับจากเริ่มมีการตั้งฐานของกลุ่มชาวจีน โดยลักษณะที่ปรากฏในอาคารรูปแบบนี้มักมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยในการพัฒนามีทั้งกระบวนการเพิ่มเติมและลดทอน องค์ประกอบอาคารและพื้นที่อย่างเหมาะสมจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งอาคารที่เกิดขึ้นในเมืองปีนังและสิงคโปร์ ก็ได้ผ่านกระบวนการนี้เช่นเดียวกัน จนเมื่อระยะเวลาผ่านไปจึงกลายเป็นลักษณะอาคารต้นแบบให้แก่พื้นที่อื่น ๆ

จึงสรุปเป็นหลักการได้ว่า “ในท่ามกลางความเหมือน ๆ กันของสถาปัตยกรรมในถิ่นหนึ่ง ๆ บุคคลกลับสอดแทรกความแตกต่างเพื่อแสดงตัวตนให้ปรากฏ”

<u>ประเด็นที่สอง</u> อาคารทั้งหมดทั้งมวลในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีองค์ประกอบอาคารอันเป็นแก่นของสถาปัตยกรรมจีนที่มีร่วมกัน ปรากฏผ่านรูปทรงและพื้นที่ ประกอบด้วย

1. การสร้างอาคารติดพื้น
2. การจัดองค์ประกอบแบบสมมาตร
3. การสร้างพื้นที่โถงทางเดินไว้ส่วนด้านหน้าอาคาร
4. การเรียงอาคารต่อกันและเชื่อมแต่ละส่วนด้วยทางเดินและช่องฉิ่มแจ้

ซึ่งส่งผลต่อการสร้างรูปทรงอาคารให้มีลักษณะเฉพาะถิ่น สะท้อนถึงกลุ่มวัฒนธรรมจีนและการปรับเปลี่ยนอาคารให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของถิ่นที่ตั้งได้เป็นอย่างดี ส่วนในรายละเอียดของรูปทรงที่มีความแตกต่างกันออกไปบ้างเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสนิยมในแต่ละช่วงเวลา

สรุปได้ว่า “อาคารที่เกิดขึ้นจากการใช้องค์ประกอบทั้ง 4 ส่วน เป็นที่รับรู้ร่วมกันว่าเป็นองค์ประกอบหลักที่ต้องธำรงไว้ในอาคารบ้านเรือน”

<u>ประเด็นที่สาม</u> แบบแผนการจัดช่องเปิดในส่วนรูปด้านหน้าแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1: ช่องเปิดสำหรับหน้าต่าง มี 4 ลักษณะ ประกอบด้วย

1. ช่องเปิดกลางผนังอาคาร 1 ช่อง
2. ช่องเปิดกลางผนังอาคารสำหรับชุดหน้าต่างที่เรียงต่อกันเป็นแนวยาว 1 ช่อง
3. ช่องเปิดทรงสูง 3-4 ช่องแบบสมมาตร
4. ช่องเปิด 2-3 ช่องแบบสมมาตร

ส่วนที่ 2: ช่องเปิดสำหรับประตู มี 4 ลักษณะ ประกอบด้วย

1. ช่องประตูกลางผนังอาคาร 1 ช่อง
2. ช่องประตูกลางอาคาร 1 ช่อง ขนาบด้วยผนังที่สามารถเปิดได้ ทั้ง 2 ฝั่ง ในลักษณะสมมาตร
3. ช่องประตูกลางอาคาร 1 ช่อง ขนาบด้วยช่องหน้าต่าง ในลักษณะสมมาตร
4. ช่องเปิดกว้างตลอดช่วงเสา

ช่องเปิดดังกล่าวเป็นลักษณะร่วมที่พบได้ในอาคารทุกยุคสมัย เมื่อนำช่องเปิดส่วนหน้าต่างและประตูมาจัดเรียงตามขนาดช่วงเสาอาคาร เผยให้เห็นการสร้างระบบโมดูลาร์ในส่วนช่องเปิดผนังอาคาร ที่สามารถสลับสับเปลี่ยนแตกต่างกันตามการใช้งานและความนิยมในแต่ละยุคสมัย ในอาคารบางหลังอาจมีการเพิ่มเติมจำนวนช่องเปิด หรือช่องลมและช่องแสง ตามความเหมาะสม แต่เมื่อนำมา

ประกอบรวมกันกลับบ่งชี้ถึงกลุ่มชาวจีน โดยเฉพาะในส่วนช่องเปิดสำหรับประตูที่ยังคงไว้ซึ่งลักษณะในรูปแบบเดิมเรื่อยมา

สรุปได้ว่า “ด้านหน้าอาคารเป็นด้านที่เผยต่อสาธารณะ จึงได้รับการให้ความสำคัญ มีการสร้างระเบียบแบบแผนการใช้ช่องเปิดที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาวจีนด้วยกัน ยังผลให้เกิดลักษณะร่วมที่มีความกลมกลืนกันทั้งย่านชุมชน”

<u>ประเด็นที่สี่</u> มิติความลึกในส่วนโถงด้านหน้าอาคาร

ในพื้นที่โถงทางเดินด้านหน้าอาคาร เกิดขึ้นจากการกำหนดขอบเขตของแนวหลังคาและผนัง พบการปรับเปลี่ยน 3 ลักษณะ คือ

1. สร้างหลังคาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร แยกจากอาคารหลัก
2. ยื่นชายคาของหลังคาอาคารหลักมาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร
3. ยื่นหลังคา พื้น และผนังอาคารชั้นบน มาปกคลุมโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร

รูปแบบที่ใช้ในการสร้างมิติความลึกในส่วนรูปด้านหน้าอาคาร เพื่อปกคลุมส่วนโถงทางเดินด้านหน้าอาคาร ส่งผลต่อการรับรู้ถึงพื้นที่ทั้งในทางราบและพื้นที่ในทางตั้ง อันเป็นรูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของบ้านเรือนชาวจีนในถิ่นที่ตั้งแถบนี้ แสดงถึงความสอดคล้องกันระหว่างการสร้างรูปทรงอาคารและการสร้างพื้นที่ โดยมีเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนด ทั้งนี้ในการสร้างมิติความลึกของอาคารแต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับความนิยมในท้องถิ่นนั้น

สรุปได้ว่า “ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมในถิ่นที่ตั้งใหม่ ส่งผลให้ส่วนด้านหน้าอาคาร มีการปรับตัวอย่างเหมาะสม โดยใช้มิติทางความลึกที่สอดคล้องกับการใช้งาน นำไปสู่รูปแบบอันเป็นลักษณะเฉพาะของบ้านเรือนชาวจีน”

<u>ประเด็นที่ห้า</u> การปรากฏพื้นที่เปลี่ยนถ่าย 3 แห่ง ประกอบด้วย

1. ทางเดินส่วนหน้าอาคาร

2. โถงภายในอาคารส่วนหน้า

3. พื้นที่ครัวและช่องฉิ่มแจ้

ผังอาคารที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงรากเหง้าของกลุ่มวัฒนธรรมจีน ทั้งนี้พื้นที่เปลี่ยนถ่ายทั้ง 3 แห่ง มีการซ้อนทับของรูปแบบทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ ผ่านการใช้งาน ทำให้พื้นที่ดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นได้ในอาคารทุกหลัง

ข้อสรุปที่น่าสนใจอยู่ที่ “พื้นที่เปลี่ยนถ่ายทั้ง 3 แห่งนี้ นอกจากสะท้อนวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมจีนแล้ว ยังปรากฏการซ้อนทับทางความเชื่อของจีนและท้องถิ่นอีกด้วย นับเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวจีนในการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม พร้อม ๆ กับการยอมรับปรับเปลี่ยนเข้าหาวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการอยู่ร่วมกันในพื้นที่ใหม่ได้อย่างผาสุก”

ข้อจำกัดในงานวิจัย

1. การเข้าถึงข้อมูลขั้นปฐมภูมิในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับอาคารเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะในส่วนผังพื้นภายในอาคาร และข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของอาคาร เนื่องจากต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของอาคาร ทำให้อาคารบางหลังที่ทรงคุณค่าและเหมาะสมแก่การนำมาเป็นกรณีศึกษา ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วน จึงไม่ถูกนำมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้
2. เนื่องจากในส่วนการเปรียบเทียบอาคารต้นแบบในเมืองปีนังและสิงคโปร์ มีการใช้ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนค้าขาย จึงอาจทำให้ข้อมูลบ้านเรือนที่อยู่ในชุมชนขนาดเล็กขาดความสมบูรณ์ในประเด็นส่วนการเปรียบเทียบอาคาร

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. การขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษาในชุมชนจีนอื่น ๆ เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำการคัดเลือกตัวแทนพื้นที่ศึกษาจากจังหวัดภูเก็ต และจังหวัดพังงา แต่พื้นที่ในแถบมลายูยังมีชุมชนชาวจีนที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมจีน ในรูปแบบที่มีการผสมผสานอัตลักษณ์เดิมของตน

เข้ากับอัตลักษณ์ใหม่ อันเกิดจากกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การเกิดรูปแบบอาคารจีนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่น่าสนใจอีกหลายรูปแบบ

2. การศึกษางานสถาปัตยกรรมเชิงลึก ในรายละเอียดของงานสถาปัตยกรรมจีนในพื้นที่ภาคใต้ มีการสอดแทรกเรื่องระบบสัญลักษณ์ ปรากฏในส่วนองค์ประกอบอาคาร และการสร้างพื้นที่อย่างมีนัยยะสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการบ่งชี้ถึงกลุ่มวัฒนธรรมของชาวจีน ส่งผลให้เกิดสร้างอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ภายใต้ความหลากหลายของลักษณะสถาปัตยกรรม

3. การศึกษาองค์ประกอบของชุมชนชาวจีนที่ปรากฏในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย ที่มีการเปลี่ยนแปลง และธำรงอยู่ของโลกทัศน์แบบจีน ในมิติเชิงกายภาพ นำไปสู่การนิยามภาพรวมของชุมชนชาวจีนในถิ่นที่ตั้งใหม่

รายการอ้างอิง

Howard Davis. (2012). **Living over the store : architecture and local urban life**. New York, NY : Routledge: Abingdon, Oxon [England].

Knapp, R. G. (2010). **Chinese House Of Southeast Asia : The Eclectic Architecture Of Sojourners And Settlers**. Singapore: Tuttle.

Lin Lee Loh-Lim. (2 0 1 2). **The Blue Mansion The Story of Mandarin Splendour Reborn**. Penang, Malaysia: L'Plan Sdn Bhd.

Tan Yeow Wooi. (2 0 1 5). **Penang Shophouses : A Handbook Of Features and Materials**. Malaysia: Phoenix Press Sdn Bhd.

URA. (n.d.). Singapore Shophouse. Accessed January 8, 2019. Available from https://www.ura.gov.sg/Corporate

เตียว ก๊ก เซียง. (2560). "ทุน รัฐ และสังคม ในประวัติศาสตร์ของสมาคมบำรุงการศึกษาตรัง". ใน ไมเคิล เจ. มอนเตซาโน และ แพทริค โจรี, บรรณาธิการ ; จิรวัฒน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, บรรณาธิการฉบับภาษาไทย, **ไทยใต้ มลายูเหนือ : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย**, 243-261. นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

เสาวลักษณ์ กีชานนท์. (2558). **จากนานามาลยรัฐสู่มาเลเซียและสิงคโปร์ในปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เอน. เจ. ไรอัน. (2526). **การสร้างชาติมาเลเซียและสิงคโปร์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพาณิชย์.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). **วิถีจีน-ไทย ในสังคมสยาม**. กรุงเทพฯ: มติชน.

แอนโทนี รีด. (2560). "คาบสมุทรแห่งความหลากหลาย". ใน ไมเคิล เจ. มอนเตซาโน และ แพทริค โจรี, บรรณาธิการ ; จิรวัฒน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, บรรณาธิการฉบับภาษาไทย, **ไทยใต้ มลายูเหนือ : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย**, 33-48. นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

กรุณา รักษวิณ. (2558). **แนวคิดในการศึกษา ลักษณะตึกแถวล้านนาไทย**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กวิน ว่องวิกย์การ, กรุณา รักษวิณ, สถาปนา กิตติกุล, ธีรยุทธ อินทจักร์ และณัฐธร ธรรมบุตร. (2548). **การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในพัฒนาการของบ้านพื้นถิ่นไทลื้อ ระหว่างพื้นที่เลือกสรรใน อ. เชียงคำ จ. พะเยา ประเทศไทย กับพื้นที่เลือกสรรในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนาน**

สาธารณรัฐประชาชนจีน. กรุงเทพฯ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์, นันทิยา ดวงภุมเมศ และมรกต ไมยเออร์, บรรณาธิการ. (2559). **การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม**. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดภูเก็ต**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพังงา**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ.

คณะกรรมาธิการการท่องเที่ยว วุฒิสภา. (2553). **รายงานการพิจารณาการศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวพื้นที่ศิลปวัฒนธรรมรูปแบบสถาปัตยกรรมชิโน-โปรตุกีส จังหวัดภูเก็ต**. ม.ป.ท.: สำนักกรรมาธิการ 3 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

จังเอี้ยนชิว. (2539). **ชาวจีนแต้จิ๋วในประเทศไทยและภูมิลำเนาเดิมที่เฉาซันสมัยที่สอง ท่าเรือซ่านโถว (พ.ศ. 2403-2492 หรือ ค.ศ. 1860-1949)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). **สังคมจีนในประเทศไทย ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์.

ชุลีพร วิรุณหะ. (2560). "มิติมุมมองทางประวัติศาสตร์ของอัตลักษณ์ท้องถิ่นในคาบสมุทรตอนบน". ใน ไมเคิล เจ. มอนเตซาโน และ แพทริค โจรี, บรรณาธิการ ; จิรวัฒน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, บรรณาธิการฉบับภาษาไทย. **ไทยใต้ มลายูเหนือ : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย**, 49-81. นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. (2546). **เชิงอรรถวัฒนธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มติชน.

ญาน เกห์ล. (2559). เมืองของผู้คน. กรุงเทพฯ: ลายเส้น.

ดร.โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน. (2479). Accessed January 8, 2019. Available from https://www.facebook.com/Oldsiam/posts/2019793971481493

ดร.โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน. (2500). Accessed January 8, 2019. Available from https://www.facebook.com/Oldsiam/photos/a.291286654332242/2033703110090579/

ถนอม พูนวงศ์. (2556). **ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

น. ณ ปากน้ำ. (2555). **แบบแผนบ้านเรือนในสยาม**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นิคม มูสิกะคามะ. (2545). **วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัฒน์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ประธาน ยานกูลวงศ์. (2553). "การดำรงอยู่ของการใช้พื้นที่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของบ้านแบบปัจจุบัน กรณีศึกษา บ้านไท-พวน หาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย.

ปัญญา ศรีนาค. (2546). **ถลาง ภูเก็ต และบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก**. กรุงเทพฯ: มติชน.

พรพรรณ ทองตัน. (2558). "ชาวเปอรานากันในแหลมมลายู". ใน เสาวลักษณ์ กีชานนท์ และปภัชกร ศรีบุญเรือง, บรรณาธิการ, **จากนานามาลยรัฐสู่มาเลเซียและสิงคโปร์ในปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พวงนิล คำปังสุ. (2552). **จีนตอนใต้**. กรุงเทพฯ: หน้าต่างสู่โลกกว้าง.

พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. (2555). **นายแม่ : ตำนานหญิงจีนสยาม**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

มอนเตซาโน ไมเคิล เจ. และแพทริค โจรี, บรรณาธิการ ; จิรวัฒน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, บรรณาธิการฉบับภาษาไทย,. (2560). **ไทยใต้ มลายูเหนือ: ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย**. นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

ยศ สันตสมบัติ. (2559). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2554). "การปรับใช้พื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในโรงแรมทางภาคเหนือของไทย". **วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม / การผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (เมษายน 2555): 35-54.

ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2558). **รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2560). "พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มไทยใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ". **วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจฉัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน ประจำปี 2560): 1-16.

ฤดี ภูมิภูถาวร. (2559). **การแต่งกายผู้หญิงบาบ๋าภูเก็ต**. ภูเก็ต: มูลนิธิเมืองเก่าภูเก็ต เทศบาลนครภูเก็ต และสมาคมเพอรานากัน ภูเก็ต.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, บุษกร เสรฐวรกิจ และศิวาพร กลิ่นมาลัย. (2554). **จิตวิทยาสภาพแวดล้อม: มูลฐานการสร้างสรรค์และจัดการสภาพแวดล้อมน่าอยู่อาศัย**. กรุงเทพฯ: จี.บี.พี เซนเตอร์ จำกัด.

วีระ อินพันทัง. (2553). "ความหลากหลายทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนไทยแห่งลุ่มน้ำเพชรบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบันฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง), ภาควิชาโครงการสห

วิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์. (2558). "ไทย-ปีนัง : ความสัมพันธ์ในบริบททางประวัติศาสตร์". ใน เสาวลักษณ์ กีชานนท์ และปภัชกร ศรีบุญเรือง, บรรณาธิการ, **จากนานามาลยรัฐสู่มาเลเซียและสิงคโปร์ในปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศุลีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ. (2540). **สายใยตระกูล "งานทวี" แลวิถี และพลังมังกรใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสิจัย (สกว.).

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. (2562). **โครงการจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บท การอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าภูเก็ต**. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

สุเทพ สุนทรเภสัช. (2548). **ชาติพันธุ์สัมพันธ์**: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดการองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2544). **โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, ดิลก วุฒิพาณิชย์ และประสิทธิ์ ชิณการณ์. (2544). **จีนทักษิณ : วิถีและพลัง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. (2553). **แนวความคิดฮาบิทัสของปิแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมนุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินทร (องค์การมหาชน).

สุภางค์ จันวานิช บรรณาธิการ. (2549). **สำเพ็ง : ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ และคณะ. (2554). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่านเก่าในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

หว่อง ยี ตวน. (2560). "ห้าตระกูลใหญ่แห่งปีนังกับสยามภาคใต้ในช่วงทศวรรษที่ 19". ใน ไมเคิล เจ. มอนเตซาโน และ แพทริค โจรี, บรรณาธิการ ; จิรวัฒน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, บรรณาธิการฉบับภาษาไทย, **ไทยใต้ มลายูเหนือ : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย**, 227-242. นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์ การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อมรา พงศาพิชญ์. (2543). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม** (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). ใน สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์, บรรณาธิการ, **รวมบทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 7 : ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา / ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาฯ.

อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์. (2557). "การเปรียบเทียบการรับรู้รูปด้านหน้าอาคารต่างยุคของอาคารชิโน-โปรตุกีส บน ถนนถลาง จังหวัดภูเก็ต". **วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2557).

ภาคผนวก

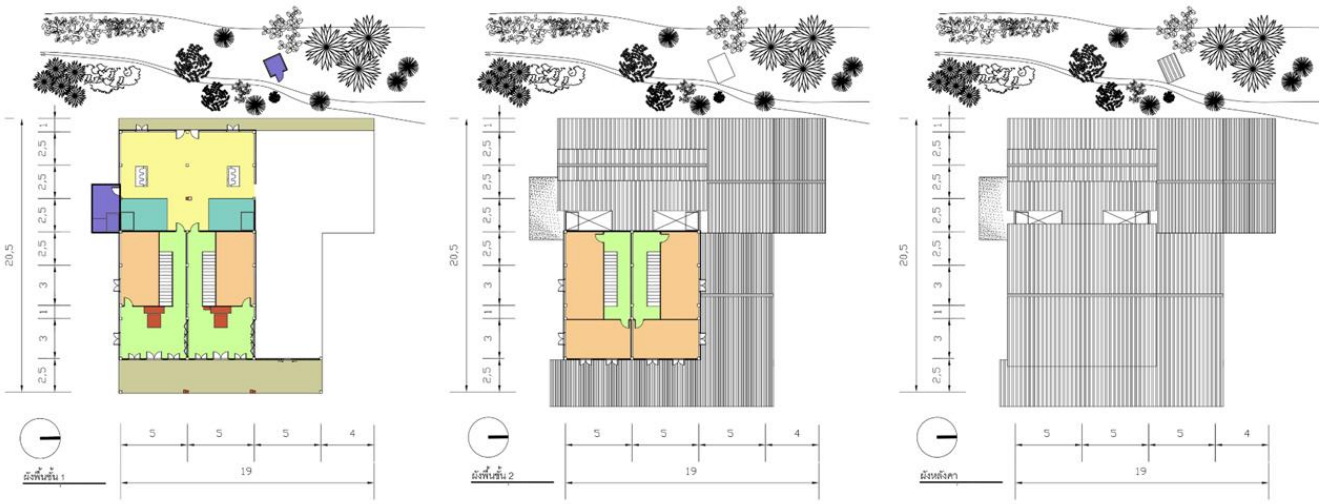

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-K 01

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-K 02

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-K 03

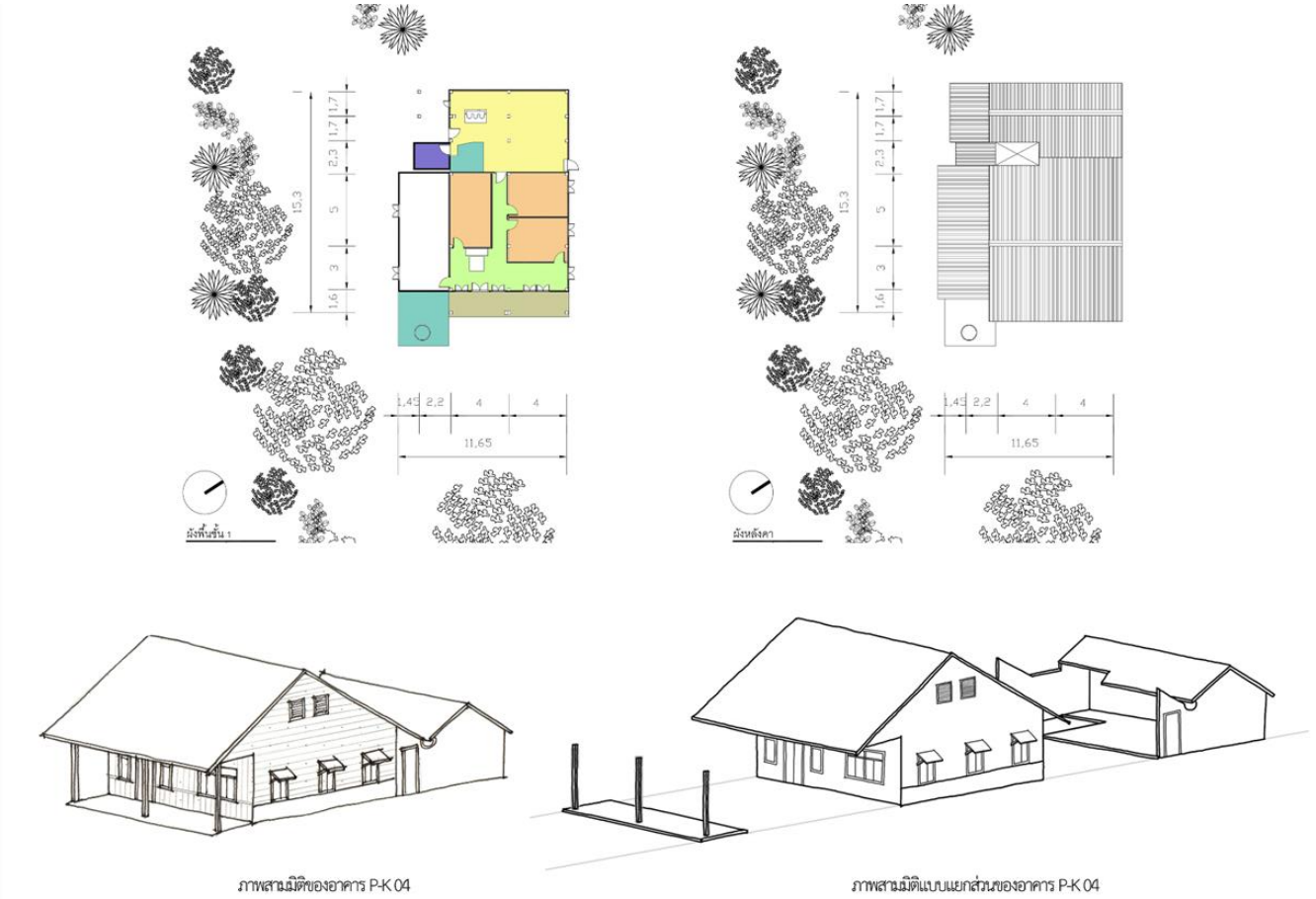

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-K 04

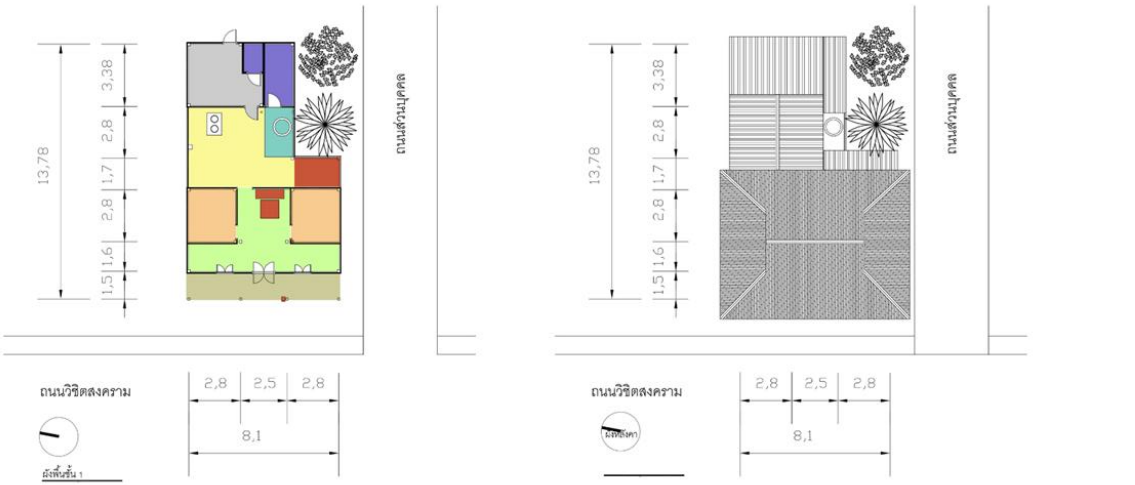

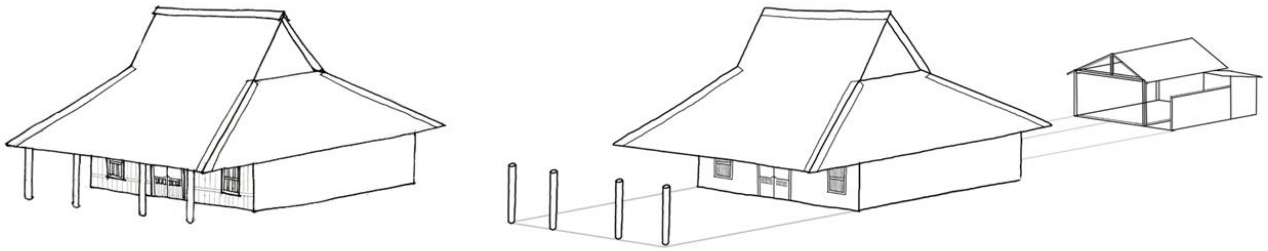

ภาพสามมิติของอาคาร P-K 05

ภาพสามมิติแบบแยกส่วนของอาคาร P-K 05

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-K 05

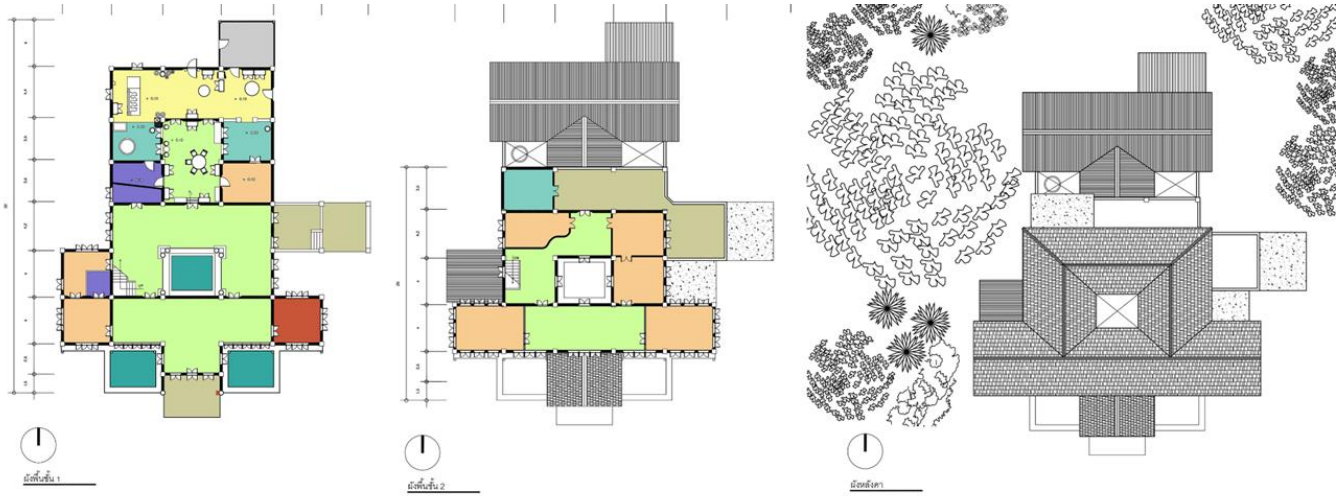

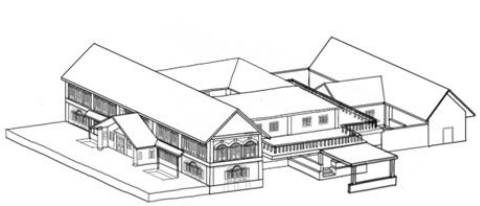

ภาพสามมิติของอาคาร P-M 01

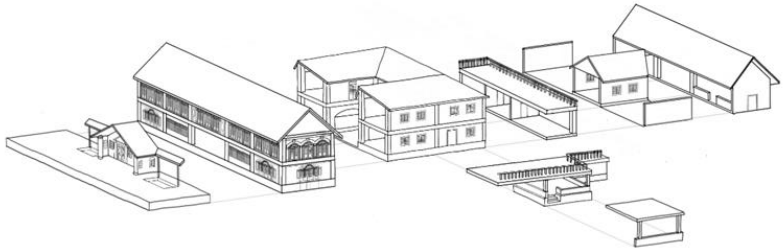

ภาพสามมิติแบบแยกส่วนของอาคาร P-M 01

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-M 01

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-M 02

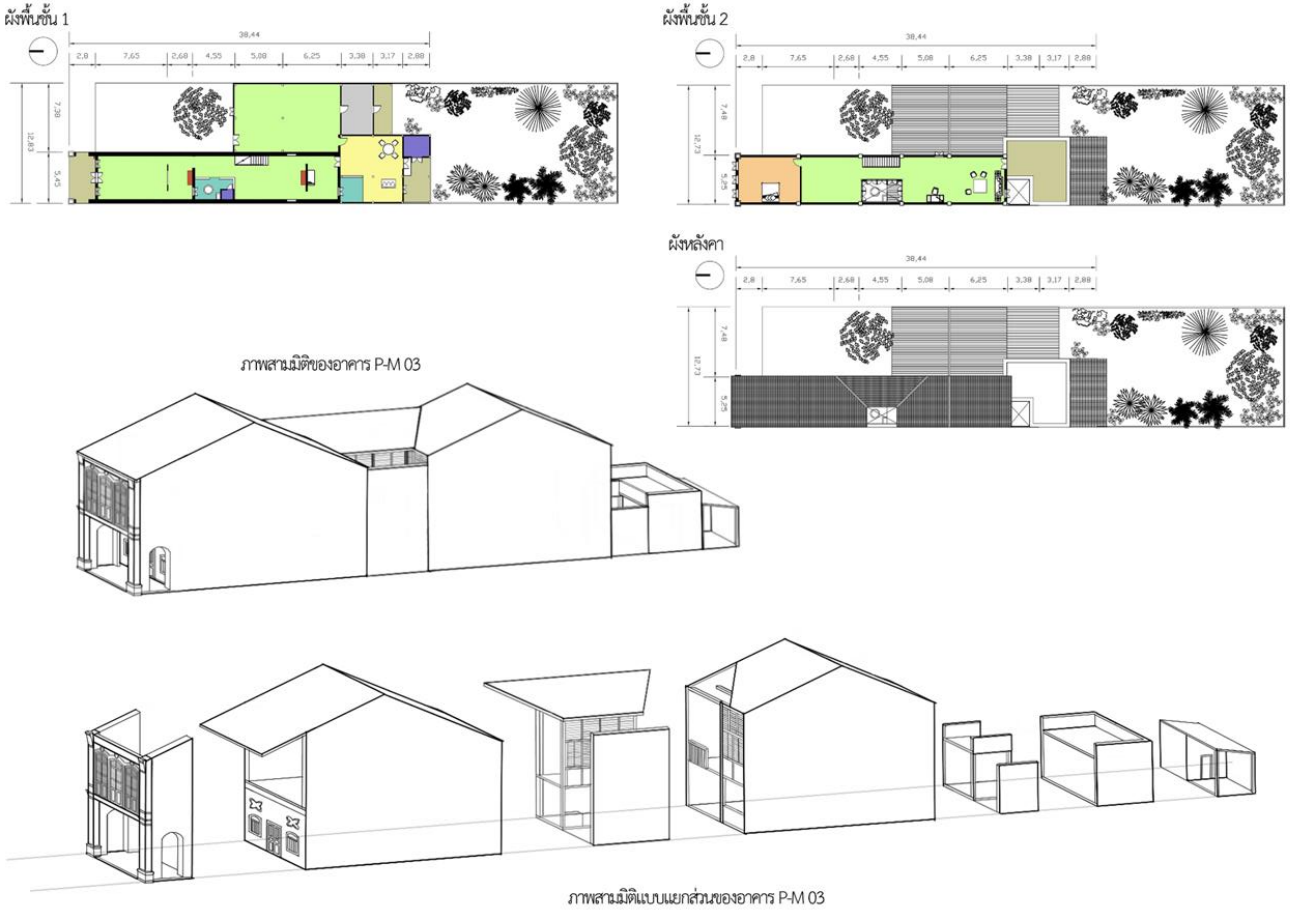

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-M 03

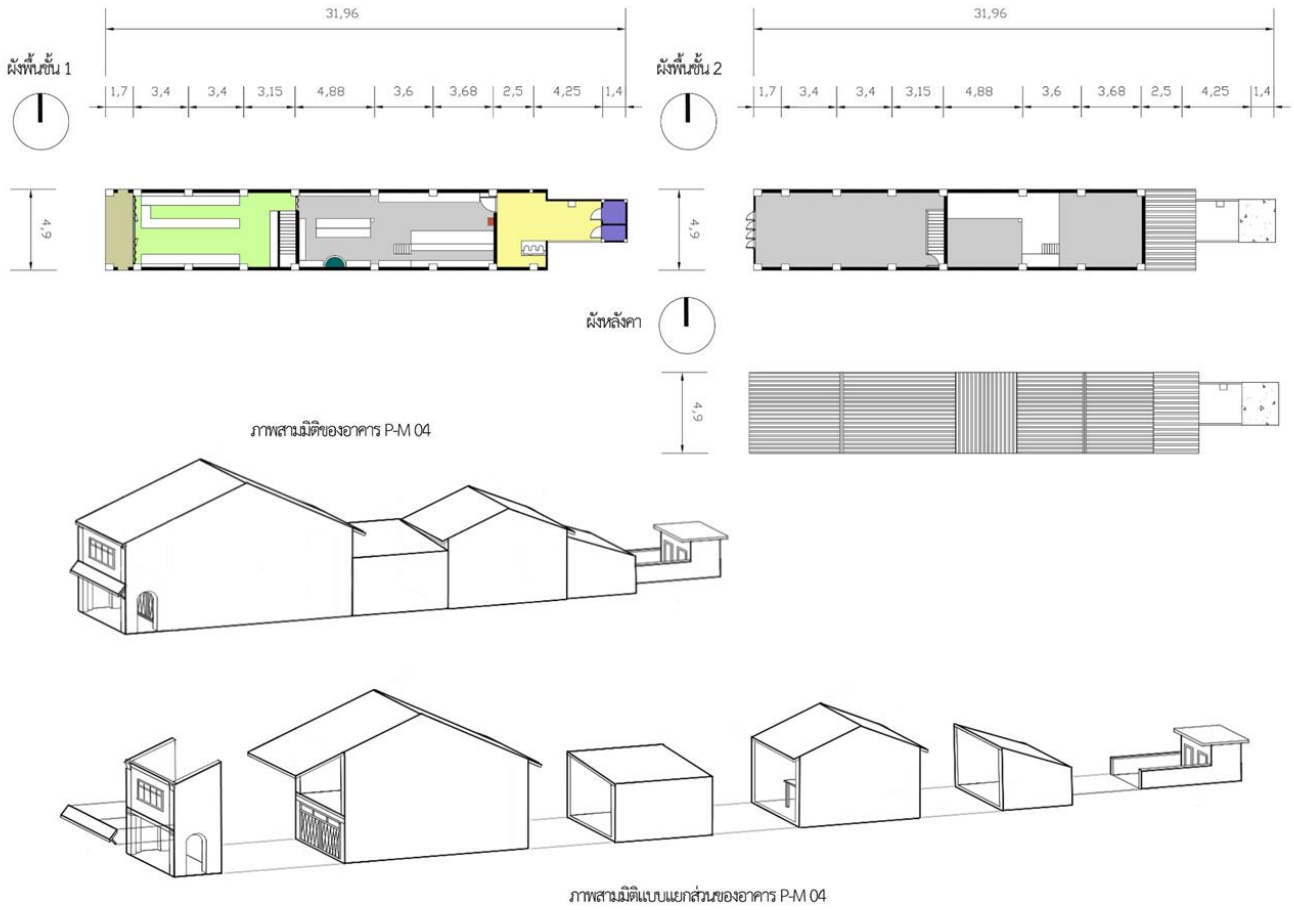

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร P-M 04

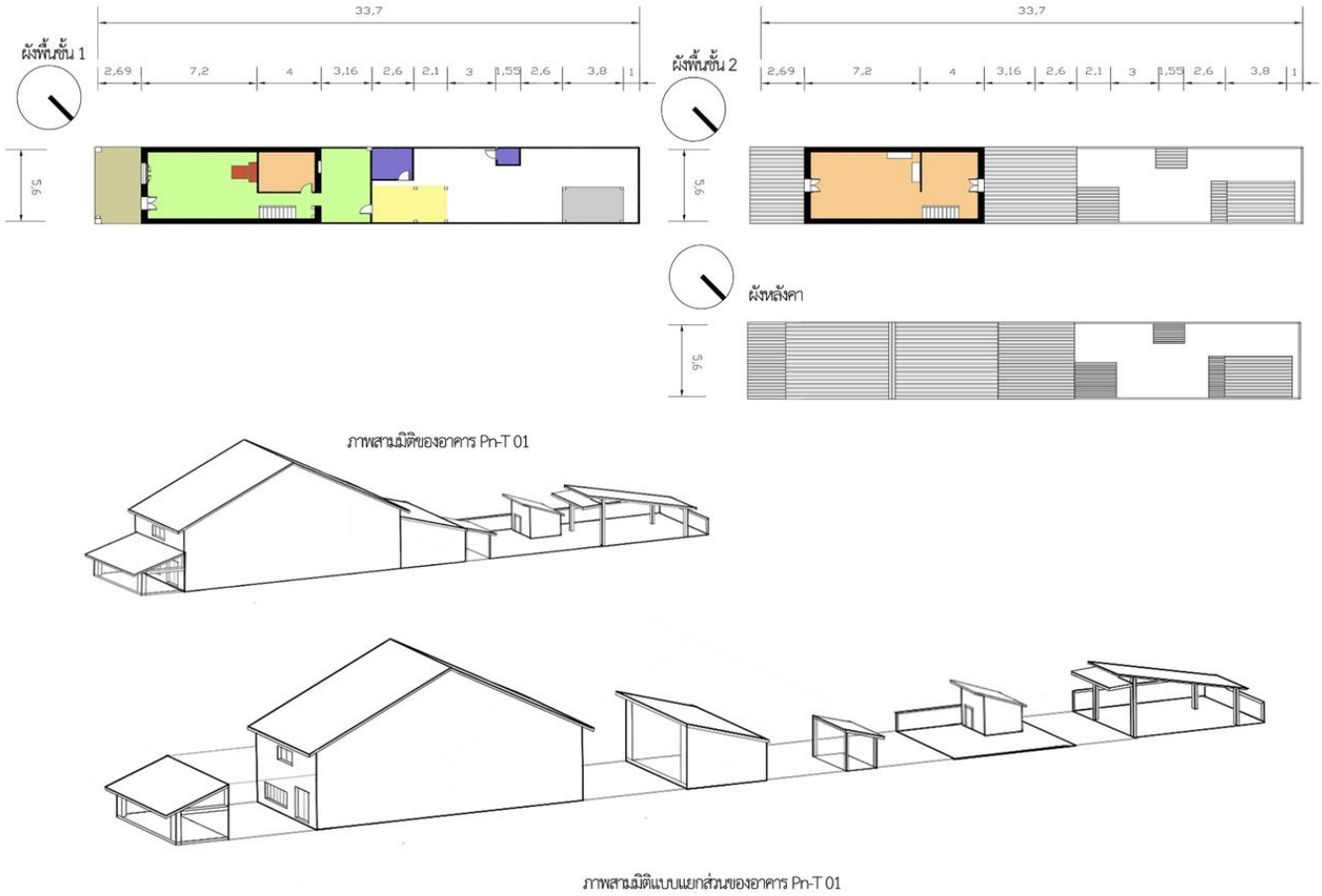

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-T 01

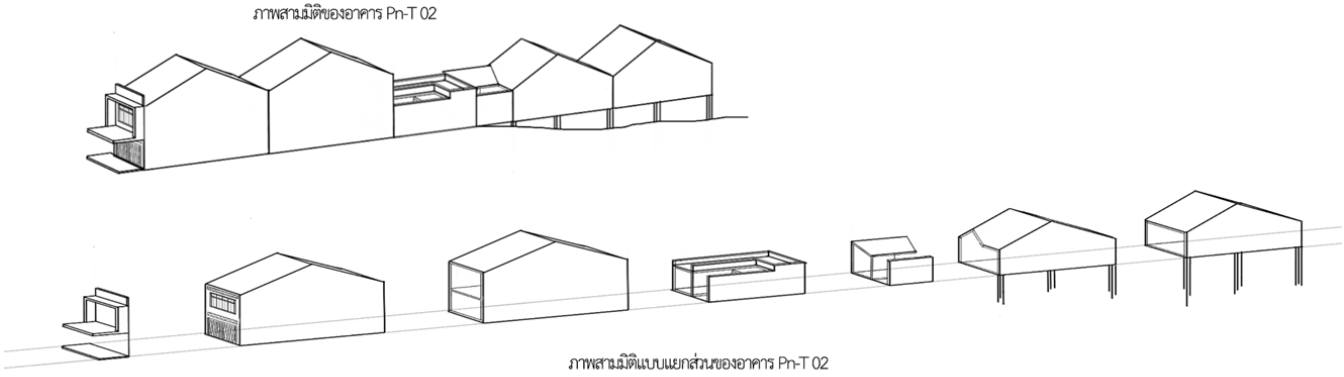

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-T 02

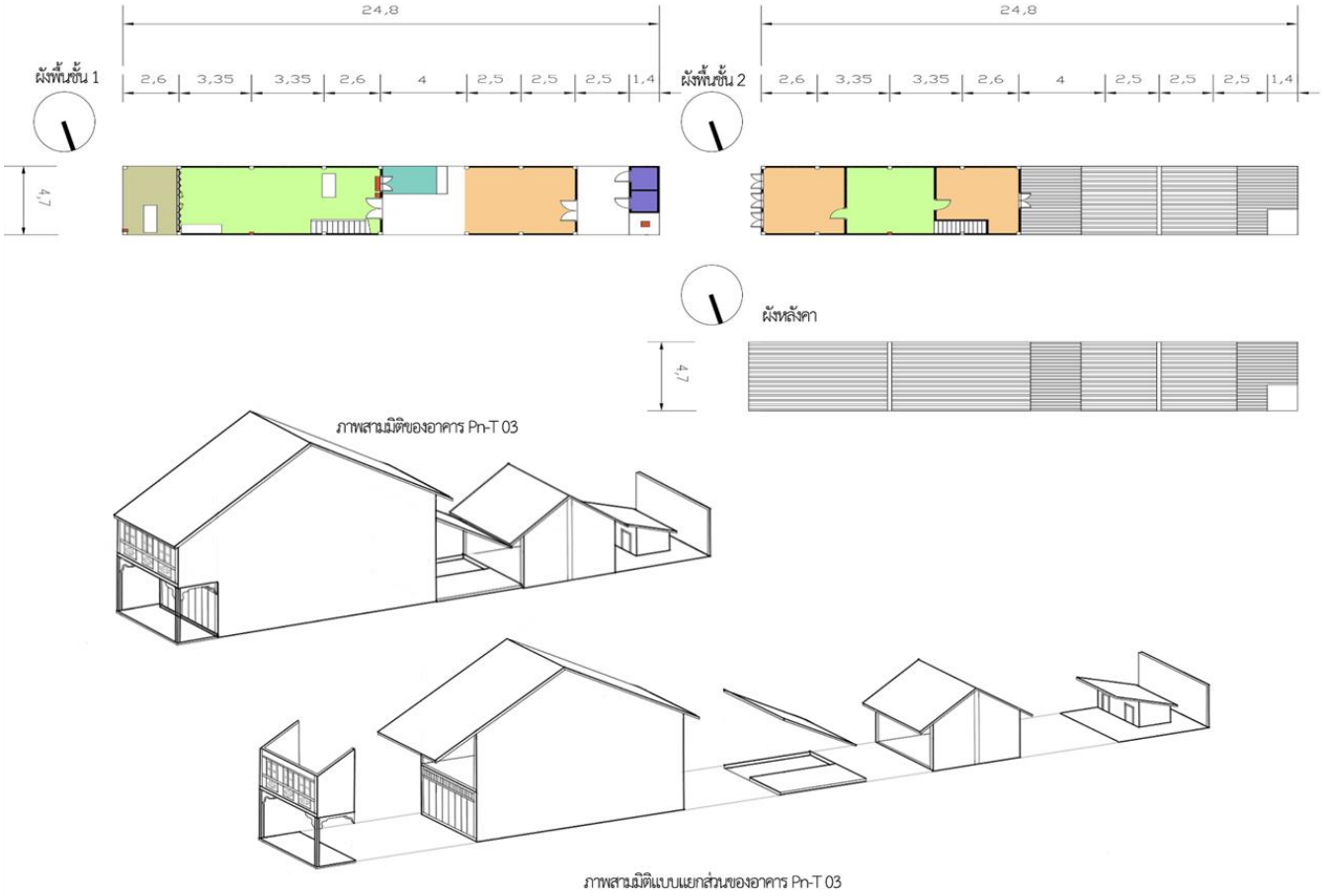

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-T 03

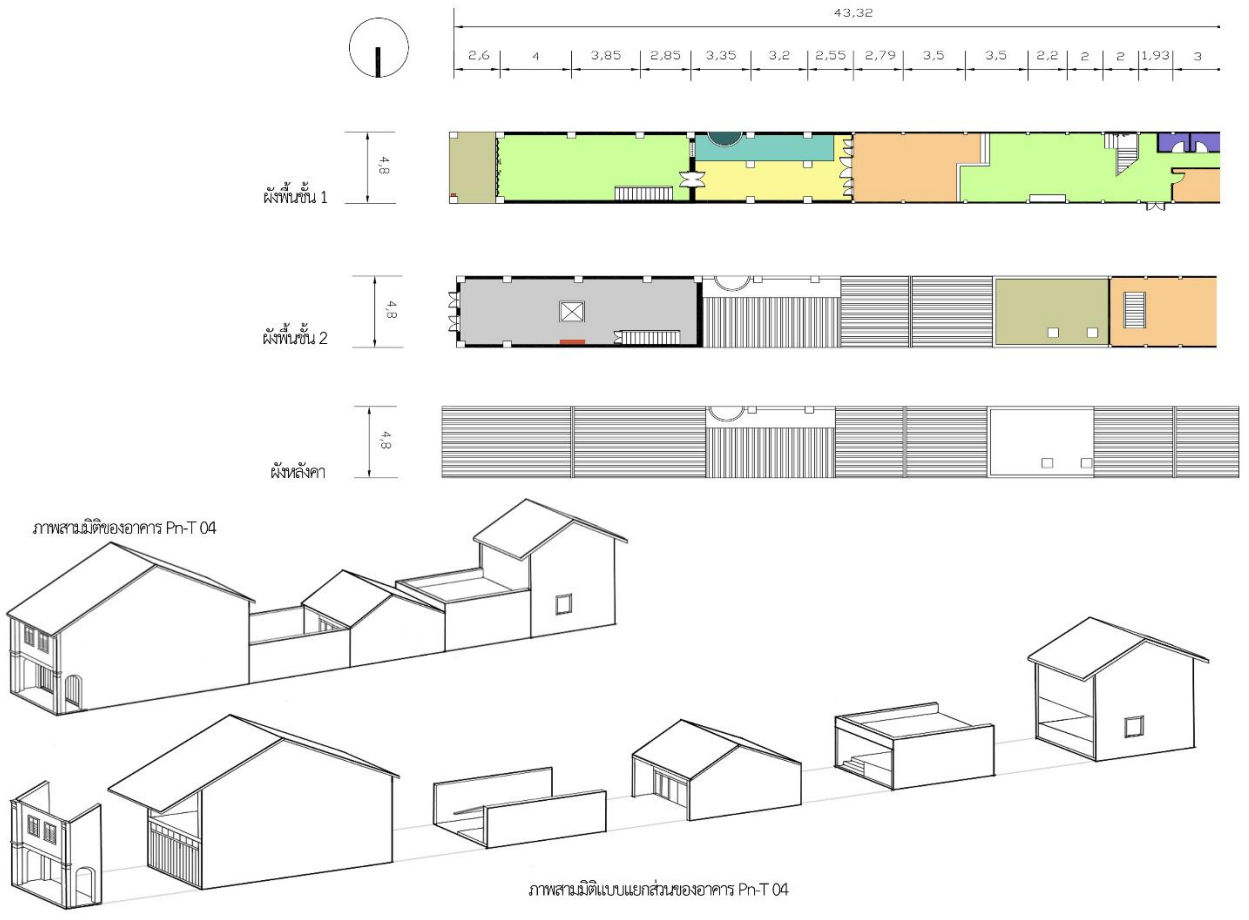

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-T 04

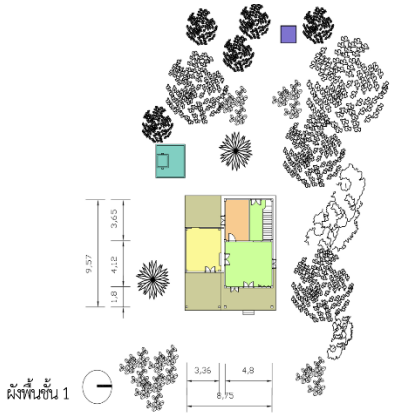

ผังพื้นชั้น 1

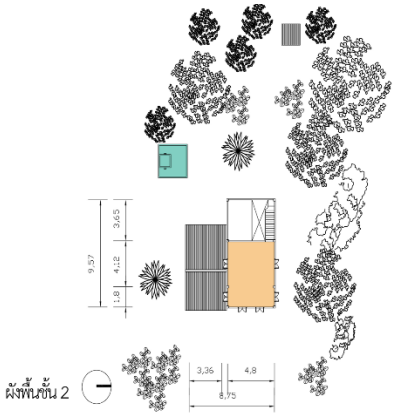

ผังพื้นชั้น 2

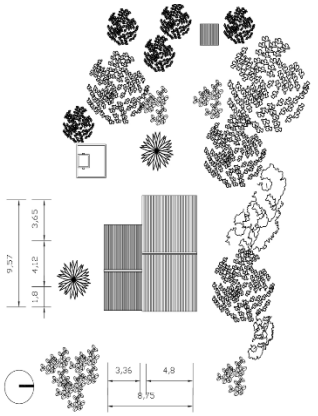

ผังหลังคา

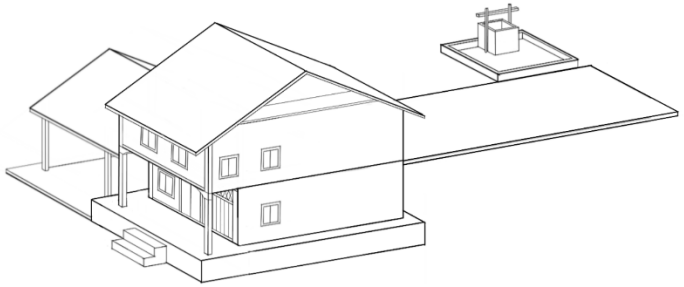

ภาพสามมิติของอาคาร Pn-Tm 01

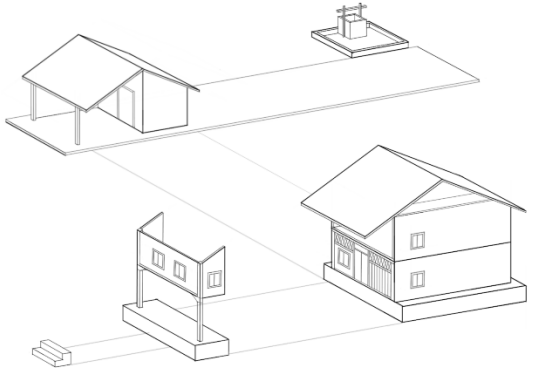

ภาพสามมิติแบบแยกส่วนของอาคาร Pn-Tm 01

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-M 01

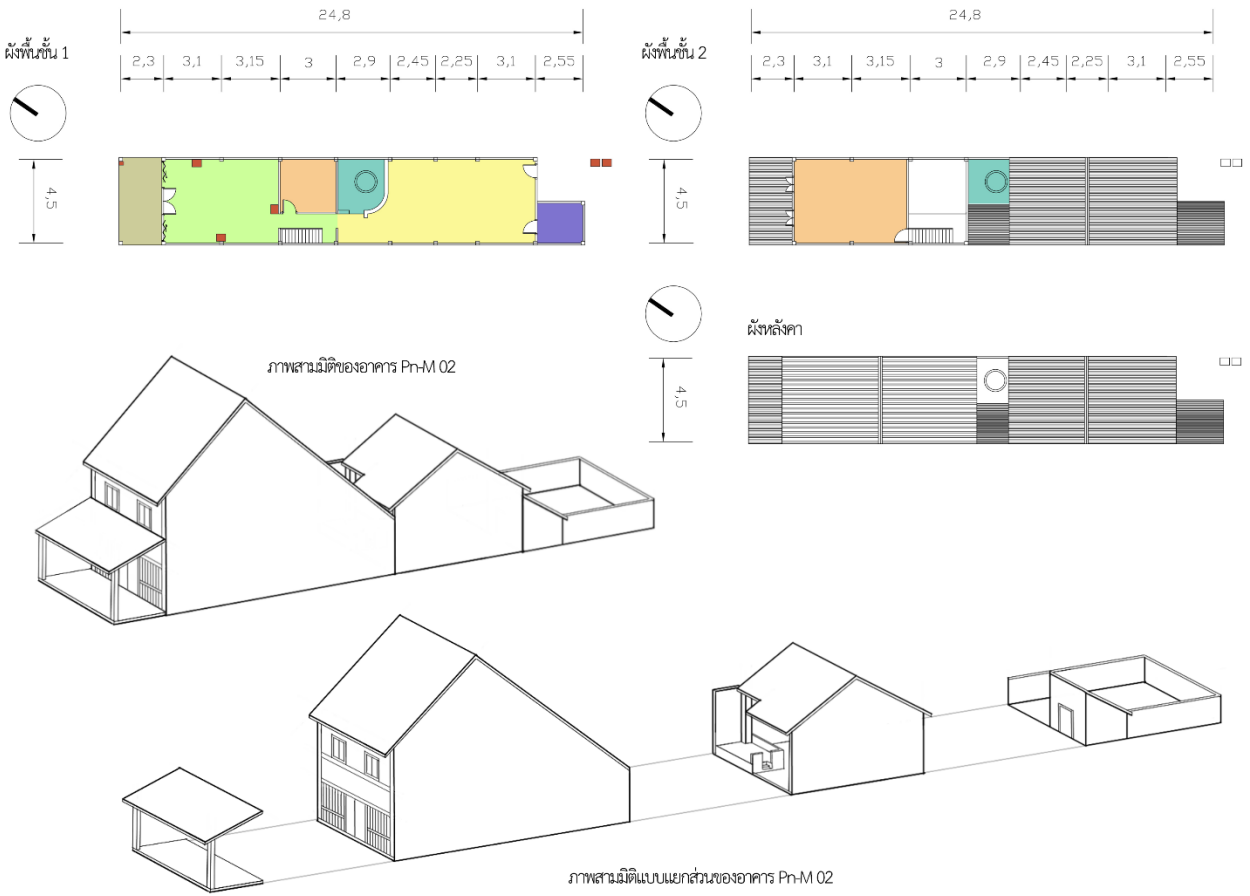

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-M 02

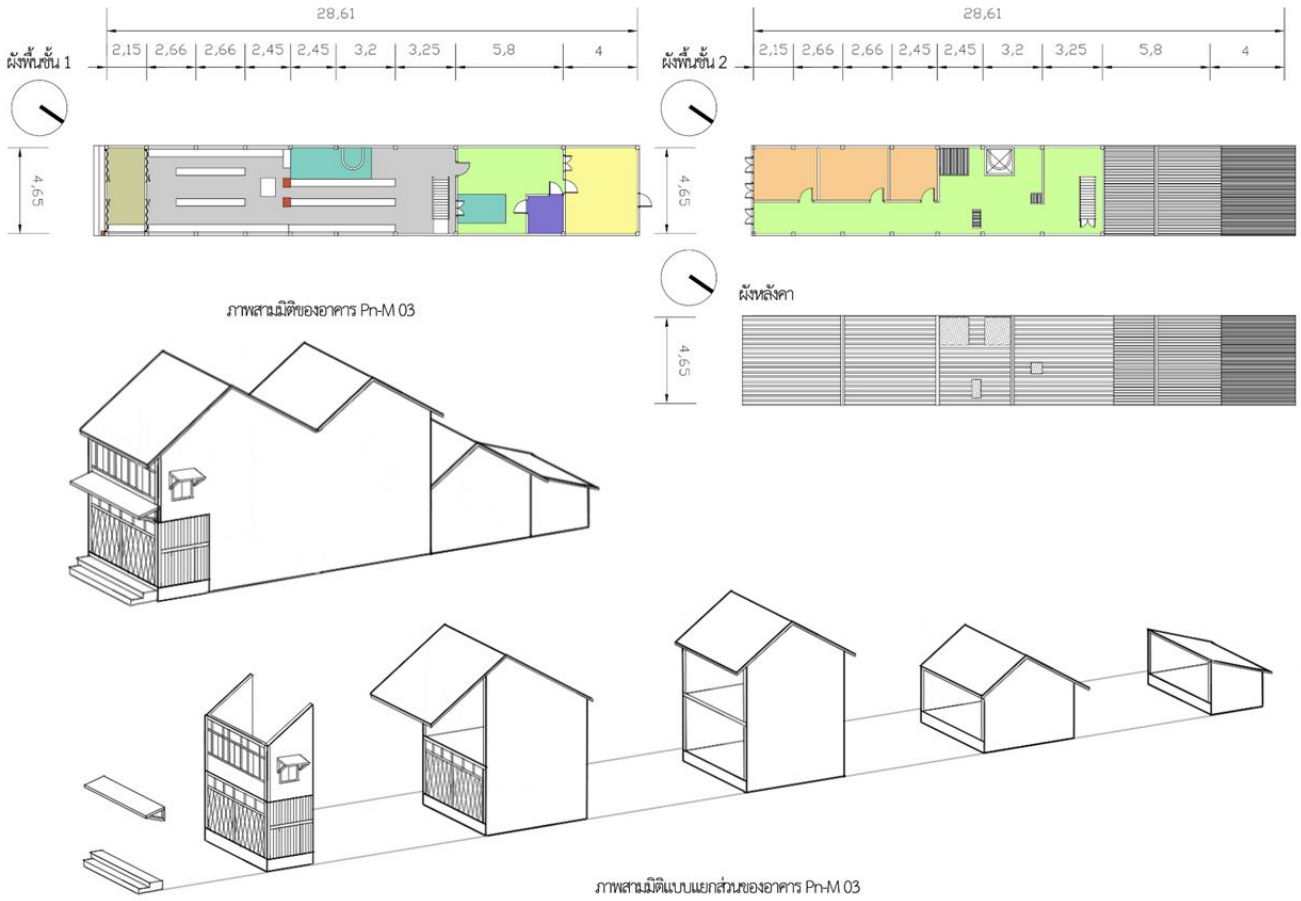

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-M 03

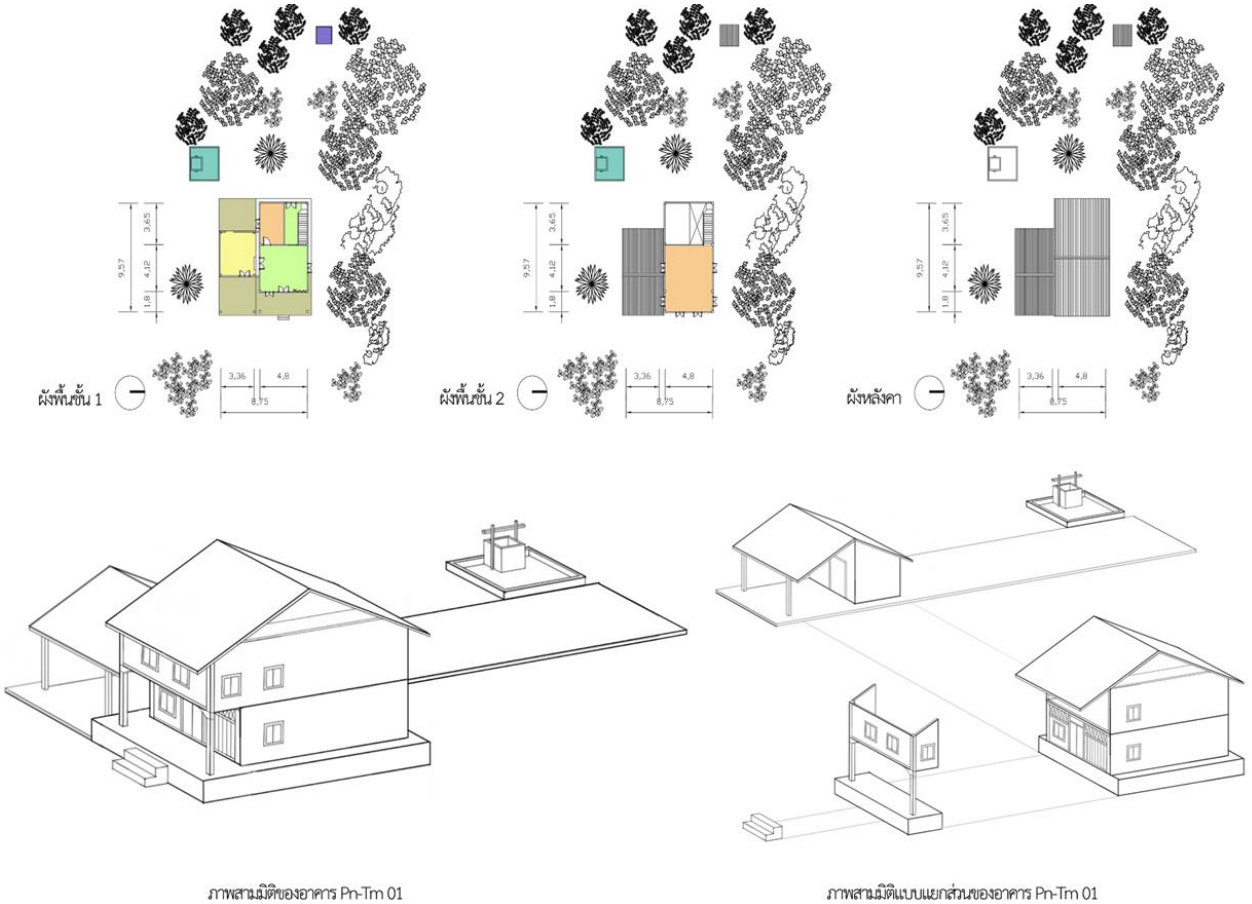

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-Tm 01

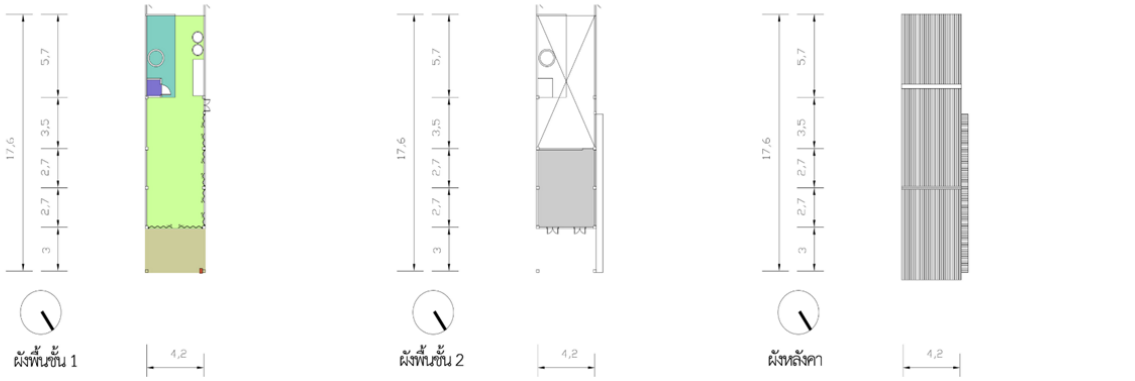

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-Tm 02

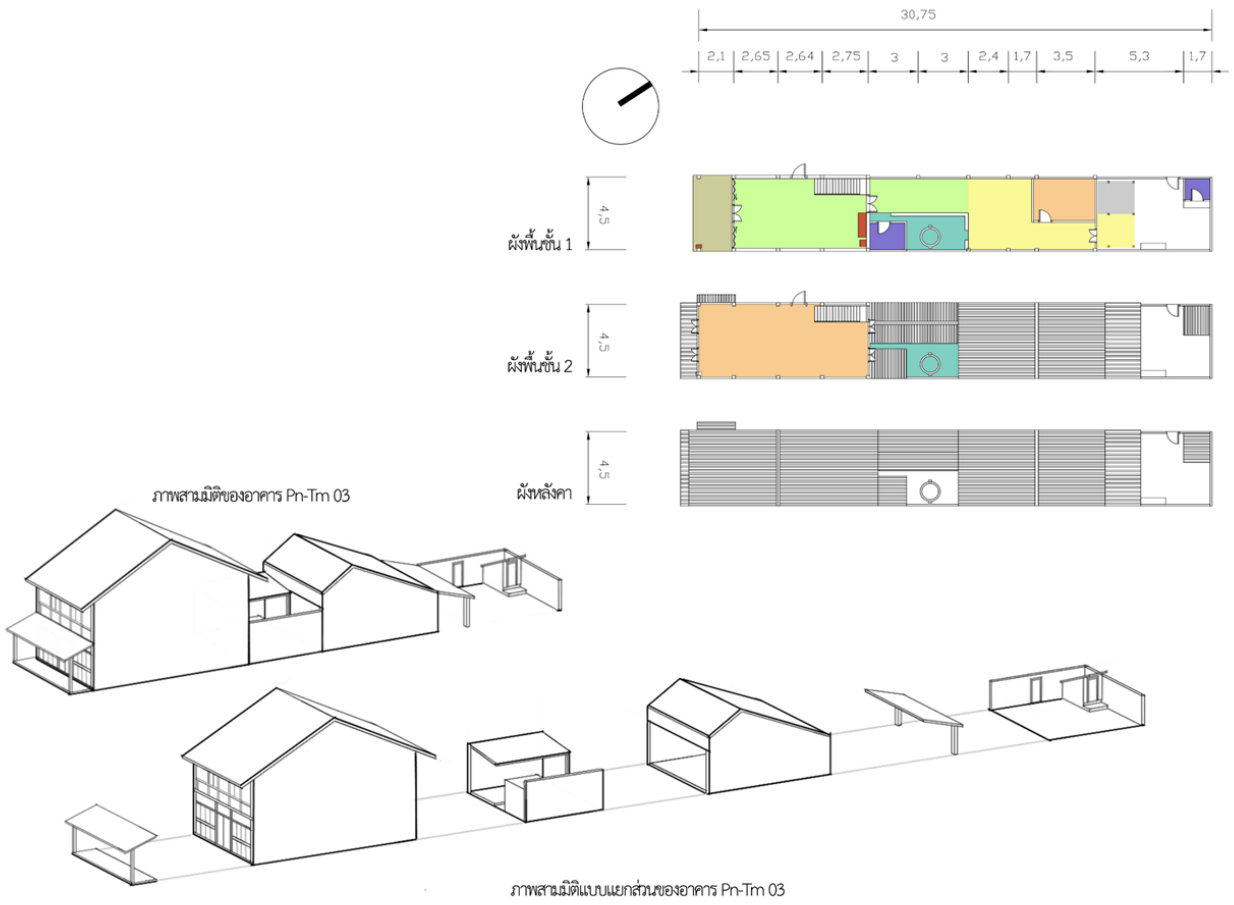

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-Tm 03

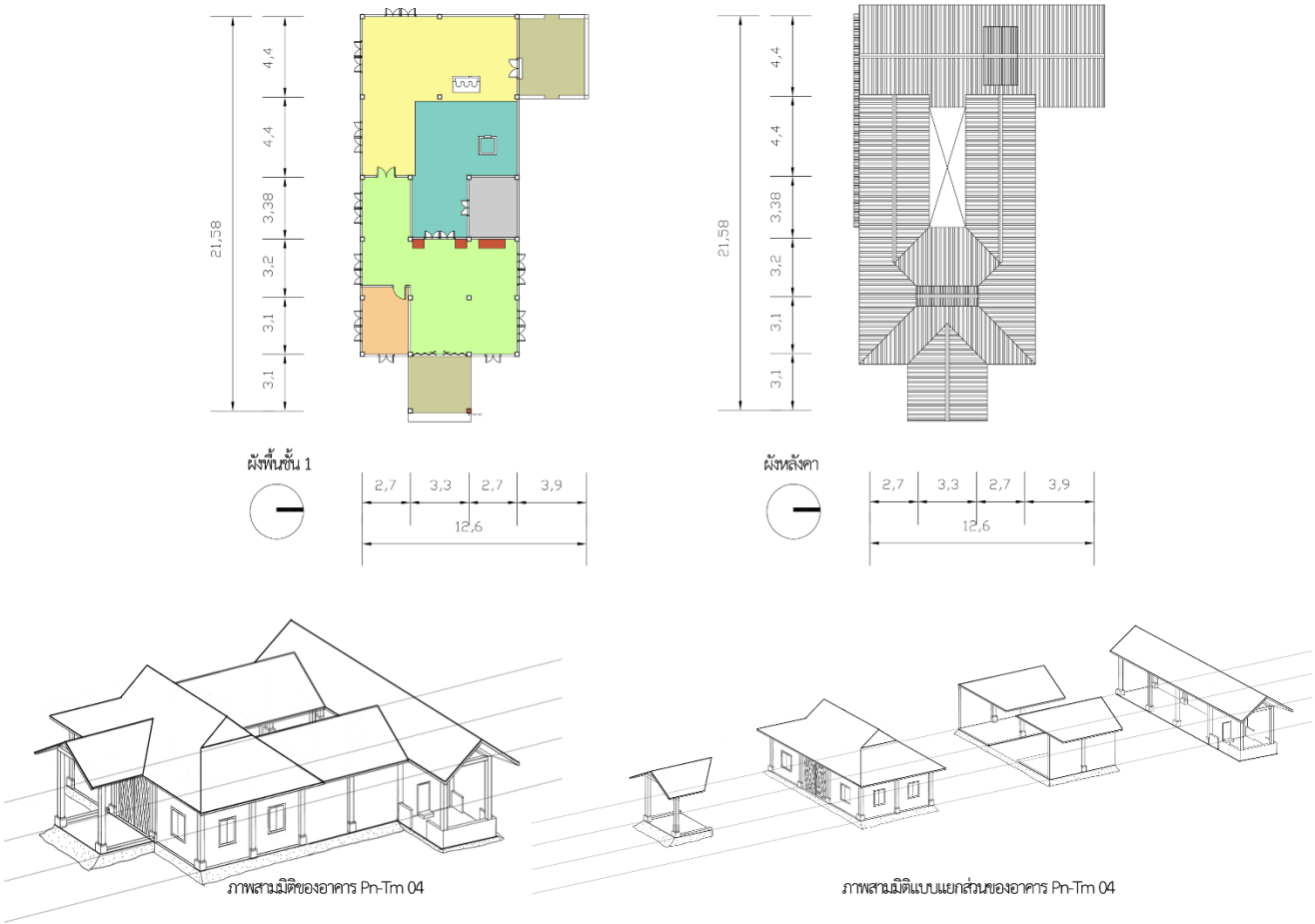

ผังพื้น และภาพสามมิติของอาคาร Pn-Tm 04

ชุมชน / หลังคา		ตึกแถว			บ้านเดี่ยว				
		จั่ว	จั่ว+เพิงหมาแหงน	จั่ว+กันสาด	จั่ว	ปั้นหยา	จั่ว+เพิงหมาแหงน	จั่ว+ปั้นหยา	หลังคาจั่ว+มะนิลา
ภูเก็ต	กะทู้				P-K 02 P-K 04	P-K 05	P-K 01	P-K 03	
	เมืองเก่าภูเก็ต	P-M 02 P-M 03		P-M 04				P-M 01	
พังงา	ตะกั่วป่า	Pn-T 03 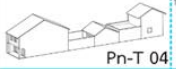 Pn-T 04	Pn-T 01	Pn-T 02					
	เมืองพังงา		Pn-M 02	Pn-M 01 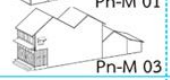 Pn-M 03					
	ท้ายเหมือง	Pn-Tm 02	Pn-Tm 03		Pn-Tm 01				Pn-Tm 04

รูปทรงหลังคาของอาคารบ้านเรือนชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา

ลักษณะ / ชุมชน		ตึกแถว	บ้านเดี่ยว					
		2 ชั้น	1 ชั้น		2 ชั้น			
		1 ช่วงเสา	2 ช่วงเสา	3 ช่วงเสา	1 ช่วงเสา	2 ช่วงเสา	3 ช่วงเสา	> 3 ช่วงเสา
ภูเก็ต	กะทู้		P-K 02 P-K 04	P-K 05		P-K 01	P-K 03	
	เมืองเก่าภูเก็ต	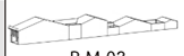 P-M 02 P-M 03 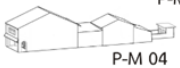 P-M 04						P-M 01
พังงา	ตะกั่วป่า	Pn-T 01 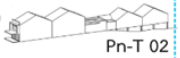 Pn-T 02 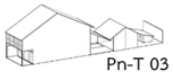 Pn-T 03 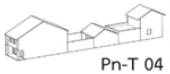 Pn-T 04						
	เมืองพังงา	Pn-M 01 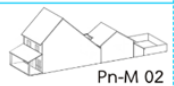 Pn-M 02 Pn-M 03						
	ท้ายเหมือง	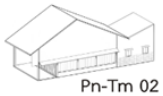 Pn-Tm 02 Pn-Tm 03			Pn-Tm 01			Pn-Tm 04

จำนวนชั้นและช่วงเสาของอาคารบ้านเรือนชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา

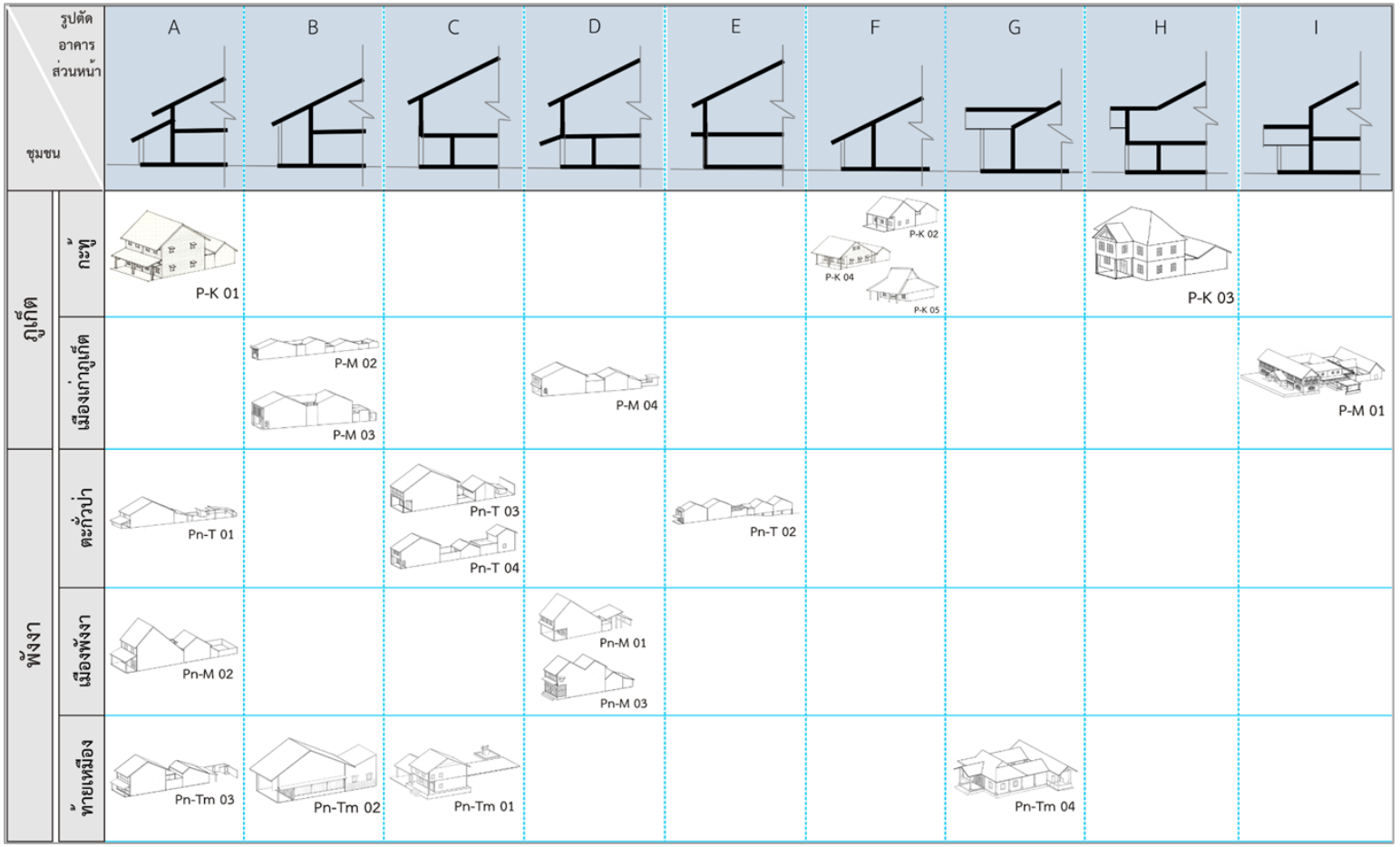

รูปตัดแสดงความลึกของส่วนรูปด้านหน้าอาคารบ้านเรือนชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์
วัน เดือน ปี เกิด	11 สิงหาคม 2531
สถานที่เกิด	จังหวัดภูเก็ต
วุฒิการศึกษา	2557 สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2555 สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	14/3 ซ.พะเนียง ถ.เยาวราช ม.5 ต.รัษฎา อ.เมือง จ.ภูเก็ต
ผลงานตีพิมพ์	อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์. (2557). "การเปรียบเทียบการรับรู้รูปด้านหน้าอาคารต่างยุคของอาคารชิโน-โปรตุกีส บน ถนนถลาง จังหวัดภูเก็ต". วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2557): 45-58. อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณพันธ์. (2562). "ครัวจีนภูเก็ต : พื้นที่ทางอัตลักษณ์และภูมิปัญญา". วารสารวิชาการสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ฉบับที่ 69 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 107-124.

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร